АНЕКС ШКОЛСКОГ ПРОГРАМА

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

"ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ ЗМАЈ" КОВИН

за период

од школске 2017/2018. до 2020/2021. године

ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА ПРВИ ЦИКЛУС ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Ред. број	А. ОБАВЕЗНИ ПРЕДМЕТИ	ПРВИ РАЗРЕД		ДРУГИ РАЗРЕД		ТРЕЋИ РАЗРЕД		ЧЕТВРТИ РАЗРЕД	
		нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.
1.	Српски језик _____ језик[1]	5	180	5	180	5	180	5	180
2.	Српски као нематерњи језик[2]	2	72	2	72	3	108	3	108
3.	Страни језик	2	72	2	72	2	72	2	72
4.	Математика	5	180	5	180	5	180	5	180
5.	Свет око нас	2	72	2	72	-	-	-	-
6.	Природа и друштво	-	-	-	-	2	72	2	72
7.	Ликовна култура	1	36	2	72	2	72	2	72
8.	Музичка култура	1	36	1	36	1	36	1	36
9.	Физичко и здравствено васпитање	3	108	3	108	3	108	3	108
У К У П Н О: А		19-21*	684-756*	20-22*	720-792*	20-23*	720-828*	20-23*	720-828*
Ред. број	Б. ИЗБОРНИ ПРОГРАМИ								
1	Верска настава/Грађанско васпитање[3]	1	36	1	36	1	36	1	36
2.	Матерњи језик/говор са елементима националне културе [4]	2	72	2	72	2	72	2	72
У К У П Н О: Б		1-3*	36-108*	1-3*	36-108*	1-3*	36-108*	1-3*	36-108*
У К У П Н О: А + Б		20-22*	720-792*	21-23*	756-828*	21-24*	756-864*	21-24*	756-864*

Облици образовно-васпитног рада којима се остварују обавезни наставни предмети, изборни програми и активности

Ред. број	ОБЛИК ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА	ПРВИ РАЗРЕД		ДРУГИ РАЗРЕД		ТРЕЋИ РАЗРЕД		ЧЕТВРТИ РАЗРЕД	
		нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.
1.	Редовна настава	20-22*	720-792*	21-23*	756-828*	21-24*	756-864*	21-24*	756-864*
2.	Пројектна настава[5]	1	36	1	36	1	36	1	36
3.	Допунска настава	1	36	1	36	1	36	1	36
4.	Додатна настава							1	36
5.	Настава у природи**	7-10 дана годишње		7-10 дана годишње		7-10 дана годишње		7-10 дана годишње	

Ред. број	ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА	ПРВИ РАЗРЕД		ДРУГИ РАЗРЕД		ТРЕЋИ РАЗРЕД		ЧЕТВРТИ РАЗРЕД	
		нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.
1.	Час одељењског старешине	1	36	1	36	1	36	1	36
2.	Ваннаставне активности[6]	1-2	36-72	1-2	36-72	1-2	36-72	1-2	36-72
3.	Екскурзија	1-3 дана годишње		1-3 дана годишње		1-3 дана годишње		1-3 дана годишње	

[1] *Назив језика националне мањине у школама у којима се настава одржава на матерњем језику националне мањине.*
[2] *Реализује се у школама у којима се настава одржава на матерњем језику националне мањине.*
[3] *Ученик бира један од понуђених изборних програма.*
[4] *Ученик припадник националне мањине који слуша наставу на српском језику може да изабере овај програм али није у обавези.*
[5] *Пројектна настава је обавезна за све ученике.*
[6] *Школа реализује ваннаставне активности у области науке, технике, културе, уметности, медија и спорта.*
* *Број часова за ученике припаднике националних мањина*
** *Настава у природи организује се у складу са одговарајућим правилником.*

ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА ПРВИ РАЗРЕД ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

1. ЦИЉЕВИ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА СУ:

1) обезбеђивање добробити и подршка целовитом развоју ученика;
2) обезбеђивање подстицајног и безбедног окружења за целовити развој ученика, развијање ненасилног понашања и успостављање нулте толеранције према насиљу;

3) свеобухватна укљученост ученика у систем образовања и васпитања;
4) развијање и практиковање здравих животних стилова, свести о важности сопственог здравља и безбедности, потребе неговања и развоја физичких способности;
5) развијање свести о значају одрживог развоја, заштите и очувања природе и животне средине и еколошке етике, заштите и добробити животиња;
6) континуирано унапређивање квалитета процеса и исхода образовања и васпитања заснованог на провереним научним сазнањима и образовној пракси;
7) развијање компетенција за сналажење и активно учешће у савременом друштву које се мења;
8) пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког ученика, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима;
9) развијање кључних компетенција за целоживотно учење, развијање међупредметних компетенција за потребе савремене науке и технологије;
10) развој свести о себи, развој стваралачких способности, критичког мишљења, мотивације за учење, способности за тимски рад, способности самовредновања, самоиницијативе и изражавања свог мишљења;
11) оспособљавање за доношење ваљаних одлука о избору даљег образовања и занимања, сопственог развоја и будућег живота;
12) развијање осећања солидарности, разумевања и конструктивне сарадње са другима и неговање другарства и пријатељства;
13) развијање позитивних људских вредности;
14) развијање компетенција за разумевање и поштовање права детета, људских права, грађанских слобода и способности за живот у демократски уређеном и праведном друштву;
15) развој и поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, развој толеранције и уважавање различитости;
16) развијање личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности Републици Србији, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа и националних мањина, развијање интеркултуралности, поштовање и очување националне и светске културне баштине;
17) повећање ефикасности употребе свих ресурса образовања и васпитања, завршавање образовања и васпитања у предвиђеном року са минималним продужетком трајања и смањеним напуштањем школовања;
18) повећање ефикасности образовања и васпитања и унапређивање образовног нивоа становништва Републике Србије као државе засноване на знању.

2. ПРОГРАМИ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ОРИЈЕНТИСАНИ НА ИСХОДЕ

Структура програма свих предмета је конципирана на исти начин. На почетку се налази циљ учења предмета за први циклус образовања и васпитања. У табели која следи, у првој колони, дефинисани су предметни исходи за крај првог разреда, у другој колони дате су области и/или теме, а у трећој се налазе предметни садржаји. Иза табеле налазе се препоруке за остваривања наставе и учења конкретног предмета под насловом *Упутство за дидактичко-методичко остваривање програма*.

Програми наставе и учења засновани су на општим циљевима и исходима образовања и васпитања и потребама и могућностима ученика првог разреда. Усмерени су на процес и исходе учења, а не на саме садржаје који сада имају другачију функцију и значај. Садржаји више нису циљ сами по себи, већ су у функцији остваривања исхода који су дефинисани као функционално знање ученика тако да показују шта ће ученик бити у стању да учини, предузме, изведе, обави захваљујући знањима, ставовима и вештинама које је градио и развијао током једне године учења конкретног предмета. Овако конципирани програми подразумевају да оствареност исхода води ка развијању компетенција, и то како општих и специфичних предметних, тако и кључних.

Прегледом исхода који су дати у оквиру појединих програма наставе и учења може се видети како се постављају темељи развоја кључних и општих међупредметних компетенција које желимо да наши ученици имају на крају основног образовања. Та потреба да се образовање и васпитање усмере ка развијању компетенција један је од разлога увођења и пројектне наставе као облика образовно-васпитног рада. Пројектна настава се у данашње време све више фокусира на остваривање образовних стандарда и исхода и, како показују резултати најновијих истраживања, прати друштвене промене својом усмереношћу на развијање знања и способности ученика кроз активности планирања, истраживања и тимског рада у оквиру предметног и међупредметног повезивања садржаја. Поред тога, једна од битних особина савременог приступа пројектном раду у настави односи се на коришћење ИКТ у пројектним активностима што обезбеђује ефикасније учење и развијање знања, али и развијање понашања правилног и безбедног коришћења рачунара и интернета. Детаљније препоруке за планирање и остваривање пројектне наставе дате су у поглављу 7 - *Упутство за реализацију пројектне наставе*.

На путу остваривања циља и исхода кључна је улога наставника који добија значајан простор за слободу избора и повезивање садржаја, метода наставе и учења и активности ученика. Оријентација на процес учења и исходе брига је не само о резултатима, већ и начину на који се учи, односно како се гради и повезује знање у смислене целине, како се развија мрежа појмова и повезује знање са практичном применом.

Програми наставе и учења намењени су, пре свега, наставницима који непосредно раде са ученицима, али и онима који на посредан начин узимају учешће у образовању и васпитању. Зато треба имати у виду да терминологија, која је коришћена у програмима наставе и учења, није намењена ученицима и треба је приликом дефинисања конкретних наставних јединица, било за непосредан рад са ученицима, било за потребе уџбеничких и дидактичких материјала, прилагодити узрасту ученика. Програми наставе и учења су наставницима полазна основа и педагошко полазиште за развијање образовно-васпитне праксе: за планирање годишњих и оперативних планова, непосредну припрему за рад као и оквир за преиспитивање праксе развијања планова, остваривања и вредновања наставе и учења кроз сопствена промишљања и разговор са колегама.

Препоруке за планирање образовно-васпитне праксе

Образовно-васпитна пракса је сложена, променљива и не може се до краја и детаљно унапред предвидети. Она се одвија кроз динамичну спрегу међусобних односа и различитих активности у социјалном и физичком окружењу, у јединственом контексту конкретног одељења, конкретне школе и конкретне локалне заједнице. Зато, уместо израза реализовати програм, боље је рећи да се на основу датог програма планира и остварује настава и учење које одговара конкретним потребама одељења.

Рад са ученицима првог разреда захтева уважавање њихових узрасних карактеристика као и чињенице да је то њихов први сусрет са школом. Треба имати у виду да су та иста деца, сада ученици првог разреда, у предшколском периоду учила кроз игру, у интеракцији са социјалним и физичким окружењем. Они имају знања која су развили у свакодневним животним ситуацијама, умеју да изведу различите активности, умеју нешто да направе, неке задатке да реше, могу и желе да постављају питања, да саопште оно што знају, што су искусили и доживели. Та њихова спонтана искуствена знања треба повезивати са научним знањима која се садржајима школских предмета уводе у наставу. У том повезивању могуће је и потребно бирати садржаје и методе рада којима се стварају ситуације које су погодне да се ученик води кроз зону наредног развоја у различитим областима знања и функционисања. Настава треба да обезбеди сигурну, подстицајну и подржавајућу средину за учење у којој се негује атмосфера интеракције и однос уважавања, сарадње, одговорности и заједништва.

Полазећи од датих предметних исхода и садржаја од наставника се очекује да дати програм контекстуализује према потребама конкретног одељења имајући у виду карактеристике ученика, уџбенике и друге наставне материјале које ће користити, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже као и друге ресурсе школе и локалне средине.

Приликом планирања наставе и учења потребно је руководити се:

- индивидуалним разликама међу ученицима у погледу начина, темпа учења и брзине напредовања;

- интегрисаним приступом у којем постоји хоризонтална и вертикална повезаност унутар истог предмета и различитих предмета;

- партиципативним и кооперативним активностима које омогућавају сарадњу;

- превасходно активним и искуственим методама наставе и учења;

- уважавањем свакодневног искуства и знања које је ученик изградио ван школе, повезивањем активности и садржаја учења са животним искуствима ученика и подстицањем примене наученог и свакодневном животу;

- неговањем радозналости, одржавањем и подстицањем интересовања за учење и континуирано сазнавање;

- редовним и осмишљеним прикупљањем релевантних података о напредовању ученика, остваривању предметних исхода и постигнутом степену развоја компетенција ученика.

Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре, као и до сада, креира свој годишњи (глобални) план рада из кога касније развија своје оперативне планове. Како су исходи дефинисани за крај наставне године, наставник треба да их операционализује прво у оперативним плановима, а потом и на нивоу конкретне наставне јединице. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу дефинише пирамиду исхода на три нивоа: оне које би сви ученици требало да достигну, оне које би већина ученика требало да достигне и оне које би требало само неки ученици да достигну. На овај начин постиже се индиректна веза

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
- разликује изговорени глас и написано слово; изговорене и написане речи и реченице; - влада основном техником читања и писања ћириличког текста; - разуме оно што прочита; - активно слуша и разуме садржај књижевноуметничког текста који му се чита; - препозна песму, причу и драмски текст; - одреди главни догађај, време (редослед догађаја) и место дешавања у вези са прочитаним текстом; - уочи ликове и прави разлику између њихових позитивних и негативних особина; - изрази своје мишљење о понашању ликова у књижевном делу; - препозна загонетку и разуме њено значење; - препозна басну и разуме њено значење; - разликује слово, реч и реченицу; - правилно изговори и напише кратку и потпуну реченицу једноставне структуре са одговарајућом интонацијом, односно интерпункцијским знаком на крају; - правилно употреби велико слово; - учтиво учествује у вођеном и слободном разговору; - обликује усмену поруку служећи се одговарајућим речима; - усмено препричава; усмено прича према слици/сликама и о доживљајима; - усмено описује ствари из непосредног окружења; - бира и користи одговарајуће речи у говору; на правилан начин користи нове речи у свакодневном говору; - напамет говори краће књижевне текстове; - учествује у сценском извођењу текста; - пажљиво и културно слуша саговорнике; - слуша, разуме и парафразира поруку; - слуша интерпретативно читање и казивање књижевних текстова ради разумевања и доживљавања; - примењује основна правописна правила; - пише читко и уредно; - писмено одговара на постављена питања; - спаја више реченица у крећу целину; - пише реченице по диктату примењујући основна правописна правила; - гласно чита, правилно и са разумевањем; - тихо чита (*у себи*) са разумевањем прочитаног; - пронађе информације експлицитно изнете у тексту.	ПОЧЕТНО ЧИТАЊЕ И ПИСАЊЕ	Глас и слово; штампана и писана слова ћириличког писма. Речи и реченице као говорне и писане целине. Текстови засићени словима која се обрађују/текстови предвиђени за глобално читање. Све врсте текстова који су написани штампаним или писаним словима. Језичке игре. Аналитичко-синтетичка вежбања; лексичка и синтаксичка вежбања; моторичке вежбе. Писање (преписивање, самостално писање и диктат). Читање (шчитавање/глобално читање, гласно и тихо читање); питања којима се проверава разумевање прочитаног. Изговор и писање гласова који ученицима причињавају тешкоће (нпр. ђ, ћ; џ, ч; ј, љ).
	КЊИЖЕВНОСТ	**ШКОЛСКА ЛЕКТИРА** **Поезија** Народна песма, *Ја сам чудо видео* Јован Јовановић Змај, *Зимска песма* Војислав Илић, *Пролетња зора/*Воја Царић, *Пролеће/*Мира Алечковић, *Ветар сејач* Десанка Максимовић, *Првак*; *Хвалисави зечеви/У гостима/Ливадско звонце* Гвидо Тартаља, *Китова беба/Мрави/Постеља за зеку* Бранко Ћопић, *Јежева кућица* (читање у наставцима) Душан Радовић, *Јесења песма/Срећна Нова година* Љубивоје Ршумовић, *Ау што је школа згодна*; *Дете/Деца су украс света* Стеван Раичковић, *Цртанка/*Бранислав Лазаревић, *Сликар* Перо Зубац, *Добар друг ти вреди више* Драгомир Ђорђевић, *Није лако бити дете* **Проза** Народна прича, *Свети Сава и ђаци* Народна прича, *Деда и репа /Голуб и пчела* Народна басна, *Лисица и гавран* Доситеј Обрадовић, *Два јарца*; *Две козе* Лав Николајевич Толстој, *Два друга* Драган Лукић, *Јоца вози тролејбус/*Игор Коларов, *Дум-дум Оливер и његов бубањ* Ђуро Дамјановић, *Дан кад је јутро било слово/*Весна Ђоровић Бутрић, *Ноћни ћошак* Избор из народних и ауторских загонетки (Десанка Максимовић, *Загонетке лаке за прваке ђаке*, *Загонетке* Григора Витеза и Бране Цветковића) **Драмски текстови** Гвидо Тартаља, *Зна он унапред* Душан Радовић, *Тужибаба* Александар Поповић, *Неће увек да буде први* Бора Ољачић, *Први дан у школи* **Популарни и информативни текстови** Избор из илустрованих енциклопедија и часописа за децу о значајним личностима српског језика, књижевности и културе (Свети Сава, Вук Стефановић Караџић, знаменита завичајна личност и др.); Милан Шипка: *Буквар* **ДОМАЋА ЛЕКТИРА** *Јован Јовановић Змај,* Песме за децу (избор) Избор из басни и сликовница за децу **Књижевни појмови:** - песма; - прича; - догађај; место и време збивања; - књижевни лик - изглед, основне особине и поступци; - драмски текст за децу; - шаљива песма; - басна; - загонетка.
	ЈЕЗИК Граматика, правопис и ортоепија	Реченица; реч; слово. Улога гласа/слова у разликовању значења изговорене односно написане речи. Реченице као обавештење, питање и заповест. Велико слово на почетку реченице, у писању личних имена и презимена, имена насеља (једночланих) и назива места и улице у којој ученик живи, као и назив школе коју похађа. Правилно потписивање (име, па презиме). Тачка на крају реченице; место и функција упитника и узвичника у реченици.
	ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА — Говорење	Вођени и слободни разговор. Говорни предлошци. Усмена порука. Причање, препричавање и описивање. Казивање књижевног текста. Драмски, драматизовани текстови, сценска импровизација. Сценско извођење текста (драмско и луткарско). Богаћење речника: лексичке и синтаксичке вежбе. Разговорне, ситуационе и језичке игре.

		Слушање	Стварне и симулиране ситуације. Слушна порука. Аудио-визуелни записи. Игре за развијање слушне пажње.
		Писање	Питања о сопственом искуству, бићима, предметима, појавама, сликама, о књижевном и некњижевном тексту. Писана порука. Краћа текстуална целина: о сопственом искуству, о доживљају, о сликама, поводом књижевног текста. Реченице/кратак текст погодан за диктирање.
		Читање	Књижевни текстови. Текстови са практичном наменом: позивница, упутство, списак за куповину и др. Нелинеарни текстови: текст у табели, распоред часова, стрип, улазница и др. Информативни текстови: 1. уџбенички: Милан Шипка, *Буквар*; текстови о знаменитим личностима српске културе; 2. ванурбенички: о правилима учтивог понашања (бонтон); о месту у којем ученици живе; о животињама итд.

са стандардима на три нивоа постигнућа ученика. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују. Неки се лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности (то се посебно односи на вештине).

Након искуства коришћења различитих дидактичких материјала у предшколском васпитању и образовању, ученици се у првом разреду по први пут сусрећу са уџбеницима. Зато је важно оспособљавати их од почетка за њихово правилно коришћење, као и упућивати их на друге изворе информација, а све у циљу достизања дефинисаних исхода.

Такође, први разред даје основу за изградњу компетенције за учење учења. Ученик коришћењем претходних знања и вештина постепено овладава и вештинама планирања, коришћења различитих информација као и применом знања и вештина у различитим ситуацијама.

Препоруке за праћење и вредновање образовно-васпитне праксе

Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика, које је у првом разреду описно, само је део праћења и вредновања образовно-васпитне праксе. Резултате целокупног праћења и вредновања наставник узима као основу за планирање наредних корака у раду са ученицима и развијању своје образовно-васпитне праксе.

Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика је формативно и сумативно и реализује се у складу са *Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању*. Потребно је да наставник континуирано и на примерен начин указује ученику на квалитет његовог постигнућа тако што ће повратна информација бити прилагођена, довољно јасна и информативна како би имала улогу подстицајне повратне информације. Повратна информација треба да буде увремењена, дата током или непосредно након обављања неке активности; треба да буде конкретна, да се односи на активности и продукте ученика, а не на његову личност и да буде позитивно интонирана, односно да прво садржи оне елементе који су за похвалу, а тек потом оне које би ученик требало да развија и унапређује. Оно започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на који ће се процењивати његов даљи ток напредовања. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика.

3. ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

Назив предмета	**СРПСКИ ЈЕЗИК**
Циљ	Циљ наставе српског језика јесте да ученици овладају основним законитостима српског књижевног језика ради правилног усменог и писаног изражавања, негујући свест о значају улоге језика у очувању националног идентитета; да се оспособе за тумачење одабраних књижевних и других уметничких дела из српске и светске баштине, ради неговања традиције и културе српског народа и развијања интеркултуралности.
Разред	**први**
Годишњи фонд часова	**180 часова**

Кључни појмови: почетно читање и писање, књижевност, језик и језичка култура.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм предмета *Српски језик* у првом разреду основне школе чине четири предметне области: Почетно читање и писање, Књижевност, Језик и Језичка култура. Препоручена дистрибуција часова по предметним областима је следећа: Почетно читање и писање - 90 часова, Књижевност - 45 часова, Језик - 10 часова и Језичка култура - 35 часова. Све области се прожимају и ниједна се не може изучавати изоловано и без садејства са другим областима.

ПОЧЕТНО ЧИТАЊЕ И ПИСАЊЕ

Настава почетног читања и писања изводи се у првом полугодишту првог разреда основне школе, али, ако је потребно, наставља се и у другом полугодишту. *Почетно читање и писање* реализује се самостално, али обухвата и садржаје из *Књижевности*, *Језика* и *Језичке културе*.

Припремни период

У припремном периоду учитељи треба да испитају способности ученика, и то: причање, препричавање, познавање слова, познавање читања и писања, спретност у руковању прибором за писање и цртање. У току овог периода испитивање ученика се обавља кроз активности које се међусобно прожимају.

Усмено изражавање се изводи кроз игре и активности где се вежба комуникација (поздрављање у конкретним ситуацијама: *добро јутро, добар дан* и *довиђења*; захваљивање, извињавање). Ученици могу причати на основу посматрања слика и низа слика. Могу препричавати слушани текст, позоришне или луткарске представе разговетним природним говором и правилним изговором. Учитељи треба да воде рачуна о правилној артикулацији гласова и да са ученицима коментаришу одслушано.

Вежбе у посматрању се односе на уочавање целине и детаља, посматрање предмета, појава и околине. Треба их тематски организовати. Прво се посматра учионица, па се касније та активност проширује на околину. Ученици могу посматрати предмете, људе, животиње, догађаје, слике, слике у низу, фотографије, објекте из околине и сл. Пажњу ученика треба усмерити на целину, затим на најважније појединости и на крају на мање важне појединости. Опажају се: облици, боје, односи, покрети, мимика и гестови, скривени детаљи и сл.

Вежбе у слушању почињу слушањем онога што говоре учитељи, други ученици, глумци и спикери. Слушани говор се коментарише да би се одредиле говорне карактеристике говорника. Слушање треба да буде повезано са мимиком и гестовима који прате оно што се говори. Обавезно инсистирати на подражавању правилног говора. Током слушања одвајати битно од небитног, неговати пажњу и концентрацију. Слушају се и звукови ономатопејског типа, шумови, артикулисани и неартикулисани звукови.

Аналитичка вежбања треба да буду занимљива и подстицајна јер су један од најважнијих предуслова за учење читања и писања. Не изводе се изоловано већ су повезана са вежбама слушања и посматрања. Уочава се позиција гласова у речи која је изговорена и позиција слова у речи која је написана. Када ученици савладају уочавање гласова и њихову позицију у речима, прелази се на растављање речи на гласове. За почетак се препоручују речи од два гласа, а затим од три, четири и више.

Синтетичка вежбања се организују упоредо са аналитичким. Речи које су већ растављене на гласове опет се сливају у целину. Почиње се од најлакших и иде ка све тежим. Ученици се на тај начин припремају за читање и разумевање прочитаног.

Вежбе у отклањању дијалекатских и жаргонских карактеристика говора се изводе полако и систематично. Учитељи посебну пажњу треба да обрате на изговор гласова ђ, ћ; џ, ч; ј, љ.

Моторичке вежбе за развијање руке, шаке и прстију се развијају кроз игру. Препоручује се везивање чворова од канапа, везивање пертли, закопчавање дугмића, низање перлица (могу се изводити и на часовима физичког васпитања). Графомоторичке вежбе су веома важне у припреми за писање. Свака графомоторичка вежба треба да се повеже са неким догађајем, вежбом слушања, посматрања, причања и сл. Такве вежбе, односно писање елемената слова, изводе се на различите начине, кроз цртеже, *рамове за слике* у простору предвиђеном за писање. Ученике треба подстицати да употпуне цртеж додајући своје елементе (корелација са ликовном културом). Вежбе писања линија изводити без подизања руке, из једног потеза. Ученике усмеравати на правилно држање оловке (графитне оловке, хемијске оловке, налив пера, фломастера). Употребу гумице треба свести на минимум, јер смањује одговорност ученика у писању. Пазити на правилно држање тела, удаљеност од стола, правилан положај тела у односу на сто и на угао писања. При писању учити ученике да не журе, да рука буде опуштена.

Учење читања и писања

Дидактичко-методичка организација наставе почетног читања и писања зависи од много фактора, а најважнији је онај који се односи на предзнања ученика. Учитељи бирају поступак који ће користити у настави почетног читања и писања - комбинацију монографског и групног поступка, групни или комплексни поступак.

Наставу почетног читања и писања треба изводити на више нивоа уз примену принципа индивидуализације. У сваком одељењу постоје ученици који знају да читају и они који само познају слова или не знају да читају. Садржаји, методе и облици рада треба да се прилагоде могућностима и потребама ученика.

У овом периоду ученици треба да вежбају читање одговарајућих текстова, правилно изговарају све гласове и правилно наглашавају речи и реченице. Треба обратити пажњу на индивидуалне способности ученика. Свако дете чита својим темпом и према својим способностима. Пожељно је често проверавати степен савладаности технике читања и разумевања прочитаног. При учењу читања могу се користити игре словима и речима, језичке игре (ребуси, испуњалке, укрштене речи). Ученици тако упознају нове садржаје, ситуације имају већу мотивисаност, а атмосфера је пријатна и опуштена. Подстицати ученике да свакодневно вежбају читање код куће. Сарађивати са родитељима ученика и пружити им неопходне информације везане за читање (мотивација деце, читање у свакодневним животним ситуацијама, удаљеност текста од очију је 30 центиметара и сл.).

Ученици уче да пишу појединачна штампана и писана слова, речи и реченице; цифре. Размак између штампаних слова у речима мора да буде равномеран. Код учења писаних слова посебну пажњу треба посветити графичком увезивању слова у речима. Слова треба да буду исте висине и дебљине, а размак између речи уједначен. Писање увежбавати кроз преписивање, допуњавање реченица, састављање реченица на основу слике, састављање реченица на основу низа слика, диктате и самостално писање реченица и краћих текстуалних целина. Поред усвајања облика слова, смера писања самог слова, посебну пажњу треба обратити на просторну оријентацију у свесци. Појединачно писање слова се ограничава на један до два реда у свесци. Дневна оптерећеност писањем не треба да је дужа од 25 минута. Леворука деца пишу левом руком.

Усавршавање читања и писања

У овом периоду ученик треба да влада основном техником читања и писања. Усавршавање читања треба вежбати на текстовима који су кратки, динамични, интересантни и примерени узрасту ученика, као и на текстовима школске и домаће лектире. Посебну пажњу обратити на разумевање прочитаних речи, реченица и текстова. Редовним вежбањем ученици аутоматизују процес читања и писања.

КЊИЖЕВНОСТ

Препоручени садржаји из области *Књижевност* савладавају се током целе школске године, из буквара/почетнице и уз помоћ читанке као основних наставних средстава, тако што учитељ планира њихову реализацију у складу са индивидуалним карактеристикама ученика и укупним могућностима колектива, руководећи се исходима учења.

Приликом оспособљавања ученика да уз помоћ учитеља разумеју текстове из школске лектире, али и популарне, информативне текстове из часописа за децу, енциклопедија и сл. важно је настојати да се уоче догађаји, просторни и временски односи и битне појединости у описима бића и природе. Како се текстови из школске лектире користе за усавршавање читања и писања и увођење ученика у основне појмове о књижевности, тако се ученици подстичу да уоче ликове у књижевном делу, њихове особине и поступке; њихова емоционална стања (радосно, тужно, смешно) и да разликују појмове добра и зла.

У прописаним текстовима из школске лектире понуђен је избор, односно опредељивање учитеља да у неким случајевима изабере између два, односно три дела (нпр. бира се једна народна прича - *Деда и репа* или *Голуб и пчела,* бира се једна од три понуђене песме Гвида Тартаље, а од Љубивоја Ршумовића обавезно је обрадити песму *Ау што је школа згодна*, а поред ње бира се још једна од две које су понуђене - *Дете* или *Деца су украс света*, итд.).

Први пут се уводи читање текста у наставцима, на примеру *Јежеве кућице* Бранка Ћопића. То подразумева да учитељ, према плану који сам осмисли и одговарајућом динамиком, чита део по део Ћопићевог текста и разговара са ученицима о прочитаном на неколико планираних часова мотивишући их да дело прочитају и сами.

Пошто су текстови предвиђени програмом једноставни, кратки и засновани на хронолошком низању догађаја, ученик треба да одреди *где се* и *када* дешава радња и да разуме узрочно-последични распоред догађаја, односно шта се у фабулативном тексту десило прво, а шта следеће, шта је претходило неком догађају а шта из њега следи.

Ученик треба да уочи формалну различитост поезије, прозе и драмског текста (разликовање стиха од прозног и драмског текста писаног по улогама) и њихове основне генолошке карактеристике (нпр. одсуство фабуле у лирском делу, ритмичност стихова или низање догађаја у епском и драмском делу), али не на нивоу дефинисања генолошких појмова. Ученик треба да разликује песму (и шаљиву песму - по тону певања) од приче (басне) и драмског текста, али без увођења дефиниција књижевнотеоријских појмова. Детаљније терминолошко одређивање уводи се поступно у старијим разредима.

Ученик треба да буде у стању да разуме пренесено значење загонетке без формулисања у њој постојећих стилских поступака; да препознаје жанр басне као приче са пренесеним значењем (без увођења појма алегорије), да буде упознат са постојањем народне и ауторске басне (које могу бити у стиху или у прози), да у баснама ликови могу бити не само животиње, већ и биљке, предмети, антропоморфизована бића (Срећа, Нада) или људи и, коначно, да буде у стању да разуме њено пренесено значење и издвоји њену поуку. Пошто се у овом узрасту интегрални текст басне неретко адаптира, скраћује, у исходима нису наведени структурни жанровски елементи басне (фабула и поука), поготово што поука у народној басни и код неких аутора није издвојена (а наравоученија Доситеја Обрадовића су у неким адаптацијама скраћена или изостављена).

Ученици се оспособљавају да уоче непознате и мање познате речи у тексту и да питају учитеља за њихово објашњење како би што боље разумели значење текста. Вођени питањима (*ко?, шта?, где?, када?, зашто?*) о прочитаном садржају, ученици се оспособљавају да као одговоре формулишу: реченице, одељке, краће текстовне целине, зависно од индивидуалних способности. Током обраде књижевних текстова ученици стичу прва литерарно-естетска искуства и формирају своје ставове о делу које слушају или читају. Учитељ подстиче ученике да своје ставове и искажу.

Приликом читања лирских песама ученици поступно уче да препознају и доживе мелодичност песама и да их изражајно читају и рецитују (по избору). Успостављање разлике између дела у стиху и дела у прози не врши се на теоријском нивоу.

Приликом обраде драмских текстова за децу ученици се мотивишу на читав низ стваралачких активности које настају поводом дела (сценски наступ, драмска игра, луткрска игра, драмски дијалози, гледање дечје позоришне представе, снимање и коментарисање драматизованих одломака). Притом ученици усвајају и правила понашања у позоришту у оквиру васпитног деловања школе. Уз активно слушање, а потом и самостално читање једноставних књижевних и осталих типова текстова ученици се оспособљавају да садржаје доводе у везу са илустрацијама које прате књижевни, популарни и информативни текст.

Од првог разреда садржајима програма се сугерише систематично и поступно усвајање књижевних појмова, а учитељима се препоручује да континуирано уводе нове речи у речнички фонд ученика, како би се он обогатио. Усвајање књижевних појмова не подразумева учење њихових дефиниција, већ њихово именовање и описно образлагање појма, уочавање његове улоге у књижевноуметничком тексту.

Стицању читалачких навика доприноси поновно враћање домаће лектире у школске програме. У првом разреду часови домаће лектире реализују се у другом полугодишту. У намери да се ученици од првог разреда навикавају на читање лектире у обавезном и слободном избору, успоставља се сарадња са школским библиотекаром, а неколико часова се током године може реализовати у школској библиотеци.

Вештина читања и разумевања прочитаног стиче се и у оквиру *Језичке културе* и при обради књижевноуметничких текстова. Ученици се подстичу да читају текстове у сликовницама (на пример, басне, бајке и приче).

ЈЕЗИК

У настави језика ученици се оспособљавају за правилну усмену и писмену комуникацију стандардним српским језиком. Отуда захтеви у овом програму нису усмерени само на језичка правила и граматичке норме већ и на њихову функцију. На пример, реченица се не упознаје само као граматичка јединица (са становишта њене структуре) већ и као комуникативна јединица (са становишта њене функције у комуникацији).

Граматика

Основни програмски захтев у настави граматике јесте да се ученицима језик представи и тумачи као систем. Ниједна језичка појава не би требало да се изучава изоловано, ван контекста у којем се остварује њена функција.

У оквиру вежби слушања, говорења, читања и писања ученици запажају језичке појаве без њиховог именовања. Тако се поставља основа за проширивање језичких садржаја у старијим разредима.

Потребно је указивати на разликовну функцију гласа у оквиру речи (нпр. *ђак, џак*). Тако се посредно скреће пажња на важност правилног писања слова, односно правилног изговарања гласова.

Елементарне основе из морфологије ученици стичу уочавајући реч као језичку јединицу између гласа и реченице. Речи увек треба уочавати и обрађивати у оквиру реченице. У писању треба скренути пажњу на то да је реч одвојена белинама са обе стране, а у говору учитељ треба да нагласи правилан акценат неке речи (уколико је ученици погрешно изговарају).

Реченице треба уочавати, кад год је то могуће, у оквиру текста. У писању посебно треба скренути пажњу на то да реченице почињу великим словом и завршавају се тачком, знаком питања или знаком узвика (на овај начин се повезују граматика и правопис). Када се реченица изговара, ученицима се скреће пажња на њену интонацију, нарочито ако се ради о питању.

Вежбе за усвајање и утврђивање знања из граматике до нивоа његове практичне примене у новим говорним ситуацијама проистичу из програмских захтева, али су у великој мери условљене конкретном ситуацијом у одељењу - говорним одступањима од књижевног језика, колебањима, грешкама које се јављају у писменом изражавању ученика. Стога се садржај вежбања у настави језика мора одређивати на основу систематског праћења говора и писања ученика.

Правопис

Правописна правила ученици треба да савладају путем систематских вежбања (елементарних и сложених). Ова вежбања треба да буду што разноврснија и треба их организовати што чешће.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Област *Језичка култура* обухвата развијање основне писмености ученика, односно усавршавање говорења, слушања, читања и писања. Ове четири програмске подобласти усмерене су на неговање културе говора, писменог изражавања, богаћење речника и, у ширем смислу, на развијање комуникативних способности ученика. Наставни рад у области *Језичка култура* реализује се у прожимању са другим областима предмета, као и кроз самосталне наставне јединице.

Говорење ученика развија се у разговору у којем их учитељ усмерава да усавршавају своју комуникацију. У вођеном разговору о књижевном тексту или о одређеној теми, ученици одговарају на питања, постављају питања, износе своја мишљења и ставове. Слободни, односно друштвени разговор, основа је свакодневне комуникације и зато је потребно ученике усмеравати како да учтиво започну разговор, размењују информације и користе основне форме учтивости. У току разговора могу се издвајати ситуациони говорни предлошци који се користе у свакодневним комуникативним ситуацијама. Ученици се охрабрују да обликују усмену поруку у којој ће изнети информације на примерима из свакодневног школског живота. У току сваког разговора ученици се подстичу да говоре, односно да износе информације, своја мишљења, именују осећања, уз одабир одговарајућих речи.

Препоручени облици усменог изражавања јесу причање, препричавање и описивање. То су садржаји програма, односно садржаји учења. Ученик се постепено уводи у усмено изражавање и учи како да преприча текст, како да прича или како да описује. Изражавање се реализује кроз говорне вежбе уз помоћ датог или заједничког плана. План помаже ученицима да осмисле садржину говора, али не треба спутавати оне који могу да говоре самостално са индивидуалним планом, па и без њега. Усмено се препричава краћи текст, део позоришне представе или филма. Препоручене врсте причања су: причање о слици или по низу слика (прича у сликама), причање о доживљајима и догађајима. Описују се годишња доба, биљке и животиње, најбољи друг или другарица, чланови породице, кућни љубимци и сл. Ученици се упућују на правилно говорно изражавање.

Учење напамет и говорење одабраних текстова или њихових кратких одломака усмерено је на богаћење речника и правилан говор. Говоре се напамет научене одабране песме, уз увођење ученика у правила рецитовања. Такође, могу се напамет научити и говорити кратки одломци из прича и делови драмског текста (лице). Циљ ове врсте говорења је изражајни говор, а не само меморисање текста. Зато треба пажљиво одабрати шта ће деца учити напамет, а неки од критеријума су уметничка вредност текста и његова прилагођеност узрасту. Сценски се изводе драмски текстови из школске лектире и драматизовани текстови. Сценске игре најбоље је реализовати на основу књижевних дела која су погодна за сценску импровизацију.

Богаћење речника у функцији јасног изражавања реализује се кроз коришћење адекватних речи у говору, усвајање и коришћење нових речи, као и проширивање опсега значења у оквиру једне речи. Нове речи се усвајају из правилног говора и из књижевних и некњижевних текстова. Ученици се упућују да из свог активног речника, уз активирање пасивног, користе речи које што прецизније преносе жељену информацију, али и да речима могу говор учинити лепшим.

Језичка култура ученика негује се и кроз игровне активности, посебно кроз језичке игре. Врсте игара потребно је одабрати према интересовањима ученика или у контексту наставног садржаја. То могу бити разговорне игре, на пример, разговор са непослушном лутком, разговор са књижевним ликом, затим ситуационе игре, односно стварне ситуације, на пример, разговор у продавници, разговор код лекара. Такође, могу се одабрати и преметаљке, ребуси, палиндроми, уланчавање, допуњалке, једноставне укрштене речи.

Слушање је важна активност у комуникацији. Ученици се у разговору упућују да пажљиво и културно слушају саговорнике. У наставном контексту ученици слушају шта други говоре и то потврђују репродуковањем или парафразирањем слушне поруке, као и поступањем по молбама и усменим инструкцијама

одраслих и вршњака. Пажљиво слушање практикује се и у симулираним ситуацијама (разговорне и ситуационе игре). Ученици слушају читање учитеља, вршњака, спикера.

Запис по слушању подразумева диктат, којим се вежба и писање. Међутим, први корак у реализацији диктата је слушање и уочавање границе између речи и реченица у зависности од интонације, чиме се развија језичко повезивање изговорене и записане речи.

Игре за развијање слушне пажње изводе се у наставном контексту: пажљиво слушање са задатком, на пример, *Препознај ко говори*, *Слушај како говорим* (тихо, брзо), *Чујем глас т*...

Писање и читање се увежбавају у настави почетног читања и писања, а затим у областима *Књижевност*, *Језик* и *Језичка култура*. У садржајима програма из области *Језичка култура* дати су основни елементи који се односе на писменост ученика, с тим да се они не могу посматрати изоловано, већ у садејству са исходима и препорученим садржајима у свим областима предмета. Дакле, читање и писање се не уче посебно у оквиру наставних области, већ кроз све наставне садржаје.

У првом разреду ученици пишу реченице и краће текстуалне целине. Посебно се води рачуна о индивидуалном приступу ученику, што подразумева подстицање према способностима и могућностима у писању. Ако дете има тешкоћа у писању, потребно је пажљиво и постепено га уводити у писање, док дете које напредује треба подстицати адекватним захтевима. Ученици писмено одговарају на једноставна питања о сопственом искуству, бићима, предметима, појавама, сликама, као и на питања о књижевном и некњижевном тексту. Осим тога, ученици самостално осмишљавају и пишу реченице о сопственом искуству, бићима, предметима, појавама. Такође, записују наслов слике или наслове слика у низу и реченице на основу слике или низа слика (прича у сликама).

Ученици се оспособљавају да запишу краћу писану поруку којом преносе информације и која има практичну намену. Ове поруке немају класичну форму, већ служе за свакодневне намене, на пример, информације о школским обавезама (информације о ваннаставним активностима, списак школског прибора, потребног материјала за школске предмете).

Учење самосталног писања текста почиње спајањем више реченица у целину. Ученици пишу о свом искуству, о доживљају, о слици или по низу слика (прича у сликама). Према својим способностима ученик ће написати две, три повезане реченице или краћи текст.

У писању се примењују научена правописна правила која се уче у оквиру области *Језик.* Потребно је да се правопис у писању доследно примењује од почетног читања и писања. Ученици се упућују да бирају адекватне речи и да их употребљавају нове док пишу.

Читање се увежбава на делима школске и домаће лектире, и на другим књижевним и некњижевним текстовима. Посебна пажња треба да је усмерена на читање информативних текстова, према интересовањима ученика и у друштвеном контексту, према препорученим садржајима програма. Потребно је практиковати следеће врсте читања: гласно читање (целог текста, штафетно, флексибилно, драмског текста по улогама); тихо читање (*у себи*). Разумевање текста показује се помоћу подстицаја или питања и исказивањем теме/поенте текста (у складу са предзнањем), као и представљањем кључних делова текста сликом (илустрација текста). Информације у тексту проналазе се вођено (одговарањем на репродуктивна питања *ко?, где?, како?, када?*) и самостално, без детаљно датих упутстава.

Назив предмета	**СТРАНИ ЈЕЗИК**
Циљ	**Циљ** учења страног језика у основном образовању и васпитању је да се ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему и култури и развијањем стратегија учења страног језика оспособи за основну усмену и писану комуникацију и стекне позитиван однос према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу.
Разред	**први**
Годишњи фонд часова	**72 часа**

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА Комуникативне функције	САДРЖАЈИ
- поздрави и отпоздрави, примењујући најједноставнија језичка средства; - представи себе и другог; - разуме јасно постављена једноставна питања личне природе и одговара на њих; - разуме кратка и једноставна упутства и налоге и реагује на њих; - даје кратка и једноставна упутства и налоге; - разуме позив и реагује на њега; - упути позив на заједничку активност; - разуме кратке и једноставне молбе и реагује на њих; - упути кратке и једноставне молбе; - искаже и прихвати захвалност и извињење на једноставан начин; - разуме једноставно исказане честитке и одговара на њих; - упути једноставне честитке; - препозна и именује жива бића, предмете и места из непосредног окружења; - разуме једноставне описе живих бића, предмета и места; - опише жива бића, предмете и места користећи једноставна језичка средства; - разуме свакодневне исказе у вези са непосредним потребама, осетима и осећањима и реагује на њих; - изрази основне потребе, осете и осећања кратким и једноставним језичким средствима; - разуме једноставна обавештења о положају у простору и реагује на њих; - тражи и пружи кратка и једноставна обавештења о положају у простору; - разуме једноставне исказе којима се изражава припадање/неприпадање, поседовање/непоседовање и реагује на њих; - тражи и даје једноставне исказе којима се изражава припадање/неприпадање, поседовање/непоседовање; - разуме једноставне исказе за изражавање допадања/недопадања и реагује на њих; - тражи мишљење и изражава допадање/недопадање једноставним језичким средствима.	ПОЗДРАВЉАЊЕ	**Језичке активности** **у комуникативним ситуацијама** Реаговање на усмени импулс саговорника (наставника, вршњака, и слично); успостављање контакта при сусрету. **Садржаји** *Hi! Hello. Good morning/afternoon/evening/night. How are you? I'm fine, thank you, and you? Goodbye. Bye. See you (later/tomorrow). Have a nice day/weekend! Thanks, same to you!* **(Интер)културни садржаји:** Формално и неформално поздрављање; устаљена правила учтивости.
	ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ; ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ; ДАВАЊЕ И И ТРАЖЕЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О ДРУГИМА	**Језичке активности** **у комуникативним ситуацијама** Слушање кратких и једноставних текстова у којима се неко представља; представљање себе и других особа, присутних и одсутних. **Садржаји** *My name's Maria/I'm Maria. What's your name? This is my friend. His name's/name is Marko. Maria, this is Barbara. Barbara, this is Maria. This is Miss Ivona. She's my teacher. That is Mr Jones. He's your teacher. How old are you? I'm seven. He's ten. Who's this/that? It's my father. Is Tom your brother/friend? Yes, he is/No, he isn't. Is Jane your sister/friend? Yes, she is/No, she isn't. Who's in the picture? It's my sister. Her name's Susan.* *Lične zamenice u funkciji subjekta - I, you …* *Prisvojni pridevi - my, your…* *Pokazne zamenice - this, that* *Glagol to be - the Present Simple Tense* *Pitanja sa Who /How (old)My name's Maria/I'm Maria. What's your name? This is my friend. His name's/name is Marko. Maria, this is Barbara. Barbara, this is Maria. This is Miss Ivona. She's my teacher. That is Mr Jones. He's your teacher. How old are you? I'm seven. He's ten. Who's this/that? It's my father. Is Tom your brother/friend? Yes, he is/No, he isn't. Is Jane your sister/friend? Yes, she is/No, she isn't. Who's in the picture? It's my sister. Her name's Susan.* *Lične zamenice u funkciji subjekta - I, you …* *Prisvojni pridevi - my, your…* *Pokazne zamenice - this, that* *Glagol to be - the Present Simple Tense* *Pitanja sa Who /How (old)*Основни бројеви (1-10) **(Интер)културни садржаји:** Препознавање најосновнијих сличности и разлика у начину упознавања и представљања у нашој земљи и земљама енглеског говорног подручја.
	РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ ЈЕДНОСТАВНИХ УПУТСТАВА И НАЛОГА	**Језичке активности** **у комуникативним ситуацијама** Слушање налога и упутстава и реаговање на њих; давање кратких и једноставних упутстава (комуникација у учионици - упутства и налози које размењују учесници у наставном процесу, упутства за игру и слично). **Садржаји** *Let's start. Quiet, please. Listen to me! Look! Look at*

		*me/the picture! Sit down. Stand up. Turn around. Jump. Say hello/goodbye to your friend. Open/Close your books/notebooks. Put down your pencils. Pick up the rubber. Wash your hands. Open the window, please. Come in. Come here/to the board. Give me your book, please. Don't do that. Listen and say/sing/do/number/match/draw/repeat… Cut out/stick/touch/point to... Colour the door yellow. Count from … to …. My turn now.Hurry up! Quick! Watch out! I understand/I don't understand. I'm finished.*Императив **(Интер)културни садржаји:** Поштовање основних норми учтивости; дечје песме одговарајућег садржаја.
	ПОЗИВ И РЕАГОВАЊЕ НА ПОЗИВ ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ	**Језичке активности** **у комуникативним ситуацијама** Слушање кратких једноставних позива на заједничку активност и реаговање на њих (позив на рођендан, игру, дружење...); упућивање и прихватање/одбијање позива на заједничку активност, уз коришћење најједноставнијих израза. **Садржаји** *Let's play football/the memory game/go to the park/sing. Come and play with me! Come to my birthday party. Cool! Super! Great! OK. All right. Sorry, I can't. Лет'с play фоотбалл/тхе memory гаме/го то тхе парк/синг. Цоме анд play with ме! Цоме то my birthday party. Цоол! Супер! Греат! ОК. Алл ригхт. Sorry, И цан'т.* Императив **(Интер)културни садржаји:** Прикладно прихватање и одбијање позива; прослава рођендана, игре, забава и разонода.
	ИСКАЗИВАЊЕ МОЛБЕ, ЗАХВАЛНОСТИ И ИЗВИЊЕЊА	**Језичке активности** **у комуникативним ситуацијама** Слушање једноставних исказа којима се тражи помоћ, услуга или обавештење; давање једноставног, усменог одговора на исказану молбу; изражавање и прихватање молби, захвалности и извињења. **Садржаји** *Цан И хаве ан аппле, плеасе? Yes, хере you аре. Тханк you/Тханк you, Мариа/Тханкс. You'ре welcome. Но, sorry/Нот now/Но, you цан'т. Цан you хелп ме, плеасе? Цан/Мау И хаве соме water, плеасе? Цан/Мау И го то тхе тоилет/го оут/цоме ин? Excuse ме, Теацхер, …? И цан'т сее. Цан you мове, плеасе? Sorry, цан you репеат тхат, плеасе? И'м sorry И'м лате. Ит'с ОК. Но проблем.* Модални глаголи за изражавање молбе - *цан/мау* **(Интер)културни садржаји:** Правила учтиве комуникације.
	ЧЕСТИТАЊЕ	**Језичке активности** **у комуникативним ситуацијама** Слушање кратких и једноставних устаљених израза којима се честита празник, рођендан; реаговање на упућену честитку и упућивање кратких пригодних честитки. **Садржаји** *Happy birthday то you! Merry Цхристмас! Happy New Year! Happy Еастер! Тханкс, саме то you!* **(Интер)културни садржаји:** Најзначајнији празници и начин обележавања/прославе и честитања; пригодне дечје песме и игре.

	ОПИСИВАЊЕ ЖИВИХ БИЋА, ПРЕДМЕТА, МЕСТА И ПОЈАВА	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање краћих једноставних описа живих бића, предмета и места у којима се појављују информације о спољном изгледу, појавним облицима, димензијама и осталим најједноставнијим карактеристикама; давање кратких усмених описа живих бића, предмета и места. **Садржаји** *Can I have an apple, please? Yes, here you are. Thank you/Thank you, Maria/Thanks. You're welcome. No, sorry/Not now/No, you can't. Can you help me, please? Can/May I have some water, please? Can/May I go to the toilet/go out/come in? Excuse me, Teacher, …? I can't see. Can you move, please? Sorry, can you repeat that, please? I'm sorry I'm late. It's OK. No problem*Глаголи *хаве гот, то бе* за давање описа Правилна множина именица: *боок - боокс, аппле - апплес…* Модални глагол *цан* уз глагол *сее* **(Интер)културни садржаји:** Дечје песме и приче одговарајућег садржаја.
	ИСКАЗИВАЊЕ ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање исказа у вези са потребама, осетима, осећањима; саопштавање својих потреба, осета и осећања и (емпатично) реаговање на туђа. **Садржаји** *I'm thirsty/hungry. Here's a sandwich for you. Do you want some water? Yes, please. No, thank you. Are you happy/sad/hot/cold?* *The Present Simple Tense (be, want)*Модални глагол *цан* за изражавање предлога **(Интер)културни садржаји:** Правила учтиве комуникације.
	ИСКАЗИВАЊЕ ПОЛОЖАЈА У ПРОСТОРУ	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање кратких текстова у којима се на једноставан начин описује положај у простору; усмено тражење и давање информација о положају у простору. **Садржаји** *Where's my dad? Is he in the bedroom? No, he's in the bathroom. Where's your dog? It's in the garden. Where's my bag? It's on the chair. Where's the toilet? It's here/over there.* Прилози и предлози за изражавање положаја и просторних односа - *хере, тхере, ин, он* Питања са *Where* **(Интер)културни садржаји:** Култура становања: село, град.
	ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА/НЕПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА/НЕПОСЕДОВАЊА	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање кратких текстова с једноставним исказима за изражавање припадања/неприпадања и поседовања/непоседовања и реаговање на њих; усмено исказивање припадања/неприпадања и поседовања/непоседовања. **Садржаји** *This is my ball. Is that your bike?I've got a dog. Have you got a pet? He/She's got two brothers. Who's got a/an...?* *Prisvojni pridevi my, your…* *Have got za izražavanje pripadanja/posedovanja* **(Интер)културни садржаји:** Породица, пријатељи, кућни љубимци, играчке.
	ИЗРАЖАВАЊЕ ДОПАДАЊА/НЕДОПАДАЊА	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање кратких текстова с једноставним исказима за изражавање допадања/недопадања и реаговање на

		њих; усмено исказивање слагања/неслагања, допадања/недопадања **Садржаји** *Do you like ice cream? Yes, I do/No, I don't. I like apples and oranges. I don't like milk or cheese. Do you like games?* *The Present Simple Tense glagola like***(Интер)културни садржаји:** Храна и пиће.

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ

Напомена: Тематске области се прожимају и исте су у сва четири разреда првог циклуса основне школе. Аутори уџбеника и наставници обрађују их у складу са захтевима програма, узрастом и интересовањима ученика.

1) Лични идентитет
2) Породица и уже друштвено окружење (пријатељи, комшије, наставници итд.)
3) Географске особености
4) Становање - форме, навике
5) Живи свет - природа, љубимци, очување животне средине
6) Временско искуство и доживљај времена (прошлост - садашњост - будућност)
7) Школа и школски живот
8) Млади - живот деце и омладине
9) Здравље и хигијена
10) Емоције (љубав према породици, друговима)
11) Превозна средства
12) Временске прилике
13) Уметност за децу (нарочито модерна књижевност за децу; пригодне традиционалне и модерне песме)
14) Обичаји и традиција, фолклор, прославе (рођендани, празници)
15) Слободно време - забава, разонода, хобији
16) Исхрана и гастрономске навике
17) Путовања
18) Мода и облачење
19) Спорт
20) Вербална и невербална комуникација, конвенције понашања и опхођења

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм предмета страни језик у првом циклусу основне школе усмерен је на развој функционалних знања и заснован је на комуникативно дефинисаним исходима учења, односно активностима које ученик успешно реализује користећи страни језик. Језичке активности слушања, читања, (раз)говора и писања у програму посматрају се интегративно, као нераздвојиве компоненте аутентичне комуникације појединца у било којој говорној заједници. Полазећи од исхода, односно онога што је ученик у стању да оствари у различитим врстама и видовима комуникације (усмене, писане, делимично и оне невербалне), формално и садржински централну позицију програма заузимају управо комуникативне функције (нпр. поздрављање; представљање себе и других; давање основних информација о себи; давање и тражење основних информација о другима; разумевање и давање једноставних упутстава и налога; позив и реаговање на позив за учешће у заједничкој игри; исказивање молби, захтева, захвалности, планова, намера, саглашавања, противљења, допадања, недопадања, жеља, потреба и сл.). На основу комуникативних функција дефинисане су језичке активности помоћу којих се оне могу остварити, а које укључују постепено усавршавање способности разумевања говора, разумевања писаног текста (од трећег разреда), интерактивног усменог и писаног изражавања. Захваљујући цикличној и континуалној концепцији програма, комуникативне функције се преносе, усвајају и увежбавају током читавог образовног циклуса, с растућим степеном сложености. Исходи, комуникативне функције и језичке активности дефинисани су као опште лингвистичке категорије, и стога су за све стране језике идентични искази. Како би се, међутим, исходи, функције и активности операционализовали, понуђени су и примери реализације, и то за сваки појединачни страни језик. Њима се илуструју неке од најфреквентнијих и узрасно најадекватнијих могућности за вербалну реализацију комуникативних функција.

Комуникативна настава посматра језик као средство комуникације. Стога је и програм усмерен ка исходима који указују на то шта је ученик у процесу комуникације у стању да разуме и продукује. Табеларни приказ наставника постепено води од исхода и комуникативне функције као области, преко активности које у настави оспособљавају ученика да комуницира и користи језик у свакодневном животу, у приватном, јавном или образовном домену. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике у атмосфери заједништва и међусобне сарадње;
- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке, укључујући њене културолошке и васпитне елементе, као и елементе социјализације;
- битно је значење језичке поруке;
- знања ученика мере се јасно одређеним релативним критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- са циљем да се унапреди квалитет и обим језичког материјала, настава се заснива и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног (од трећег разреда) кода и њиховог међусобног односа;
- сви граматички садржаји уводе се индуктивном методом кроз разноврсне контекстуализоване примере у складу са нивоом, а без детаљних граматичких објашњења, осим уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се вреднује и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће категорије:
- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;
- поимање програма као скупа динамичних, заједнички припремљених и прилагођених задатака и активности;
- наставник треба да омогући приступ новим идејама и њихово прихватање, као и креирање нових идеја;
- ученици се посматрају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- наставни материјали представљају један од извора активности и морају бити праћени употребом додатних аутентичних материјала;
- учионица је простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче развој когнитивних способности ученика (запажање, анализа, закључивање итд.);
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто, а нарочито на нижем узрасту треба користити интернационализме и речи које су им познате, као и визуализацију као средство семантизације.

Технике/активности

Током часа препоручује се динамично смењивање техника/активности које не би требало да трају дуже од 15 минута.
Слушање и реаговање на упутства наставника на страном језику или са аудио-записа (слушај, пиши - од трећег разреда, повежи, одреди, пронађи, али и активности у вези са радом у учионици: нацртај, исеци, обој, отвори/затвори свеску, итд.)
Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.)
Мануелне активности (израда паноа, презентација, зидних новина, постера и сл.)
Вежбе слушања (према упутствима наставника или са аудио-записа повезати појмове, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.)
Игре примерене узрасту и дидактичком захтеву (за загревање, развијање пажње и концентрације, јачање мотивације, увођење нове језичке грађе или пак утврђивање).
Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...).
Решавање "текућих проблема" у разреду, тј. договори и мини-пројекти.
"Превођење" исказа у гест и геста у исказ.
Заједничко прављење илустрованих и писаних (од трећег разреда) материјала (планирање различитих активности, извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације).

СТРАТЕГИЈЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ И УВЕЖБАВАЊЕ ЈЕЗИЧКИХ ВЕШТИНА У ПРВОМ И У ДРУГОМ РАЗРЕДУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Предности наставе страног језика у првом и другом разреду основне школе у вези су са специфичностима усвајања језика на раном узрасту. Основна карактеристика раног учења није аналитичко учење, већ усвајање језика на сличан начин на који се усваја матерњи језик - дете страни језик користи искључиво у комуникацији и у ситуацијама које су блиске његовим интересовањима. Вишеструке су предности учења језика у овом узрасту (Титоне 1989)[1]:
- неурофизиолошке: изузетна пластичност мозга омогућава лакше усвајање фонетских елемената, акцента, изговора, интонације, као и синтаксичких образаца;
- психолошке: код ученика се развија мотивација будући да не осећа страх од грешке приликом употребе новог језика, лако прихвата игру и спремније излаже пред групом;
- образовне: учење страног језика позитивно утиче на когнитивни развој детета и прихватање другог и другачијег.

_____

[1] *Титоне, Р. (1989). Он тхе билингуал персон. Otawa, Цанадиан Society фор Италиан Студиес.*

Ранији почетак учења страног језика отвара пут за достизање виших нивоа језичке компетенције и развијање вишејезичности, који су релевантни за даље школовање и професионални живот.
С обзиром на то да се исходи операционализују преко језичких активности у комуникативним ситуацијама, важно је да се оне у настави страних језика перманентно и истовремено увежбавају. Само тако ученици могу да стекну језичке компетенције које су у складу са задатим циљем.

Пошто је програм учења страног језика у првом и другом разреду основне школе растерећен писања и читања, као и експлицитних објашњења граматичких правила, ово је драгоцен период за подстицање и навикавање ученика да у свакодневним ситуацијама у учионици и ван ње спонтано примењују научене речи и изразе у одговарајућим ситуацијама усмене комуникације (нпр. поздрављање наставника на страном језику у учионици, али и ван ње). Такво спонтано успостављање контакта помаже ученицима да се ослободе говорних блокада које могу настати изван услова симулираних у учионици, при сусрету са лицима са другог говорног подручја. То ће, такође, пружити и бројне прилике ученицима да експериментишу са употребом језика, растерећени страха од неуспеха у комуникацији. Због свега тога потребно је инсистирати на таквом моделу комуникације од самог почетка, јер уколико се ученици навикну на другачији модел, тј. искључиву примену матерњег језика приликом успостављања контакта и комуникације са наставником или вршњаком, то ће касније бити много теже променити.

Следећи корак, на којем такође треба инсистирати од самог почетка учења страног језика, јесте такозвани "језик учионице". Сва кратка и једноставна упутства у настави која се често понављају треба да буду на страном језику уз обавезну одговарајућу гестикулацију (ако нпр. наставник каже *слушај,* пожељно је да покаже ту активност стављајући руку иза уха). Нека упутства наставник у почетку може да изговара паралелно на страном и на матерњем језику са тенденцијом да постепено изоставља матерњи језик, пратећи да ли ученици препознају њихово значење на страном језику.

Поред ових спонтаних облика учења потребно је увести и језичке садржаје који нису део уобичајене интеракције на часу. За овакве облике учења потребно је користити предмете и бића из непосредног окружења, слике из наставних материјала, картице, постере и све друге расположиве материјале. За њихово савладавање потребно је инсистирати на заједничким групним комуникативним активностима. На овом узрасту се препоручују и активности усмене репродукције и контролисане продукције будући да су у питању садржаји који не представљају "језик учионице" и не понављају се сваког часа. На тај начин се ученицима омогућава већи број понављања ради лакшег и бржег меморисања и стицања поуздања за самостално коришћење језика. У том смислу, пожељне су вежбе говорне продукције са малим варијацијама модела у којима се мењају и комбинују лексички и граматички садржаји уз постепено усложњавање. Такође се подстиче интеракција са другим ученицима, која се може, као благи вид медијације, реализовати давањем упутстава на матерњем језику (нпр. питај друга или другарицу како се зове и колико година има, шта воли/не воли да једе, итд; одговори на питања друга/другарице*),* или увођењем покрета као невербалног средства комуникације.

Потребно је оспособити ученике за комуникативне функције наведене у програму за дати ниво учења, при чему предложени језички садржаји служе као препорука и могу бити замењени сличним садржајима или проширивани у складу са расположивим наставним материјалом, као и потребама и интересовањима ученика.

Важно је да имамо на уму да је, упркос почетном ентузијазму са којим ученици улазе у процес учења страног језика у основној школи, њима то ипак још један у низу обавезних предмета. Стога се, на овом нивоу, не може очекивати да они сами, спонтано, развију интересовање и ентузијазам за учење страног језика. Неопходно је приликом планирања активности имати у виду узраст ученика и њихове индивидуалне карактеристике. Неки ученици су интровертни, неки екстровертни, уче различитом брзином и на различите начине - свим чулима, имају различите потребе и интересовања. Већина ученика на том узрасту има проблем са пажњом, концентрацијом и памћењем током 45 минута. Стога је упутно да час почне неком кратком игром

загревања која би позитивно утицала на развијање способности пажње, концентрације и памћења, као и да се активности смењују одговарајућим логичним редоследом и да трају од 5 до 15 минута.

ПРЕЗЕНТОВАЊЕ И УВЕЖБАВАЊЕ САДРЖАЈА

С обзиром на различите стилове учења, разноврсност активности кључна је реч за презентовање нове лексичке грађе. Важно је да уважавамо предзнања ученика, јер нам она могу бити добра основа за рад и лакше разумевање теме.
Визуелна наставна средства (картице, постери, стварни предмети из непосредног окружења, како је у општим смерницама већ напоменуто) идеална су за увођење и увежбавање вокабулара. Када се ученицима покаже одређени појам - када га виде, важно је да неколико пута чују како се реч изговара и да је тек на крају изговоре. Хорско понављање корисно је за осећај сигурности ученика јер није јавно експониран, а страх од исмевања (који је на том узрасту неретко присутан) сведен је на минимум.
Пантомима (као врста драмских техника), као и метода потпуног физичког одговора, веома су омиљене и ефикасне, не само на овом узрасту већ и касније. Нарочито су погодне за ученике кинестетичког стила учења (превођење изговорене речи у покрет и обрнуто). Ове технике су погодне за увођење и увежбавање свих врста речи: именице - делови тела, животиње, играчке..; глаголи - устати, сести, подићи, спустити неки предмет...; придеви за описивање стања и осећања - срећан, тужан, гладан, жедан...
Одговарајући контекст (приче у сликама, песме, игре и сл.) битна је претпоставка успешног усвајања вокабулара, као и језика уопште. Усвајање лексике биће утолико ефикасније уколико се остварује у јасном ситуационом контексту. Примера ради, ако се усвајају речи које се односе на свет животиња, могуће је организовати стварни, симулирани или виртуелни обилазак зоолошког врта. Треба водити рачуна о томе да су ученици, током једног школског часа, у стању да усвоје 5 до 7 нових речи.
Дијалошки модели (као основа за "имитирање") веома су ефикасни за развијање говора. У недостатку спонтане комуникације међу ученицима наставник може да користи лутке - обичне плишане, прављене од чарапа или папира - и тако направи одговарајући дијалошки модел. Наставник се може обраћати ученицима са лутком која пита. Ученици ће врло брзо и лако моћи да дају одговор, али и да поставе питања. Наравно, потребно је обезбедити одговарајући контекст који ће и стидљивијим ученицима омогућити да се охрабре и проговоре.
Пројектне активности повећавају мотивацију, јер пружају избор ученицима да одговорно у пару или у групи решавају задатак на свој начин у договору са другима, развијајући и јачајући одређене социјалне компетенције. Пројекат је погодан за рад у одељењима мешовитог састава, има лични печат, подстиче кооперативни рад и завршава се увек неком врстом презентације како резултата, тако и процеса рада.
Драмске активности омогућавају ученицима да користе језик у одговарајућем контексту и тако "оживљавају" његову употребу. Њихов потенцијал огледа се, између осталог, и у томе што:
- ученици не само да уче страни језик на забаван начин, већ кроз интеракцију и различите улоге које преузимају сагледавају ствари из различитих углова (што доприноси развоју критичког и дивергентног мишљења);
- ученици сарађују и усвајају језик кроз смислену интеракцију на циљном језику и развијају све потребне вештине - когнитивне, комуникативне и социјалне;
- сви могу да учествују - свако добија улогу коју може да "изнесе" те су зато погодне за рад у одељењима мешовитог састава;
- одговарају свим стиловима учења - визуелни виде, аудитивни чују, кинестетични се изражавају кроз покрет;
- подижу мотивацију и самопоуздање;
- оријентисане су на ученика - наставник има мање доминантну улогу;
- развијају машту и креативност код ученика.

Пожељно је да се драмске активности попут играња улога, мини скечева, луткарских мини представа, импровизација и прича из стварног живота што више користе у настави, не само на овом узрасту, већ и касније.
Читање и писање су необавезне активности у другом разреду. С обзиром на то да се латинично писмо уводи у наставу српског језика у другом полугодишту другог разреда, иницијално писање и читање може се понудити као опција само за ученике који то желе и знају, на елементарном нивоу (читање појединачних речи и једноставних реченица, допуњавање речи словом и слично, нипошто самостално писање и диктати). Ова активност се не оцењује и на часу има споредну улогу.
Социокултурну компетенцију, као скуп знања о свету уопште, сличностима и разликама између културних и комуникативних модела сопствене говорне заједнице и заједнице/заједница чији се језик учи, треба уводити од самог почетка учења страног језика на најнижем узрасном нивоу, јер су та знања потребна за компетентну, успешну комуникацију у конкретним комуникативним активностима на циљном језику.
Посебан аспект социокултурне компетенције представља *интеркултурна компетенција*, која подразумева развој свести о другом и другачијем, познавање и разумевање сличности и разлика између светова, односно говорних заједница, у којима се ученик креће. Интеркултурна компетенција подразумева и развијање толеранције и позитивног става према индивидуалним и колективним карактеристикама говорника других језика, припадника других култура које се у мањој или већој мери разликују од његове сопствене. Дакле, постепеним увођењем социокултурних садржаја на најнижем нивоу (поздрављање, певање пригодних празничних песама и сл.) доприноси се развоју интеркултурне личности, кроз јачање свести о вредности различитих култура и развијање способности за интегрисање интеркултурних искустава у сопствени културни модел понашања и веровања.
Граматички садржаји се на овом узрасном нивоу не обрађују експлицитно. Граматичке појаве треба посматрати са функционалног аспекта (примењујући елементе граматике који су неопходни за успешно остваривање комуникативне функције). У процесу наставе страног језика треба тежити томе да се граматика усваја путем језичких активности слушања и говора, према јасно утврђеним циљевима, исходима и стандардима наставе страних језика.
Главни циљ наставе страног језика јесте развијање комуникативне компетенције на одређеном језичком нивоу, у складу са статусом језика и годином учења.

Назив предмета	**МАТЕМАТИКА**
Циљ	**Циљ** учења предмета *математика* је да ученик, овладавајући математичким концептима, знањима и вештинама, развије основе апстрактног и критичког мишљења, позитивне ставове према математици, способност комуникације математичким језиком и писмом и примени стечена знања и вештине у даљем школовању и решавању проблема из свакодневног живота, као и да формира основ за даљи развој математичких појмова.
Разред	**први**
Годишњи фонд часова	**180 часова**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ОБЛАСТ/ТЕМА**		**САДРЖАЈИ**
- одреди међусобни положај предмета и бића и њихов положај у односу на тло; - упореди предмете и бића по величини; - уочи и именује геометријске облике предмета из непосредне	**ГЕОМЕТРИЈА**	**ПОЛОЖАЈ, ВЕЛИЧИНА И ОБЛИК ПРЕДМЕТА**	Просторне релације. Величина предмета и бића. Геометријска тела: лопта, коцка, квадар, ваљак, пирамида и купа.

околине; - именује геометријска тела и фигуре; - групише предмете и бића са заједничким својством; - сложи/разложи фигуру која се састоји од познатих облика; - разликује: криву, праву, изломљену, затворену и отворену линију; - црта праву линију и дуж помоћу лењира; - броји унапред и уназад и са прескоком; - прочита, запише, упореди и уреди бројеве прве стотине и прикаже их на бројевној правој; - користи редне бројеве; - разликује парне и непарне бројеве, одреди највећи и најмањи број, претходника и следбеника; - користи појмове: сабирак, збир, умањеник, умањилац, разлика; - сабира и одузима два једноцифрена броја не записујући поступак; - сабира и одузима до 100 без прелаза преко десетице; - растави број на сабирке и примени замену места и здруживање сабирака ради лакшег рачунања; - реши текстуални задатак са једном операцијом; - разликује новчане апоене до 100 динара и упореди њихову вредност; - уочи правило и одреди следећи члан започетог низа; - прочита и користи податке са једноставнијег стубичног и сликовног дијаграма или табеле; - измери дужину задатом, нестандардном јединицом мере; - преслика тачке и фигуре у квадратној мрежи на основу задатог упутства.			Геометријске фигуре: круг, правоугаоник, квадрат и троугао.
		ЛИНИЈЕ	Права, крива и изломљена линија. Затворена и отворена линија. Тачка и линија. Дуж.
	БРОЈЕВИ		Бројање, писање и читање бројева. Приказивање бројева помоћу тачака на бројевној правој. Упоређивање бројева. Редни бројеви. Сабирање и одузимање бројева у оквиру 20 и приказивање на бројевној правој. Сабирање и одузимање бројева до 100 без прелаза преко десетице и приказивање на бројевној правој. Својства сабирања. Откривање непознатог броја у једнакостима с једном операцијом. Динар, кованице и новчанице до 100 динара.
	МЕРЕЊЕ И МЕРЕ		Мерење дужине нестандардним јединицама мере.

Кључни појмови: односи у простору, геометријски облици, број, сабирање и одузимање и мерење.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Ради лакшег планирања наставе даје се оријентациони предлог броја часова по темама (укупан број часова за тему, број часова за обраду новог градива + број часова за утврђивање, увежбавање и систематизацију градива). Приликом израде оперативних планова наставник распоређује укупан број часова предвиђен за поједине теме по типовима часова (обрада новог градива, утврђивање и увежбавање, понављање, проверавање и систематизација градива), водећи рачуна о циљу предмета и исходима.
Геометрија (27; 11 + 16)
Бројеви (146; 57 + 89)
Мерење и мере (7; 3 + 4)
Предложени редослед реализације тема:
1. Геометрија - Положај, величина и облик предмета;
2. Бројеви - Природни бројеви до 10 и нула, сабирање и одузимање до 10;
3. Геометрија - Линије;
4. Бројеви - Природни бројеви до 20, сабирање и одузимање до 20;
5. Мерење и мере;
6. Бројеви - Природни бројеви до 100, сабирање и одузимање до 100 (без преласка десетице).
Предложена подела тема и редослед реализације нису обавезни за наставнике, већ само представљају један од могућих модела. Овакав предлог је дат због тога што је пожељно комбиновати алгебарске и геометријске садржаје.
Основа за писање исхода и избор садржаја је чињеница да се учењем математике ученици оспособљавају за: решавање разноврсних практичних и теоријских проблема, комуникацију математичким језиком, математичко резоновање и доношење закључака и одлука. Сам процес учења математике има своје посебности које се огледају у броју година изучавања и недељног броја часова предмета и неопходности континуираног стицања и повезивања знања.
Садржаји програма предмета математике представљају основу за остваривање исхода, јер је њима обухваћено све оно што ученик треба да изгради на нивоу знања.
Наставници у својој свакодневној наставној пракси, треба да се ослањају на исходе, јер они указују шта је оно за шта ученици треба да буду оспособљени током учења предмета у једној школској години. Остваривањем исхода, ученици усвајају основне математичке концепте, овладавају основним математичким процесима и вештинама, оспособљавају се за примену математичких знања и вештина и комуникацију математичким језиком. Кроз исходе се омогућава остваривање образовних стандарда и међупредметних компетенција као што су комуникација, дигитална компетенција, рад са подацима и информацијама, решавање проблема, сарадња и компетенција за целоживотно учење.
При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати, да ученици самостално изводе закључке. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче, организује и усмерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.
Приликом планирања наставе, треба имати у виду да, у овом узрасту, различите игролике активности у функцији сазнавања и учења могу бити додатна мотивација за усвајање математичких садржаја. Игра је основна активност и контекст математичког сазнања у предшколском периоду. Поласком у школу код првака не нестаје потреба за игром. Због тога је важно да се у првом циклусу, а посебно у првом разреду, деци омогући да развијају математичко мишљење у контексту игроликих активности. Поред тога, игролике активности значајно доприносе развијању интересовања за математику и позитивног става према математици.
На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој ефикасности наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и функционалнијом.

ГЕОМЕТРИЈА

Положај, величина и облик предмета

Развој опажања простора подразумева уочавање предмета и бића у окружењу и њихових међусобних односа. Основу сазнања чини посматрање и класификација облика на основу уочених особина. Међусобни односи предмета у простору исказани просторним релацијама изграђују се посматрањем различитих предмета у простору, манипулисањем објектима (практична просторна оријентација), именовањем и мисаоним издвајањем уочених односа.

Положај предмета и бића - Ученици упоређују предмете по положају (испред, иза; испод, изнад; горе, доле; у, на, ван; између, лево, десно; са исте стране, са супротних страна; усправно, водоравно). Просторне релације ученици усвајају у односу на себе, у односу на друга бића и предмете (уз ротације тј. окретање) и у односу на тло. Уочавају се и истичу међусобно супротни односи: испред-иза, испод-изнад, горе-доле, лево-десно, са исте стране - са супротних страна. Игролике активности треба користити у циљу уочавања односа и увежбавања практичне оријентације ученика у простору, на мапи и у табели.

Величина предмета и бића - У делу који се односи на упоређивање предмета према дужини, висини и ширини, циљ је да ученици овладају употребом речи којима се изражавају релацијски односи између предмета, односно бића: краће - дуже, ниже - више и уже - шире. Поређење/процена се врши "одока"' или упоређивањем реалних предмета (оловка, лењир и слично). Важно је указати на повезаност одговарајућих релација (нпр. оловка је дужа од гумице, а гумица је краћа од оловке). Поред тога, треба упоређивати и више предмета (нпр. одређивање најширег предмета).

Облик предмета - Почетно геометријско сазнање заснива се на систематском посматрању и описивању предмета у окружењу и на сликовном приказу, истицањем њихових својстава, облика, симетричности, величине и положаја. Уочавање сличности и разлика омогућава класификацију објеката. Ученици пропедевтички упознају геометријска тела и фигуре. На почетку увести облике који су ученицима тог узраста најближи и познати из свакодневног живота: облик лопте и коцке, затим квадра и ваљка, и на крају пирамиде и купе. Треба користити очигледна наставна средства: играчке, предмете који се налазе у учионици и слично (нпр. лопта и коцка за игру, гумица, сунђер, креда, фломастер). Уочавањем страна тродимензионалних предмета увести облике квадрата, правоугаоника, круга и троугла. Оваквим приступом, ученици прво упознају облике који су им блиски и познати, који се налазе у њиховом окружењу и постепено се, као делови претходно упознатих облика, уводе нови облици.
Корисне су практична манипулација (моделовање, сецкање, лепљење, преклапање фигура) и активности цртања геометријских фигура коришћењем шаблона (нпр. лењир са геометријским облицима) и слободном руком помоћу квадратне или тачкасте мреже.
Примери активности за остваривање појединих исхода
1. Описивање положаја објекта у односу на више других објеката у сложенијој реалистичној ситуацији на слици или у табели.
2. Описивање редоследа објеката у датом низу посматраном из различитих позиција, нпр. навођење објеката од последњег до првог у низу.
3. Описивање на мапи (у лавиринту) путање од једне до друге тачке, уцртавање путање на мапи (у лавиринту) или прелажење пута од једне до друге позиције према упутству.
4. Прављење модела геометријске фигуре од сламчица или модела геометријског тела помоћу штапића и куглица од пластелина.
5. Састављање одређене фигуре од задатих делова (танграм).
6. Допуњавање фигуре делом који недостаје.
7. Издвајање предмета са одређеним својством из колекције предмета.
8. Прекривање задате фигуре у равни плочицама квадратног, правоугаоног и троугаоног облика (без преклапања и шупљина).
9. Откривање следећег члана низа састављеног од геометријских облика, уз објашњење како се дошло до закључка.

Линије

Праве и криве линије треба увести као линије којима су оивичени уведени геометријски облици, а затим проширити на појмове отворене и затворене криве линије и изломљене линије. Тачку треба увести као пресек две линије, а дуж као део праве линије ограничен са две тачке. За обележавање тачака треба користити слова А, Е, О, Т, М и Ј. Ученике треба научити да разликују и цртају криву, праву, изломљену, затворену и отворену линију, уоче унутрашњу и спољашњу област ограничену затвореном линијом.
Као модел за праве и криве линије (отворене и затворене) можемо користити канап или конац. Нпр. затезањем канапа добијамо модел праве линије, а спајањем крајева канапа модел затворене криве линије. Кад укрстимо два конца или канапа, добијамо тачку.
Примери активности за остваривање појединих исхода
1. Моделовање положаја тачке у односу на линију помоћу траке и предмета. И обрнуто, цртање слике према реалној ситуацији.
2. Цртање слике или доцртавање започете слике у квадратној или тачкастој мрежи према датом упутству.

БРОЈЕВИ

Развој појма броја и бројевног низа је наставак сазнања о бројевима, које је стечено у предшколском програму. Изграђивање појма броја обухвата: визуелну представу, визуелну кореспонденцију једнакобројних колекција објеката, пребројавање, цифарски запис. Број до кога се долази пребројавањем визуализује се на различите начине (скуповно, дијаграмима, бројевним сликама, на бројевној правој) чиме се продубљује разумевање структуре броја. На почетку је значајна манипулација очигледним средствима (жетонима, штапићима, картицама, прстима). Бројеви се упознају у блоковима: до 5 (укључујући 0), прва десетица, друга десетица, прва стотина.
Формирање појма бројевног низа и место броја у бројевном низу развија се кроз активност пребројавања објеката и бића (конкретних или сликовних представа), бројања унапред и уназад, секвенцијално, у задатим интервалима, визуелизацијом на бројевној правој.
Пребројавање елемената треба искористити и за постепено упознавање ученика са мерењем запремине течности, без увођења стандардних јединица мере. На овом нивоу, ученици треба да пресипањем воде преброје колико мањих посуда воде је садржано у већој и обрнуто. Резултате пребројавања треба да упишу у табелу, како би се упознали са оваквим начином записивања података.
Сабирање и одузимање везују се за примере који се могу моделовати као пар дисјунктних скупова. Када су дати бројеви елемената тих скупова, а тражи се број елемената њихове уније, говоримо о задатку сабирања који прати ту схему. Када је дат број елемената уније и једног од подскупова, а тражи се број елемената другог од њих, кажемо да је то задатак одузимања који прати ту схему. Визуелно представљање сабирања на бројевној правој (добројавање, односно одбројавање), бројевним дијаграмима и бројевним сликама подстиче разумевање појмова сабирања и одузимања након чега се увежбава сабирање и одузимање у блоковима бројева.
Разматрају се и случајеви у којима је један од сабирака непознат број. На основу добро савладане таблице сабирања и одузимања ученици откривају непознати сабирак, умањилац, а затим и примере где је непознат умањеник. Ово је погодан тренутак за решавање задатака са теразијама, у којима је циљ успостављање равнотеже тасова. Разматрају се ситуације у којима су на тасовима: 1) исти предмети; 2) различити предмети. Нпр. на првој слици је на једном тасу куглица, а на другом коцка. На другој слици су на једном тасу две куглице, а на другом ваљак. На трећој слици је на једном тасу ваљак, а на другом треба доцртати одговарајући број коцки. Оваквим задацима се постепено развија логичко мишљење и идеја решавања једначине, а представљају и увод у мерење масе, које се обрађује у наредним разредима.
Правила замене места сабирака и здруживање сабирака уводе се пре обраде бројева друге десетице јер се користе при извођењу сабирања у блоку до 20. За илустрацију правила користе се очигледна средства као и визуелни приказ. При обради сабирања и одузимања у блоку бројева до 20 упознају се случајеви са и без преласка десетице (11 + 2, 8 + 3, 16 - 4, 12 - 5).
Један од важних циљева је спонтано запамћивање таблица сабирања и одузимања до 20, због чега треба предвидети довољно времена и различитих активности за увежбавање и стицање сигурности рачунања.
Сабирање и одузимање до 100 обухвата: сабирање и одузимање десетица, сабирање и одузимање десетица и јединица (24 + 5, 29 - 7), сабирање и одузимање двоцифреног броја и вишеструке десетице (57 + 30, 57 - 30), као и сабирање и одузимање двоцифрених бројева без преласка (32 + 43, 23 + 47, 84 - 31). Поступци се заснивају на већ упознатим поступцима у блоку бројева до 20.

Почевши од блока бројева до 10, ученици се подстичу да правилно користе математички језик користећи знаке +, -, =, <, > и термине: сабирак, збир, умањеник, умањилац, разлика, претходник, следбеник, паран, непаран, мањи од и већи од. Појам месне вредности цифре (десетица и јединица) уводи се приликом обраде бројева друге десетице.
Математичке садржаје треба повезивати са садржајима и активностима других предмета као и животним ситуацијама. Нпр. пребројавање објеката или оријентација у простору са предметом *свет око нас*; увежбавање таблице сабирања или коришћење редних бројева може се реализовати и на часовима *физичког и здравственог васпитања* (нпр. урадити 6+5 чучњева, после трећег чучња скочити 2 пута и слично).
Комбинаторни задаци или задаци одређивања следећег члана низа посебно су подстицајни за развој математичко логичког мишљења. Решавање проблемских задатака веома је важан сегмент наставе, јер омогућава повезивање и примену математичких знања у реалистичним ситуацијама.
Моделовање проблема у математички запис, уз коришћење графичког приказа, омогућава ученицима да немеханички приступају задацима.
У оквиру ове теме, ученици треба да упознају и кованице и папирне новчанице (до 100 динара), што представља почетак оспособљавања за коришћење новца у свакодневном животу. Увођење новчаних апоена треба да прати увођење блокова бројева: до 10, до 20 и до 100. Задаци са новцем из свакодневног живота помажу да се, поред исхода који се односе на новац, остваре и исходи који се односе на природне бројеве.
Већина исхода ове теме се остварује спирално, јер се исходи који се остваре у оквиру првог блока бројева, касније само проширују на остале блокове бројева.
Примери активности за остваривање појединих исхода
Почетне активности треба да се односе на пребројавање (бројање унапред, уназад и са прескоком), јер полазимо од формирања појма броја, а затим и формирања бројевног низа.
1. Пребројавање предмета исте врсте и приказивање дијаграмом или табелом (нпр. уписивањем "цртица" у табелу, односно бројева када науче запис бројева).
2. Читање података из једноставнијих стубичних и сликовних дијаграма и табела.
3. Повезивање редних бројева и просторних прилога, нпр. први одозго, трећи одоздо, други слева, први здесна, трећи спреда, други скраја.
4. Упоређивање и размена новца; рачунање са новцем, приказивање датог новчаног износа најмањим могућим бројем кованица/новчаница.
5. Разлагање броја на могуће сабирке у реалистичним ситуацијама (на пример: У кутији се налази 10 плавих и црвених куглица. Колико може бити црвених, а колико плавих куглица у кутији? Решење треба записати у табели.)
6. Одређивање следећег члана у задатом бројевном низу.
МЕРЕЊЕ И МЕРЕ
У оквиру ове теме, кроз практичне активности треба упознати ученике са концептом мерења, без увођења стандардних јединица мере. Ове активности обухватају мерење различитих предмета истом јединицом мере (нпр. сламком, спајалицом, корацима) и мерење једног предмета коришћењем различитих јединица мере. На овом нивоу, ученици треба да: измере задате дужине надовезивањем и пребројавањем јединичних мера, прикажу резултате мерења (табелом или дијаграмом) и упореде дужине.
Када ученици овладају идејом мерења дужине, треба прећи на задатке у којима се повезују различити садржаји. Решавају се задаци пресликавања (померања) тачке или фигуре у квадратној мрежи, на пример: 1) померање тачака или дужи у одређеном смеру (налево, надесно, нагоре, надоле) за дату дужину (нпр. две дужине квадрата); 2) ротирање фигуре на слици из усправног у водоравни положај и обрнуто (без употребе термина ротирање).
Оваквим задацима се повезују знања о облицима, дужима и мерењу.
Одређени број часова на крају школске године треба одвојити за систематизацију и повезивање градива. На овим часовима треба задавати текстуалне, проблемске задатке, задатке са геометријским приказом аритметичких задатака, текстуалне задатке у којима су дати и подаци који нису битни за решавање задатка, логички задаци са одричним реченицама. Циљ оваквих часова је да се утврди и повеже градиво, да се код ученика развија способност решавања проблема и логичко-комбинаторно мишљење.

Назив предмета	СВЕТ ОКО НАС
Циљ	**Циљ** учења предмета *свет око нас* јесте упознавање себе, свог природног и друштвеног окружења и развијање способности за одговоран живот у њему.
Разред	**први**
Годишњи фонд часова	**72 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА		САДРЖАЈИ
- препозна и искаже радост, страх, тугу и бес уважавајући себе и друге; - правовремено и примерено ситуацији искаже своје основне животне потребе за храном, водом и одласком у тоалет; - се понаша тако да уважава различитости својих вршњака и других људи; - придржава се договорених правила понашања у школи и прихвата последице ако их прекрши; - сарађује са вршњацима у заједничким активностима; - одржава личну хигијену и адекватно се одева у циљу очувања здравља; - чува своју, школску и имовину других; - прати инструкције одраслих у опасним ситуацијама: поплава, земљотрес, пожар; - својим речима опише пример неке опасне ситуације из свог непосредног окружења; - примењује правила безбедног понашања на путу од куће до школе приликом кретања улицом са и без тротоара и преласка улице; - снађе се у простору помоћу просторних одредница: напред-назад, лево-десно, горе-доле и карактеристичних објеката; - одреди време својих активности помоћу временских одредница: делови дана, обданица и ноћ, дани у недељи, пре, сада, после, јуче, данас, сутра, прекјуче, прекосутра; - посматрањем и опипавањем предмета одреди својства	НЕПОСРЕДНО ОКРУЖЕЊЕ	**Ја и други**	Основна осећања (радост, страх, туга и бес). Основне животне потребе (дисање, храна, вода, спавање и потреба за тоалетом). Сличности и разлике по полу, старости, способностима и интересовањима.
		Породични дом, школа	Групе људи: породица, школска заједница, разред, одељење, суседи. Права и обавезе чланова група. Правила понашања појединаца и групе. Празници: породични, школски.
		Здравље и безбедност	Здрав начин живота: становање, одевање, исхрана, лична хигијена, рад, одмор. Безбедно понашање у саобраћају на путу од куће до школе (кретање улицом са и без тротоара, прелажење преко улице, безбедно место за игру). Опасне ситуације по живот, здравље и околину, превенција и правилно понашање (у дому и школској средини, саобраћају, током природних непогода).
		Оријентација у простору и времену	Кретање и сналажење у простору у односу на просторне одреднице: напред-назад, лево-десно, горе-доле и карактеристичне објекте. Сналажење у времену у односу на временске одреднице: делови дана, обданица и ноћ, дани у

материјала: тврдо-меко, провидно-непровидно, храпаво-глатко; - учествује у извођењу једноставних огледа којима испитује природне феномене; - разликује природу од производа људског рада на примерима из непосредног окружења; - препознаје облике појављивања воде у непосредном окружењу: потоци, реке, баре, језера; - препознаје изглед земљишта у непосредном окружењу: равница, брдо, планина; - идентификује биљке и животиње из непосредног окружења на основу њиховог спољашњег изгледа; - уочава разноврсност биљака и животиња на основу спољашњег изгледа; - препознаје главу, труп, руке и ноге као делове тела и њихову улогу у његовом свакодневном животу; - препознаје улогу чула вида, слуха, мириса, укуса и додира у његовом свакодневном функционисању и сазнавању окружења; - штеди воду и одлаже отпад на предвиђена места; - се понаша тако да не угрожава биљке и животиње у непосредном окружењу; - повезује резултате учења и рада са уложеним трудом.			недељи, пре, сада, после, јуче, данас, сутра, прекјуче, прекосутра.
		Човек ствара	Човек ради и ствара (материјали и средства за рад, производи људског рада). Материјали за израду предмета (дрво, камен, метал, стакло, гума, пластика, папир, тканина) и њихова својства (тврдо-меко, провидно-непровидно, храпаво- глатко).
		Разноврсност природе	Сунчева светлост и топлота. Основна својства ваздуха: провидност, мирис, кретање. Облици појављивања воде: потоци, реке, баре, језера, киша, снег. Облици појављивања воде у непосредном окружењу. Основна својства воде: укус, мирис, провидност, раствара поједине материјале. Изглед земљишта: равница, брдо, планина. Изглед земљишта у непосредном окружењу. Основна својства земљишта: боја, растреситост, влажност; Карактеристичне биљке и животиње у непосредном окружењу. Изглед и делови тела биљака. Изглед и делови тела животиња на примерима сисара, птица, риба, инсеката. Човеково тело - делови тела (глава, труп, руке и ноге) и чула (вида, слуха, укуса, мириса и додира). Значај воде, ваздуха, земљишта, сунчеве светлости и топлоте за живот биљака, животиња/човека. Одговоран однос човека према животној средини (штедња воде, одлагање отпада на предвиђена места, брига о биљкама и животињама).

Кључни појмови: оријентација, култура живљења и друштвена стварност у непосредном окружењу.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм предмета *Свет око нас* задржао је постојећи оквир, фонд од два часа недељно, односно 72 часа годишње и досадашњи завичајни принцип.

Завичајни принцип (принцип животне близине) одређује просторну и временску блискост природних и друштвених појава и процеса и као такав представља једну од суштинских одлика овог предмета. У првом разреду се креће од просторно и временски најближих феномена за ученика, док се у старијим разредима просторни и временски оквир постепено шири. Конкретно, оквир унутар ког се остварују предметни исходи у првом разреду чине садржаји из најближег и *непосредног окружења ученика* - дома, школе, насеља/дела насеља у коме ученик живи. У II разреду просторни оквир се проширује на *Насеље са околином*, у трећем III разреду на *Завичај*[2] (природно и друштвено окружење, крај[3], односно крајина[4]), а завршиће се у IV разреду државом *Србијом*.

[2] *Завичај представља географски простор краја, односно крајине, у чијим границама се крећу програмски исходи и препоручени садржаји.*
[3] *Крај - два или више суседних предела који се међусобно разликују, али заједно представљају одређену територијалну целину (Мачва са Поцерином, Подриње, Полимље, Гружа, Пештер...).*
[4] *Крајина - два или више крајева сличних географских карактеристика који заједно сачињавају одређену територијалну целину (Срем, Банат, Бачка, Шумадија, Неготинска крајина...).*

Завичајни принцип овом предмету обезбеђује високу осетљивост на контекст у коме ученици живе, односно отвореност за садржаје из дететовог окружења и флексибилност за уважавање карактеристика и одлика најразличитијих средина у којима деца из Србије живе. У том смислу предмет *свет око нас* подразумева отвореност и за садржаје од значаја за националне мањине у складу са простором проучавања природних и друштвених појава у првом разреду - непосредно окружење. Поред тога, код свих ученика треба развијати осећај богатства у различитостима међу припадницима различитих националности указивањем на постојање људи који славе другачије празнике, имају различите обичаје, културу становања, исхрану, облачење и сл.

Уважавање окружења у којем ученици живе директно је у вези са уважавањем искустава и знања ученика. Ученици у школу долазе са идејама о свету, себи и свему другом што их окружује. Изградили су их личним ангажовањем у свакодневним активностима - играњем, слушањем, посматрањем, размишљањем, разговарањем, неки и читањем итд. Зато је веома важно да полазне тачке у развоју научних идеја о природним и друштвеним појавама и процесима у настави буду управо идеје и искуства са којима ученици долазе у школу. Кроз разноврсне активности којима се уважава средина у којој ученици живе и њихово непосредно свакодневно искуство из конкретне средине, ученицима се омогућава да доживе и разумеју сложеност, разноликост и међусобну повезаност свих чинилаца који делују у њиховом природном и друштвеном окружењу. Истовремено се подстиче њихова радозналост за откривање појава и процеса у природној и друштвеној заједници.

Основна интенција наставе *Света око нас* усмерена је на развој интелектуалних, психофизичких, когнитивно-конативних и социјално-афективних сфера личности ученика, што се одражава у наведеном циљу за крај циклуса и датим предметним исходима.

Предметни исходи *света око нас* показују шта су ученици оспособљени да учине, предузму, изведу и обаве захваљујући знањима, ставовима и вештинама које су развили током године учења овог наставног предмета. Исходи се остварују у спрези садржаја, метода наставе и учења и активности

ученика некад унутар једне теме, а најчешће кроз више тема. Зато границе међу темама проучавања треба схватити условно и флексибилно. Неки исходи су по својој природи међупредметни и остваривање се кроз активности у оквиру више наставних предмета, као на пример исход: *повезује резултате учења и рада са уложеним трудом*. Треба, такође, имати у виду да је редослед програмских тема и груписаних садржаја унутар тема урађен искључиво ради прегледности препоручених програмских садржаја и не препоручује се као редослед приликом креирања годишњих и оперативних планова, већ као помоћ наставнику да их креира. Иста препорука се односи и на уџбенике. Није пожељно да структура садржаја уџбеника буде основ за планирање наставе.

Ученике треба оспособљавати да самостално истражују и анализирају природне и друштвене појаве и процесе. У зависности од исхода који се жели остварити, учитељ треба да подстакне ученике на различите врсте активности које ангажују како поједина чула, тако и више чула паралелно. Синхронизација чулних утисака даје целовиту слику објеката, процеса, појава и њихову интеграцију у комплексну слику света, а уважава различитости у склоностима ученика при упознавању света и процесу учења. Ипак, учење се не завршава на чулним утисцима, већ се наставља уопштавањем уоченог кроз описивање, поређење, формулисање закључака итд. У наставном процесу се, дакле, полази од несистематизованих искуствених сазнања и иде се ка општим, научно заснованим, систематизованим знањима из области природе, друштва и културе. Активности ученика потребно је примерити предметним исходима, специфичностима изабраних садржаја и узрасту ученика. Постепено треба повећавати ниво захтева и самосталности ученика приликом упознавања природних и друштвених појава.

Стварност (природна и друштвена) која нас окружује и из које произилази садржај овог предмета, заснована је на *повезаности различитих појава и процеса*. Због тога садржаји *Света око нас*, а касније и *Природе и друштва*морају да буду одраз те целовитости и повезаности појава које се изучавају. Ради формирања елементарних појмова и постављања мреже за систем појмова, при избору и распореду програмске грађе примењен је *спирално-узлазни модел*, а у складу са узрасним карактеристикама ученика. То значи да ће се иста тематика из разреда у разред проширивати, продубљивати и посматрати са различитих аспеката. Изградња система у настави, последица је постојања система у стварности. Улога учитеља је управо да код ученика осветли и креира ту целовиту слику, а не да наставне садржаје тумачи само као биолошке, географске, историјске и друге садржаје.

Поред тога, приступ настави и учењу треба да буде *повезан и са логиком и методологијом научне дисциплине*одакле произлази одређени садржај. Тако изучавање биолошких садржаја нужно треба да укључи посматрање и праћење биолошких феномена; изучавање садржаја хемије и физике - закључивање на основу спроведеног експеримента итд. Развијање система појмова подразумева континуиран рад учитеља на успостављању хоризонталне (унутар једног разреда) и вертикалне повезаности (између разреда) садржаја унутар *Света око нас* и, касније, *Природе и друштва*. Важно је да се кадгод је могуће приступи корелацији и интегрисаном приступу садржајима на међупредметном нивоу кроз наставне и ваннаставне облике рада и активности у школи и изван ње. Због природе садржаја предмета и датих исхода пожељно је активности организовати што чешће изван учионице, односно у ближем природном и друштвеном окружењу. За потребе овог предмета посебно су погодни: организоване посете, шетње, излети, настава у природи.

Поред коришћења званично одобрених уџбеничких комплета, у остваривању програма предмета *Свет око нас*препоручује се коришћење шире литературе и осталих извора информација: штампаних, аудио-визуелних и електронских медија. Посебно се препоручује коришћење аутентичних природних и друштвених извора, као најверодостојнијих показатеља стварности, појава и процеса у конкретном непосредном окружењу, као и дидактичких материјала који одражавају посебности датог окружења/контекста у коме ученици живе.

Учитељ остварује постављени циљ и исходе кроз наставу и остале организационе форме рада у школи, без додатног оптерећења родитеља и њиховог обавезног ангажовања у остваривању програма. Родитељи могу бити добровољно ангажовани као расположиви потенцијал локалне средине, у зависности од њихових знања, могућности и хтења.

Однос циља, исхода, препоручених програмских садржаја, метода наставе и учења и активности ученика

При остваривању циља и предметних исхода *света око нас* мора се имати у виду да су садржаји, методе наставе и учења и активности ученика неодвојиви у наставном процесу. У програму су дефинисани исходи које треба развијати помоћу препоручених садржаја, адекватних метода наставе и учења и активности ученика. Концепт наставе засноване на исходима подразумева наставу чији превасходни циљ није преношење предметних садржаја, већ развој и овладавање знањима као основе на којој се развијају разноврсна умења. У том смислу, програм наставе и учења нуди садржински оквир, а учитељ има слободу да уместо њих изабере и неке друге садржаје уколико сматра да су ти садржаји примеренији средини у којој ученици живе, узрасним и развојним карактеристикама ученика и њиховим интересовањима. Суштина је у томе да садржаји буду у функцији остваривања исхода, а не сами себи циљ. Учитељ има значајан простор за слободу избора и повезивање садржаја, метода наставе и учења и активности ученика како би водио ученике ка остваривању датог исхода.

Већина предметних исхода постиже се кроз непосредну истраживачку активност деце и ненаметљив подстицај и подршку наставника. Пожељне су активности које омогућују интеракцију са физичком и социјалном средином, јер доприносе спознавању света око нас, тако што се откривају односи и упознају својства и карактеристике предмета, бића, појава и процеса и стичу се социјалне вештине. Најефикасније методе учења јесу оне методе које ученика стављају у адекватну активну позицију у процесу развијања знања. Потребно је стварање ситуација учења у којима ће доћи до изражаја различите активности ученика које омогућују различите начине учења. Значајне активности ученика у оквиру предмета *Свет око нас* су:
- Посматрање са усмереном и концентрисаном пажњом ради јасног запажања и уочавања света у окружењу (уочавање видних карактеристика);
- Описивање - вербално или ликовно изражавање спољашњих и унутрашњих запажања;
- Процењивање - самостално одмеравање;
- Груписање - уочавање сличности и различитости ради класификовања;
- Праћење - континуирано посматрање ради запажања промена;
- Бележење - записивање графичко, симболичко, електронско бележење опажања;
- Практиковање - у настави, свакодневном животу и спонтаној игри и раду;
- Експериментисање - намерно модификоване активности, огледи које изводи сам ученик;
- Истраживање - испитивање својстава и особина, веза и узрочно-последичних односа;
- Сакупљање - прављење колекција, збирки, албума из природног и друштвеног окружења;
- Стварање - креативна продукција;
- Играње - дидактичке, едукативне и спонтане игре;
- Активности у оквиру мини-пројекта - осмишљавање и реализација.

Ради прегледности препоручени садржаји су дати у темама.
У оквиру теме *Ја и други* налазе се садржаји интердисциплинарног карактера који се односе на ученика као *друштвено биће*, његова права и обавезе у окружењу и друштвеним групама којима припада (породица, школа, вршњаци). Без обзира о којим друштвеним групама је реч, неопходно је, на адекватним и ученицима блиским примерима, указивати на дуализам права и обавеза ученика. Када се говори о *основним животним потребама*, ту се првенствено мисли на физиолошке потребе заједничке за све људе, као и на одређена правила понашања која омогућавају задовољавање тих потреба.

Размишљање и дискусија не само о својим потребама већ и уважавање потреба и осећања других, такође, представља једну од суштински важних васпитних компоненти предмета. У оквиру ове теме налазе се и садржаји који се односе на *здравље и безбедност*. Овде је акценат на развијању навика здравог живљења и оспособљавање ученика да препознају и адекватно реагују у потенцијално опасним ситуацијама по њихово здравље и живот. Посебну пажњу у овом сегменту потребно је обратити на безбедност ученика у саобраћају, првенствено на оспособљавање ученика за безбедно кретање од куће до школе.

Кретање и сналажење у простору и времену у оквиру теме *Оријентација у простору и времену* од кључног су значаја у првом разреду. Опажање односа у простору и времену (са налажењем референтног ослонца), овладање одговарајућим појмовима и њихова адекватна употреба у различитим активностима ван школе и у школи представљају основ учења и један од основних ослонаца сазнајном развоју ученика, најочигледније видљив за развој сложенијих појмова у настави географије, историје и физике у старијим разредима. Садржаји у оквиру ове теме, о којима ученици имају непосредно искуство, само су препоручени. Могу се појавити велике индивидуалне разлике међу ученицима у овладавању овим појмовима, па треба пажљиво одредити активности и одабрати садржаје који омогућавају напредак (у зони наредног развитка). Ово су садржаји о којима ученици имају искуства, а задатак наставника је да та несистематизована, искуствена знања буду структурисана и освешћена и да омогуће ученику безбедно кретање и сналажење у непосредном окружењу. Садржаје који се односе на *кретање и сналажење у простору* коришћењем просторних одредница (напред-назад, лево-десно, горе-доле) и карактеристичних објеката пожељно је практично истраживати, како у учионици тако и ван ње. *Сналажење у времену* конципирано је тако да се полази од основних, временски ближих појмова (делови дана; сада, пре, после; прекјуче, јуче, данас, сутра, прекосутра; дани у недељи) који су потребни ученику за планирање и реализовање свакодневних активности. Важно је код ученика освестити цикличност у смењивању наведених временских одредница - смена: обданице и ноћи, делова дана и дана у седмици. Касније ће се појам цикличности јављати и у различитим природним појавама (животни циклус живих бића, ланац исхране, кружење воде у природи итд.), што је у складу са основним принципима и законима природних наука.

Област под називом *Разноврсност природе* односи се на елементе и узајамно дејство живе и неживе природе. Појмови који се односе на *живи свет* надограђују се постепено, од *препознавања и именовања* биљака и животиња које су карактеристичне за непосредно окружење ученика, преко *класификација* које су базиране на спољашњем изгледу, односно чулно доступним карактеристикама (делови тела у првом разреду), ка *апстрактнијим формама* у другом разреду (животни процеси заједнички за сва жива бића, функција делова биљака и животиња). Новина у програму је јасно увођење човека као дела живе природе, са посебним нагласком на чулима, односно њиховој улози у свакодневном животу и спознавању света који нас окружује.

Слична логика може се препознати и код изучавања *неживе природе*, без обзира да ли се елементима неживе природе приступа из угла географије, физике, хемије, екологије и сл. Тако се елементи неживе природе у првом разреду спознају уочавањем њихових појавних облика у непосредном окружењу и основних (чулима доступних својстава), а затим се иде ка сложенијим и апстрактнијим својствима у старијим разредима. Картографско описмењавање ученика млађих разреда основне школе започиње још у првом разреду, посматрањем околине и именовањем и упоређивањем географских појмова, објеката и појава у непосредном окружењу (брдо, равница, река, језеро...), као и оспособљавањем за сналажење у непосредној околини помоћу карактеристичних објеката.

Приликом изучавања природних феномена нужно је већ од првог разреда постепено уводити ученике у различите начине прикупљања података о окружењу, њихову анализу, сврставање у групе и категорије по различитим карактеристикама, вођење белешки и закључивање. Посматрање и учествовање у једноставним огледима представља истраживачке активности примерене ученицима првог разреда.

Концепт *одрживог развоја* и активно учешће ученика у заштити животне средине заједнички су и за *Свет око нас* и за *Природу и друштво*. У првом разреду акценат треба да буде на подстицању ученика да у свакодневним активностима (у школи и ван ње) примењују неке од основних принципа рационалне потрошње - штеде воду, одлажу отпад на предвиђена места, не угрожавају биљке, брину о добробити животиња уз помоћ одраслих. Пуно разумевање концепта одрживог развоја могуће је тек на каснијем узрасту ученика, али је потребно да се континуирано развија, и то не само на нивоу знања, већ првенствено на нивоу усвојених вредности, ставова и навика. Ученике треба кроз активности које се организују у оквиру одељења или школе подстицати на учење кроз искуство. Тако дете развија не само навике брижљивог односа према околини и живом свету у њој, већ и здрављу и култури понашања која је неодвојиви део оваквог начина поступања. На тај начин се интегришу вредности и утиче на развој ставова важних за опстанак и будућност.

Човек ради и ствара је тема која о човеку говори из другог угла - као свесном бићу. Веза природа-материјал-производ показује целовитост природних и друштвених феномена. Исходи који се односе на *материјале* остварују се на исти начин као и исходи који се односе на живу и неживу природу. У првом разреду акценат је на препознавању, именовању, упоређивању материјала који се користе у свакодневном животу, и основних, непосредно чулно доступних својстава (тврдо-меко, провидно-непровидно, храпаво-глатко), док ће се у наредним разредима изучавати сложенија својства. Садржаји о материјалима су такви да омогућавају висок ниво активности ученика приликом њиховог савладавања, односно коришћење различитих чула за њихово упознавање, бележење уоченог, извођење огледа, описивање итд. Ученике је неопходно доводити у везу са предметима направљеним од тих материјала, односно повезати својства која се изучавају са употребном вредношћу одређених предмета, као и пажљивом употребом и одлагањем употребљених производа и амбалаже на одговарајућа места.

Назив предмета	**ЛИКОВНА КУЛТУРА**
Циљ	**Циљ** учења предмета *ликовна култура* је да се ученик, развијајући стваралачко мишљење и естетичке критеријуме кроз практични рад, оспособљава за комуникацију и да изграђује позитиван однос према култури и уметничком наслеђу свог и других народа.
Разред	**први**
Годишњи фонд часова	**36 часова**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ /ТЕМА	САДРЖАЈИ
- опише, својим речима, визуелне карактеристике по којима препознаје облике и простор; - пореди своје утиске и утиске других о уметничким делима, изгледу објеката/предмета и облицима из природе и	ЛИКОВНА КУЛТУРА И ОКРУЖЕЊЕ	**Простор.** Отворени и затворени простор, природа и простор који је човек обликовао. Карактеристичне визуелне одлике по којима се препознаје врста простора. Значај чувања споменика или значајних објеката у најближем окружењу. Значај уређења простора у коме ученик борави. **Уметничка занимања и продукти.** Сликар - слика, вајар - скулптура, фотограф - фотографија... Изглед употребних предмета које су дизајнирали уметници.

окружења; - одреди, самостално и у сарадњи са другима, положај облика у простору и у равни; - црта на различитим подлогама и форматима папира; - користи материјал и прибор у складу са инструкцијама; - обликује једноставне фигуре од меког материјала; - одабере, самостално, начин спајања најмање два материјала; - преведе једноставне појмове и информације у ликовни рад; - изрази, материјалом и техником по избору, своје замисли, доживљаје, утиске, сећања и опажања; - преобликује, сам или у сарадњи са другима, употребне предмете мењајући им намену; - изрази познате појмове мимиком и покретом тела, без звука; - повеже одабрану установу културе са њеном наменом; - поштује договоре и правила понашања и облачења приликом посете установама културе.		**Установе културе** (биоскоп, музеј, галерија, позориште, библиотека…). Правила понашања и облачења у различитим установама културе, договорена правила понашања.
	ОДНОСИ У ВИДНОМ ПОЉУ	**Облици.** Облици из природе, облици које је створио човек, правилни и неправилни облици. Својства облика (цело, део, велико, мало, високо, ниско, краће, дуже, уско, широко, светло, тамно, обојено, безбојно, једнобојно, шарено, меко, тврдо, глатко, храпаво, обло, рогљасто). **Положај облика у простору и у равни** (горе, доле, између, испод, у, на, испред, иза, усправно, положено, косо, лево, десно). **Кретање.** Покретни и непокретни облици. Кретање бића и машина. Смер кретања облика (налево, надесно, нагоре и надоле). Безбедност у саобраћају - илузија величине покретних и непокретних објеката у односу на удаљеност од посматрача. **Светлост и сенка.** Природни и вештачки извори осветљења. Промена осветљености у току дана. Изглед облика и сенке у зависности од осветљења.
	ОБЛИКОВАЊЕ	**Материјал и прибор.** Поступци правилног и безбедног руковања и одржавања материјала, прибора и радне површине, значај одржавања хигијене и безбедног руковања прибором. **Обликовање скулптуре.** Обликовање меких материјала поступком додавања. Спајање разноврсних материјала. **Обликовање цртежа.** Врсте линија (отворена, затворена, права, крива, светла, тамна, широка, уска, дугачка, кратка, непрекинута, испрекидана, груба, нежна, спирална, таласаста, степенаста...). Изражајна својства линија у односу на материјал и прибор. **Обликовање слике.** Боја природних облика и боја облика које је створио човек. Изражајна својства боје у односу на материјал и прибор. **Преобликовање.** Предмети и материјал погодни за преобликовање (оштећени предмети, амбалажа, остаци тканина...). **Различите информације као мотивација за стваралачки рад.** Природа и непосредно окружење; машта и стварни догађаји; приче, песме и текстови из књига и часописа за децу и уџбеника, уметничка дела...
	СПОРАЗУМЕВАЊЕ	**Читање визуелних информација.** Илустрација у дечјим књигама и уџбеницима. Стрип. Цртани и анимирани филм -традиционално урађени (слободоручно обликовани или нацртани ликови) и савремени (урађени у апликативном програму). Прича у цртаном и анимираном филму. Изглед места и ликова. **Знак.** Графички знак (ноте, слова и цифре), гестовни и звучни знак. Лепо писање. Украсна слова. **Традиција.** Празници и украшавање. **Невербално изражавање.** Пантомима, игре, перформанс.

Кључни појмови: простор, облик и линија.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ОПШТИ ДЕО

Програм предмета *ликовна култура* усмерен је на изградњу компетенција које су ученицима неопходне за живот у савременом свету. Програмска концепција није измењена, већ додатно подржава креативност наставника. Новине су исходи за крај разреда. Достизањем исхода ученик постепено развија компетенције. Улога наставника је да креира свој програм, при чему треба да буде фокусиран на исходе, односно да осмисли активности и одабере методе, технике и поступке који ће на најефикаснији начин омогућити достизање исхода.

Од бројних исхода које ученици достижу до краја године одабрани су они које сви ученици могу да достигну. Природа предмета је таква да ће се поједини исходи понављати и у другим разредима (исто или слично формулисани). Такве исходе наставник тумачи у односу на узраст ученика и препоручене, односно одабране садржаје. Предвиђено је да се већина исхода достиже постепено и континуирано током целе школске године, кроз разноврсне задатке и активности. Изузетак су они исходи који се достижу кроз периодичне активности, као што је одлазак у установу културе.

У трећој колони табеле налазе се препоручени садржаји, нема предлога задатака и активности. Поједини садржаји могу да се дефинишу само глаголом, али се формулација не односи на активност ученика, већ на програмски садржај (најчешће упућује на процесе или поступке које је потребно објаснити). У програму предмета *ликовна култура*садржаје чине кључни појмови и подпојмови, мотивациони садржаји и васпитни садржаји. Кључни појмови су неизоставни садржаји, а остале садржаје одређује наставник, бирајући оне који су најпогоднији за достизање исхода.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Структура програма је оквирна, тематске целине постоје искључиво ради прегледности (наставник планира структуру). Није пожељно да структура уџбеника буде основ за планирање наставе. Највећа вредност уџбеника је у визуелним садржајима и у објашњењу кључних појмова. Ученици могу и даље користити постојеће уџбенике, али није пожељно да наставник копира структуру уџбеника. Наставне јединице се планирају оквирно, а било би добро да назив упућује на тренутак када се кључни појам први пут уводи. По завршетку наставне јединице не завршава се учење појма. На пример, ако је назив прве наставне јединице *Простор*, то не значи да ученици треба да уче о простору само током трајања те наставне јединице.

Приликом планирања часова, односно активности, треба имати у виду следеће напомене. Једна добро осмишљена активност обухвата више од једног исхода. На основу једног исхода може се осмислити више задатака/активности. Овако дефинисани исходи подржавају различите начине планирања. Важно је само избећи релацију један задатак/активност - један исход, јер се не ради о исходима који се достижу по завршетку једног задатка/активности. Када се планира интегрисана настава, важно је водити рачуна о циљу и специфичностима предмета како ученици не би били ускраћени, јер сваки наставни предмет има специфичну методику и само примена свих методика омогућава целокупни развој ученика. У настави *ликовне културе* знања, умења и ставови изграђују се на јединствен начин у интеракцији програмских елемената (креативност- медијуми - садржаји) и активности наставника и ученика, па се од наставника очекује да адекватно подржи развој опажања, стваралачког мишљења и индивидуални потенцијал сваког ученика. У упутству је указано на тачке у интегрисаној настави где се методе битно разликују по предметима.

Програм је пројектован на мањи број часова него што је предвиђено планом наставе и учења како би и наставник и ученици имали времена да реализују сопствене креативне идеје. Када је реч о ученицима националних мањина који похађају наставу на матерњем језику, овај "вишак" часова је предвиђен за упознавање културе и уметничког наслеђа националне мањине, а у складу са програмом предмета *свет око нас*.

ПРЕПОРУКЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ ПРОГРАМА

Ликовна култура и окружење

У овој целини су груписани васпитни садржаји који се реализују током целе године. Један од циљева је да ученици постепено уочавају везу уметности и уметника са свакодневним животом. Наставник ће током године, сваки пут када се укаже прилика, упућивати ученике на предмете које користе или виђају у свом окружењу (аутомобили, мобилни телефони, школски прибор, прибор за јело...), а чији изглед (дизајн) су осмислили уметници. Исто се очекује и у наредним разредима, тако да ове садржаје одређује наставник, водећи рачуна да не оптерети ученике информацијама. Оно што је примарно је да ученици пореде свој и утисак других, да постепено уче да образлажу (својим речима) оно што им се свиђа или не свиђа, да разумеју и поштују чињеницу да свако може имати другачији естетски доживљај (који се, с временом, мења). Када је реч о уметничким занимањима и продуктима, довољно је ученицима понудити неколико једноставних појмова које треба да повежу (на пример, сликар - слика). Уколико постоје могућности, наставник током године води ученике у најмање две установе културе (на пример, у биоскоп и у позориште) и упућује их на правила понашања и облачења, на разлике у правилима понашања и на опажање уређења простора и карактеристичне атмосфере унутар установе. Важно је да се ови садржаји уче ненаметљиво и постепено, тако да развијају радозналост, осећај за естетичке вредности и интересовање за уметност и културу.

Када је реч о истраживању визуелних карактеристика најближег окружења и природе, часови *ликовне културе* могу да се интегришу са часовима предмета *свет око нас*, од којих се разликују по томе што нису стриктно везани за завичајни принцип. Ученици имају слободу да у ликовном раду изразе оно што им је значајно, а што може бити везано и за неки удаљени простор. На пример, свој доживљај током боравка на селу, на мору, на планини... Ученици се међусобно упознају када говоре о свом ликовном раду (зашто су одабрали баш ту тему/мотив, шта им је било значајно да прикажу...), а то може бити прилика да у радовима вршњака уоче визуелне одлике простора који им је непознат. Када се ликовно изражавање повезује са вербалним наставник се ослања на упутство за реализацију програма предмета *српски језик*, односно *матерњи језик*.

Односи у видном пољу

Облик је ликовни елемент који гради композицију, а ради се о појму из теорије обликовања који се у првом разреду учи искуствено. Све активности које се односе на истраживање својства облика (величина, боја, текстура...) и положај облика у простору могу да се реализују на интегрисаним часовима предмета *ликовна култура*, *математика* и *свет око нас*. Часови *ликовне културе* треба да се раздвоје од часова *математике* у тренутку када ученици почну да користе лењир.

Појам *кретање* (киша, облаци, таласи, птице, инсекти, аутомобил, лифт, људи, кућни љубимци...) предложен је као подстицај за активности које ученицима омогућавају да самостално граде мрежу појмова. Наставник уобичајено подстиче ученике на размишљање техником асоцијација. Појмови које ученици самостално повезују са појмом кретања могу да се запишу на табли. На тај начин се долази до већег броја тема/мотива за ликовни рад, а сваки ученик бира тему/мотив који га највише мотивише да ствара. Кретање се може повезати са звуком, па је пожељно осмислити и часове који су интегрисани са часовима *музичке културе* и *физичког и здравственог васпитања*. Једна од могућности је игра у школском дворишту у којој ученици заузимају различите положаје и опцртавају бачене сенке. Ова игра повезује појмове кретање и сенка и може послужити као увод за разговор о извору светлости, о промени изгледа облика и бачене сенке облика у току дана. Треба имати у виду да акценат није на развијању научног мишљења, већ стваралачког.

Ради безбедности у саобраћају пожељно је ученицима указати на чињеницу да удаљени објекти делују мањи него што јесу. Ако се аутомобил креће ка нама, што је ближи делује све већи. Наставник ове информације илуструје сликом из уџбеника, часописа, као и посматрањем објеката у окружењу. Ако је потребно, ученици могу и да покушају да прикажу ближе и даље објекте и бића у ликовном раду.

Обликовање

Наставник бира ликовне технике које ће се учити у првом разреду. Важно је да буду разноврсне, да ученици могу да их користе самостално или уз минималну помоћ и да су изводљиве у школи. Наставник објашњава технике у форми кратког упутства пре и у току рада. Пошто добију основне (неопходне) информације, ученици самостално истражују изражајне могућности ликовних техника док изражавају своје замисли.

Када је реч о прибору и материјалу, примарне су информације које се односе на безбедност и здравље, па тек онда информације о изражајним својствима (које се већим делом уче искуствено). Пример. 1. Здравље и безбедност. Цртеж урађен фломастером бледи на светлости (може се десити да с временом од њега остане само неколико бледих мрља). Перманентни фломастери не бледе, али могу бити отровни (родитељи треба да прочитају ознаке пре куповине). 2. Изражајна својства. Квалитетни фломастери имају интензивну боју, а у паковању има више тонова. Погодни су за цртање стрипова, али не и за сликање (јер се боје не могу мешати, не могу се добити многи тонови који постоје у природи и у окружењу...).

Када обликују разне врсте глина, ученици спонтано комбинују поступке *додавање* и *одузимање*, што је далеко лакше него обликовање само једним поступком. Обликовање само додавањем је предложено како би се подстакао развој ученика, нарочито развијање пажње. Наставник може прво да зада ученицима да заједно обликују једну скулптуру од глине (резултат није важан). Поступак *спајање* се примењује код обликовања разноврсним материјалом. Од ученика се очекује да размишљају, истражују, да се договарају и размењују идеје и искуства како би смислили како да ефикасно споје два или више материјала када обликују ликовни рад. Наставник води ове активности и, уколико је потребно, може да наведе начине спајања (лепком, везивањем, спајалицама, дечјом хефталицом, чачкалицама...), али ученик треба да одабере начин.

Веома је важно да ученици развијају осећај за линију (да не би продуковали круте, схематске цртеже). Постоје бројни начини да се развија осећај за линију, већином су у форми игре и наставник може пронаћи на интернету описе часова и задатака (у овом упутству је могуће дати само кратку препоруку). Наставник треба да тражи од ученика да цртају комбинујући прибор (на пример, оловку и бојицу). Не очекује се да ће ученици по завршетку разреда бити оспособљени да свесно користе изражајна својства материјала. Сви ученици су достигли исход ако су у току године цртали разноврсним материјалом/прибором.

У првом разреду ученици углавном спонтано цртају и боје. Наставник ће, на основу процене могућности одељења и појединачних ученика, одлучити када и како ће ученике постепено уводити у сликање. Један од поступака је да се ученицима зада да "цртају и боје" само помоћу четке и боје (не користе оловку). У првом разреду то може да буде задатак који раде само једном (или ниједном). Поступак који подстиче размишљање и развија осећај за боје подразумева захтеве који су нешто изнад могућности ученика (а који нису нереални ако се уведу на време и постепено). На пример, задатак у коме се од ученика тражи да користе само три или само две омиљене боје.

Када је реч о рециклажи, потребно је осмислити активности које су припрема за оно што ће се учити у старијим разредима, што не значи да ученици не треба да добију једноставне информације. Важно је да знају да могу да преобликују материјал и предмете које желе да баце. На пример, амбалажу, поломљене или покварене играчке, остатке тканина... На тај начин се штеди, па се и неке књиге и свеске праве од старог (рециклираног) папира. То је довољно информација за овај разред.

Активности као што су цртање, вајање и сликање нису везане само за вежбање ликовних техника, већ много већи значај имају комуникација и креативност. Ученици кроз ликовни рад саопштавају своје идеје, расположења, размишљања, замишљања, емоције... Наставник планира мотивациони разговор који подстиче изражавање. Новина у програму су информације које до сада нису плански коришћене као мотивациони садржај, а препоручене су да би се ефикасније омогућило стицање општих компетенција. Такав садржај су уметничка дела, укључујући и она која ученици овог узраста не разумеју (на пример, дела Умберта Бочонија, Пабла Пикаса, Пола Сезана, Стојана Ћелића, Марка Шагала, Василија Кандинског...). Када се уметничка дела користе као мотивациони садржај, важно је одабрати одговарајућу методу/технику да би се подстакао развој креативности, а избегло имитирање. На пример, наставник не показује ученицима репродукцију уметничког дела, већ само један њен део (остало је прекривено), а на основу видљивог дела се не може наслутити како изгледа целина. Од ученика се тражи да "доврше" дело, свако како жели. По завршетку рада ученици пореде своја решења, као и своје радове са оригиналним делом (наставник показује целу композицију). Важно је пронаћи дело које ученици не могу да виде у уџбенику. Поступак прати и одговарајући разговор, ученици треба да схвате да циљ задатка није да погађају тачан одговор, већ да креирају оригиналан рад. Ово је само једна од бројних могућности, од наставника се очекује да осмисли и друге. И за ученике националних мањина, који треба да упознају сопствено уметничко наслеђе, веома је важно да не буду оптерећени сувопарним излагањем и захтевом да меморишу податке или анализирају дело. У првом циклусу се сва уметничка дела и споменици културе користе као мотивација за стваралачки рад, а ученици ће лакше упамтити уметнике и њихова дела, ако се са тим делима повежу кроз неку занимљиву активност или задатак.

Споразумевање

У овој целини су предложени садржаји који се односе на читање (разумевање) информација, у првом реду визуелних, односно слике у најширем значењу (рекламе, илустрације у уџбеницима и дечјим часописима, изрази лица...) и различите начине споразумевања. Наставник бира активности и садржаје,

водећи рачуна о томе да ће се ученици континуирано оспособљавати за читање визуелних информација, од првог разреда до краја основне школе. У првом разреду ученици треба да стекну свест о томе да се разне (и важне) поруке не преносе само говором и реченицом, већ и звуком (на пример, школско звоно), бојом (семафор), сложеним сликама, музиком, мимиком, гестом... Сложене приче у сликама (стрип, цртани филм) тумаче се на интегрисаним часовима предмета *ликовна култура* и *српски језик*, односно матерњи језик. Када је реч о графичким знацима (слово, цифра, нота) корисно је задати ученицима да украшавају одабрани знак. На тај начин се уводе у калиграфију и појмове које ће ближе упознати у старијим разредима. Активности везане за традицију и украшавање смишља наставник, у зависности од празника/свечаности. Игра Ледена краљица, као и пантомима су погодан увод у перформанс, који ће се радити и у наредним разредима. Није пожељно да се невербално споразумевање замени другим активностима (на пример, обликовањем сценографије за школску приредбу или за луткарско позориште), зато што су ове активности важне за развој, а помажу да се повучени ученици активирају. Невербално изражавање може да се учи на интегрисаним часовима предмета *ликовна култура* и *физичко и здравствено васпитање* (једна од бројних активности је обликовање слова и бројева телом).

Назив предмета	**МУЗИЧКА КУЛТУРА**
Циљ	**Циљ** учења предмета *музичка култура* је да код ученика развије интересовање и љубав према музици кроз индивидуално и колективно музичко искуство којим се подстиче развијање креативности, естетског сензибилитета и духа заједништва, као и одговорног односа према очувању музичког наслеђа и културе свога и других народа.
Разред	**први**
Годишњи фонд часова	**36 часова**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
- објасни својим речима утиске о слушаном делу, особине тона, доживљај прегласне музике и њеног утицаја на тело и зашто је тишина важна; - разликује одабране звукове и тонове, певање/свирање; хор/један певач/група певача; оркестар/један свирач/група свирача, боју различитих певачких гласова и инструмената и музичке изражајне елементе; - препозна музички почетак и крај и понављање теме или карактеристичног мотива у слушаном делу; - повезује музичко дело у односу на њему блиске ситуације, врсту гласа и боју инструмента са карактером дела; - поштује договорена правила понашања при слушању музике; - користи самостално или уз помоћ одраслих, доступне носиоце звука; - изговара у ритму уз покрет бројалице; - пева по слуху песме различитог садржаја и расположења; - пева по слуху уз покрет народне песме, музичке игре; - примењује правилан начин певања и договорена правила понашања у групном певању и свирању;	**СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ**	Уметничка музика у цртаним и анимираним филмовима. Однос звук - лик, музика - радња. Композиције које илуструју различита осећања. Звук и тон (извори). Звуци тела (пулс, куцање срца, дисање...). Звуци из природе и окружења. Звучни знак (школско звоно, аутомобилска сирена...). Тон: боја (различити гласови и инструменти), трајање (кратак - дуг), јачина (гласан - тих), висина (висок - дубок). Тишина и одсуство звука. Композиције које илуструју различите боје људског гласа и инструмената. Музички дијалог (хор, глас и хор, глас и инструмент, два гласа, два инструмента, један свирач, група свирача, оркестар). Различити жанрови везани за ситуације значајне за ученике (празници, приредбе, свечаности, рођендани, венчања, новогодишње и божићне песме...). Музичка прича. Карактер дела и елементи музичке изражајности (условљеност). Музички бонтон. Музика и здравље. Носиоци звука (це-де плејер, ем пе 3 плејер, рачунар...).
- свира по слуху звучне ономатопеје и илустрације, ритмичку пратњу уз бројалице и песме, једноставне аранжмане, свирачке деонице у музичким играма; - повезује почетне тонове песама-модела и једноставних наменских песама са бојама, ритам са графичким приказом; - објашњава својим речима доживљај свог и туђег извођења; - учествује у школским приредбама и манифестацијама; - направи дечје ритмичке инструменте; - ствара звучне ефекте, покрете уз музику, мању ритмичку целину помоћу различитих извора звука, ритмичку пратњу за бројалице, песме и музичке игре помоћу различитих извора звука, музичко питање и одговор на ритмичким удараљкама, једноставну мелодију на крећи задати текст; - изабере према литерарном садржају одговарајући музички садржај.	**ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ**	Изговор бројалице у ритму уз покрет - пљескање, пуцкетање прстима, корачање, дланом о надланицу, ударом о клупу. Звучне ономатопеје и илустрације. Држање тела и дисање - правилан начин певања. Правилна дикција - изговарање брзалица и бројалица. Певање песама по слуху различитог садржаја и карактера. Певање песама уз покрет - песме уз игру и народне песме. Певање модела и наменских песама и повезивање њихових почетних тонова уз боју (до-зелено, ре-браон, ми-жуто, фа-плаво и сол-црвено). Дечји ритмички инструменти и начииа свирања на њима. Свирање по слуху пратње уз бројалице и песме - пулс, ритам, груписање удара. Певање и извођење музичких игара уз свирање на дечјим инструментима - песме уз игру, дидактичке игре, музичке драматизације.

		Свирање инструменталних аранжмана на дечјим ритмичким инструментима и на алтернативним изворима звука. Свирање графички представљеног ритма. Музички бонтон.
	МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО	Израда дечјих ритмичких инструмената од различитих материјала. Стварање звукова из непосредне околине и природе спонтаном или договореном импровизацијом. Креирање сопствених покрета уз музику која се изводи или слуша. Стварање звучних ефеката и једноставне ритмичке пратње користећи различите изворе звука. Бирање инструмената на основу звука и стварање једноставне ритмичке пратње уз бројалице, песме и музичке игре. Стварање мањих ритмичких целина на основу музичког искуства - изговором у ритму, различитим покретима, предметима и дечјим ритмичким инструментима. Стварање музичких питања и одговора на дечјим ритмичким инструментима у дијалогу. Стварање једноставне мелодије на краћи текст. Бирање познатих музичких садржаја, звучних ономатопеја и илустрација за стварање звучне приче - праћење литерарног текста.

Кључни појмови: тон, покрет, мелодија, ритам и извођење.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Природа саме музике, па и предмета *музичка култура* указује на стално прожимање и садејство свих области и тематских јединица које су предвиђене наставним програмом. Ниједна област се не може изучавати изоловано од друге и бити сама себи циљ, а да се истовремено не разговара о свим другим аспектима музике. Музику од почетка треба повезивати са што више догађаја у животу детета.

Настава је усмерена на остваривање исхода и даје предност искуственом учењу у оквиру којег ученици развијају лични однос према музици, а постепена рационализација искуства временом постаје теоријски оквир. Искуствено учење у оквиру овог предмета подразумева активно слушање музике, лично музичко изражавање ученика кроз извођење музике и музичко стваралаштво.

Паралелно одвијање различитих музичких активности подстиче фину менталну комбинаторику, драгоцену за развијање укупног менталног и психо-моторног потенцијала ученика, као и одличну основу за интеграцију са другим предметима.

Исходи представљају музичке, опажајне и сазнајне активности ученика. Музичке активности су говор у ритму, певање, свирање, покрет уз музику, слушање музике и видови стваралаштва. Препоручени **музички садржаји**(бројалице, песме, ритмички аранжмани, композиције за слушање музике) остављају простор за избор других садржаја у складу са могућностима ученика и инвентивношћу наставника. Да би постигао очекиване исходе васпитно-образовног процеса, наставник реализује наставу користећи глас, покрет и музичке инструменте. Корелација између предмета може бити полазиште за бројне активности у којима ученици могу бити учесници као истраживачи, креатори и извођачи. Код ученика треба развијати дух заједништва кроз рад у групама и у одељењу, као и комуникацијске вештине у циљу преношења и размене искустава и знања.

У оквиру саме организације часа преовлађује активност којом треба да се савлада нови музички садржај, али је она увек у комбинацији са другим музичким активностима. Полази се од централне теме (нпр. назива песме која се учи, или композиције која се слуша). Процес учења увек полази од што квалитетнијег избора музичких примера. Специфичност предмета се огледа у томе да се музичке активности одвијају паралелно или једна музичка активност логички води ка другој. На пример, извођење бројалице уз покрет води ка свирању на дечјим ритмичким инструментима. Вежбе правилног држања тела, дисања и говорне артикулације претходе обнављању познатих песама, које су опет садржајно и/или музички сличне оној коју ће учити. Уз песму или бројалицу може се свирати ритмичка пратња. Слушање музике може се комбиновати са свим другим активностима.

Најважнији покретач наставе треба да буде принцип мотивације и инклузивности у подстицању максималног учешћа у музичком доживљају као и развијању потенцијала за музичко изражавање.
Настава музичке културе остварује се кроз следеће области:
- Слушање музике,
- Извођење музике,
- Музичко стваралаштво.

СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ
Слушање музике је активан психички процес који подразумева емоционални доживљај, богат телесни доживљај и мисаону активност. Циљ наставног процеса у области слушања музике је да код ученика развије капацит пажње и способност активног слушања (са задатком) чиме се развија и музичка меморија, те не треба инсистирати на памћењу, а поготово не на провери слушаних дела Уколико наставник у вези са слушаним делом, обезбеди квалитетно искуство ученику ученик ће се сам вратити на то дело и временом бити у стању да га препозна. Зато је од велике важности припрема наставника за ову активност у оквиру које ученицима треба да се укаже на релевантне изражајне елементе којима је остварен музички израз. Композиције које се слушају, својим трајањем и садржајем треба да одговарају могућностима перцепције ученика.
Методички приступ процесу слушања музике треба да буде усмерен на ученичко откривање, тј. препознавање изражајних елемената. Ученици могу препознати изражајне елементе које им је наставник претходно представио и објаснио на начин сличан задатку који ће им потом поставити.
На пример:

Наставник одабере одређену краћу музичку целину (нпр. *Слон* - Сен-Санса), исприча ученицима шта је инспирисало композитора да напише музичко дело и поведе кратак разговор о карактеристикама ове животиње (величина, тежина, начин кретања и сл.). Након што су заједно послушали музички пример, наставник треба да скрене пажњу на композиторов избор одређених музичких изражајних елемената у вези са карактеристикама животиње о којима су претходно причали (веза између темпа композиције и избора инструмента и слона као животиње; начин на који се мелодија креће и утисак о слону...). Важно је да при сваком обраћању пажње на поједини изражајни елемент, наставник пусти музички пример и укаже на одређене карактеристике у самом музичком току. Такође је потребно у вези са сваким изражајним елементом поставити питање какав би карактер музике био уколико би било који од ових изражајних елемената био другачији. Наставник може ученицима да (на духовити начин) демонстрира и ову ситуацију, а са циљем да увиде колико је битно пажљиво вајање сваког од изражајних елемената за целокупни музички карактер и сам музички доживљај.

Уколико се овакво демонстрационо слушање постави правилно, након неколико месеци, област слушања музике може да буде остваривана само путем аналитичког слушања музике, а да се наставник враћа и на демонстрационо у случајевима када жели да представи неки нови изражајни елемент музике.

У оквиру аналитичког слушања музике наставник пре пуштања композиције, ученицима задаје задатак да прво обрате пажњу на карактер слушаног примера и обавезно им понуди опције одговора, од којих је пар нетачно (омеђивање термина), попут: "борбени", "смирени", "разиграни" карактер. Следећи задатак би био (пре слушања) да им усмери пажњу на везу између темпа и описаног карактера дела (опет уз понуђење опције одговора); у наредном слушању ће размишљати о избору инструмента, па мелодији итд.

Ученик треба да има јасно формулисана упутства на шта да усмери пажњу приликом слушања како би могао да прати музички ток (попут извођачког састава, темпа, начина на који је мелодија извајана, специфичних ритмичких карактеристика, понављање и промена и сл.). Постепено, ови елементи музичког тока постају "константа" у процесу ученичке перцепције/перцепције па наставник може да проширује опажајни капацитет код ученика усмеравајући њихову пажњу пре слушања на релевантне специфичности музичког дела.

Овако постављено слушање музике, које подстиче развој музичке пажње, способност праћења музичког тока са разумевањем и упознавање са изражајним елементима, који су у служби исказивања ’музичке поруке’ или комуникације, од суштинске је важности и за музичко извођење и музичко стваралаштво.

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА СЛУШАЊЕ

Химне

Светосавска химна
Државна химна
Школска химна

Народне песме

Ерско коло
Васино коло
Копа цура виноград
Синоћ кад је пао мрак
Кад те видим на сокаку - староградска
Ој Бадњаче, Бадњаче
Чаробна фрула - Бора Дугић

Песме за децу

Како се прелази улица - Бранко Милићевић
Седмица - Мања Субота
Ивин воз - Влада и Гиле
Ал је леп овај свет - Стеван Ст. Мокрањац и Александар Кораћ
Учимо да бројимо - Бранко Милићевић
Слон лепотан Дондолан - Драган Лаковић
Бубамара - Никола Вукомановић
Заклео се бумбар - Мирко Шоуц
Страшан лав - С. Барић
Успорите поред школе - хор Чаролија
Пажљивко - хор Чаролија
Другарство - Драган Лаковић
Све је пошло наопачке - Миодраг Илић-Бели
Јануарске звезде - Миодраг Илић-Бели
Успаванка за Аћима - Миодраг Илић-Бели
Успаванка - Бранко Милићевић
Најлепша мама на свету - Александар Кораћ
Пролеће у шуми - дечја песма из Финске
Кад си срећан - дечја песма
Деца су украс света - Мања Субота
Лептирићу шаренићу - дечја песма
Ишли смо у Африку - Мања Субота
Нек свуд љубав сја - дечја песма из Белгије

Домаћи композитори

Медведова женидба - L. Димитријевић
Смејалица - Дејан Деспић
У Будиму граду - Стеван Ст. Мокрањац
Песма о одјеку - Миодраг Илић-Бели

Страни композитори

Скерцандо - Карл Орф
Радецки марш - Јохан Штраус
Хумореска - Антоњин Дворжак
Бумбаров лет - Николај Римски-Корсаков
Карневал животиња (Слон, Кенгури, Кавез за птице, Кокошке и петлови) - Камиј Сен-Санс
Валцер, оп. 69 бр. 2 - Фредерик Шопен
Успаванка - Јоханес Брамс
Крцко Орашчић (Кинески плес, Игра шећерне виле) - Чајковски
Абецеда - Волфганг А. Моцарт
Пчелица - Франц Шуберт
Менует, Ге-дур - Бах
Док месец сја - Жан Батист Лили
Звончићи - Џејмс Пјерпонт

ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ

Сваки аспект извођења музике има непосредан и драгоцен утицај на развој ученика. Извођењем музике активира се велики број когнитивних радњи, развија дугорочно памћење, осетљивост за друге учеснике у музичком догађају (тзв. тимски рад, толеранција) и фине моторичке радње. Посебну пажњу треба усмерити на спонтане покрете као одговор на музику.

Кроз извођење музике, а у оквиру индивидуалних могућности ученика, подстиче се и развијање личног стила изражавања. Циљ наставног процеса у области извођења музике је подстицање ученика да се музички изражавају и да истражују начине који су њима својствени. Мерило успеха је учешће и мотивисаност ученика.

Певање
Главни критеријум за избор песама је квалитет музичког дела као и примереност узрасту ученика у односу на тематику, ритам, артикулацију мелодијских скокова и сл. При избору песама за певање, наставник увек треба да има у виду и гласовне могућности ученика.
Пре почетка певања потребно је спровести кратке вежбе за распевавање при чему посебно треба обратити пажњу на правилно држање тела, правилно дисање и дикцију.
Рад на песми почиње демонстрацијом. Песма се учи по деловима, а затим спаја у целину. Наставник увек треба да инсистира на изражајном извођењу песме.
Једноставни модели и наменске песме чији се почеци везују за боје служе за стварање звучног фонда и представљају основу за поставку музичке писмености (до-зелено, ре-браон, ми-жуто, фа-плаво и сол-црвено). На овом нивоу моделе треба учити по слуху.
У настави музичке културе пожељно је повезивати покрет и певање кроз извођење народних, музичких и дидактичких игара.
Свирање
Ова активност се реализује на дечјим ритмичким и алтернативним инструментима (тело, предмети из окружења, Орфов инструментаријум…). Наставник треба да укаже на повезаност тонске боје инструмента са музичким садржајем. На пример: "Ево већ нам трамвај стиже - цин, цин, цин" - *триангл*, "Кестен пада, ток, ток, ток..." - *штапићи*...
Примери ритмичке пратње могу бити:
- извођење пулса (проток основних ритмичких јединица),
- извођење ритма (који се поклапа са говорним ритмом бројалица и песама па се као такав једноставно учи по слуху),
- груписање удара - различитим покретима и различитим изворима звука се на један начин изводи наглашена прва у такту, а лакшим покретом и слабијим извором звука друга, односно остале слабије наглашене у такту. На пример, уз бројалицу "Гусен, гусеница" ударом о клупу изводити прву јединицу а пљескањем другу, и/или инструментима - бубњићем прву, а штапићима, на пример, другу у такту.
- ономатопеја звучних илустрација - специфична места у тексту песама могу се звучно илустровати адекватним инструментом или неким другим предметом ("Цин, цин, цин", "ток, ток, ток", "трас", "бум"...).
У извођењу ритмичких аранжмана довољно је одељење поделити у две групе. На овом нивоу не треба залазити у објашњавање појмова.
ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ПЕВАЊЕ
Химне
Државна химна
Светосавска химна
Школска химна
Народне песме
На крај села жута кућа
Ми идемо преко поља
Игра коло
Ја посејах лан
Јеж
Ситна је киша падала
Божић, Божић благи дан
Дечје песме
Коњ има чет'ри ноге - Зорислава М. Васиљевић
Петлић - Емил Главник
Зец копа репу - Зорислава М. Васиљевић
Пекарчић - Љ. Шкарица
Јежева успаванка - Никола Вукомановић
Саобраћајац - Надежда Хиба
Рођенданска песма - непознати аутор
Авантуре малога Ју Ју - Петар Бергамо

Ау, што је школа згодна - Мања Субота
Није лако бубамарцу - Арсен Дедић
Брате Иво - непознати аутор
Букварци - Божидар Станчић
Ускршња песма - Светлана Милић
Ивин воз - Александар Кораћ
Звук и тон - Зорислава М. Васиљевић
Телефонијада - Јован Адамов
Деда Мразе, не скрећи са стазе - Александар Кораћ
Први снег - Божидар Станчић
Пада снежак - Станко Коруновић
Музичке игре
Рибар - Владимир Томерлин
Иде маца поред тебе - Зорислава М. Васиљевић
Зец и репа - Зорислава М. Васиљевић
Песма у колу - словачка народна песма
Берем, берем грожђе
Васино коло
Медвед бере јагоде
Коларићу панићу
Плива патка преко Саве
Дуње ранке
Бројалице
Мачка
Ишо меда у дућан
Лептир и цвет
Два се петла побише
Еци пеци пец
Ен тен тини
Ко ко ко ко да
Ластавица
Бумбари
Дечак и птица
Свирање на дечјим инструментима
Иде мали меца - D. Марковић
Пада Снежак - Станиша Коруновић
Ен тен тини
Боц, боц иглицама
На крај села жута кућа
Плива патка преко Саве
Пишем, пишем петнаест
Магарац и кукавица
Модели
Добро јутро, добар дан - Татјана Дробни
Ресаво, водо ладна
Ми идемо преко поља
Фабрика бомбона - Мирјана Живковић
Сол ми дај
МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО
Дечје музичко стваралаштво представља виши степен активирања музичких способности које се стичу у свим музичким активностима, а резултат су креативног односа према музици. Оно подстиче музичку фантазију, обликује стваралачко мишљење, продубљује интересовања и доприноси трајнијем усвајању и памћењу музичких репродуктивних и стваралачких активности и знања.
Наставник треба да подстиче ученике да импровизују и истражују начине на који могу да изразе кроз музику сопствену инспирацију.
Стваралаштво може бити заступљено кроз:
- импровизацију игре/покрета на одређену музику,
- израду дечјих ритмичких инструмената од различитих материјала,
- музичке импровизације,
- музичка питања и одговоре,
- компоновање мелодије на задати текст,
- илустрацију доживљаја музике,
- одабир познатог музичког у односу на литерарни садржај.
МУЗИЧКИ БОНТОН
Музички бонтон чине правила прихватљивог понашања у различитим ситуацијама у домену музичке културе. Наставник треба да искористи сваку прилику у току слушања или извођења, да објасни ученицима како треба да се понашају, зашто и шта се од њих очекује. Да би ученици трајније прихватили и савладали ова правила када је у питању слушање музике, препоручљиво је да их наставник одведе на неки концерт (нпр. музичка школа), где ће им у контакту са живом музиком све бити много лакше да разумеју. Нека правила (тишина, аплауз при изласку извођача на бину и при завршетку концерта) ученици могу самостално применити а нека (изостанак аплауза између ставова музичког дела) могу применити уз помоћ наставника. Код извођења музике, правила понашања се могу најлакше објаснити у реализацији групног извођења а нарочито хора (међусобно слушање извођача, музички дијалог, одсуство причања...)
УТИЦАЈ МУЗИКЕ НА ЗДРАВЉЕ
Квалитетна настава музичке културе подразумева и потребу да се у савременим условима и организацији живота (присуство буке и тенденција њеног повећања) ученицима скрене пажња на штетан утицај прегласне музике на здравље, физиолошки и психолошки одговор, односно реакцију организма на такву музику и директну рефлексију на квалитет музичког дела које се слуша.
ПРОЦЕС ВРЕДНОВАЊА
Наставник треба да мотивише ученика на даљи развој, тако да ученик осети да је кроз процес вредновања виђен и подржан, као и да има оријентацију где се налази у процесу развоја у оквиру музике и музичког изражавања. Важно је укључити самог ученика у овај процес у смислу дијалога и узајамног разумевања, у вези са тим шта ученик осећа као препреке (вољне и невољне) у свом развоју, као и на које начине се, *из ученикове перспективе*, оне могу пребродити.

У процесу вредновања резултата учења наставник треба да буде фокусиран на ученичку мотивацију и ставове у односу на извођење и стваралаштво, способност концентрације, квалитет перцепције/аперцепције и начин размишљања приликом слушања.
Када је у питању вредновање области Музичко извођење и стваралаштво, ученичка постигнућа треба вредновати у смислу изражајног и стваралачког ангажовања ученика, а не према квалитету насталог дела, јер су и најскромније музичке импровизације, креативно размишљање и стварање, педагошки оправдане.
Узимајући у обзир циљ предмета, неопходно је имати на уму да се оквир вредновања процеса и резултата учења одвија највише у ученичком живом контакту са музиком, тј. извођењу и стваралаштву, а такође и слушању музике.
Теоретско знање треба да има своју примену и функцију у ученичком изражавању кроз музику и у контакту са музиком. Како процес учења у оквиру сваког часа треба да обухвати све области, посматрање ученика у живом контакту са музиком је истовремено показатељ квалитета процеса учења, као и идеална сцена за вредновање остварености исхода. Сумативно вредновање треба да буде осмишљено кроз задатке и активности које захтевају креативну примену знања. Диктате не треба практиковати, ни задавати.
У смислу активности, постигнућа ученика треба проценити на основу учениковог контакта са музиком и то:
1. допринос ученика за време групног рада,
2. израда креативних задатака на одређену тему,
3. рад на пројекту (ученик даје решење за неки проблем и одговара на конкретне потребе),
4. специфичне вештине.
5. начин размишљања и ставови

Назив предмета	**ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ**
Циљ	**Циљ** учења предмета *физичко и здравствено васпитање* је да ученик унапређује физичке способности, моторичке вештине и знања из области физичке и здравствене културе, ради очувања здравља и примене правилног и редовног физичког вежбања у савременим условима живота и рада.
Разред	**први**
Годишњи фонд часова	**108 часова**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА		САДРЖАЈИ
- примени једноставне, двоставне општеприпремне вежбе (вежбе обликовања); - правилно изведе вежбе, разноврсна природна и изведена кретања; - комбинује и користи усвојене моторичке вештине у игри и у свакодневном животу; - одржава равнотежу у различитим кретањима; - разликује правилно од неправилног држања тела и правилно држи тело; - примењује правилну технику дисања приликом вежбања; - изведе кретања, вежбе и кратке саставе уз музичку пратњу; - игра дечји и народни плес; - користи основну терминологију вежбања; - поштује правила понашања на просторима за вежбање; - поштује мере безбедности током вежбања; - одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима у просторима за вежбање; - поштује правила игре; - навија фер и бодри учеснике у игри; - прихвати сопствену победу и пораз; - уредно одлаже своје ствари пре и након вежбања; - наведе делове свога тела и препозна њихову улогу; - уочи промену у расту код себе и других; - уочи разлику између здравог и болесног стања; - примењује здравствено-хигијенске мере пре, у току и након вежбања; - одржава личну хигијену; - учествује у одржавању простора у коме живи и борави; - схвати значај коришћења воћа у исхрани; - правилно се понаша за столом.	**ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ**		Вежбе за развој снаге. Вежбе за развој покретљивости. Вежбе за развој издржљивости. Вежбе за развој брзине. Вежбе за развој координације.
	МОТОРИЧКЕ ВЕШТИНЕ	**Ходање и трчање**	Ходање: - кратким корацима, - дугим корацима, - у различитом ритму, - ходање са реквизитом, - ходање са променом, правца и смера. Техника трчања: - трчање преко препрека, - трчање са променом правца и смера, - брзо трчање 20 м са стартом из различитих почетних положаја, - игре са коришћењем научених облика ходања и трчања.
		Скакања и прескакања	Поскоци у месту. Поскоци у кретању. Скакања удаљ. Скакања увис. Прескакање дуге вијаче. Вежбе скакања и прескакања упором рукама. Игре уз коришћење различитих облика скакања и прескакања.
		Бацања и хватања	Бацање лоптице из места у даљину и у циљ. Бацање лоптице из кретања. Бацање лопте увис. Вођење лопте. Додавање лопте. Игре са вођењем, додавањем лопте и гађањем у циљ.
		Пузања, вишења, упори и пењања	Пузања на тлу. Пењања.

			Провлачења. Вис лежећи опружено. Помицања улево и удесно у вису лежећем и вису слободном. Упори.
		Вежбе на тлу	**Основни садржаји** Основни ставови и положаји. Поваљка на леђима. Став на лопатицама (свећа). Колут напред из чучња у чучањ. Поваљка на стомаку. Састав од научених елемената. Игре са усвојеним вежбама. **Проширени садржаји** Колут назад из чучња у чучањ, низ косу површину. Одељењско такмичење са задатом комбинацијом вежби.
		Вежбе равнотеже	Ходање по линији. Ходање по шведској клупи. Лагано трчање на шведској клупи или ниској греди. Кратак састав на линији обележеној на тлу, шведској клупи и ниској греди.
		Вежбе са реквизитима	Вежбе обликовања са реквизитима. Трчања, поскоци и скокови уз коришћење реквизита. Дизање и ношење предмета и реквизита на различите начине. Елементарне игре са реквизитима. Игре са ластишом.
		Плес и Ритимика	Ходање и трчање са променом ритма, темпа и динамике уз пљесак и уз музичку пратњу. Галоп напред. Дечији поскок. Њихање и кружење вијачом или траком. Суножни скокови кроз вијачу са обртањем напред. Народно коло по избору.
		Полигони	Комбиновани полигон од усвојених вештина (вежби).
	ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА	Култура вежбања и играња	Основни термини у вежбању. Вежбам безбедно. Чувам своје и туђе ствари. Правила елементарних игара. Некад изгубим, а некада. победим. Навијам фер.
		Здравствено васпитање	Упознај своје тело. Растемо. Видим, чујем, осећам. Моје здравље. Ко све брине о мом здрављу. Лична хигијена. Хигијена простора у коме живим. Хигијена простора у коме вежбам. Животне намирнице и правилна исхрана. Заједно за столом.

Кључни појмови: васпитање, физичко вежбање, игра, здравље и култура.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм предмета *физичког и здравственог васпитања* састоји се од три предметне области:
- физичка способност,
- моторичка вештина,
- физичка и здравствена култура.

Програм првог разреда базиран је на континуитету усвојених знања, вештина, ставова и вредности из предшколског васпитања и образовања.

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОБЛИЦИ РАДА

Организациони облици рада који омогућавају остваривање планираних исхода су редовна настава и ваннаставне активности.

План и програм ваннаставних активности предлаже Одељенско веће првог разреда и саставни је део годишњег плана рада школе и школског програма. У оквиру њих постоје следећи облици рада:
- спортско-рекреативне активности,
- недеља школског спорта,

- активности у природи (крос, спортски дан, излети, зимовање, летовање...),
- школска такмичења,
- корективно-педагошки рад.

Часови физичког и здравственог васпитања

ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ

На свим часовима као и на другим организационим облицима рада, посебан акценат се ставља на:

- развијање физичких способности које се континуирано реализује у припремном делу часа. Део главне фазе користи се за развој основних физичких способности узимајући у обзир утицај који наставна тема има на њихов развој. Методе и облици рада бирају се у складу са потребама и могућностима ученика и материјално-техничким условима за рад;
- подстицање ученика на самостално вежбање;
- учвршћивање правилног држања тела.

МОТОРИЧКЕ ВЕШТИНЕ

Усвајање моторичких вештина, остварује се кроз примену основних и проширених програмских садржаја примењујући основне дидактичко-методичке принципе и методе рада неопходне за достизање постављених исхода.

Усвојене моторичке вештине треба да омогуће ученицима њихову примену у свакодневним и специфичним животним ситуацијама.

Ученицима који нису у стању да усвоје неке од садржаја, задају се слична али лакша вежбања од предвиђених или предвежбе.

Уколико ученик не достигне предвиђени исход, оставља се могућност да исти достигне у наредном периоду.

Усаваршавање неких моторичких задатака је континуирани процес без обзира на садржаје програма (техника ходања, трчања, примена научене игре итд.).

У раду са напреднијим ученицима реализују се проширени садржаји. Кроз процес реализације програма неопходно је пратити способности ученика за различите физичке активности.

ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА

Ова наставна област реализује се кроз све организационе облике рада, наставне области и теме уз практичан рад.

Достизањем исхода ове наставне области, ученици стичу знања, вештине, ставове и вредности о вежбању (основним појмовима о вежби, како се неко вежбање изводи и чему конкретна вежба и вежбање служи), физичком васпитању, спорту и здрављу.

Основне информације о вежбању и здрављу преносе се непосредно пре, током и након вежбања на часу.

Ова наставна област обухвата: формирање правилног односа према физичком вежбању и здрављу; развијање и неговање другарства; препознавање негативних облика понашања у игри и др.

Поред наведеног у овој области потребно је радити на: неговању патриотских вредности (народне традиције и мултикултуралности); формирању правилног односа према различитостима, чувању личне и школске имовине, неговању друштвених вредности итд.

Спортско-рекреативне активности

Реализују се према интересовању ученика. Сачињава се посебан програм при чему се узимају у обзир материјални и просторни услови рада, узрасне карактеристике и способности ученика.

Недеља школског спорта

Ради развоја и практиковања здравог начина живота, развоја свести о важности сопственог здравља и безбедности, о потреби неговања и развоја физичких способности, као и превенције насиља, наркоманије, малолетничке делинквенције, школа у оквиру Школског програма реализује недељу школског спорта.

Недеља школског спорта обухвата:

- физичке активности прилагођене узрасту и могућностима ученика;
- културне манифестације са циљем промоције физичког вежбања, спорта и здравља (ликовне и друге изложбе, фолклор, плес, музичко-спортске радионице...);
- ђачке радионице (о здрављу, физичком вежбању, спорту и др.).

План и програм Недеље школског спорта сачињава Одељенско веће првог разреда заједно са Стручним већем предметних наставника који реализују наставу *физичког и здравственог васпитања* у другом циклусу, као и другим Стручним већима (ликовне културе, музичке културе, историје, информатике...) и стручним сарадницима у школи, водећи рачуна да и ученици, који су ослобођени практичног дела наставе *физичког и здравственог васпитања*, буду укључени у организацију ових активности.

Активности у природи (излет, крос, зимовање, летовање...)

Из фонда радних дана, предвиђених заједничким планом, школа организује активности у природи:

- излет;
- крос се организује минимум једном у току школске године;
- зимовање - организује се за време зимског распуста (физичке активности на снегу);
- летовање - организује се за време летњег распуста (камповање итд.).

План и програм ових активности сачињава Одељенско веће првог разреда у сарадњи са Стручним већем предметних наставника који реализују наставу *физичког и здравственог васпитања* у другом циклусу.

Школска такмичења

Школа за ученике првог разреда организује и спроводи такмичења из минимум једне елементарне игре или полигона у току школске године, као интегрални део процеса физичког и здравственог васпитања. План такмичења доноси Одељенско веће првог разреда у сарадњи са Стручним већем наставника *физичког и здравственог васпитања*.

Ученици могу да учествују и на такмичењима у систему школских спортских такмичења Републике Србије, која су у складу са планом и програмом наставе и учења, као и на такмичењима од интереса за локалну заједницу.

Корективно-педагошки рад

Ове активности организују се са ученицима који имају:

- потешкоће у савладавању градива;
- смањене физичке способности;
- лоше држање тела;
- здравствене потешкоће које онемогућавају редовно похађање наставе.

Рад са ученицима који имају лоше држање тела подразумева:

- уочавање постуралних поремећаја код ученика;
- саветовање ученика и родитеља;
- организовање додатног превентивног вежбања у трајању од једног школског часа недељно;
- организовање корективног вежбања у сарадњи са одговарајућом здравственом установом.

Рад са ученицима са здравственим потешкоћама организује се искључиво у сарадњи са лекаром специјалистом, који одређује врсту вежби и степен оптерећења, а спроводи их наставник физичког и здравственог васпитања уз присуство наставника који реализује разредну наставну у одељењу које ученик похађа.

ОСЛОБАЂАЊЕ УЧЕНИКА ОД НАСТАВЕ ФИЗИЧКОГ И ЗДРАВСТВЕНОГ ВАСПИТАЊА

Ученик може бити ослобођен само од практичног дела програма наставе за одређени период, полугодиште или целу школску годину на основу препоруке изабраног лекара.

Ученик ослобођен практичног дела у обавези је да присуствује часовима. За рад са ослобођеним ученицима наставник сачињава посебан програм рада базиран на усвајању теоријских и васпитних садржаја у складу са програмом и корелацији са садржајима других предмета.
Ослобођеним ученицима треба пружити могућност да:
- прате игру и усвајају правила игре, на часу или ваннаставним активностима,
- направе едукативни постер или цртеж са спортског догађаја,
- на други начин помажу у настави.
Пример исхода за ученике ослобођене од практичног дела наставе:
По завршетку теме ученик ће бити у стању да:
- наведе основна правила елементарне игре која се најчешће примењује у настави;
- примени основна здравствено-хигијенска правила;
- помогне у организацији активности предвиђених програмом.

ПЛАНИРАЊЕ ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОГ РАДА

Број часова по наставним темама планира се на основу процене наставника, материјално-техничких и просторних услова. Наставне теме или поједини садржаји за које не постоје услови за реализацију могу бити замењени одговарајућим темама или садржајима програма за које постоје одговарајући услови.
Наставне теме *Вежбе на тлу* и *Вежбе равнотеже* остварују се реализацијом основних и проширених садржаја. Основни садржаји су они које је неопходно спровести у раду са ученицима узимајући у обзир способности ученика, материјално-техничке и просторне услове. Проширени садржаји су они које наставник бира и реализује у раду са ученицима (групама или појединцима), који су савладали основне садржаје, узимајући у обзир ниво достигнутости исхода, потребе ученика и услове за рад.

ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ

При планирању вежбања у припремној фази часа, треба узети у обзир утицај наставне теме на физичке способности ученика и применити вежбе чији делови биомеханичке структуре одговарају основном задатку главне фазе часа и служе за обучавање и увежбавање конкретног задатка. Методе вежбања које се примењују у настави су тренажне методе (континуирани, понављајући метод), прилагођене узрасним карактеристикама ученика. У раду са ученицима примењивати диференциране облике рада, дозирати вежбања у складу са њиховим могућностима и примењивати одговарајућу терминологију вежби. Време извођења вежби и број понављања, задају се групама ученика или појединцма у складу са њиховим способностима, водећи рачуна о постизању што веће радне ефикасности и оптимализацији интензитета рада.
Препоручени начини рада за развој физичких способности ученика.
1. Развој снаге:
- без реквизита и са реквизитима,
- на справама и уз помоћ справа.
2. Развој покретљивости:
- без реквизита и са реквизитима,
- уз коришћење справа,
3. Развој издржљивости:
- трчање,
- елементарне игре,
- вежбање уз музику,
- плес.
4. Развој координације:
- извођење координационих вежби у различитом ритму и у променљивим условима.
5. Развој брзине:
- једноставне и сложене кретне структуре изводити максималним интензитетом из различитих почетних положаја, изазване различитим чулним надражајима (старт из различитих положаја итд.),
- штафетне игре,
- извођење вежби максималном брзином.
За ученике који из здравствених разлога изводе посебно одабране вежбе, потребно је обезбедити посебно место за вежбање.

МОТОРИЧКЕ ВЕШТИНЕ

Ходање и трчање

Ходање са опружањем колена стајне ноге уз правилно држање тела и са радом руку, кратким и дугим корацима, у различитом ритму, уз правилно постављање стопала (користити обележене линије на спортским теренима); на прстима, уз узручење са истезањем тела.
Трчање уз правилно постављање стопала и правилан рад руку, са подизањем колена (користити препреке - палице и вијаче поређане на једном делу сале или спољних терена), са забацивањем потколенице; брзо трчање са поласком из стајања, лежања, упора чучећег и другим начинима поласка.
Игре са различитим облицима ходања и трчања.

Скакања и прескакања

Поскоци у месту: суножним одскоком и суножним доскоком са опружањем тела, лево-десно, напред-назад, у доскок разножно и поново суножно; са вијачом (са међупоскоком и без међупоскока); једноножним одскоком и доскоком на једну ногу, са опружањем тела, лево-десно, напред-назад. Скок суножним одскоком пруженим телом са окретом за 90° и суножним доскоком. Суножни наскок на повишену површину (до висине шведске клупе), на наслагане струњаче или горњу површину шведског сандука. Скок удаљ, уз правилан замах рукама, амортизацију и завршни положај.
Поскоци у кретању: после неколико корака, једноножни поскок једном, после неколико корака, једноножни поскок другом ногом и наизменично; после неколико корака једноножни одскок и меки суножни доскок до почучња ("да се не чује"). Поновити исто после неколико трчећих корака. Једноножни наскок на повишену површину чеоним и бочним залетом (два оквира шведског сандука, ниска греда, коцка) и суножни доскок на меку површину.
Скакање преко пореданих вијача једноножним и суножним одскоком. Школица, игра "ластиша".
Скокови удаљ: повезати залет од неколико трчећих корака са једноножним одскоком са обележеног простора (шира површина, или линије) и доскок на меку површину (струњача за скок у вис, песак).
Скокови увис: из залета право једноножним одскоком прескочити вијачу или ластиш, ноге погрчити и меко суножно доскочити (у групи од три до четири ученика); прескочити ластиш (постављен по ширини) са истовременим поласком два до три ученика.
Вежбе (скакања и прескакања) упором рукама: боком поред шведске клупе, упор и суножним одскоком наскок у упор чучећи, исто, прескочити клупу.
Прескакање дуге вијаче која се окреће: појединачно из места, са уласком и изласком према могућностима ученика.
Игре уз коришћење различитих облика скакања и прескакања.

Бацања и хватања

Бацање лоптице (левом и десном руком) из места и у даљ и у циљ (оквир од шведског сандука, обележени циљ на зиду, квадрати од вијача на рукометном голу...). Вежбе поновити у ходању и у лаганом трчању.
Бацање лопте увис и после њеног одбијања од тла, хватање обема рукама: уз цео окрет, после пљеска рукама, затварања очију, чучња, седа...; закотрљати лоту по тлу и хватањем је подићи обема рукама.
Вођење лопте у месту и у ходању (левом и десном руком).
Додавање лопте у паровима, у месту, са груди и изнад главе.
Игре са вођењем и додавањем лопте и гађањем у циљ.

Вишења, упори и пењања;

Пузања по струњачи на различите начине (лицем према тлу, леђима на тлу...)
Пењање: уз рибстол, уз морнарске лестве, чеоно, наизменичним прехватањем, пењање.
Провлачење кроз окна шведског сандука, клупе и реквизита (обруч) и др.
Пењање и спуштање на и са различитих справа.
Вишења: у вису лежећем опруженим телом, помицање улево и удесно. Помицања у вису слободном. Вис активни на свим справама на којима се вис може извести.
Упор активни на тлу и на свим справама, на којима се упор може извести.

Вежбе на тлу

Реализују се кроз обавезне и пропоручене садржаје.

Основни садржаји

Клек, усправ без помоћи руку; клек суножни на струњаче, клек једноножни, усправ; кретање у упору чучећем и упору склоњено, лицем и леђима ка тлу; из чучња, малим одразом доскок прво на руке, а затим на стопала у упор чучећи ("жабљи поскоци"). Клек, узручење, заклон.
Поваљка на леђима. Став на лопатицама ("свећа"), грчењем и обухватом колена поваљка низ косу површину.
Колут напред, из чучња у чучањ, низ косу површину (на рипстолу окачене шведске клупе и прекривене струњачама).
Колут напред, из чучња у чучањ, и из чучња до става усправно и узручења.
Поваљка на стомаку (лежање на трбуху, обухватити рукама скочне зглобове - поваљка).
Комбинација на тлу од следећих вежби: најмање четири такта вежби обликовања, колут напред до става усправно, окрет у успону на обе ноге за 180°, чучањ, став на лопатицама, став усправно и два дечја поскока.

Проширени садржаји

Колут назад из чучња у чучањ, низ косу површину.
Одељењско такмичење са задатом комбинацијом вежби.

Вежбе равнотеже

Ходање по линији напред са правилним постављањем стопала (гимнастичким кораком), и уназад са опруженом упорном ногом, краћим корацима, корацима у успону и са различитим положајем руку (о бок, одручење, узручење).
Ходање по широком делу шведске клупе: напред - одручење; уназад са опружањем упорне ноге, узручење; устрану: из става спетног, руке о бок, ходање корацима са привлачењем до става спетног и узручења, зибом почучњем, корак устрану - одручити, став спетни, узручити.
Лагано трчање на предњем делу стопала са правилним држањем тела, рукама о бок или у одручењу (шведска клупа и ниска греда).
Научити комбинацију од вежби: из става спетног на почетку шведске клупе, трчање до половине клупе, одручити; став: једна нога иза друге, узручити, одручити; ходање до краја клупе, одручити, став: једна нога иза друге узручити; ходање уназад до половине клупе, једна нога иза друге, руке о бок; окрет за 90° ходање устрану корацима са привлачењем зибом почучњем, одручити; на крају греде став спетни, узручити, саскок, предручити, став спетни, приручити, завршити леђима према клупи. Ако школа нема клупу или греду, комбинацију научити на тлу, на линији.

Вежбе са реквизитима

Вежбе реквизитима користити приликом савладавања следећих садржаја:
Вежбе обликовања са палицом, обручем, вијачом и другим реквизитима
Трчања, поскоци и скокови - вијаче, палице и обручи поређани на крађем и дужем одстојању: прескакање кратке и дуге вијаче; ритмичке вежбе; коцке: пењање и силажење са коцке нагазним кораком и суножним доскоком у чучањ и почучањ; суножни наскок на коцку и доскок у чучањ и почучањ; чуњеви и обручи: вијугаво трчање.
Дизање и ношење: предмета и реквизита (коцка, медицинка...) на различите начине; постављање и скупљање предмета и реквизита.
Елементарне игре са коришћењем палица, вијача, обруча, коцки и чуњева.

Плес и ритмика

Ритмичко ходање и трчање са променом ритма, темпа уз пљесак и одговарајућу музичку пратњу. Кретања са променом положаја руку, ногу и трупа. Галоп напред и странце. Дечји поскок. Сачинити састав од научених елемената уз музичку пратњу.
Вијача: њихање и кружење вијачом или траком у бочној и чеоној равни; суножни скокови кроз вијачу са обртањем напред. Повезати ова два елемента као обавезни састав.
Плесови: "Ја посејах лан" и "Дуње ранке".
Једно коло по избору.

Полигони

Комбиновани полигон са задацима на тлу уз коришћење справа и ревизита (провлачења, ношења, котрљања...)
Комбиновани полигон са елементима пењања (на шведски сандук, рипстол, шведска клупа..)

Пливање

Наставну тему Пливање, реализују школе које за то имају услове у школи или објектима ван ње.
Програм наставе и учења пливања садржи:
- обуку непливача;
- игре на води.

Наставу пливања реализује наставник физичког и здравственог васпитања у сарадњи са наставником који спроводи разредну наставу том одељењу.

ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА

Ова наставна област реализује се кроз све друге наставне области и теме уз практичан рад и састоји се од две наставне теме *Култура вежбања и играња и Здравствено васпитање.*

Култура вежбања и играња

Основни термини у вежбању

У раду са ученицима постепено уводити терминологију вежби и упознати их са утицајем примењених вежби на организам.

Вежбам безбедно

Упознати ученика са правилима понашања која важе у просторима за физичко вежбање како у школи, тако и ван ње. Истицати неопходност поштовања правила понашања током вежбања.

Чувам своје и туђе ствари

Формирање свести о потреби чувања како својих тако и туђих ствари.

Правила елементарних игара

Усвајање основних правила елементарних игара које се на часу реализују. Развијање свести о потреби поштовања правила игара, као и последицама њиховог непоштовања.

Некад изгубим, а некада победим

Неговање такмичарског духа. Прихватање победе и пораза на социјално прихватљив начин (без ругања и ниподаштавања противника...).

Навијам фер

Подстицати ученике да приликом игре или такмичења поштују своју и противничку екипу и награде сваки леп потез и поступак учесника у игри.

Здравствено васпитање

Упознај своје тело

Ученици именују делове тела и схватају њихову улогу. Могућности свог тела ученици показују кроз вежбање. Нагласити значај физичке активности и физичког и здравственог васпитања као предмета.

И ја растем

Проширити ученичка знања о сопственом расту и развоју. Оспособити их да уоче одређене промене током досадашњег развоја.

Видим, чујем, осећам

Упознавање ученика са одређеним чулима и њиховим улогама, која у великој меру утичу на правилно извођење физичких вежби, али и њиховим улогама у свакодневном животу путем којих унапређујемо сопствено здравље.

Моје здравље

Развој свести о потреби да се буде здрав и шта значи здравље за човека. Неопходно је да уоче разлике између здравог и болесног стања организма.

Ко све брине о мом здрављу

Заједнички сагледати ко све и на који начин брине о њиховом здрављу.

Тражим помоћ

На основу претходих искустава ученика утврдити у којим околностима, када и од кога треба тражити помоћ.

Лична хигијена

Формирање свести о значају одржавања личне хигијене.

Стварање навике да се опрема за физичко вежбање уредно одржава и чува.

Хигијена простора простора у коме живим

Подићи свест о томе да о простору у коме живе треба самостално да брину (одржавају чистим и уредним) јер на тај начин чувају своје здравље.

Хигијена простора простора у коме вежбам

Формирање навике да се хигијена простора у коме ученик вежба уредно одржава и чува (сала, свлачионице, игралишта...)

Животне намирнице и правилна исхрана

Упознавати ученика са основама правилне исхране.

Заједно за столом

Правила понашања за столом током обедовања (постављање стола, правилно држање тела и руку током обедовања, правилно жвакање, понашање - гурање, бацање хране итд.).

Дидактичко-методички елементи

Основни принципи реализације наставе:

- јасноћа наставног процеса;
- оптимално коришћење расположивог простора, справа и реквизита;
- избор рационалних облика и метода рада;
- избор вежби усклађен са програмским садржајима и исходима;
- функционална повезаност делова часа - унутар једног и више узастопних часова одређене наставне теме.

При избору облика рада узимају се у обзир просторни услови, број ученика на часу, опремљеност справама и реквизитима и планирана динамика рада.

Избор дидактичих облика рада треба да буде у функцији ефикасне организације и интензификације часа у циљу достизања постављених исхода.

У настави треба да преовладавају игре и садржаји који захтевају прецизност извођења. Свим вежбањима претходе тачна упутства наставника и приказ вежби. Наставник прати рад ученика, указује и исправља грешке.

ПРАЋЕЊЕ, ВРЕДНОВАЊЕ И ОЦЕЊИВАЊЕ

У циљу сагледавања и анализирања ефеката наставе, препоручује се да наставник подједнако, континуирано прати и вреднује:

- стање физичких способности;
- стање здравља и хигијенских навика;
- достигнути ниво савладаности моторичких вештина;
- однос према раду.

Оцењивање се врши описно, на три нивоа, на основу достигнутости предвиђених исхода.

Први ниво

1. Стање физичких способности

Ученик има висок степен развијености физичких способности на основу оцене:

а) координације:

- у цикличним кретањима и у повезивању једноставних покрета у целину;
- правилно изводи комплекс од осам вежби обликовања без реквизита; четири вежбе на рипстолу; и четири вежбе са палицом;
- на основу брзине учења: вежби на тлу; трчања преко поређаних препрека у једнаком ритму;
- вођење лопте без прекида (неколико пута);
- додавање лопте једном или обема рукама и хватање лопте;

б) гипкости:

- раменог појаса, кичме и у зглобу кука;
- покрете трупа, руку и ногу изводи меко у оптималним амплитудама (заклони, претклон, заножења, предножења и одножења...);

в) одржавања равнотеже:

- на суженим површинама (линијама, шведској клупи, ниској греди или ставовима на једној нози) покрете изводе без поремећаја тежишта тела;

г) експлозивне снаге, брзине и репетитивне снаге:

- скокове и прескакања изводи са већом висином и даљином;
- брзо трчи са и без промене правца;
- вежбе обликовања за снагу изводи са више понављања;

д) издржљивост:

- трчи и учествује у игри дуже време без замора.

2. Стање здравља и хигијенске навике

Ученик има висок степен развијености хигијенских навика и добар здравствени статус када:

- нема постуралне поремећаје ни телесне деформитете, има нормално развијен свод стопала, уредног је општег изгледа; не показује видљиве знаке умора приликом вежбања;
- његов телесни развој је у складу са узрастом;
- има уредну опрему за вежбање и у потпуности усвојене хигијенске навике.

3. Достигнути ниво савладаности моторичких вештина

Ученик има висок степен развијености моторичких вештина уколико је успешно савладао кретања и захтеве предвиђене основним и проширеним садржајима.

4. Однос према раду

Ученик има позитиван активан однос према раду уколико је редован и активан на часовима и ако се ангажује у ваннаставним активностима.

Ученик је у потпуности достигао предвиђене исходе за први разред.

Други ниво

Ученик има задовољавајући степен: развијености физичких способности, здравственог стања и хигијенских навика, савладаности моторичких вештина и однос према раду, ако значајно не одступа од критеријума наведених за први ниво.

Ученик на овом нивоу достигао је предвиђене исходе уз одређене потешкоће (навести најбитније), има позитиван однос према раду ако је редован и активан на свим, или на већини часова.

Трећи ниво

Ученик делимично или потпуно одступа од критеријума наведених за први и други ниво.
Не носи редовно и не одржава опрему за вежбање и има недовољно развијене хигијенске навике.
Делимично је достигао, или у потпуности није достигао већину предвиђених исхода (навести најбитније), није заинтересован за вежбање и не показује напредак.
На крају сваке описне оцене, наставник треба да наведе које су могуће препоруке за даљи напредак и укључи родитеље.

4. ИЗБОРНИ ПРОГРАМИ

Назив предмета	**ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ**
Циљ	**Циљ** учења програма *грађанско васпитање* је подстицање развоја личности која је одговорна према својим правима и правима других, отворена за договор и сарадњу и спремна да активно учествује у животу школске заједнице, уважавајући принципе, процедуре и вредности демократског друштва.
Разред	**први**
Годишњи фонд часова	**36 часова**

ИСХОДИ По завршеном разреду ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
- наведе у чему је успешан и у чему жели да напредује; - уочава међусобне разлике и сличности са другим ученицима у одељењу; - понаша се на начин који не угрожава потребе, права и осећања других; - препозна код себе и других основна осећања; - препознаје примере поштовања и кршења права детета у свом окружењу, причама, филмовима; - преиспитује своје поступке и прихвата да не мора увек да буде у праву; - тражи помоћ у ситуацијама кршења својих и туђих права; - разликује добру и лошу комуникацију у сопственом искуству, ближем окружењу, књижевним делима, филмовима; - комуницира слушајући саговорника и тражи објашњење онога што не разуме; - слободно износи мишљење, образлаже идеје, даје предлоге и прихвата да други могу имати другачије мишљење; - сарађује и преузима различите улоге у групи/тиму; - договара се и одлучује у доношењу одељенских правила и да се понаша у складу са њима; - својим речима образложи неопходност правила која регулишу живот у заједници; - препозна добре стране свог одељења и оно што би требало променити/побољшати; - заједно са вршњацима и наставником учествује у решавању проблема у одељењу; - учествује у изради плана једноставне акције; - са другим ученицима изводи и документује једноставну акцију; - доприноси промоцији акције; - на једноставан начин вреднује изведену акцију.	**ЉУДСКА ПРАВА** **Ја и други у одељењу**	**Идентитет** Ко сам ја? Наше јаке стране, у чему смо успешни, у чему бисмо волели да напредујемо. Таленти и интересовања која поседујемо. Наше сличности и разлике. Основна осећања (радост, страх, туга, бес) и како се препознају.
		Потребе и права Разлике између жеља и основних животних потреба. **Права детета** **Кршење и заштита права** Препознавање кршења права детета. Коме се обратити у ситуацијама кршења права детета. Одговорност према себи и другима.
	ДЕМОКРАТСКО ДРУШТВО **Одељење/група као заједница**	**Функционисање заједнице** Одељење/група као заједница. Вредности одељења/групе - равноправност, одговорност, солидарност, поштовање и брига за друге, толерантност, праведност, поштење. Уважавање различитости. Правила у одељењу/групи и њихова функција. Одлучивање у одељењу/групи. Одговорност деце и одраслих за функционисање заједнице.
	ПРОЦЕСИ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ **Комуникација и сарадња**	**Комуникација** Слушање/неслушање. Кад разговарамо држимо се теме. Изношење мишљења. Уважавање саговорника. **Сарадња** Групни рад, договарање и сарадња са вршњацима и одраслима.
	ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ **Акција одељења/групе**	**Планирање и извођење једноставне акције у одељењу/групи** Кораци у планирању и извођењу акције. Чиме се поносимо и чиме нисмо задовољни у одељењу. Избор теме/проблема/активности којом ћемо се бавити. Одређивање циља и израда плана акције - подела улога, договор о роковима, начину реализације. Извођење и документовање акције - видео, фотографије, текстови и сл. Промоција акције на нивоу школе - приказивање другим одељењима, родитељима и сл., прављење постера или паноа, објављивање прилога у школском листу. Вредновање акције - чиме смо задовољни, шта је могло бити боље.

Кључни појмови: различитости, комуникација и права.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм *грађанског васпитања,* у првом циклусу основног образовања и васпитања, организован је по моделу спирале што значи да су садржаји у сва четири разреда дати у областима *Људска права, Демократско друштво,Процеси у савременом свету* и *Грађански активизам*. Тематске области се спирално развијају, односно садржаји се из разреда у разред проширују и продубљују, а многи исходи се надограђују или се, ако је у питању вештина, даље развијају. Типичан пример таквог исхода су они који се односе на комуникацију која ће се доследно развијати у свим разредима и кроз све садржаје. Слично је и са јачањем осетљивости за потребе и права других, препознавање дискриминације и другим исходима који се не могу брзо и лако остварити обрадом само једног програмског садржаја. Све четири области су једнако важне, а наставник их, у непосредном раду са ученицима, интегрише јер између њих постоји природна веза.

Област *демократско друштво* је конципирана аналогно предмету *свет око нас* где се ученици у процесу сазнавања полако воде од непосредног окружења (породица, одељење) ка широј друштвеној средини (школа, окружење, држава, свет).

У програму су наведени садржаји које наставник може да допуњује, проширује и мења према конкретним потребама и плану сопственог рада али увек имајући у виду исходе које треба остварити. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање општег циља предмета. Између исхода, како у оквиру једне, тако и у више области, постоји повезаност. Остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода. Многи исходи су процесни и представљају резултат кумулативног дејства образовно-васпитног рада, током дужег временског периода.

Остваривање исхода захтева примену различитих интерактивних облика рада као и одабир и коришћење одговарајућих метода и техника. Наставници су у прилици да бирају: радионице, симулације, играње улога, студије случаја, дискусије, мини истраживања, једноставне акције као и да сами осмисле неке друге активности. Имајући у виду да ученици првог разреда долазе са искуством из припремног предшколског програма где је доминантно сазнавање кроз игру и овде треба методску окосницу предмета да чине интерактивне радионице, структуриране игровне активности обједињене око главне теме. Радионице треба да започињу причом која је блиска искуству ученика, а садржи неку врсту заплета (моралну дилему или сукоб потреба и/или вредности) као повод за дискусију у пару или у мањој групи, а завршава разменом у целој групи. Циљ је да се пружи могућност сваком ученику да преиспита своје мишљење и деловање због појаве конфликта између његове тачке гледишта и тачке гледишта која је различита од његове. Зато се може рећи да активности на часу треба тако да теку да обезбеде искуствено учење, тј. уобличавање и поимање личних, аутентичних доживљаја и ставова ученика кроз размену у групи, а не преношење готових знања, туђих увида или готових предлога. Наставник треба да нагласи да нема пожељних, очекиваних или тачних одговора, да је нагласак на процесу откривања и сазнавања о себи и другима кроз размену. Осим тога, важно је да постоји игровни контекст који помаже ученицима да се опусте и ослободе, да пробају различите видове изражавања и симболизације унутрашњих искустава, и да кроз игру истражују разноврсна, дивергентна решења за проблеме са којима се суочавају. С обзиром на узраст ученика добро је у току часа комбиновати различите активности и осмислити такву динамику рада којом се одржава њихова пажња и мотивација за учествовањем. За овај предмет важно је обезбедити такав начин седења ученика који омогућава свим учесницима да виде једни друге, окренути лицем у лице.

Посебну пажњу треба обратити на последњу област програма где се претходно стечена знања и вештине интегришу и практикују. Акције треба да буду мале и изводљиве, али да имају све кораке. Ученике треба охрабривати када наиђу на тешкоће и јасно указивати да си и неуспеле акције добре јер њиховом анализом долазимо до увида који су кораци били погрешни. Бројни су примери тема у оквиру којих се могу осмислити једноставне акције у корист права детета, а на нивоу одељења/групе. На пример, вршњачка подршка је важан сегмент укупне подршке инклузивног образовања, тако да је укљученост ученика у овај сегмент живота и рада школе веома значајан. Он се огледа управо у заједничком промишљању наставника и ученика на тему како осмислити план подршке, како га најуспешније реализовати, водећи рачуна о потребама сваког ученика обухваћеног инклузивним образовањем.

Грађанско васпитање, као програм, део је ширег концепта образовања за демократију и грађанско друштво и у том смислу је тесно повезано са другим предметима, ваннаставним активностима и етосом школе. Најјача корелација је са *српским језиком* и предметом *свет око нас* где се може користити тематско планирање.

Како је *грађанско васпитање* изборни програм, дешава се да се реализује у целом или у делу одељења, мада се често реализује и у групи састављеној од ученика из више одељења и зато се алтернативно користе оба израза одељење/група. Уколико је рад у групи потребно је уложити додатни напор да се направи групна кохезија. Многи садржаји програма су погодни за јачање добрих односа у групи, а посебно активности на планирању и извођењу заједничких акција.

У овом предмету продукти ученичких активности имају посебан значај. Они могу бити различите врсте као што су постери, аудио-визуелни записи, презентације, прикази резултата истраживања и друго. Они се могу користи при интеграцији или рекапитулацији обрађених садржаја, процени напредовања ученика, као и самопроцени наставника колико успешно ради. Продукти се могу користити и ван одељења/групе, на пример на изложби у холу школе, у школским новинама, сајту школе.

За реализацију предмета и остваривање дефинисаних исхода врло је важна улога наставника. Он је модел који својим понашањем доприноси стварању демократске атмосфере која је погодна за размену и аргументовање идеја и мишљења међу ученицима, он је тај који даје повратну информацију и подстиче ученике на разумевање односа у групи. Он подржава ученике када им је тешко да се изразе, помаже им у избору правих речи. Подстицајним питањима може да наведе ученике да сагледају ситуацију из друге перспективе што је озбиљан захтев за ученике првог разреда који су још увек у великој мери фокусирани на сопствене потребе, мисли, осећања. Конструктивна комуникација и демократске процедуре нису само циљ већ и начин да се остваре жељени исходи. Наставник треба да обезбеди да се на часу сваки ученик осећа уважено, прихваћено и добродошло у својој различитости уз обавезу поштовања и уважавања других и другачијих погледа и мишљења.

Оцењивање ученика у *грађанском васпитању* је усаглашено са Правилником о оцењивању у основној школи и ученицима блиско јер се описно оцењују из свих предмета.

5. ПРЕПОРУКЕ ЗА ПРИПРЕМУ ИНДИВИДУАЛНОГ ОБРАЗОВНОГ ПЛАНА ЗА УЧЕНИКЕ КОЈИМА ЈЕ ПОТРЕБНА ДОДАТНА ОБРАЗОВНА ПОДРШКА

5.1. Индивидуални образовни план за социјално ускраћене ученике и ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом

Индивидуални образовни план се припрема за ученике којима је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета, каснијег укључивања у школовање, недовољног познавања језика и других разлога потребна додатна образовна подршка. Циљ индивидуалног образовног плана јесте постизање оптималног укључивања таквих ученика у редован образовно-васпитни рад и њихово осамостаљивање у вршњачком колективу. За сваког ученика појединачно, према његовим специфичним потребама и могућностима, припрема се прилагођен начин образовања који обухвата индивидуални образовни план, програм и начин рада који садрже: 1) дневни распоред активности часова наставе у одељењу; 2) дневни распоред рада са лицем које пружа додатну подршку и учесталост те подршке; 3) циљеве образовно-васпитног рада; 4) посебне стандарде постигнућа и прилагођене стандарде за поједине или све предмете са образложењем за одступање; 5) програм по предметима, у коме је прецизирано који садржаји се обрађују у одељењу, а који у раду са додатном подршком; 6) индивидуализован начин рада наставника, избор адекватних метода и техника образовно-васпитног рада. Индивидуални образовни план доноси педагошки колегијум на предлог стручног тима за инклузивно образовање. Тим за инклузивно образовање чине наставник разредне наставе, стручни сарадник школе, родитељ/старатељ, а по потреби педагошки асистент и стручњак ван школе, на предлог родитеља/старатеља. Родитељ/старатељ даје сагласност за спровођење индивидуалног образовног плана. Наставник при планирању свог рада у одељењу усклађује свој план са индивидуалним образовним планом ученика. Спровођење индивидуалних образовних планова прати просветни саветник.

5.2. Индивидуални образовни план за ученике са изузетним способностима

За ученике са изузетним способностима припрема се индивидуални образовни план, програм и начин рада којим се утврђује обогаћен начин образовања и васпитања који садржи: 1) дневни распоред активности часова наставе у одељењу; 2) дневни распоред рада са лицем које пружа додатну подршку и учесталост те подршке; 3) циљеве образовно-васпитног рада; 4) посебне стандарде постигнућа и прилагођене стандарде за поједине или све предмете са образложењем за одступање; 5) програм по предметима, прецизирано који садржаји се обрађују у одељењу, а који у раду са додатном подршком; 6) индивидуализован начин рада наставника, избор адекватних метода и техника образовно-васпитног рада.

6. НАЧИН ПРИЛАГОЂАВАЊА ПРОГРАМА

6.1. Начин прилагођавања програма предмета од значаја за националну мањину

У настави предмета од значаја за националну мањину (*свет око нас, музичка култура и ликовна култура*) изучавају се додатни садржаји који се односе на историјско и уметничко наслеђе одређене мањине. Од наставника се очекује да, у оквирима дефинисаног годишњег фонда часова, обраде и додатне садржаје, обезбеђујући остваривање циља предмета, стандарда постигнућа ученика и дефинисаних исхода. Да би се ово постигло веома је важно планирати и реализовати наставу на тај начин да се садржаји из културно-историјске баштине једне мањине не посматрају и обрађују изоловано, већ да се повезују и интегришу са осталим садржајима програма користећи сваку прилику да се деси учење које ће код ученика јачати њихов осећај припадности одређеној националној мањини.

7. УПУТСТВО ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ ПРОЈЕКТНЕ НАСТАВЕ

Планом наставе и учења у првом циклусу основног образовања и васпитања дефинисана је *пројектна настава* као облик образовно-васпитног рада којим се развијају опште међупредметне компетенције уз употребу информационо комуникационих технологија. Усмерена је на достизање исхода који се првенствено односе на логичко и критичко мишљење као и припрему ученика за лако сналажење у свету технике, технологије и рачунарства, како у свакодневном животу тако и у процесу учења. У складу је са општим исходима образовања и васпитања и у функцији је когнитивног, афективног и социјалног развоја ученика.

Потреба за увођењем пројектне наставе, већ у првом разреду основне школе, почива на савременим схватањима детета, наставе, функције образовања и сазнавања као социјалне конструкције подржане кроз сарадничко деловање, коришћењем различитих извора информација и активности. Применом оваквог облика рада долази до повезивања познатог и непознатог, учења помоћу примера, учења примењивањем, развоја процедуралних знања, коришћења информационих технологија као и комбиновања конвергентног (логичког) и дивергентног (стваралачког) мишљења. Пројектна настава има елементе проблемске и истраживачке наставе али се у овом облику рада поред централног захтева, који се односи на тражење решења за неки проблем, потенцирају још и процедуре, планирање, евалуирање, презентовање резултата, коришћење савремених технологија на правилан начин и наравно, тимски рад, односно процес сарадње, који је изнад самог резултата у решавању проблема.

Пројектна настава је део целокупног образовно-васпитног рада и прати наставни процес уважавајући специфичности наставних предмета у првом разреду. Ослонци планирања и организације пројектне наставе су: уважавање узраста ученика и њихове природне радозналости са којом долазе у први разред; коришћење ваншколских знања, вештина и искустава ученика; укључивање свих ученика уз поштовање њихових различитости; повезивање садржаја свих наставних предмета и употреба савремених информационо-комуникационих технологија. Зато овај облик рада омогућава да наставни предмети буду смислено међусобно повезани као и доведени у везу са свакодневним животом ученика. На тај начин се обезбеђује разумевање сврхе онога што се учи, функционално повезивање знања, вештина и искустава и мотивација ученика.

Пројектна настава је драгоцени облик рада јер од ученика захтева бројне активности, међу којима су: самостално проналажење информација; способност решавања проблема; самостално учење; рад у групи, сарадњу; критички однос према властитом и туђем раду; доношење одлука; аргументовање; усвајање другачијих, нових начина рада; планирање; поштовање рокова и преузимање одговорности.

С обзиром на узраст ученика првог разреда и чињеницу да је то њихов први сусрет са оваквим начином рада, примерено је да се реализују пројектни задаци где је наставник главни организатор активности, а самосталност ученика се испољава у сегментима пројекта где је то могуће. Наставник пружа подршку свим ученичким активностима у току пројекта, а у првом разреду често и помоћ. Повремене тешкоће у комуникацији и сарадњи су очекиване јер се ради о ученицима који су у фази адаптације на школу и о групи која се тек формира. Култивисање сарадње и начина на који се комуницира у групи су увек важни циљеви пројектне наставе, а у првом разреду су, може се рећи, и приоритетни јер доприносе јачању одељенске кохезије. Такође, током реализације оваквог облика рада наставник има могућност да добро упозна ученике, њихове јаче и слабије стране и да осмисли процес индивидуализације за оне којима је то потребно.
Пројектну наставу треба планирати и организовати на начин да садржи све потребне кораке:
- дефинисање циља и исхода који се пројектом желе постићи;
- планирање активности које одговарају теми пројекта, односно циљу пројекта, подела активности, избор материјала и метода рада, дефинисање места и динамике рада;
- реализацију планираних активности;
- приказ добијених резултата и продуката пројекта;
- вредновање пројекта (процена остварености дефинисаних циљева и исхода, указивање на успехе и тешкоће у току реализације пројекта).
При планирању наставник треба да дефинише тип пројекта, да одреди његов циљ, очекиване исходе, област којом се бави пројекат и повезаност са наставним предметима, његове садржаје, активности ученика, потребна средства, динамику рада по фазама и све што је потребно за успешно спровођење пројектне наставе. Како је наведено, за први разред, најпримеренији је полуструктурирани тип пројекта где наставник даје ограничен избор тема, у великој мери дефинише методологију рада и сам одређује које ће материјале дати ученицима, а које ће они сами пронаћи. Све садржаје треба реализовати кроз различито тематско повезивање у игри или функционалној активности која задовољава интересовање и потребе детета на млађем школском узрасту.
Кроз пројектну наставу треба започети са развијањем основа дигиталне писмености. На овом узрасту, употреба ИКТ-а треба да буде сведена на употребу најједноставнијих алата и упознавање са коришћењем интернета. На крају првог разреда ученик би требао да буде у стању да:
- правилно укључи рачунар, покрене програм за цртање, користи одговарајуће алатке овог програма, сачува свој цртеж и искључи рачунар.
- користи интернет за учење и проналажење информација уз помоћ наставника
- правилно седи при раду за рачунаром
- зна да наведе могуће последице на здравље услед неправилног коришћења дигиталних уређаја

Један од важних исхода реализације пројекта јесте оспособљавање ученика да добијене продукте учине видљивим и представе их другима. Бројни су начини да се то постигне (представе, изложбе, кратки филм, текст у новинама, наступ на локалној телевизији, представљање за родитеље...), а њихов квалитет није приоритет.

Пројектна настава јесте захтевнији облик рада који подразумева добру припрему наставника. Планом је предвиђено да се реализује са једним часом недељно али сам наставник ће проценити каква динамика рада највише одговара могућностима ученика и фази у којој је пројекат. То значи, да уколико је потребно пројектна настава се може организовати и на другачији начин (на пример као двочас сваке друге недеље).

Родитељи треба да буду упознати са сврхом пројектне наставе и њеним најважнијим исходима. Они треба да подрже самосталне активности своје деце, или њихов заједнички рад са другом децом, као и да разумеју зашто је важно да не преузимају њихове задатке у жељи да имају боље продукте.

8. УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ВАННАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ

Школа је у обавези да својим Школским програмом и Годишњим планом рада предвиди различите активности у складу са својим ресурсима и просторним могућностима. Поред организације излета, посета изложбама и сарадње са локалном самоуправом, ученицима треба понудити већи број друштвених, техничких, хуманитарних, спортских и културних активности. Те активности могу се реализовати по програму које је сама школа развила, али могу се користити и програми који су претходно донети као изборни (нпр. *чувари природе*, *рука у тесту, народна традиција*). Сврха ових активности је подршка прилагођавању ученика првог разреда на школску средину и заједницу, као и задовољавање/проширивање њихових интересовања, дружење са вршњацима кроз заједничко делање, исказивање способности, осамостаљивање, развој неких вештина и друго. Активности треба тако организовати да ученици имају што више могућности за активно учешће, за креативно испољавање, за интеракцију са другим ученицима, коришћење различитих извора информација и савремених технологија. Резултате рада ученика у оквиру ваннаставних активности треба учинити видљивим јер се на тај начин обезбеђује мотивација и задовољство учесника активности. Бројни су начини на који је могуће то остварити као што су: организовање представа, изложби, базара, објављивање на сајту школе, кроз смотре стваралаштва, спортске сусрете и друго.

За ученике овог узраста важно је да родитељи буду упознати са активностима које школа нуди и помогну да њихова деца изаберу оне које им највише одговарају.

ХОР

Хор је, као ваннаставна активност, важан чинилац у културном и јавном животу школе. Са примереним музичким програмом хор представља незаобилазан саставни део школских манифестација, прослава и културних манифестација. Певање у хору у великој мери доприноси смањењу стреса, агресивности и побољшању здравља уопште. Потврђено је да ученици који певају у хору показују боље резултате у учењу и социјалним вештинама. Уједно, певање у хору подстиче и доживотну љубав према музици.

Свака основна школа је у обавези да организује рад хора. У зависности од броја ученика и њихових певачких способности, могу се формирати одељењски хор, разредни хор и/или хор млађих, то јест старијих разреда основне школе.

Образовни циљ обухвата развијање музичког укуса, стваралачких способности, спонтаног изражавања, музичког слуха и ритма, развијање гласовних могућности и учвршћивање интонације, способност за фино нијансирање и изражајно певање применом елемената музичке изражајности (темпо, динамика...). Учешће у хору развија дечји глас, правилно држање, дисање, интонацију, изговор и артикулацију.

Васпитни циљ обухвата развијање осећања припадности колективу - тимски рад, развијање толеранције, дисциплине, поштовања различитости и правила понашања, развијање одговорности појединца за успех целе групе, стицање самопоуздања, савладавање треме и пружање помоћи у смислу вршњачког учења и сарадње. Упознавање разноврсних дела домаћих и страних аутора доприноси развоју опште културе, међусобном разумевању, уважавању и поштовању.

Репертоар школских хорова обухвата одговарајућа дела домаћих и страних аутора разних епоха, као и народне, пригодне, песме савремених дечјих композитора и композиције са фестивала дечјег стваралаштва. У току школске године потребно је са хором извести најмање десет једногласних и двогласних композиција, а цаппелла или уз инструменталну пратњу. При избору песама наставник треба да пође од узраста ученика, процене гласовних могућности и примереног литерарног садржаја.

Наставник формира хор на основу провере слуха и гласовних могућности ученика, дикције и осећаја за ритам. Код сваког ученика наставник треба да пронађе његов природни певачки регистар и опсег на основу чега врши поделу на певачке гласове (први и други, односно горњи и доњи) за извођење двогласних композиција.

На часовима хора, наставник треба да укаже на важност држања тела, дисања и правилног изговора гласова. Услов правилног дисања је правилно држање тела. Крајњи циљ је природно и синхронизовано певање и уједначен звук хора.

Вежбе дисања су важне за загревање гласница, отварање дисајних путева и опуштање грла. Практикују се пре вежби певања и значајне су за регулисање даха у току певања. На пример:

1. Опуштање грла - ученици треба дубоко да удахну и симулирају зевање.
2. Код следеће вежбе треба да удахну кроз нос, а потом и издахну на уста бројећи до четири, као да желе да угасе свећу. Важно је да "дишу стомаком" уместо грудима (могу да положе руке на стомак и да удишу тако да им стомаци "расту").
3. Затим удахну кроз нос, изброје до четири и издишу кроз уста, тј. зубе, изговарајући ’сссссс’, први пут тихо, а затим гласно.
4. Поновити вежбу тако што глас ’с’ изговарају испрекидано. Варијанта ове вежбе за активирање дијафрагме је опонашање смеха Деда Мраза (’Хо, хо, хо...’) или испрекидано дување у замишљену свећу.

Вежбе распевавања доприносе квалитету певања и прецизном интонирању, чак и у почетним фазама. Како је певање и техничка вештина, распевавање може помоћи развоју дечијих гласова. Наставник треба да буде креативан и користити вокализе које ће бити забавне деци, јер основни циљ јесте да заволе певање.

На пример:

1. Распевавање почиње певањем вокала (а, е, и, о, у) или кратких слогова на истој тонској висини, уз минимално покретање вилице у циљу изједначавања вокала, а у циљу добијања уједначене хорске боје. Увек почети од тонова средњег певачког регистра хора (то је најчешће це1).
2. Тонови и мотиви се могу певати и брзим издувавањем ваздуха кроз спојене усне, тако да трепере.
3. Препоручује се и певање једноставних мотива (на пример на слоговима "ио" или "мио"), секвенцираних поступно наниже па навише (дијатонски и хроматски).
4. Једна од вежби за ширење обима гласа је повезивање тонова у распону октаве глисандом, навише и наниже (це1- ге1- це1- ге1- це1), као сирена.
5. За распевавање се могу користити и једноставне песме или модели, као и делови песама.

Вежбе дисања и распевавања морају бити стално заступљене.

Правилном интонирању могу помоћи и визуелни знакови, на које деца одлично реагују. На пример, покретима руку нагоре и надоле можемо давати знак деци да се мелодија креће навише или наниже.

Обрада песме

На самом почетку треба бирати лакше песме које имају једноставне речи и мелодију. Код обраде нове песме најпре се приступа анализи текста. Певач на слушаоца делује и тоном и речју. У том смислу наставник треба да инсистира на доброј дикцији која подразумева јасан и разговетан изговор текста, односно самогласника и сугласника, али и на правилном акцентовању речи. За вежбање дикције препоручује се и певање слогова или одговарајућег текста на истој тонској висини.

Следи усвајање мелодије у фрагментима. Уколико је композиција двогласна, ова фаза припреме захтева одвојене пробе по гласовима, све док свака група не буде интонативно сигурна. На заједничкој проби хора, након усвајања песме/композиције у целини треба обратити пажњу на динамику и агогику.

Важно је да се у хору постигне једнака интонација, почев од првог тона песме. Наставник изведе тон који деца треба да понављају док не отпевају тачно. Наставља са различитим тоновима у тоналитету песме. Оваква врста имитације помаже деци да науче како да ’чују’ тон и ускладе своје гласове да би га тачно интерпретирала.

Ученицима треба јасно ставити до знања да је важно да слушају једно друго, нарочито код унисоног певања. Уколико не чују ученика поред себе, значи да певају прегласно.
Уколико се уз певање изводи и кореографија, добро је покрете увежбати пре текста.
Већ од прве пробе хора треба упутити ученике на правила понашања: нема причања у току извођења, жвакања жвака, треба да стоје право (мада их не можемо спречити да се врпоље). Ако ученици правила усвоје на пробама, лакше ће их поштовати на концертима. Незаобилазни су и детаљи везани за избор одеће за наступе, уласка на сцену, распореда стајања, поклањања, изласка на и са сцене...
ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ПЕВАЊЕ У ХОРУ
У ПРВОМ РАЗРЕДУ

Химне

Државна химна
Химна Светом Сави
Химна школе

Дечје песме

Свићу опет румена сванућа - Мања Субота
Од школе и књиге - Мања Субота
Боле, Боле, не боји се школе - Мања Субота
Ласте - Бранко Милићевић
Бројалица - Момчило Бајагић - Бајага
Док месец сја - Жан Батист Лили
Молимо за фину тишину - Александар Кораћ
За свако чудо - Константин Бабић
Коњски реп - Константин Бабић
Врабац - Константин Бабић
Сањалица Маца - Мирко Шоуц
Јесен - Мирко Шоуц
Ал је леп овај свет - Александар Кораћ
Јануарске звезде - Миодраг Илић-Бели
Свитац - Петар Озгијан
Анђели певају - Милан Ђурђевић
Киша - хор Перпетум Џезиле

Народне песме

Киша пада
Дуње ранке
Кажи мени ђаче, учениче
Ој, Бадњаче, Бадњаче

НАСТАВНИ ПЛАН
ЗА ДРУГИ ЦИКЛУС ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Ред. број	А. ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ	ПЕТИ РАЗРЕД		ШЕСТИ РАЗРЕД		СЕДМИ РАЗРЕД		ОСМИ РАЗРЕД	
		нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.
1.	Српски језик _____ језик[1]	5	180	4	144	4	144	4	136
2.	Српски језик[2]	3	108	3	108	3	108	2	68
3.	Страни језик	2	72	2	72	2	72	2	68
4.	Ликовна култура	2	72	1	36	1	36	1	34
5.	Музичка култура	2	72	1	36	1	36	1	34
6.	Историја	1	36	2	72	2	72	2	68
7.	Географија	1	36	2	72	2	72	2	68
8.	Физика	-	-	2	72	2	72	2	68
9.	Математика	4	144	4	144	4	144	4	136
10.	Биологија	2	72	2	72	2	72	2	68
11.	Хемија	-	-	-	-	2	72	2	68
12.	Техничко и информатичко образовање	2	72	2	72	2	72	2	68
13.	Физичко васпитање	2	72	2	72	2	72	2	68
УКУПНО: А		23-26*	828-936*	24-27*	864-972*	26-29*	936-1044*	26-28*	884-952*
Ред. број	Б. ОБАВЕЗНИ ИЗБОРНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ								
1.	Верска настава/ Грађанско васпитање[3]	1	36	1	36	1	36	1	34
2.	Страни језик[4]	2	72	2	72	2	72	2	68
3.	Физичко васпитање - изабрани спорт[5]	1	36	1	36	1	36	1	34
УКУПНО: Б		4	144	4	144	4	144	4	136
УКУПНО: А + Б		27-30*	972-1080*	28-31*	1008-1116*	30-33*	1080-1188	30-32*	1020-1088*
Ред. број	V. ИЗБОРНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ[6]								
1.	Чувари природе	1	36	1	36	-		-	
2.	Свакодневни живот у прошлости	1	36	1	36	1	36	1	34
3.	Цртање, сликање и вајање	1	36	1	36	1	36	1	34
4.	Хор и оркестар	1	36	1	36	1	36	1	34

5.	Информатика и рачунарство	1	36	1	36	1	36	1	34
6.	Матерњи језик са елементима националне културе	2	72	2	72	2	72	2	68
7.	Шах	1	36	1	36	1	36	1	34
8.	Домаћинство	-	-	-	-	1	36	1	34
	УКУПНО: V	1-2*	36-72*	1-2*	36-72*	1-2*	36-72*	1-2*	34-68*
	УКУПНО: А + Б + V	28-31*	1008-1116*	29-32*	1044-1152*	31-34*	1116-1224*	31-33*	1054-1122*

НАСТАВНИ ПЛАН
ЗА ПЕТИ И ШЕСТИ РАЗРЕД ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Ред. број	А. ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ	ПЕТИ РАЗРЕД			ШЕСТИ РАЗРЕД		
		нед.	год.	блок настава	нед.	год.	блок настава
1.	Српски језик и књижевност _____ језик[1]	5	180		4	144	
2.	Српски као нематерњи језик[2]	3	108		3	108	
3.	Страни језик	2	72		2	72	
4.	Историја	1	36		2	72	
5.	Географија	1	36		2	72	
6.	Биологија	2	72		2	72	
7.	Математика	4	144		4	144	
8.	Информатика и рачунарство	1	36		1	36	
9.	Техника и технологија	2	72		2	72	
10.	Ликовна култура	2	72		1	36	
11.	Музичка култура	2	72		1	36	
12.	Физичко и здравствено васпитање	2	72 + 54[3]		2	72 + 54[3]	
13.	Физика				2	72	
14.	Хемија						
	УКУПНО: А	24-27*	918-1026*		25-28*	954-1062*	
	Б. ИЗБОРНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ						
1	Верска настава/ Грађанско васпитање[4]	1	36		1	36	
2.	Други страни језик[5]	2	72		2	72	
3.	Матерњи језик/говор са елементима националне културе[6]	2	72		2	72	
	УКУПНО: Б	3-5*	108-180*		3-5*	108-180*	
	УКУПНО: А + Б	27-30*	1026-1134*		28-31*	1062-1170*	

Облици образовно-васпитног рада којима се остварују обавезни и изборни наставни предмети

Ред. број	ОБЛИК ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА	ПЕТИ РАЗРЕД		ШЕСТИ РАЗРЕД	
		нед.	год.	нед.	год.
1.	Редовна настава	27-30*	1026-1134*	28-31*	1062-1170*
2.	Слободне наставне активности[7]	1	36	1	36
3.	Допунска настава	1	36	1	36
4.	Додатна настава	1	36	1	36

Ред. број	ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА	ПЕТИ РАЗРЕД		ШЕСТИ РАЗРЕД	
		нед.	год.	нед.	год.
1.	Час одељењског старешине	1	36	1	36
2.	Ваннаставне активности[8]	1	36	1	36
3.	Екскурзија	До 2 дана годишње	До 2 дана годишње		

НАСТАВНИ ПРОГРАМ
ЗА ПЕТИ РАЗРЕД ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

1. ЦИЉЕВИ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Циљеви образовања и васпитања су:
- пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког детета, ученика и одраслог, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима;
- стицање квалитетних знања, вештина и ставова које су свима неопходне за лично остварење и развој, инклузију и запослење и стицање и развијање основних компетенција у погледу комуникације на матерњем језику, комуникације на страним језицима, математичке писмености и основних компетенција у науци и технологији, дигиталне компетенције, компетенције учења како се учи, међуљудске и грађанске компетенције и културног изражавања;
- развој стваралачких способности, креативности, естетске перцепције и укуса;
- развој способности проналажења, анализирања, примене и саопштавања информација, уз вешто и ефикасно коришћење информационо-комуникационих технологија;
- оспособљавање за решавање проблема, повезивање и примену знања и вештина у даљем образовању, професионалном раду и свакодневном животу ради унапређивања личног живота и економског, социјалног и демократског развоја друштва;
- развој мотивације за учење, оспособљавање за самостално учење, учење и образовање током целог живота и укључивање у међународне образовне и професионалне процесе;
- развој свести о себи, самоиницијативе, способности самовредновања и изражавања свог мишљења;
- оспособљавање за доношење ваљаних одлука о избору даљег образовања и занимања, сопственог развоја и будућег живота;
- оспособљавање за рад и занимање стварањем стручних компетенција, у складу са захтевима занимања, потребама тржишта рада, развојем савремене науке, економије, технике и технологије;
- развој и практиковање здравих животних стилова, свести о важности сопственог здравља и безбедности, потребе неговања и развоја физичких способности;
- развој свести о значају одрживог развоја, заштите и очувања природе и животне средине, еколошке етике и заштите животиња;
- развој способности комуницирања, дијалога, осећања солидарности, квалитетне и ефикасне сарадње са другима и способности за тимски рад и неговање другарства и пријатељства;
- развијање способности за улогу одговорног грађанина, за живот у демократски уређеном и хуманом друштву заснованом на поштовању људских и грађанских права, права на различитост и бризи за друге, као и основних вредности правде, истине, слободе, поштења и личне одговорности;
- формирање ставова, уверења и система вредности, развој личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности држави Србији, поштовање и неговање српског језика и свог језика, традиције и културе српског народа, националних мањина и етничких заједница, других народа, развијање мултикултурализма, поштовање и очување националне и светске културне баштине;
- развој и поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, толеранције и уважавање различитости;
- повећање образовног нивоа становништва и развој Републике Србије као државе засноване на знању.

2. ОБАВЕЗНИ И ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ ОБАВЕЗНИХ И ИЗБОРНИХ ПРЕДМЕТА

ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

Назив предмета	**СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ**
Циљ	**Циљеви** наставе и учења *српског језика и књижевности* јесу да се ученик оспособи да правилно користи српски језик у различитим комуникативним ситуацијама, у говору и писању, тако што ће овладати основним законитостима српског књижевног језика, да стиче основна знања о улози и значају језика у националној култури и изградњи националног идентитета; да кроз читање и тумачење књижевних дела из српске и светске баштине развија читалачке компетенције које, уз књижевно знање, обухватају емоционално и фантазијско уживљавање, живо памћење, истраживачко посматрање, подстичу имагинацију и уметнички сензибилитет, естетско доживљавање и критичко мишљење, морално просуђивање и асоцијативно повезивање; да се одговарајућим врстама читања оспособљава да усмерено приступа делу и приликом тумачења открива различите слојеве и значења; да стиче основна знања о месту, улози и значају језика и књижевности у српској и светској култури, негује љубав према српском језику и књижевности; да стиче и развија најшира хуманистичка знања и да научи како функционално да повезује садржаје предметних области.
Разред	**пети**
Годишњи фонд часова	**180 часова**

ОБЛАСТ/ТЕМА	ИСХОДИ По завршеној теми/области ученик ће бити у стању да:	САДРЖАЈИ
КЊИЖЕВНОСТ	- разликује књижевни и некњижевни текст; упоређује одлике фикционалне и нефикционалне књижевности - чита са разумевањем и опише свој доживљај различитих врста књижевних дела - чита са разумевањем одабране примере осталих типова текстова - одреди род књижевног дела и књижевну врсту - разликује карактеристике народне од карактеристика уметничке књижевности - разликује реалистичну прозу и прозу засновану на натприродној мотивацији - анализира елементе композиције лирске песме (строфа, стих); епског дела у стиху и у прози (делови фабуле - поглавље, епизода; стих); драмског дела (чин, сцена, појава) - разликује појам песника и појам лирског субјекта; појам приповедача у односу на писца - разликује облике казивања - увиђа звучне, визуелне, тактилне, олфакторне	**ЛИРИКА** **Лектира** 1. Народна песма: *Вила зида град* 2. Народне лирске песме о раду(избор); народне лирске породичне песме (избор) 3. Бранко Радичевић: *Певам дању, певам ноћу* 4. Милица Стојадиновић Српкиња: *Певам песму* 5. Душан Васиљев: *Домовина*/Алекса Шантић: *Моја отаџбина* 6. Војислав Илић: *Зимско јутро* 7. Милован Данојлић: *Шљива/*Десанка Максимовић: *Сребрне плесачице* 8. Пеђа Трајковић: *Кад књиге буду у моди* **Књижевни термини и појмови** Песник и лирски субјекат. Мотиви и песничке слике као елементи композиције лирске песме. Врста строфе према броју стихова у лирској песми: катрен; врста стиха по броју слогова (десетерац и осмерац). Одлике лирске поезије: сликовитост, ритмичност, емоционалност. Стилске фигуре: епитет, ономатопеја.

	елементе песничке слике - одреди стилске фигуре и разуме њихову улогу у књижевно-уметничком тексту - процени основни тон певања, приповедања или драмске радње (шаљив, ведар, тужан и сл.) - развија имагинацијски богате асоцијације на основу тема и мотива књижевних дела - одреди тему и главне и споредне мотиве - анализира узрочно-последично низање мотива - илуструје особине ликова примерима из текста - вреднује поступке ликова и аргументовано износи ставове - илуструје веровања, обичаје, начин живота и догађаје у прошлости описане у књижевним делима - уважава националне вредности и негује српску културноисторијску баштину - наведе примере личне добити од читања - напредује у стицању читалачких компетенција - упореди књижевно и филмско дело, позоришну представу и драмски текст	Врсте ауторске и народне лирске песме: описне (дескриптивне), родољубиве (патриотске); митолошке, песме о раду (посленичке) и породичне. ЕПИКА Лектира 1. Народна песма: *Свети Саво* 2. Народна песма: *Женидба Душанова* (одломак о савладавању препрека заточника Милоша Војиновића) *3. Еро с онога свијета* *4. Дјевојка цара надмудрила* 5. Милован Глишић: *Прва бразда* 6. Стеван Сремац: *Чича Јордан* (одломак) 7. Бранко Ћопић: *Поход на Мјесец* 8. Иво Андрић: *Мостови* 9. Данило Киш: *Дечак и пас* 10. Горан Петровић: *Месец над тепсијом* (први одломак приче "Бели хлеб од претеривања" и крај приче који чине одељци "Можеш сматрати да си задобио венац славе" и "Мрави су вукли велике трошице тишине") 11. Антон Павлович Чехов: *Шала* Књижевни термини и појмови Писац и приповедач. Облици казивања: приповедање у првом и трећем лицу. Фабула: низање догађаја, епизоде, поглавља. Карактеризација ликова - начин говора, понашање, физички изглед, животни ставови, етичност поступака. Врсте епских дела у стиху и прози: епска народна песма, бајка (народна и ауторска), новела (народна и ауторска), шаљива народна прича. Врста стиха према броју слогова: десетерац. ДРАМА Лектира 1. Бранислав Нушић: *Кирија* 2. Душан Радовић: *Капетан Џон Пиплфокс* 3. Љубиша Ђокић: *Биберче* Књижевни термини и појмови Позоришна представа и драма. Чин, појава, лица у драми, драмска радња. Сцена, костим, глума, режија. Драмске врсте: једночинка, радио-драма. НАУЧНОПОПУЛАРНИ И ИНФОРМАТИВНИ ТЕКСТОВИ (бирати до 2 дела) 1. Вук Ст. Караџић: *Моба и прело* (одломак из дела Живот *и обичаји народа српскога*) 2. Доситеј Обрадовић: *О љубави према науци* 3. М. Петровић Алас: *У царству гусара* (одломци) 4. Милутин Миланковић: *Успомене, доживљаји, сазнања*(одломак) 5. Избор из енциклопедија и часописа за децу ДОМАЋА ЛЕКТИРА: 1. *Епске народне песме* (о Немањићима и Мрњавчевићима - преткосовски тематски круг) 2. *Народне бајке, новеле, шаљиве народне приче*(избор)*;* кратке фолклорне форме (питалице, брзалице, пословице, загонетке) 3. Бранислав Нушић: *Хајдуци* 4. Данијел Дефо: *Робинсон Крусо* (одломак о изградњи склоништа) 5. Марк Твен: *Доживљаји Хаклберија Фина/Краљевић и просјак/Доживљаји Тома Сојера* 6. Избор ауторских бајки (Гроздана Олујић; Ивана Нешић: *Зеленбабини дарови* (одломци)) 7. Игор Коларов: *Аги и Ема* 8. Избор из савремене поезије за децу (Александар Вучо, Мирослав Антић, Драгомир Ђорђевић, Владимир Андрић, Дејан Алексић...) Допунски избор лектире (бирати до 3 дела) 1. Јован Јовановић Змај: *Песмо моја* (из *Булића*) 2. Стеван Раичковић: *Велико двориште* (избор)/*Мале бајке* (избор) 3. Иван Цанкар: *Десетица* 4. Љубивоје Ршумовић: *Ујдурме и зврчке из античке Грчке* (избор)/Густав Шваб: *Приче из старине* 5. Џон Р. Р. Толкин: *Хобит* (одломци) 6. Никол Лезије: *Тајна жутог балона* 7. Корнелија Функе: *Господар лопова (одломак)* 8. Вида Огњеновић: *Путовање у путопис* (одломак) 9. Владислава Војновић: *Приче из главе* (избор, осим приче *Позориште*) 10. Дејан Алексић: *Музика тражи уши* (избор)/*Кога се тиче како живе*

			приче (избор) 11. Јован Стерија Поповић: *Лажа и паралажа* (одломак о Месечевој краљици) и Едмон Ростан: *Сирано де Бержерак* (одломак о путу на Месец) Дело завичајног аутора по избору.
ЈЕЗИК	Граматика (морфологија, синтакса)	- разликује промењиве речи од непромењивих - разликује категорије рода, броја, падежа речи које имају деклинацију - разликује основне функције и значења падежа - употребљава падежне облике у складу са нормом - употребљава глаголске облике у складу са нормом - разликује основне реченичне чланове (у типичним случајевима)	Промењиве речи: именице, заменице, придеви, бројеви (с напоменом да су неки бројеви непромењиви), глаголи; непромењиве речи: прилози (с напоменом да неки прилози могу имати компарацију) и предлози. Именице - значење и врсте (властите, заједничке, збирне, градивне; мисаоне, глаголске). Промена именица (деклинација): граматичка основа, наставак за облик, појам падежа. Основне функције и значења падежа (с предлозима и без предлога): номинатив (субјекат); генитив (припадање и део нечега); датив (намена и усмереност); акузатив (објекат); вокатив (дозивање, обраћање); инструментал (средство и друштво); локатив (место). Придеви - значење и врсте придева (описни, присвојни, градивни; месни и временски); род, број, падеж и компарација придева. Слагање придева са именицом у роду, броју и падежу. Заменице - личне заменице: промена, наглашени и ненаглашени облици, употреба личне заменице сваког лица *себе, се*. Бројеви - врсте и употреба: главни (основни, збирни бројеви, бројне именице на *-ица*) и редни бројеви. Глаголи - глаголски вид (несвршени и свршени); глаголски род (прелазни, непрелазни и повратни глаголи); глаголски облици (грађење и основно значење): инфинитив (и инфинитивна основа), презент (презентска основа, наглашени и ненаглашени облици презента помоћних глагола), перфекат, футур I. Предикатска реченица - предикат (глаголски; именски); слагање предиката са субјектом у лицу, броју и роду; прави и неправи објекат; прилошке одредбе (за место, за време, за начин; за узрок и за меру и количину); апозиција.
	Правопис	- доследно примењује правописну норму у употреби великог слова; састављеног и растављеног писања речи; интерпункцијских знакова - користи правопис (школско издање)	Велико слово у вишечланим географским називима; у називима институција, предузећа, установа, организација (типични примери); велико и мало слово у писању присвојних придева. Заменица *Ви* из поштовања. Одрична речца *не* уз именице, придеве и глаголе; речца *нај* у суперлативу; вишечлани основни и редни бројеви. Интерпункцијски знаци: запета (у набрајању, уз вокатив и апозицију); наводници (наслови дела и називи школа); црта (уместо наводника у управном говору).
	Ортоепија	- правилно изговара речи водећи рачуна о месту акцента и интонацији реченице - говори јасно поштујући књижевнојезичку норму - течно и разговетно чита наглас књижевне и неуметничке текстове	Место акцента у вишесложним речима (типични случајеви). Интонација и паузе везане за интерпункцијске знакове; интонација упитних реченица. Артикулација: гласно читање брзалица, најпре споро, а потом брже (индивидуално или у групи).
ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА		- користи различите облике казивања: дескрипцију (портрет и пејзаж), приповедање у 1. и 3. лицу, дијалог - издваја делове текста (наслов, пасусе) и организује га у смисаоне целине (уводни, средишњи и завршни део текста) - саставља говорени или писани текст о доживљају књижевног дела и на теме из свакодневног живота и света маште - проналази експлицитно и имплицитно садржане	Препричавање, причање, описивање - уочавање разлике између говорног и писаног језика; писање писма (приватно, имејл) Богаћење речника: синоними и антоними; некњижевне речи и туђице - њихова замена језичким стандардом; уочавање и отклањање безначајних појединости и сувишних речи у тексту и говору. Техника израде писменог састава (тежиште теме, избор и распоред грађе, основни елементи композиције и груписање грађе према композиционим етапама); пасус као уже тематске целине и његове композицијско-стилске функције.

	информације у једноставнијем књижевном и некњижевном тексту - напамет говори одабране књижевне текстове или одломке	Осам домаћих писмених задатака. Четири школска писмена задатка.

КОРЕЛАЦИЈА СА ДРУГИМ ПРЕДМЕТИМА

Страни језик
Историја
Музичка култура
Ликовна култура
Верска настава
Грађанско васпитање

УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Наставни програм предмета *Српски језик и књижевност* чине три предметне области: Књижевност, Језик и Језичка култура. Препоручена дистрибуција часова по предметним областима је следећа: Књижевност - 70 часова, Језик - 70 часова и Језичка култура - 40 часова. Све три области се прожимају и ниједна се не може изучавати изоловано и без садејства са другим областима.

Наставни програм *српског језика и књижевности* заснован је на исходима, односно на процесу учења и ученичким постигнућима. Исходи представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности које ученик гради, проширује и продубљује кроз све три предметне области овог предмета.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника јесте да дати програм прилагоди, имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи, тј. глобални план рада, из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на нивоу конкретних наставних јединица. Од наставника се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише исходе на три нивоа: оне које би сви ученици требало да достигну, оне које би већина ученика требало да достигне и оне које могу само неки ученици да достигну. На овај начин постиже се индиректна веза са стандардима на три нивоа постигнућа ученика. Током планирања треба, такође, имати у виду да се неки исходи остварују брже и лакше, али је за већину исхода (посебно за предметну област Књижевност) потребно више времена, више различитих активности и рад на различитим текстовима. Поред тога што ученике треба да оспособи за коришћење уџбеника, као једног од извора знања, наставник ваља да их упути у начине и облике употребе других извора сазнавања.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

КЊИЖЕВНОСТ

Окосницу програма књижевности чине текстови из лектире. Лектира је разврстана по књижевним родовима - *лирика, епика, драма* и обогаћена избором нефикционалних, научнопопуларних и информативних текстова. Обавезни део лектире састоји се, углавном, од дела која припадају основном националном корпусу, али је обогаћен савременим, актуелним делима. Избор дела је у највећој мери заснован на принципу прилагођености узрасту.

Уз текстове које је потребно обрадити на часу дат је и списак домаће лектире. Циљ поновног увођења домаће лектире је формирање, развијање или неговање читалачких навика код ученика. Обимнија дела ученици могу читати преко распуста чиме се подстиче развијање континуиране навике читања.

Уз обавезни списак дела за обраду додат је допунски избор текстова. Изборни део допушта наставнику већу креативност у достизању исхода. Такође, програмом се подстиче упознавање ученика са завичајном, локалном (или регионалном) културом и стваралаштвом, пошто је омогућено да сваки наставник обради дело по избору писца из завичајног (регионалног) корпуса.

Уз доминантан корпус текстова канонских писаца којим се утиче на формирање естетског укуса ученика, изграђује и богати свест о природи националне књижевности (и вредностима класика светске књижевности), али и културном и националном идентитету, у избору лектире и допунском избору дата је могућност наставницима да одаберу и известан број књижевних дела савремених писаца, чиме се ученици упознају са репрезентативним примерима савремене књижевности и у прилици су да критички самеравају поетику њихових дела са канонским вредностима. Циљ увођења савремених књижевних дела која још нису постала део канона јесте да се по својој мотивској или тематској сродности вежу за постојеће теме и мотиве у оквиру наставног програма и да се таквим примерима покаже како и савремени писци промишљају епску народну традицију или теме пријатељства, етичности, развијају имагинацију и емпатију, чиме ће се богатити вертикално читалачко искуство ученика и осавременити приступ настави.

Овакав избор дела омогућава већу могућност примене компаративног приступа проучавању литерарног стваралаштва, уз одабир различитих нивоа обраде: интерпретације, приказа или осврта. Избор дела треба да буде усклађен са могућностима, потребама и интересовањима конкретног ђачког колектива. Разлике у укупној уметничкој и информативној вредности појединих текстова утичу на одговарајућа методичка решења (прилагођавање читања врсти текста, опсег тумачења текста у зависности од сложености његове структуре, повезивање и груписање са одговарајућим садржајима из других предметних подручја - граматике, правописа и језичке културе и сл.).

Текстови из допунског дела програма треба да послуже наставнику и при обради наставних јединица из граматике, као и за обраду и утврђивање садржаја из језичке културе. Дела која неће обрађивати наставник треба да препоручи ученицима за читање у слободно време.

Нови програм заснован је на уочавању природе и улоге књижевног дела, као и уочавању разлике књижевних и некњижевних текстова, односно њиховој већој корелативности. Ученици треба да буду оспособљени да разликују особености књижевног текста (фикционалност, конотативност, књижевни поступци, сликовитост, ритмичност и сл.) у односу на денотативност, информативност и казивање засновано на чињеницама и подацима у различитим видовима некњижевних текстова. Корелативност је омогућена адекватним комбиновањем обавезних и изборних дела.

Са списка допунског избора наставник бира она дела која ће, уз обавезни део лектире, чинити тематско-мотивске целине. Наставник може груписати и повезивати по сродности дела из обавезног и допунског програма на много начина. Могући примери функционалног повезивања наставних јединица могу бити следећи (никако и једини): тема пријатељство: Нушићеви *Хајдуци* - Твенови *Доживљаји Тома Сојера/Доживљаји Хаклберија Фина* - Кишов *Дечак и пас* - Раичковићево *Велико двориште* - *Господар лопова* К. Функе; социјални мотиви и проблеми у одрастању: Кишов *Дечак и пас* - Цанкарова Десетица - Г. Олујић, *Село изнад облака* - Коларовљев роман *Аги и Ема* - Глишићева *Прва бразда*; родољубље: Душан Васиљев, *Домовина* или Алекса Шантић, *Моја отаџбина* - народне епске песме о Немањићима и Мрњавчевићима; савремено детињство: Трајковићева песма *Кад књиге буду у моди* - роман *Аги и Ема* - Г. Олујић *Црвена жаба*; детињство у прошлости: Нушићеви *Хајдуци* - Твенови *Доживљаји Тома Сојера/Доживљаји Хаклберија Фина* - Миланковићеве *Успомене, доживљаји, сазнања* - Кишов *Дечак и пас* - Раичковићево *Велико двориште* - Ћопићев *Поход на Мјесец* - Глишићева Прва *бразда*; детињство великих научника и писаца: о Николи Тесли - Миланковићеве *Успомене, доживљаји, сазнања*; љубав према науци и књижевности: D. Обрадовић, *О љубави према науци* (по потреби прилагодити узрасту ученика) - Алексићеве приче *Музика тражи уши* или *Кога се тиче како живе приче* - Миланковићеве Успомене*, доживљаји, сазнања* - Трајковићева песма *Кад књиге буду у моди*; описивање: Илићево *Зимско јутро* - Данојлићева *Шљива* - Андрићеви *Мостови* - *Сребрне плесачице* D. Максимовић - *Путовање у путопис* V. Огњеновић; обрада портрета: Чича Јордан - Миона - хајдуци - хобит Билбо Багинс - бака Ема - Том Сојер/Хаклбери Фин - Шипио; хумор и пародија: *Еро с онога свијета* - Нушићеви *Хајдуци* - Радовићев *Капетан Џон Пиплфокс*; митологија: митолошке народне лирске песме - Ршумовићева обрада грчких митова у књизи *Ујдурме и звркче из античке Грчке*; авантуре: Дефоов *Робинсон Крусо*- проза М. Петровића Аласа о гусарима, пиратима и путовању на "Робинсоново" острво -

Радовићев *Капетан Џон Пиплфокс* - Твенови *Доживљаји Тома Сојера/Доживљаји Хаклберија Фина.* Наведени примери показују како се исти текст може повезивати са другима на различите начине, према различитим мотивима или тону приповедања.
Књижевна дела која су доживела екранизацију (*Хајдуци, Аги и Ема*, *Доживљаји Тома Сојера*, *Хобит*, *Робинсон Крусо, Господар лопова*) могу послужити за компаративну анализу и уочавање разлике између књижевне и филмске (адаптиране, измењене) фабуле и израза, чиме ученици могу доћи до закључка о природи два медија и развијати своју медијску писменост. Ученици се могу упутити и на друге филмове са сличном тематиком (дечје авантуре или авантуре у фантастичном свету, одрастање усамљеног детета и сл.) и додатно повезати обраду једне тематско-мотивске целине.
Са појединим елементима медијске писмености ученике треба упознати такође кроз корелацију: појам дечји часопис упознати на конкретном тексту из часописа по избору (садржај текста треба да буде у вези са лектиром); појам радио упознати уз обраду текста *Капетан Џон Пиплфокс* Душка Радовића.
Поред корелације међу текстовима, неопходно је да наставник успостави вертикалну корелацију. Наставник мора бити упознат са садржајима *српског језика* претходних разреда ради поштовања принципа поступности и систематичности.
Наставник, такође, треба да познаје садржаје предмета природа и друштво за 3. и 4. разред (пример: приликом обраде преткосовских песама у уводном делу часа или приликом мотивације, ученике треба подсетити на оно што су учили о Немањићима и Мрњавчевићима из овог предмета...).
Хоризонталну корелацију наставник успоставља, пре свега, са наставом историје, ликовне културе, музичке културе, верске наставе и грађанског васпитања.
Увођење ученика у свет књижевности, али и осталих, тзв. некњижевних текстова (популарних, информативних), представља изузетно сложен наставни задатак. Управо на овом ступњу школовања стичу се основна и врло значајна знања, умења и навике од којих ће зависити ученичка књижевна култура, али и естетске компетенције. Ученици треба да разумеју фикционалну природу књижевног дела и његову аутономност (односно да праве разлику између лирског субјекта и песника, приповедача и писца), као и чињеницу да књижевно дело обликује једну могућу слику стварности.
При обради текста примењиваће се у већој мери јединство аналитичких и синтетичких поступака и гледишта. У складу са исходима, ученике треба навикавати да своје утиске, ставове и судове о књижевном делу подробније доказују чињеницама из самога текста и тако их оспособљавати за самосталан исказ, истраживачку делатност и заузимање критичких ставова.
Проучавање књижевноуметничког дела у настави је сложен процес који започиње наставниковим и учениковим припремањем (мотивисање ученика за читање, доживљавање и проучавање уметничког текста, читање, локализовање уметничког текста, истраживачки припремни задаци) за тумачење дела, своје најпродуктивније видове добија у интерпретацији књижевног дела на наставном часу, а у облицима функционалне примене стечених знања и умења наставља се и после часа: у продуктивним обнављањима знања о обрађеном наставном градиву, у поредбеним изучавањима књижевноуметничких дела и истраживачко-интерпретативним приступима новим књижевноуметничким остварењима. Средишње етапе процеса проучавања књижевноуметничког дела у настави јесу методолошко и методичко заснивање интерпретације и њено развијање на наставном часу.
Обрада књижевног дела треба да буде проткана решавањем проблемских питања која су подстакнута текстом и уметничким доживљавањем. Многи текстови, а поготову одломци из дела, у наставном поступку захтевају умесну локализацију, често и вишеструку. Ситуирање текста у временске, просторне и друштвено-историјске оквире, као и обавештења о битним садржајима који претходе одломку - све су то услови без којих се у бројним случајевима текст не може интензивно доживети и правилно схватити.
Приликом тумачења текста ученике треба навикавати да своје утиске, ставове и судове о књижевном делу подробније доказују чињеницама из самога текста и тако их оспособљавати за самосталан исказ, истраживачку делатност и заузимање критичких ставова, уз уважавање индивидуалног разумевања смисла књижевног текста и исказивање различитих ставова.
У наставној интерпретацији књижевноуметничког дела обједињавајући и синтетички чиниоци могу бити: уметнички доживљаји, текстовне целине, битни структурни елементи (тема, мотиви, песничке слике, фабула, односно сиже, књижевни ликови, смисао и значење текста, мотивациони поступци, композиција), форме приповедања (облици излагања), језичко-стилски поступци и литерарни (књижевноуметнички) проблеми.
Књижевнотеоријске појмове ученици ће упознавати уз обраду одговарајућих текстова и помоћу осврта на претходно читалачко искуство. У програму нису наведени појмови и врсте књижевних дела предвиђени за усвајање у претходним разредима првог основношколског циклуса, али се очекује ће се наставник наслонити на стечено знање ученика, обновити га и продубити на примерима, сходно старијем узрасту. Такав случај је са стилским фигурама (поређењем (компарацијом) и персонификацијом) које се усвајају у трећем и четвртом разреду; појму приповедања и облицима казивања у епском књижевном делу (дијалог, монолог, описивање)...
Језичко-стилским изражајним средствима прилази се с доживљајног становишта; полазиће се од изазваних уметничких утисака и естетичке сугестије, па ће се потом истраживати њихова језичко-стилска условљеност.
Током обраде књижевних дела, као и у оквиру говорних и писмених вежби, настојаће се да ученици откривају што више особина, осећања и душевних стања појединих ликова, као и да изражавају своје ставове о поступцима ликова.
Приликом повезивања књижевних (фикционалних), граничних, односно нефикционалних текстова (путописна и аутобиографска проза) и некњижевних текстова (енциклопедије, речници, часописи и сл.), треба реализовати исходе везане за уочавање разлике између фикционалне и нефикционалне књижевности (засноване на личном сведочењу и проверљивим подацима), као и књижевног и некњижевног текста и упућивати ученика да увиде разлику у књижевном поступку између наведених врста.
Иако ученик усваја појмове народне и ауторске бајке у претходним разредима, сада треба да буде у стању да детаљније познаје одлике народне бајке и њене разлике у односу на ауторску бајку (композиција, (не)постојање стереотипног почетка и завршетка, ликови - човек као главни лик народне бајке и животиње и натприродна бића као јунаци ауторске бајке, поремећај равнотеже као узрок потраге јунака у народној бајци/потрага за идентитетом и животном срећом у ауторској бајци, коришћење (и измена) мотива народне бајке у ауторској бајци), као и у односу на драмску или сценску бајку (адаптација мотива, односно прилагођавање радње драмском облику). Такође, ученик треба да уочава разлике у особеностима народне и уметничке новеле на примерима из лектире. Загонетке и пословице уводе се у наставу српског језика и књижевности од првог разреда, па се знања о овим врстама обнављају и проширују. Исто важи и за причу о животињама и њену дистинкцију у односу на басну - наставник се наслања на знање из првог циклуса образовања, обнавља га и проширује.
Исходи везани за наставну област књижевност засновани су на читању. Кроз читање и тумачење књижевних дела ученик развија читалачке компетенције које подразумевају не само истраживачко посматрање и стицање знања о књижевности већ подстичу и развијају емоционално и фантазијско уживљавање, имагинацију, естетско доживљавање, богате асоцијативне моћи, уметнички сензибилитет, критичко мишљење и изграђују морално просуђивање. Разни облици читања су основни предуслов да ученици у настави стичу сазнања и да се успешно уводе у свет књижевног дела. У петом разреду негује се, пре свега, доживљајно читање, а ученици се поступно уводе у истраживачко читање (читање према истраживачким задацима, читање из различитих перспектива и сл.) и оспособљавају да искажу свој доживљај уметничког дела, увиде елементе од којих је дело сачињено и разумеју њихову улогу у изградњи света дела.
ЈЕЗИК
У настави језика ученици се оспособљавају за правилну усмену и писану комуникацију стандардним (књижевним) српским језиком. Отуда захтеви у овом програму нису усмерени само на усвајање језичких правила и граматичке норме, већ и на разумевање њихове функције и правилну примену у усменом и писменом изражавању.
Када се у садржајима програма наводе наставне јединице које су ученици већ обрађивали у нижим разредима, подразумева се да се степен усвојености и способност примене раније обрађеног градива проверава, а понављање и увежбавање на новим примерима претходи обради нових садржаја, чиме се обезбеђује континуитет рада и систематичност у повезивању новог градива са постојећим знањима.
Нужно је да наставник увек има на уму пресудну улогу умесних и систематских вежбања, односно да наставно градиво није усвојено док се добро не увежба. То значи да вежбања морају бити саставни чинилац обраде наставног градива, примене, обнављања и утврђивања знања.
Граматика
Основни програмски захтев у настави граматике јесте да се ученицима језик представи и тумачи као систем. Ниједна језичка појава не би требало да се изучава изоловано, ван контекста у којем се остварује њена функција (у свакој погодној прилици могу се знања из граматике ставити у функцију тумачења текста, како уметничког тако и научнопопуларног). Један од изразито функционалних поступака у настави граматике јесу вежбања заснована на

коришћењу примера из непосредне говорне праксе, што наставу граматике приближава животним потребама у којима се примењени језик појављује као свестрано мотивисана људска активност. Језичке појаве не треба наводити нити приказивати као изоловане (нпр. неповезане речи и смисаоно некореспондентне реченице), већ их увек ваља контекстуализовати везивањем за говорне ситуације у којима се могу јасно препознати, издвојити и објаснити њихове карактеристике и функције.
Наставни приступ падежима и вежбе усмерене на утврђивање знања о употреби правилних облика именских речи треба повезивати с одступањима од књижевног језика, колебањима и типичним грешкама које се јављају у усменом и писменом изражавању ученика. Стога се садржај вежбања падежа у настави мора одређивати на основу континуираног праћења језичког испољавања ученика (нпр. током дијалога на часу, а такође и на примерима из домаћих и писмених задатака ученика). Тако ће настава језика бити у функцији оспособљавања ученика за правилно комуницирање савременим књижевним српским језиком.
Обрада предлога не може се сматрати окончаном на једном часу, указивањем на њихову непроменљивост, већ основна знања треба поступно проширивати током обраде падежа, и то наводећи најфреквентније примере и њихову типичну употребу. Исто важи и за прилоге, чију поделу по значењу треба повезати са прилошким одредбама, а функцију показивати у реченици и у тексту. И променљиве врсте речи треба повезивати са њиховим типичним функцијама у реченици да би ученици уочили реч као јединицу на морфолошком и синтаксичком нивоу.

Правопис

Правописна правила се усвајају путем систематских вежбања (правописни диктати, исправка грешака у датом тексту, тестови са питањима из правописа итд.). У оквиру правописних вежби пожељно је повремено укључити и питања којима се проверава графија (писана слова: велико и мало ћириличко Ћ, Ђ; велико и мало латиничко Ђ, велико Г, С, Ш итд.).
Такође, треба подстицати ученике да сами уочавају и исправљају правописне грешке у СМС комуникацији, као и у различитим типовима комуникације путем интернета.
Поред тога, ученике треба упућивати на служење правописом и правописним речником (школско издање). Пожељно је да наставник доноси примерак *Правописа* на час кад год се обрађују правописне теме (тако би могао појединачно ученицима задавати да пронађу реч у правописном речнику и одреде њен правилан облик или правилно писање).

Ортоепија

Наставник стално треба да указује на важност правилног говора, који се негује спровођењем одређених ортоепских вежби. Ортоепске вежбе не треба реализовати као посебне наставне јединице, већ уз одговарајуће теме из граматике: нпр. уочавање места акцента у речи може се повезати са обрадом и утврђивањем знања о падежима (именице *време, раме, теме* и сл. у генитиву једнине и номинативу множине немају акценат на истом слогу итд.); реченична интонација може се с једне стране повезати са правописом, а са друге са синтаксом итд. Уз коришћење аудио снимака, ученике треба навикавати да препознају, репродукују и усвоје правилно акцентован говор, а у местима где се одступа од акценатске норме, да разликују стандардни акценат од свога акцента, тј. од дијалекатске акцентуације.
Неке ортоепске вежбе могу се спроводити и уз одговарајуће теме из књижевности: нпр. артикулација се може вежбати изговарањем брзалица, онда када се оне обрађују као део народног стваралаштва; акценат речи, темпо, ритам, реченична интонација и паузе могу се вежбати гласним читањем одломака из изборне лектире (по избору наставника или ученика) итд. Као ортоепску вежбу треба спроводити и говорење напамет научених одломака у стиху и прози (уз помоћ аудитивних наставних средстава).

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Развијање језичке културе један је од најважнијих задатака наставе матерњег језика. Ова наставна област, иако је програмски конституисана као посебно подручје, мора се повезивати с обрадом књижевних текстова као репрезентативних образаца изражавања, а такође и са наставом граматике и правописа. Исто тако, обрада књижевног текста и рад на граматици и правопису књижевног језика мора укључивати и садржаје који доприносе неговању културе усменог и писменог изражавања.
Језичка култура се негује спровођењем лексичко-семантичких и стилских вежби, које имају за циљ богаћење речника и развијање способности и вештине изражавања. Све врсте тих вежбања, чији је циљ развијање језичког мишљења, изводе се на тексту или у току говорних вежби.
Када су у питању домаћи задаци, препоручује се да се четири задатка пишу ћирилицом, а четири латиницом (наизменично). Годишње се ради четири школска писмена задатка - по два у сваком полугодишту (један час за израду задатка и два за анализу и писање побољшане верзије састава). Школске писмене задатке требало би писати ћирилицом, а два исправка латиницом.
Приликом реализације програма предмета *српски језик и књижевност* наставници треба да користе и савремене технологије (нпр. видео-бим, паметну таблу и сл.). Осавремењивање часова може се постићи и коришћењем електронских уџбеника и других наставних средстава.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење и вредновање резултата напредовања ученика је у функцији остваривања исхода, а започиње иницијалном проценом достигнутог нивоа знања. Сваки наставни час и свака активност ученика је прилика за формативно оцењивање, односно регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности.
Формативно вредновање је саставни део савременог приступа настави и подразумева процену знања, вештина, ставова и понашања, као и развијања одговарајуће компетенције током наставе и учења. Резултат оваквог вредновања даје повратну информацију и ученику и наставнику о томе које компетенције су усвојене, а које нису, као и о ефикасности одговарајућих метода које је наставник применио ради остваривања циља. Резултати формативног вредновања на крају наставног циклуса треба да буду исказани и бројчаном оценом.
Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања, праћења и вредновања. Важно је да наставник, поред постигнућа ученика, континуирано прати и вреднује властити рад. Све што се покаже добрим и ефикасним, наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а оно што буде процењено као недовољно делотворно, требало би унапредити.

Назив предмета	**СТРАНИ ЈЕЗИК**
Циљ	**Циљ** наставе и учења страног језика је да се ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему и култури и развијањем стратегија учења страног језика оспособи за основну писмену и усмену комуникацију и стекне позитиван однос према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу.
Разред	**пети**
Годишњи фонд часова	**72 часа**

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

ОБЛАСТ/ТЕМА **Комуникативне функције**	**ИСХОДИ** По завршеној теми/области ученик ће бити у стању да у усменој и писаној комуникацији:	**САДРЖАЈИ**

Поздрављање и представљање себе и других и тражење/давање основних информација о себи и другима у ширем друштвеном контексту	- разуме краће текстове који се односе на поздрављање, представљање и тражење/давање информација личне природе; - поздрави и отпоздрави, представи себе и другог користећи једноставна језичка средства; - постави и одговори на једноставнија питања личне природе; - у неколико везаних исказа саопшти информације о себи и другима;	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање и читање краћих, једноставнијих текстова који се односе на дате комуникативне ситуације (дијалози, наративни текстови, формулари и сл.); реаговање на усмени или писани импулс саговорника (наставника, вршњака и сл.) и иницирање комуникације; усмено и писано давање информација о себи и тражење и давање информација о другима (СМС, имејл, формулари, чланске карте, опис фотографије и сл.). **Садржаји** *Hello. Hi. I'm Maria. What's your name? I'm/My name is… Tony is 11. How old are you? I live in (town, city, village). Where do you live? I live at number 46 Black Street. My best friend lives next door. What's your address? What's your phone number? Have you got/Do you have an email address? These are my parents. Their names are … I can't play tennis, but I can do karate. Can you play the guitar?My birthday is on the 21st of May. When is your birthday? This is Miss May. She's my teacher. This is Mr Crisp. He's my tennis coach.* *The Present Simple Tense za izražavanje stalnih radnji.* *Have got/Have za izražavanje posedovanja.* *Lične zamenice u funkciji subjekta - I, you …* *Prisvojni pridevi - my, your…* *Pokazne zamenice - this/these, that/those* *Pitanja sa* *Who/What/Where/When/How(old)…* *Osnovni brojevi (1-1000).* *Predlozi za izražavanje mesta - in, at…* *Predlozi za izražavanje vremena - in, on, at...* *Upotreba neodređenog člana sa imenicama u jednini.* *Izostavljanje člana ispred naziva sportova.* *Upotreba određenog člana uz nazive muzičkih instrumenata.* *(Inter)kulturni sadržaji: ustaljena pravila učtivosti; titule uz prezimena osoba (Mr, Miss, Mrs, Ms, Sir); imena i nadimci; način pisanja adrese.*
Описивање карактеристика живих бића, предмета, појава и места	- разуме једноставнији опис особа, биљака, животиња, предмета, појава или места; - упореди и опише карактеристике живих бића, предмета, појава и места, користећи једноставнија језичка средства;	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање и читање једноставнијих описа живих бића, предмета, појава и места и њиховог поређења; усмено и писано описивање/поређење живих бића, предмета, појава и места; израда и презентација пројеката (постера, стрипова, ППТ-а, кратких аудио/видео записа, радио емисија и слично). **Садржаји** *Who's the boy with short fair hair and a black jacket? What's Maria wearing? She's wearing a nice white T-shirt and dark blue jeans. My brother is clever, but lazy. My best friend is kind and fiendly. There is/isn't a cinema/hospital in my town. There are two big bookshops in my town. What's this/that over there? It's a sports centre. How far is it? Zebras are white wild animals with black and white stripes. A cheetah is a fast, dangerous animal. How deep is the Adriatic Sea/the Pacific Ocean? How long is the Danube/the Thames River? Layla is prettier than Susan. Who's the best student in your class? This car is more expensive than that one. London is larger than Belgrade. About eight million people live there. Belgrade is much smaller, but…* *The Present Simple Tense i The Present Continuous Tense za izražavanje radnji i stanja u sadašnjosti* *Glagoli have got, to be za davanje opisa* *Pitanja sa Who/What/Where/When/Which/How (old, far, deep, long…)* *Egzistencijalno There is/are…*Употреба одређеног члана са именицама које означавају лица и предмете који су познати саговорнику, као и уз имена река, мора и океана. Употреба/изостављање одређеног члана уз имена градова и држава.

		Поређење придева (правилно и неправилно поређење). **(Интер)културни садржаји:** географске карактеристике Велике Британије; биљни и животињски свет.
Позив и реаговање на позив за учешће у заједничкој активности	- разуме једноставније предлоге и одговори на њих; - упути једноставан предлог; - пружи одговарајући изговор или одговарајуће оправдање;	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање и читање једноставнијих текстова који садрже предлоге; усмено и писано преговарање и договарање око предлога и учешћа у заједничкој активности; писање позивнице за прославу/журку или имејла/СМС-а којим се уговара заједничка активност; прихватање/одбијање предлога, усмено или писано, уз поштовање основних норми учтивости и давање одговарајућег оправдања/изговора. **Садржаји** *I think we can go out this afternoon. Why not? Let's do it. Sorry. I can't. I must do my homework. Sorry, I think that's boring. Let's do something else. How about going to the cinema? Great. What time? See you then.* *Let's make pancakes. That's a good idea. What shall we do? Let's play Monopoly. Why don't we meet at the sports centre? What time? Half past two. Fine. I'll see you at the sports centre at half past two.* *Would you like to come to my birthday party on Sunday? I'm sorry, but I can't make it. I'd love to, thanks.* *Imperativ* *How about + glagolska imenica* *Why don't we + infinitivna osnova glagola* *Would you like + infinitiv glagola* *Modalni glagoli za izražavanje predloga - can/could/shall* *Glagol will za izražavanje odluka* *(Inter)kulturni sadržaji: prikladno pozivanje i prihvatanje/odbijanje poziva.*
Изражавање молби, захтева, обавештења, извињења, и захвалности	- разуме и једноставне молбе и захтеве и реагује на њих; - упути једноставне молбе и захтеве; - затражи и пружи кратко обавештење; - захвали и извине се на једноставан начин; - саопшти кратку поруку (телефонски разговор, дијалог уживо, СМС, писмо, имејл) којом се захваљује;	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање и читање једноставнијих исказа којима се тражи/нуди помоћ, услуга, обавештење или се изражава жеља, извињење, захвалност; усмено и писано тражење и давање обавештења, упућивање молбе за помоћ/услугу и реаговање на њу, изражавање жеља, извињења и захвалности. **Садржаји** *Can I help you? It's OK, I can do it. May I ask a question? Sure. What do you want? Do you want an orange? Yes, please. No, thank you. Can you pass me an orange, please? Of course, here you are. Thank you very much/so much. I want an apple. Can I have this one? Anything else? Can I borrow your pen? Sorry, you can't. I want to go home. Can we buy lemonade there? No, we can't. Oh no. I'm sorry. When does the movie start? It starts at 8.Modalni glagoli za izražavanje molbe i zahteva - can/could/may.* **(Интер)културни садржаји:** правила учтиве комуникације.
Разумевање и давање упутстава	- разуме и следи једноставнија упутства у вези с уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота (правила игре, рецепт за припремање неког јела и сл.) са визуелном подршком без ње; - да једноставна упутства (нпр. може да опише како се нешто користи/прави, напише рецепт и сл.);	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање и читање текстова који садрже једноставнија упутства (нпр. за компјутерску или обичну игру, употребу апарата, рецепт за прављење јела и сл.) са визуелном подршком и без ње; усмено и писано давање упутстава. **Садржаји** *Drag (the word) and drop it in the correct place. Throw the dice. Move your token… Press the button and wait. Insert the coin in the slot. Peel the onions and chop them. Put the saucepan on the stove.*Императив Личне заменице у функцији објекта - *ме, хер, хим…* **(Интер)културни садржаји:** традиционалне/омиљене врсте јела.
Описивање и честитање празника, рођендана и значајних догађаја, честитање на успеху и изражавање жаљења	- разуме честитку и одговри на њу; - упути пригодну честитку; - разуме и, примењујући једноставнија језичка средства, опише начин прославе рођендана, празника и важних догађаја;	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање и читање једноставнијих текстова у којима се описују и честитају празници, рођендани и значајни догађаји; описивање празника, рођендана и значајних догађаја; реаговање на упућену честитку у усменом и писаном облику; упућивање пригодних честитки у

		усменом и писаном облику; израда и презентација пројеката у вези са прославом празника, рођендана и значајних догађаја. **Садржаји** *Цхилдрен ин Бритаин usually хаве тхеир birthday партиес ат хоме. Everybody сингс Happy Birthday! Ин Бритаин, неопле опен тхеир пресентс он Цхристмас Day. Он Еастер Sunday цхилдрен офтен хунт фор еггс. Happy Валентине'с Day! Саме то you! Росес аре ред, виолетс аре блуе, му хеарт ис фулл оф лове фор you. Ин му country we целебрате а лот оф дифферент фестивалс, бут му фавоурите ис... Good луцк! Цонгратулатионс! Well доне! Lucky you! И'м со happy фор you! И'м sorry то хеар тхат/абоут тхат! Ит'с а pity!* *Тхе Пресент Симпле Тенсе* за изражавање уобичајених радњи. Изостављање члана испред назива празника. Изостављање члана испред именица употребљених у општем смислу. **(Интер)културни садржаји:** значајни празници и догађаји и начин обележавања/прославе; честитање.
Описивање догађаја и способности у садашњости	- разуме једноставније текстове у којима се описују сталне, уобичајене и тренутне радње и способности; - размени информације које се односе на дату комуникативну ситуацију; - опише сталне, уобичајене и тренутне догађаје/активности и способности користећи неколико везаних исказа;	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање и читање описа и размењивање исказа у вези са сталним, уобичајеним и тренутним догађајима/активностима и способностима; усмено и писано описивање сталних, уобичајених и тренутних догађаја/активности и способности (разговор уживо или путем телефона, разгледница, СМС порука, имејл и сл.). **Садржаји** *И ливе ин а флат он тхе фирст флоор. What до you usually до он Sundays? До you ливе ин а хоусе ор ин а флат? Му систер доесн'т го то сцхоол. What тиме до you го то бед/доес схе гет уп? Хе невер тидиес хис роом. И цан цлеан му дад'с цар. When до Америцанс целебрате Halloween? When доес winter старт? Where до пенгуинс ливе? What аре you доинг ат тхе момент? И'м феединг му цат. We'ре гоинг он а сцхоол трип today. They'ре хавинг диннер now. И normally го то сцхоол by бус, бут today И'м гоинг он фоот. И'м доинг му homework. И always до ит афтер диннер. И цан спеак тхрее лангуагес, бут now И'м спеакинг Енглисх. И ам гоод ат матхс.* *Тхе Пресент Симпле Тенсе* за изражавање уобичајених и сталних радњи *Тхе Пресент Цонтинуоус Тенсе* за изражавање тренутних и привремених радњи Модални глагол *цан* за изражавање способности Прилози за учесталост - *usually, офтен…* Предлози за изражавање правца кретања - *то, фром...* Предлози за описивање начина кретања - *by (цар), он (фоот)...* **(Интер)културни садржаји:** породични живот; живот у школи - наставне и ваннаставне активности; распусти и путовања.
Описивање догађаја и способности у прошлости	- разуме краће текстове у којима се описују догађаји и способности у прошлости; - размени информације у вези са догађајима и способностима у прошлости; - опише у неколико краћих, везаних исказа догађај у прошлости; - опише неки историјски догађај, историјску личност и сл.;	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање и читање описа и усмено и писано размењивање исказа у вези са догађајима/активностима и способностима у прошлости; усмено и писано описивање догађаја/активности и способности у прошлости; израда и презентација пројеката о историјским догађајима, личностима и сл. **Садржаји** *Where were you ат еигхт о'цлоцк ласт Saturday? И was ат хоме. What was он ТВ ласт нигхт? What тиме was ит он? И watched/дидн'т watch ТВ ласт нигхт. И played volleyball он Monday. What дид you до? We went то Парис ин July. We травеллед by плане. Where дид you спенд your суммер holiday? How дид you травел? И лост му пасспорт yesterday. Дид you хаве а гоод тиме он holiday? Yes, we дид./Но, we дидн'т. И цоулд swim when И was фиве. И цоулдн'т ски ласт year.* *Тхе Паст Симпле Тенсе* правилних и најчешћих неправилних глагола Модални глагол *цоулд* за изражавање способности у прошлости **(Интер)културни садржаји:** историјски догађаји, епохална открића; важније личности из прошлости (историјска личност, писац,

Исказивање жеља, планова и намера	- разуме жеље планове и намере и реагује на њих; - размени једноставне исказе у вези са својим и туђим жељама, плановима и намерама; - саопшти шта он/она или неко други жели, планира, намерава;	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање и читање краћих текстова у вези са жељама, плановима и намерама; усмено и писано договарање о жељама, плановима и намерама (телефонски разговор, разговор уживо, СМС, имејл и сл.). **Садржаји** *И would лике/want то бе а доцтор when И grow уп. Хе would лике а new мобиле пхоне/то го оут with хис фриендс. И'м гоинг то до ту homework ин тхе афтерноон. What аре you гоинг то до тхис афтерноон? Му парентс аре гоинг то висит тхеир фриендс тхис евенинг, со И'м гоинг то play алл ту фавоурите цомпутер гамес. Ох! Аре you?* *Тхе Пресент Симпле Тенсе (want)* *Would лике* + именица/инфинитив глагола. *Гоинг то* за изражавање будућих планова. Употреба неодређеног члана уз називе занимања. **(Интер)културни садржаји:** свакодневни живот и разонода; породични односи.
Исказивање потреба, осета и осећања	- разуме и реагује на свакодневне изразе у вези са непосредним и конкретним потребама, осетима и осећањима; - изрази, основне потребе, осете и осећања једноставнијим језичким средствима;	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање и читање исказа у вези са потребама, осетима и осећањима; усмено и писано договарање у вези са задовољавањем потреба; предлагање решења у вези са осетима и потребама; усмено и писано исказивање, својих осећања и реаговање на туђа. **Садржаји** *И'м хот/цолд/hungry/thirsty… Таке офф/Пут он your цоат. Why дон'т you таке а sndwich/а гласс оф water? До you want соме јуице/бисцуитс тоо? Yes, плеасе. Would you лике соме фруит? И'м тиред. What схалл we до? Why дон'т we стоп анд таке соме рест? How абоут гоинг хоме? И'м happy то сее you. И'м глад/sorry то хеар тхат. Ох деар! Ит'с а pity!* *Тхе Пресент Симпле Тенсе (бе, want)* Императив *Why дон'т we/you* + инфинитивна основа глагола *How абоут* + глаголска именица *Would лике* + именица/инфинитив глагола **(Интер)културни садржаји:** мимика и гестикулација; употреба емотикона.
Исказивање просторних односа и величина	- разуме једноставнија питања и одговори на њих; - разуме обавештења о простору и величинама; - опише специфичније просторне односе и величине једноставним, везаним исказима;	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање и читање краћих текстова у вези са специфичнијим просторним односима и величинама; усмено и писано размењивање информација у вези са просторним односима и величинама; усмено и писано описивање просторних односа и величина. **Садржаји** *Which роом ис ит ин? Where'с тхе library?* *Ит'с он тхе лефт/ригхт. Ис тхе софа by тхе доор? What'с next то/неар тхе табле? Where аре тхе (боокс)? They'ре он тхе топ/боттом схелф. Ит'с ин фронт оф/бехинд тхе wardrobe. Where до you до your homework? Where ис схе? Схе'с ат тхе супермаркет/ин/ат тхе парк… Тхе bakery ис between тхе сцхоол анд тхе супермаркет. How wide/лонг/деep ис тхе ривер? Ит'с 45 метрес wide/2 километрес лонг. Ан елепхант ис биггер тхан а хинно. Тхе Блуе whale ис тхе биггест анимал ин тхе world. What ис тхе ларгест роом ин your хоусе/флат? Тхе роом абове/below. Му town ис ин тхе нортх-еаст оф Сербиа.* Предлози за изражавање положаја и просторних односа - *ин фронт оф, бехинд, between, оппосите...* Питања са *What/Where/Which/How (фар, деep, лонг…)* Поређење придева (правилно и неправилно поређење). Употреба одређеног члана са суперлативом придева. **(Интер)културни садржаји:** јавни простор; типичан изглед школског и стамбеног простора; локалне мерне јединице (инч, стопа…); природа.

Исказивање времена (хронолошког и метеоролошког)	- разуме, тражи и даје једноставнија обавештења о хронолошком времену и метеоролошким приликама у ширем комуникативном контексту; - опише дневни/недељни распоред активности; - опише метеоролошке прилике и климатске услове у својој земљи и једној од земаља циљне културе једноставним језичким средствима;	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са хронолошким временом, метеоролошким приликама и климатским условима; усмено и писано тражење и давање информација о времену дешавања неке активности, метеоролошким приликама и климатским условима у ширем комуникативном контексту; израда и презентација пројеката (нпр. о часовним зонама, упоређивање климатских услова у својој земљи са климатским условима једне од земаља циљне културе и сл.). **Садржаји** *What time is it? It's five o'clock. It is half past six. It's (a) quarter to/past seven. It's ten past/to eleven. When do your lessons start? At (a) quarter to nine. When do you have your dance classes? On Monday and Wednesday. It was born in January/on the first of January/January the first.. …on Christmas/Easter Day… Columbus discovered America in 1492/in the 15thcentury. What is the weather like? It's cold/sunny... The wind is blowing. What was the weather like yesterday? It was foggy/cloudy/windy… It didn't rain, it snowed. It is usually warm in spring/hot in summer/freezing in winter. It's wetter in the west than in the east. It is much drier in Australia than in Serbia.* *The Present Simple Tense* за изражавање утврђених програма, планова и распореда (ред вожње, ТВ/биоскопски програм и сл.) и уобичајених радњи. *The Present Continuous Tense* за изражавање тренутних и привремених радњи *The Past Simple Tense* Предлози за изражавање времена - *in, on, at, to, past, after...* Питања са *When, What (time/day)…* Редни бројеви до 100. **(Интер)културни садржаји:** климатски услови у Великој Британији; разлика у часовној зони (Београд-Лондон).
Изрицање дозвола, забрана, правила понашања и обавеза	- разуме и реагује на једноставније забране, своје и туђе обавезе; - размени једноставније информације које се односе на забране и правила понашања у школи и на јавном месту (у превозном средству, спортском центру, биоскопу, зоолошком врту и сл.) као и на своје и туђе обавезе; - представи правила понашања, забране и листу својих и туђих обавеза користећи одговарајућа језичка средства;	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање и читање исказа у вези са забранама, правилима понашања и обавезама; постављање питања у вези са забранама, правилима понашања и обавезама и одговарање на њих; усмено и писано саопштавање забрана, правила понашања и обавеза (нпр. креирање постера са правилима понашања, списка обавеза и сл.). **Садржаји** *Remember to bring your memberschip card. You can't eat here, the seat isn't free. Can you use your phone in class? No, we can't. You mustn't use your phone in class. You must write in ink. Do you have to wear uniforms at school? They have to/don't have to wear uniforms at school. I must study today. I have to feed our dog every morning. I must/have to go now.* Модални глаголи за изражавање дозволе, забране, правила понашања и обавезе - *can/can't, must/mustn't* *(Not) Have to* за изражавање обавезе и одсуства обавезе **(Интер)културни садржаји:** понашање на јавним местима; значење знакова и симбола.
Изражавање припадања и поседовања	- разуме и формулише једноставније изразе који се односе на поседовање и припадност; - пита и каже шта неко има/нема и чије је нешто;	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање и читање једноставнијих текстова с исказима у којима се говори шта неко има/нема или чије је нешто; постављање питања у вези са датом комуникативном ситуацијом и одговарање на њих. *Is this your dog? No, it's Steve's dog. Whose house is this? It's Jane and Sally's house. They're Jane's and Sally's bags. These are the children's toys. That's my parents' car. This is my blanket. This blanket is mine. This isn't your card. It's here. I've got/I have a ruler. Have you got/Do you have a pen? Sally hasn't got/doesn't have an umbrella.* **Садржаји** Саксонски генитив са именицом у једнини и множини (правилна и неправилна множина) - *my friend's/friends'/children's books*

		Присвојни придеви *ту, your…* Присвојне заменице *мине, yours…* *Хаве гот/Хаве* за изражавање поседовања Питања са *Whose* **(Интер)културни садржаји:** породица и пријатељи; однос према својој и туђој имовини.
Изражавање интересовања, допадања и недопадања	- разуме и реагује на једноставније исказе који се односе на описивање интересовања, хобија и изражавање допадања и недопадања; - опише своја и туђа интересовања и хобије и изрази допадање и недопадање уз једноставно образложење;	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са нечијим интересовањима, хобијима и стварима које воли/не воли, које му/јој се свиђају/не свиђају; размена информација о својим и туђим интересовањима, хобијима, допадању и недопадању (телефонски разговор, интервју, обичан разговор са пријатељима у школи и сл.); усмено и писано описивање интересовања, допадања и недопадања (писање имејла о личним интересовањима, хобијима, допадању и недопадању, листе ствари које му/јој се свиђају/не свиђају и сл.); истраживачке пројектне активности (нпр. колики број ученика у одељењу воли/не воли пливање, скијање, тенис и сл.) графичко приказивање и тумачење резултата. **Садржаји** *И'м интерестед ин (swimming). What (спортс) аре you интерестед ин? My hobby ис (цоллецтинг багдес). What'с your hobby?И лове swimming бецаусе И'м гоод ат ит. И дон'т лике скиинг. И'м бад ат ит. What до you лике доинг? Петер досен'т лике фоотбалл. Sally ис crazy абоут данцинг. My фавоурите спорт ис теннис. What'с your фавоурите спорт? What аре your хоббиес анд интерестс? Фифтеен оут оф thirty пеопле лике теннис - еигхт boys анд севен гирлс.* Придевско-предлошке фразе - *интерестед ин, гоод/бад ат, crazy абоут…* Глаголи *лике/лове/хате* + глаголска именица Питања са *What, Who, Why …* **(Интер)културни садржаји:** интересовања, хобији, забава, разонода, спорт и рекреација; уметност (књижевност за младе, стрип, музика, филм).
Изражавање мишљења (слагања и неслагања)	- разуме и формулише једноставније исказе којима се тражи мишљење, изражава слагање/неслагање;	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са тражењем мишљења и изражавањем слагања/неслагања; усмено и писано тражење мишљења и изражавање слагања и неслагања. **Садржаји** *What до you тхинк оф/абоут…? How до you лике ит? Плеасе телл ме абоут… До you агрее with (ме)? И тхинк/феел ит'с ОК/Okay. You'ре ригхт/wrong! Тхат'с труе. Exactly. Тхт'с нот труе. И'м нот суре. И лике/дон'т лике ит бецаусе ит'с боринг.* *Тхе Пресент Симпле Тенсе (тхинк, лике, агрее…)* Питања са *What, Why, How …* **(Интер)културни садржаји:** поштовање основних норми учтивости у комуникацији са вршњацима и одраслима.
Изражавање количине, бројева и цена	- разуме једноставније изразе који се односе на количину нечега; - пита и каже колико нечега има/нема, користећи једноставнија језичка средства; - на једноставан начин затражи артикле у продавници једноставним изразима за количину, наручи јело и/или пиће у ресторану и пита/каже/израчуна колико нешто кошта; - састави списак за куповину - намирнице и количина намирница (две векне хлеба, пакет тестенине, три конзерве туњевине и сл.); - изрази количину у мерама - 100 гр шећера, 300 гр брашна и сл.	**Језичке активности у комуникативним ситуацијама** Слушање и читање једноставнијих текстова који говоре о количини нечега; постављање питања у вези с количином и одговарање на њих, усмено и писано; слушање и читање текстова на теме поруџбине у ресторану, куповине, играње улога (у ресторану, у продавници, у кухињи…); писање списка за куповину; записивање и рачунање цена. **Садржаји** *How many пеопле аре тхере ин тхе парк? Тхере аре two мен/women анд тхрее цхилдрен ин тхе парк. How муцх милк доес хе неед? Ис тхере ану буттер ин тхе фридге? Но, тхере исн'т ану буттер, бут тхере'с соме маргарине. И хавен'т гот ану фоод фор you. И'ве гот соме лемонаде/strawberries. Тхере исн'т муцх фруитин тхе bowl. Тхере арен'т many бисцуитс лефт ин тхе цупбоард. Тхере аре а лот оф*

		споонс анд форкс анд соме/six книвес он тхе табле. И неед а хундред грамс оф сугар (100 г)/а боттле оф (fizzy) water/2 килос оф потатоес. Цан И хаве а sandwich анд а гласс оф јуице плеасе? Тхат'с £7.80. Схоппинг лист: а пацкет оф буттер, two лоавес оф бреад, тхрее потс оф yoghurt, а бунцх оф бананас… Основни бројеви до 1000. Правилна множина именица. Множина именица које се завршавају на -у, -ф/фе: *strawberries, схелвес, книвес...* Множина именица које се завршавају на -о: *килос, потатоес…* Синкретизам једнине и множине: *схеep, фисх...* Најчешћи облици неправилне множине *(мен, women, цхилдрен, пеопле, феет, теетх, мице....)* Бројиве и небројиве именице - поундс, money... Детерминатори - *соме, any, но.* Квантификатори - *муцх, many, а лот оф.* Питања са *How муцх/many.* **(Интер)културни садржаји:** друштвено окружење; локална мерна јединица за тежину (фунта); валута, намирнице и производи специфични за циљну културу.

КОРЕЛАЦИЈА СА ДРУГИМ ПРЕДМЕТИМА
Други страни језик
Српски језик и књижевност
Српски као нематерњи језик
Матерњи језик

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ

Напомена: Тематске области се прожимају и исте су у сва четири разреда другог циклуса основне школе. Аутори уџбеника и наставници обрађују их у складу са интересовањима ученика и актуелним збивањима у свету.

1) Лични идентитет
2) Породица и уже друштвено окружење (пријатељи, комшије, наставници итд.)
3) Географске особености
4) Становање - форме, навике
5) Живи свет - природа, љубимци, очување животне средине, еколошка свест
6) Историја, временско искуство и доживљај времена (прошлост - садашњост - будућност)
7) Школа, школски живот, школски систем, образовање и васпитање
8) Професионални живот (изабрана - будућа струка), планови везани за будуће занимање
9) Млади - деца и омладина
10) Животни циклуси
11) Здравље, хигијена, превентива болести, лечење
12) Емоције, љубав, партнерски и други међуљудски односи
13) Транспорт и превозна средства
14) Клима и временске прилике
15) Наука и истраживања
16) Уметност (нарочито модерна књижевност за младе; савремена музика)
17) Духовни живот; норме и вредности (етички и верски принципи); ставови, стереотипи, предрасуде, толеранција и емпатија; брига о другоме
18) Обичаји и традиција, фолклор, прославе (рођендани, празници)
19) Слободно време - забава, разонода, хобији
20) Исхрана и гастрономске навике
21) Путовања
22) Мода и облачење
23) Спорт
24) Вербална и невербална комуникација, конвенције понашања и опхођења
25) Медији, масмедији, интернет и друштвене мреже
26) Живот у иностранству, контакти са странцима, ксенофобија

УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује програм према потребама конкретног одељења имајући у виду састав одељења и карактеристике ученика, уџбенике и друге наставне материјале, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, као и ресурсе и могућности локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода, садржаја и препоручених језичких активности у комуникативним ситуацијама наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога ће касније развити оперативне планове. Исходи дефинисани по областима, тј. комуникативним функцијама, усмеравају наставника да операционализује исходе на нивоу једне или више наставних јединица. Наставник за сваку област има дефинисане исходе и од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и припреме часа, дефинише исходе имајући у виду ниво постигнућа ученика. То значи да исходе треба класификовати од оних које би сви ученици требало да достигну, преко оних које остварује већина па до оних које достиже мањи број ученика са високим степеном постигнућа.

При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки могу лакше и брже остварити, док је за већину исхода потребно више времена, различитих активности и начина рада. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство које не одређује садржаје предмета и зато се садржајима у уџбенику приступа селективно и у складу са предвиђеним исходима. С обзиром на то да уџбеник није једини извор знања, наставник треба да упути ученике на друге изворе информисања и стицања знања и вештина.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Комуникативна настава **језик** сматра средством комуникације. Стога је и програм усмерен ка исходима који указују на то шта је ученик у комуникацији у стању да разуме и продукује. Табеларни приказ наставника постепено води од комуникативне функције као области, преко активности које у настави

оспособљавају ученика да комуницира и користи језик у свакодневном животу, у приватном, јавном или образовном домену. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:
- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери;
- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке, васпитне и социјализирајуће елементе;
- битно је значење језичке поруке;
- знања ученика мере се јасно одређеним релативним критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- са циљем да унапреди квалитет и обим језичког материјала, настава се заснива и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа;
- сви граматички садржаји уводе се индуктивном методом кроз разноврсне контекстуализоване примере у складу са нивоом, а без детаљних граматичких објашњења, осим, уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се вреднује и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће категорије:
- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;
- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
- наставник треба да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се посматрају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- уџбеници представљају извор активности и морају бити праћени употребом додатних аутентичних материјала;
- учионица је простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто.

Технике/активности

Током часа се препоручује динамично смењивање техника/активности које не би требало да трају дуже од 15 минута.
Слушање и реаговање на команде наставника на страном језику или са аудио записа (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).
Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.).
Мануелне активности (израда паноа, презентација, зидних новина, постера и сл.).
Вежбе слушања (према упутствима наставника или са аудио-записа повезати појмове, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.).
Игре примерене узрасту.
Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...).
Решавање "текућих проблема" у разреду, тј. договори и мини-пројекти.
"Превођење" исказа у гест и геста у исказ.
Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или, пак, именовање наслова.
Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (планирање различитих активности, извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације).
Разумевање писаног језика:
- уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...);
- препознавање везе између група слова и гласова;
- одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор;
- извршавање прочитаних упутстава и наредби.

Писмено изражавање:
- повезивање гласова и групе слова;
- замењивање речи цртежом или сликом;
- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење "уљеза", осмосмерке, укрштене речи, и слично);
- повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама;
- попуњавање формулара (пријава за курс, налепнице нпр. за портљаг);
- писање честитки и разгледница;
- писање краћих текстова.

Увођење дечије књижевности и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.
Предвиђена је израда два *писмена задатка у току школске године.*

СТРАТЕГИЈЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ И УВЕЖБАВАЊЕ ЈЕЗИЧКИХ ВЕШТИНА

С обзиром на то да се исходи операционализују преко језичких вештина, важно је да се оне у настави страних језика перманентно и истовремено увежбавају. Само тако ученици могу да стекну језичке компетенције које су у складу са задатим циљем.
Стога је важно развијати стратегије за унапређивање и увежбавање језичких вештина.

Слушање

Разумевање говора је језичка активност декодирања дословног и имплицитног значења усменог текста; поред способности да разазнаје фонолошке и лексичке јединице и смисаоне целине на језику који учи, да би успешно остварио разумевање ученик треба да поседује и следеће компетенције:
- дискурзивну (о врстама и карактеристикама текстова и канала преношења порука),
- референцијалну (о темама о којима је реч) и
- социокултурну (у вези са комуникативним ситуацијама, различитим начинима формулисања одређених говорних функција и др.).

Тежина задатака у вези са разумевањем говора зависи од више чинилаца:
- од личних особина и способности онога ко слуша, укључујући и његов капацитет когнитивне обраде,
- од његове мотивације и разлога због којих слуша дати усмени текст,
- од особина онога ко говори,
- од намера с којима говори,
- од контекста и околности - повољних и неповољних - у којима се слушање и разумевање остварују,
- од карактеристика и врсте текста који се слуша, итд.

Прогресија (од лакшег ка тежем, од простијег ка сложенијем) за ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је, стога, на више равни. Посебно су релевантне следеће:
- присуство/одсуство визуелних елемената (на пример, лакшим за разумевање сматрају се они усмени текстови који су праћени визуелним елементима због обиља контекстуалних информација које се аутоматски уписују у дуготрајну меморију, остављајући пажњи могућност да се усредсреди на друге појединости);
- дужина усменог текста;
- брзина говора;
- јасност изговора и евентуална одступања од стандардног говора;

- познавање теме;
- могућност/немогућност поновног слушања и друго.

Читање

Читање или разумевање писаног текста спада у тзв. визуелне рецептивне језичке вештине. Том приликом читалац прима и обрађује тј. декодира писани текст једног или више аутора и проналази његово значење. Током читања неопходно је узети у обзир одређене факторе који утичу на процес читања, а то су карактеристике читалаца, њихови интереси и мотивација као и намере, карактеристике текста који се чита, стратегије које читаоци користе, као и захтеви ситуације у којој се чита.

На основу намере читаоца разликујемо следеће врсте читања:
- читање ради усмеравања;
- читање ради информисаности;
- читање ради праћења упутстава;
- читање ради задовољства.

Током читања разликујемо и ниво степена разумевања, тако да читамо да бисмо разумели:
- глобалну информацију;
- посебну информацију,
- потпуну информацију;
- скривено значење одређене поруке.

Писање

Писана продукција подразумева способност ученика да у писаном облику опише догађаје, осећања и реакције, пренесе поруке и изрази ставове, као и да резимира садржај различитих порука (из медија, књижевних и уметничких текстова итд.), води белешке, сачини презентације и слично.

Тежина задатака у вези са писаном продукцијом зависи од следећих чинилаца: познавања лексике и нивоа комуникативне компетенције, капацитета когнитивне обраде, мотивације, способности преношења поруке у кохерентне и повезане целине текста.

Прогресија означава процес који подразумева усвајање стратегија и језичких структура од лакшег ка тежем и од простијег ка сложенијем. Сваки виши језички ниво подразумева циклично понављање претходно усвојених елемената, уз надоградњу која садржи сложеније језичке структуре, лексику и комуникативне способности. За ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је прогресија на више равни. Посебно су релевантне следеће:
- теме (ученикова свакодневница и окружење, лично интересовање, актуелни догађаји и разни аспекти из друштвено-културног контекста, као и теме у вези са различитим наставним предметима);
- текстуалне врсте и дужина текста (формални и неформални текстови, резимирање, личне белешке);
- лексика и комуникативне функције (способност ученика да оствари различите функционалне аспекте као што су описивање људи и догађаја у различитим временским контекстима, да изрази претпоставке, сумњу, захвалност и слично у приватном, јавном и образовном домен);
- степен самосталности ученика (од вођеног/усмераваног писања, у коме се ученицима олакшава писање конкретним задацима и упутствима, до самосталног писања).

Говор

Говор као продуктивна вештина посматра се са два аспекта, и то у зависности од тога да ли је у функцији *монолошког излагања*, при чему говорник саопштава, обавештава, презентује или држи предавање једној или више особа, или је у функцији *интеракције*, када се размењују информације између два или више саговорника са одређеним циљем, поштујући принцип сарадње током дијалога.

Активности монолошке говорне продукције су:
- јавно обраћање (саопштења, давање упутстава и информација);
- излагање пред публиком (предавања, презентације, репортаже, извештавање и коментари о неким догађајима и сл.)
- Ове активности се могу реализовати на различите начине и то:
- читањем писаног текста пред публиком;
- спонтаним излагањем или излагањем уз помоћ визуелне подршке у виду табела, дијаграма, цртежа и др.
- реализацијом увежбане улоге или певањем.

Интеракција подразумева сталну примену и смењивање рецептивних и продуктивних стратегија, као и когнитивних и дискурзивних стратегија (узимање и давање речи, договарање, усаглашавање, предлагање решења, резимирање, ублажавање или заобилажење неспоразума или посредовање у неспоразуму) које су у функцији што успешнијег остваривања интеракције. Интеракција се може реализовати кроз низ активности, на пример:
- размену информација,
- спонтану конверзацију,
- неформалну или формалну дискусију, дебату,
- интервју или преговарање, заједничко планирање и сарадњу.

Социокултурна компетенција и медијација

Социокултурна компетенција и медијација представљају скуп теоријских знања (компетенција) која се примењују у низу језичких активности у два основна језичка медијума (писаном и усменом) и уз примену свих других језичких активности (разумевање говора, говор и интеракција, писање и разумевање писаног текста). Дакле, представљају веома сложене категорије које су присутне у свим аспектима наставног процеса и процеса учења.

Социокултурна компетенција представља скуп знања о свету уопште, као и о сличностима и разликама између културних и комуникативних модела сопствене говорне заједнице и заједнице/заједница чији језик учи. Та знања се, у зависности од нивоа општих језичких компетенција, крећу од познавања основних комуникативних принципа у свакодневној комуникацији (основни функционални стилови и регистри), до познавања карактеристика различитих домена језичке употребе (приватни, јавни и образовни), паралингвистичких елемената, и елемената културе/култура заједница чији језик учи. Наведена знања потребна су за компетентну, успешну комуникацију у конкретним комуникативним активностима на циљном језику.

Посебан аспект социокултурне компетенције представља *интеркултурна компетенција*, која подразумева развој свести о другом и другачијем, познавање и разумевање сличности и разлика између светова, односно говорних заједница, у којима се ученик креће. Интеркултурна компетенција такође подразумева и развијање толеранције и позитивног става према индивидуалним и колективним карактеристикама говорника других језика, припадника других култура које се у мањој или већој мери разликују од његове сопствене, то јест, развој интеркултурне личности, кроз јачање свести о вредности различитих култура и развијање способности за интегрисање интеркултурних искустава у сопствени културни модел понашања и веровања.

Медијација представља активност у оквиру које ученик не изражава сопствено мишљење, већ функционише као посредник између особа које нису у стању да се директно споразумевају. Медијација може бити усмена и писана, и укључује сажимање и резимирање текста и превођење. Превођење се у овом програму третира као посебна језичка активност која никако не треба да се користи као техника за усвајање било ког аспекта циљног језика предвиђеног комуникативном наставом. Превођење подразумева развој знања и вештина коришћења помоћних средстава (речника, приручника, информационих технологија, итд.) и способност изналажења структуралних и језичких еквивалената између језика са кога се преводи и језика на који се преводи.

Упутство за тумачење граматичких садржаја

Настава граматике, с наставом и усвајањем лексике и других аспеката страног језика, представља један од предуслова овладавања страним језиком. Усвајање граматике подразумева формирање граматичких појмова и граматичке структуре говора код ученика, изучавање граматичких појава, формирање навика и умења у области граматичке анализе и примене граматичких знања, као прилог изграђивању и унапређивању културе говора. Граматичке појаве треба посматрати са функционалног аспекта (функционални приступ). У процесу наставе страног језика у што већој мери треба укључивати оне граматичке категорије које су типичне и неопходне за свакодневни говор и комуникацију, и то кроз разноврсне моделе, применом основних правила и њиховим комбиновањем. Треба тежити томе да се граматика усваја и рецептивно и продуктивно, кроз све видове говорних

активности (слушање, читање, говор и писање, као и превођење), на свим нивоима учења страног језика, према јасно утврђеним циљевима, стандардима и исходима наставе страних језика.
Граматичке категорије су разврстане у складу са Европским референтним оквиром за живе језике за сваки језички ниво који подразумева прогресију језичких структура према комуникативним циљевима: од простијег ка сложенијем и од рецептивног ка продуктивном. Сваки виши језички ниво подразумева граматичке садржаје претходних језичких нивоа. Цикличним понављањем претходно усвојених елемената надограђују се сложеније граматичке структуре. Наставник има слободу да издвоји граматичке структуре које ће циклично понављати у складу са постигнућима ученика, као и потребама наставног контекста.
Главни циљ наставе страног језика јесте развијање комуникативне компетенције на одређеном језичком нивоу, у складу са статусом језика и годином учења. С тим у вези, уз одређене граматичке категорије стоји напомена да се усвајају рецептивно, док се друге усвајају продуктивно.
III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА
Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује не само постигнућа ученика, процес наставе и учења, већ и сопствени рад како би перманентно унапређивао наставни процес.
Процес праћења остварености исхода почиње проценом нивоа знања ученика на почетку школске године како би наставници могли да планирају наставни процес и процес праћења и вредновања ученичких постигнућа и напредовања. Тај процес се реализује формативним и сумативним вредновањем. Док се код формативног оцењивања током године прате постигнућа ученика различитим инструментима (дијагностички тестови, самоевалуација, језички портфолио, пројектни задаци и др.), сумативним оцењивањем (писмени задаци, завршни тестови, тестови језичког нивоа) прецизније се процењује оствареност исхода или стандарда на крају одређеног временског периода (крај полугодишта, године, циклуса образовања). Формативно вредновање није само праћење ученичких постигнућа, већ и праћење начина рада и средство које омогућава наставнику да у току наставног процеса мења и унапређује процес рада. Током оцењивања и вредновања ученичких постигнућа треба водити рачуна да се начини на које се оно спроводи не разликује од уобичајених активности на часу јер се и оцењивање и вредновање сматрају саставним делом процеса наставе и учења, а не изолованим активностима које стварају стрес код ученика и не дају праву слику њихових постигнућа. Оцењивањем и вредновањем треба да се обезбеди напредовање ученика у остваривању исхода, као и квалитет и ефикасност наставе. Сврха оцењивања треба да буде и јачање мотивације за напредовањем код ученика, а не истицање њихових грешака. Елементи који се вреднују су разноврсни и треба да допринесу свеопштој слици о напредовању ученика, јачању њихових комуникативних компетенција, развоју вештина и способности неопходних за даљи рад и образовање. То се постиже оцењивањем различитих елемената као што су језичке вештине (читање, слушање, говор и писање), усвојеност лексичких садржаја и језичких структура, примена правописа, ангажованост и залагање у раду на часу и ван њега, примена социолингвистичких норми. Приликом оцењивања и вредновања неопходно је да начини провере и оцењивања буду познати ученицима односно усаглашени са техникама, типологијом вежби и врстама активности које су примењиване на редовним часовима, као и начинима на који се вреднују постигнућа. Таква правила и организација процеса вредновања и оцењивања омогућавају позитивну и здраву атмосферу у наставном процесу, као и квалитетне међусобне односе и комуникацију на релацији ученик - наставник, као и ученик - ученик.

LIKOVNA KULTURA	
Cilj	**Cilj** nastave i učenja *likovne kulture* je da se učenik razvijajući stvaralačko i kreativno mišljenje i estetičke kriterijume kroz praktični rad, osposobljava za komunikaciju i rešavanje problema i da izgrađuje pozitivan odnos prema umetničkom nasleđu i kulturnoj baštini svog i drugih naroda.
Razred	**peti**
Godišnji fond časova	**72 časa**

OBLAST/TEMA	ISHODI Po završenoj oblasti/temi učenik će biti u stanju da:	SADRŽAJI
RITAM	- opiše ritam koji uočava u prirodi, okruženju i umetničkim delima; - poredi utisak koji na njega/nju ostavljaju različite vrste ritma; - gradi pravilan, nepravilan i slobodan vizuelni ritam, spontano ili s određenom namerom; - koristi, u saradnji sa drugima, odabrane sadržaje kao podsticaj za stvaranje originalnog vizuelnog ritma; - razmatra, u grupi, kako je učio/la o vizuelnom ritmu i gde ta znanja može primeniti; - napravi, samostalno, improvizovani pribor od odabranog materijala; - iskaže svoje mišljenje o tome zašto ljudi stvaraju umetnost;	Postupci za bezbedno i odgovorno korišćenje i održavanje pribora i radne površine; Materijal iz prirode, veštački materijal, materijal za reciklažu, reciklirani materijal, improvizovani pribor, školski pribor i materijal, profesionalni pribor; Ritam u prirodi (smena dana i obdanice, smena godišnjih doba, talasi, padavine...); Ritam u prostoru (raspored trodimenzionalnih oblika u prirodi, urbanim sredinama i u bližem okruženju učenika). Ritam u strukturi (građi) oblika. Ritam u teksturi prirodnih i veštačkih materijala; Vrste ritma. Pravilan i nepravilan ritam. Slobodan ritam. Spontani ritam (ritam linija, oblika, mrlja). Funkcije ritma - ponavljanje boja, linija i/ili oblika da bi se postigla dinamičnost (živost) ili red. Utisak koji različite vrste ritma ostavljaju na posmatrača. Subjektivni utisak kretanja i optička iluzija kretanja; Ritam kao princip komponovanja u delima likovnih umetnosti. Ritam u drugim vrstama umetnosti. Primena vizuelnog ritma u svakodnevnom životu; Različiti ritmovi kao podsticaj za stvaralački rad - zvuci iz prirode i okruženja, muzika, kretanje u prirodi i okruženju, ples...; **Umetničko nasleđe** - značaj praistorijskog nasleđa na prostoru Srbije i u svetu.
LINIJA	- opiše linije koje uočava u prirodi, okruženju i umetničkim delima; - poredi utisak koji na njega/nju ostavljaju različite vrste linija; - gradi linije različitih vrednosti kombinujući materijal, ugao i pritisak pribora/materijala; - koristi odabrane sadržaje kao podsticaj za stvaranje originalnih crteža; - crta raznovrsnim priborom i materijalom izražavajući zamisli, maštu, utiske i pamćenje opaženog; - razmatra, u grupi, kako je učio/la o izražajnim svojstvima linija i gde se ta znanja primenjuju; - iskaže svoje mišljenje o tome kako je razvoj civilizacije uticao na razvoj umetnosti;	Vrste linija i izražajna svojstva linija. Linije u prirodi i okruženju. Linija kao ivica trodimenzionalnih oblika; Izražajna svojstva linija u odnosu na pribor, materijal, pritisak i ugao pod kojim se drži pribor/materijal. Savremena sredstva za crtanje - digitalna tabla i olovka za crtanje, 3D olovka, aplikativni programi za crtanje... Svojstva linije u aplikativnom programu za crtanje. Crtanje svetlom; Umetnički crtež, amaterski crtež, dečji crtež, shematski crtež, tehnički crtež, naučne ilustracije... Vrste umetničkog crteža - skica, studija, ilustracija, strip, karikatura, grafiti... Zanimanja u kojima je neophodna veština slobodoručnog crtanja; Postupci građenja crteža dodavanjem i oduzimanjem linija. Lavirani crtež. Linearni crtež. Crtež u boji; Tekstura (likovni element). Postupci građenja teksture linijama. Ritam linija; Različiti sadržaji kao podsticaj za stvaralački rad (oblici iz prirode i okruženja, zvuci iz prirode i okruženja, muzika, kretanje u prirodi i okruženju, tekst, pismo...); Čitanje (dekodiranje) crteža, stripa, karikature, grafita, reklamnih poruka... **Umetničko nasleđe** - značaj nasleđa prvih civilizacija.

OBLIK	- poredi oblike iz prirode, okruženja i umetničkih dela prema zadatim uslovima; - gradi apstraktne i/ili fantastične oblike koristeći odabrane sadržaje kao podsticaj za stvaralački rad; - naslika realne oblike u prostoru samostalno mešajući boje da bi dobio/la željeni ton; - oblikuje prepoznatljive trodimenzionalne oblike odabranim materijalom i postupkom; - preoblikuje predmet za reciklažu dajući mu novu upotrebnu vrednost; - kombinuje ritam, linije i oblike stvarajući originalan ornament za određenu namenu; - objasni zašto je dizajn važan i ko dizajnira određene proizvode; - razmatra, u grupi, kako je učio/la o oblicima i gde ta znanja primenjuje; - iskaže svoje mišljenje o tome zašto je umetničko nasleđe važno;	Dvodimenzionalni i trodimenzionalni oblici. Pravilni geometrijski oblici (geometrijske figure i tela). Pravilni oblici u prirodi i u likovnoj umetnosti. Nepravilni oblici; Svojstva oblika. Veličina oblika. Boja oblika. Realna i imaginarna funkcija oblika. Karakteristični detalji i svojstva po kojima je oblik prepoznatljiv. Svetlost kao uslov za opažanje oblika. Izgled oblika posmatranog iz različitih uglova. Stilizovanje oblika; Statični oblici. Kretanje oblika (kretanje statičnih oblika pomoću vetra i vode, karakteristično kretanje bića i mašina); Raspored oblika u prostoru i njihovo dejstvo na posmatrača. Položaj oblika u ravni - linija horizonta, planovi i veličina oblika u odnosu na rastojanje od posmatrača. Preklapanje, prožimanje, dodirivanje oblika; Postupci građenja apstraktnih i fantastičnih oblika (prevođenje realnih oblika u apstraktne oduzimanjem karakterističnih detalja, prevođenje realnih oblika u fantastične dodavanjem neočekivanih detalja, građenje imaginarnih i apstraktnih oblika na osnovu jedne, dve i tri informacije...); Luminoobjekti. LED tehnologija u savremenoj umetnosti. Oblikovanje prostora svetlom; Oblikovanje (dizajn) upotrebnih predmeta. Preoblikovanje materijala i predmeta za reciklažu; Različiti sadržaji kao podsticaj za stvaralački rad (oblici iz prirode i okruženja, kretanje u prirodi i okruženju, umetnička dela, etno nasleđe, sadržaji drugih nastavnih predmeta...); Ornament i ornamentika. Funkcija ornamenta. Simetrija. Ritam linija, boja i oblika u ornamentu; **Umetničko nasleđe** - nasleđe etno kulture. Značajni rimski spomenici na tlu Srbije.
VIZUELNO SPORAZUMEVANJE	- poredi različite načine komuniciranja od praistorije do danas; - oblikuje ubedljivu poruku primenjujući znanja o ritmu, liniji, obliku i materijalu; - izrazi istu poruku pisanom, verbalnom, neverbalnom i vizuelnom komunikacijom; - tumači jednostavne vizuelne informacije; - objasni zašto je nasleđe kulture važno.	Različite vrste komunikacije od praistorije do danas; Neverbalna komunikacija - čitanje informacija; izraz lica i karakterističan položaj tela; Čitanje vizuelnih informacija (dekodiranje). Vizuelno izražavanje; **Umetničko nasleđe** - značaj nasleđa za turizam i za poznavanje sopstvenog porekla.

KORELACIJA SA DRUGIM PREDMETIMA
Svi predmeti

UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA

I. PLANIRANJE NASTAVE I UČENJA

Imajući u vidu specifičnost nastavnog predmeta *likovna kultura*, program je orijentisan na proces (učenja) i na ishode. Pod učenjem se podrazumevaju sva dešavanja na času koja vode ka sticanju funkcionalnih znanja i umenja i razvijanju sposobnosti, navika i vrednosnih stavova, a koji omogućavaju celovit razvoj učenika i pripremaju ih za život u savremenom svetu. Osim u nastavnom programu, očekivana znanja, umenja, navike i stavovi određeni su i: standardima postignuća za kraj osnovnog obrazovanja i vaspitanja; međupredmetnim kompetencijama; ciljevima obrazovanja i vaspitanja i opštim ishodima i standardima obrazovanja i vaspitanja (*Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*).

Časovi se održavaju u specijalizovanoj učionici (kabinetu namenjenom nastavi predmeta *likovna kultura, informatika i računarstvo, tehnika i tehnologija* ili drugog nastavnog predmeta, a u zavisnosti od opreme koja je potrebna za realizaciju časa), učionici opšte namene, prostoru škole, ustanovama kulture, lokalnom okruženju... Mesto realizacije časova određuje se u skladu sa mogućnostima i potrebama škole i lokalne zajednice, kao i sa planiranim načinom realizacije časa ili nastavne jedinice.

Sadržaji programa od petog do osmog razreda nisu promenjeni, već su organizovani u četiri tematske celine i dopunjeni. Grupisanje sadržaja u četiri tematske celine (po dve za svako polugodište) neophodno je da bi svi učenici, u manjoj ili većoj meri, dostigli ishode teme. Četiri tematske celine omogućavaju i timsko planiranje integrisane tematske nastave. Ovakva organizacija sadržaja omogućava i korišćenje postojećih udžbenika, bez potrebe za reorganizacijom ili dopunom njihovih sadržaja (ključni sadržaji su obrađeni u svim odobrenim udžbenicima). Sadržaji udžbenika ne treba da budu vodilja za formiranje mesečnog i individualnog plana rada nastavnika, već neophodno sredstvo i oslonac u radu (imajući u vidu i to da su pristupačan izvor reprodukcija umetničkih dela).

Ishodi teme su iskazi o tome za šta je svaki učenik (u manjoj ili većoj meri) osposobljen po završetku učenja teme. Ishode tema ne treba izjednačavati sa ishodima zadataka, aktivnosti ili nastavne jedinice, koji se definišu preciznije (uobičajeno ih definiše nastavnik kako bi mogao lakše da procenjuje i prilagođava sopstvenu praksu). Jedan ishod zadatka dostiže se po završetku jednog zadatka/aktivnosti. Jedan ishod teme dostiže se po završetku više raznovrsnih aktivnosti, odnosno tek po završetku teme. Prilikom planiranja aktivnosti i zadataka poželjno je da svaki vodi ka dostizanju više od jednog ishoda teme.

U modelu kurikuluma koji je usmeren na proces, fokus nije na sadržajima, pa su svi sadržaji programa preporučeni. Program je osmišljen tako da uvažava i obrazovanje, iskustvo, kreativnost i integritet nastavnika. Nastavnik, samostalno ili u timu, planira nastavne jedinice i određuje broj časova za njihovu realizaciju, mesto i način realizacije, odnosno bira nastavne metode, tehnike i postupke. Prilikom planiranja nastavnih jedinica, nastavnik pravi izbor i redosled sadržaja vodeći računa da se odabrani sadržaji postepeno i logično nadovezuju. Fokus je na procesu, odnosno nastavnim metodama, tehnikama i postupcima koji na najefikasniji način vode učenike ka razvoju individualnih sposobnosti i dostizanju ishoda.

U koloni *Sadržaji* nema predloženih zadataka, aktivnosti, materijala, likovnih tehnika, nastavnih metoda i postupaka. Ova kolona sadrži samo predložene teorijske sadržaje koje nastavnik može da odabere i objasni. Na primer, ako je predložen sadržaj *materijal za reciklažu,* ne radi se o preporučenom materijalu za rad, već o temi za razgovor (korišćenje materijala za reciklažu u praktičnom radu propisano je ishodima, a u skladu sa *Nacionalnom strategijom održivog razvoja,* tako da nije potrebno i u sadržajima isticati materijal koji učenici koriste). Nastavnik može da odluči da učenicima objasni značaj recikliranja u savremenom svetu ili da govori o umetnosti recikliranja i doprinosu umetnika održivom razvoju ili da govori o bezbednosti, higijeni i očuvanju zdravlja prilikom oblikovanja upotrebljene ambalaže... Nastavnik nije u obavezi da povede razgovor o ovoj temi, moguće je da zada učenicima da preoblikuju materijal za reciklažu, bez pratećeg objašnjenja. Međutim, treba imati u vidu da takav pristup ne omogućava smisleno učenje i razvoj kompetencija. Ukoliko učenici ne znaju zbog čega rade neki zadatak, malo je verovatno da će u ovom uzrastu sami zaključiti gde sve mogu da primene stečeno znanje i iskustvo.

Nastavnik sa položenom licencom zna da se teorijski sadržaji mogu obraditi kroz par rečenica (informativno), kroz dijalog (pitanja koja navode učenika na razmišljanje), kroz motivacioni razgovor, kroz neobavezan razgovor tokom rada na zadatku, kroz igru...; ume da isplanira vreme za objašnjenja tako da se ne gubi dragoceno vreme za stvaralački rad i zna da proceni važnost sadržaja. Nastavnici koji nemaju potrebno iskustvo prolaze kroz mentorski rad sa iskusnim kolegama i mogu da dobiju pomoć od kolega i na obukama. Očekuje se i da se nastavnik samostalno usavršava, u ustanovi i van nje, da čita stručne tekstove i literaturu i sa kolegama razmenjuje iskustva iz prakse.

Imajući u vidu da sadržaji nisu propisani, sadržaji programskih tema koje su se do sada obrađivale dopunjeni su predlozima koji treba da posluže kao početni podsticaj, podrška nastavniku da samostalno obogaćuje program. Predloženi sadržaji nisu organizovani kao predlog nastavnih jedinica, niti po utvrđenoj strukturi (redosledu), jer se vodilo računa o tome da se izbegne nuđenje gotovog rešenja koje bi usmerilo fokus na sadržaje. Ovaj pristup je proveren u praksi i iskustvo je pokazalo da je nastavnicima potrebno izvesno vreme da se naviknu na veću samostalnost u kreiranju programa. Iz tog razloga se nastavnicima preporučuje da prilikom planiranja nastavnih jedinica po novom programu u početku ne odstupaju značajno od dosadašnje prakse i da u narednim godinama postepeno uvode samo one izmene koje su prethodno ispitali u praksi.

Program sadrži i dve novine. Jedna se odnosi na upotrebu savremene tehnologije, posebno aplikativnih programa. U petom razredu ova novina nije vidljiva u ishodima, jer se vodilo računa o tome da učenici prethodno treba da savladaju program novog predmeta *informatika i računarstvo,* ali i osnove likovnog jezika u okviru nastave predmeta *likovna kultura*. Nastavnik može da potraži na internetu primere upotrebe savremene tehnologije u umetnosti i da o tome kratko informiše učenike, kako bi učenici postepeno razvijali svest o tome da je napredak tehnologije uticao i na umetnost (na primer, 3D olovka, https://www.youtube.com/watch?v=AQgI2-h7uUQ, slikanje pomoću Google's Tilt Brush, intearktivne LED skulpture, kao što je Fish Bellies u kampusu Državnog univeziteta Teksas i sl.). Zatim, može da planira virtuelnu posetu pećini Lasko (http://www.lascaux.culture.fr/?lng=en#/fr/02_00.xml) ili nekom muzeju. Ukoliko želi, nastavnik može da planira i stvaralački rad (crtanje, slikanje) na računaru, a u dogovoru sa nastavnikom *informatike i računarstva*. Druga novina je da program ne sadrži preporučena umetnička dela i spomenike kulture. Prilikom izbora dela nastavnik može da se osloni na prethodni program, na udžbenike i na druge izvore. Svaka tematska celina sadrži i poseban deo, *Umetničko nasleđe*. Preporučeni sadržaji ovog dela nisu precizirani, jer se vodilo računa o specifičnostima nasleđa svih nacionalnih manjina. Sadržaje ovog dela određuje nastavnik, odnosno saveti nacionalnih manjina.

Ishodi tema su definisani uopšteno kako bi nastavnik imao mogućnost da osmisli raznovrsne zadatke i aktivnosti. Od brojnih mogućih ishoda teme odabrani su oni koje svaki učenik može da dostigne. Ukoliko nastavnik želi da prilikom planiranja nastavne jedinice, aktivnosti ili zadatka definiše preciznije ishode može da koristi sledeću shemu: Uvodni iskaz (po završetku zadatka/nastavne jedinice učenik će biti u stanju da/umeti da) + jedan glagol (naslika) + objekat (pejzaž) + kriterijum (na osnovu imaginacije). Ishod zadatka se formuliše na osnovu ciljeva zadatka. U navedenom primeru cilj bi bio da učenici na osnovu sopstvene imaginacije kreiraju originalan likovni rad. Jedan zadatak po pravilu ima više ciljeva i ishoda. Na primer, nastavnik može da očekuje od učenika i da po završetku rada verbalno opišu svoj rad, da uporede radove ostalih učenika (na primer, da analiziraju kompoziciju prema zadatim kriterijumima).

Konačno, treba imati u vidu da je program, uključujući i uputstvo, samo pomoć nastavniku u procesu osamostaljivanja. Veća količina informacija u programu ne podrazumeva i veću opterećenost učenika i nastavnika. Naprotiv, nastavnik treba da isplanira nastavne jedinice tako da predvidi dovoljno vremena da učenici realizuju svoje ideje i uživaju u radu, kao i da računa na neočekivane prilike i mogućnosti koje se javljaju u praksi.

II. OSTVARIVANJE NASTAVE I UČENJA

Program nije organizovan po predmetnim oblastima, jer nije poželjno, a često ni moguće, odvojeno izučavati sadržaje različitih predmetnih oblasti (ni standardi postignuća za kraj školovanja nisu organizovani po predmetnim oblastima). Iz tog razloga je na ovom mestu samo dat opis predmeta (bez striktne podele na predmetne oblasti ili oblasti učenja).

Razvoj učenika

Nastava *likovne kulture* je individualizovana i usmerena na celokupan razvoj učenika, a pre svega na razvijanje opažanja i pamćenja, kreativnosti, stvaralačkog mišljenja, emancipacije, empatije, svesti o opštem i ličnom dobru, tolerancije, sposobnosti saradnje i razumevanja različitosti, estetičkih kriterijuma, motorike i individualnih sposobnosti. Povezanost cilja i sadržaja nastave *likovne kulture* ogleda se u povezanosti opažanja kreativnog izražavanja i vrednovanja. Sve počinje opažanjem: kreativno izražavanje, posmatranje umetničkog dela i vrednovanje. Posmatranje, istraživanje i stvaranje izrazi su nadahnuća, ali i primene znanja o likovnim elementima, njihovim odnosima, kako bi se mogle zadovoljiti odgovarajuće potrebe učenika i razvijati likovni govor. Nužno je razvijati i pobude kao što su: znatiželja; motivisanost; otvorenost za sticanje novih iskustava; osetljivost za probleme; preuzimanje rizika; tolerancija prema nejasnoćama i samopouzdanje, a od spoznajnih funkcija: fleksibilnost; originalnost; spoznaju i pamćenje.

Kreativnost

Kreativnost se ne vezuje samo za umetnost i darovite učenike. Svaki učenik ima potencijal koji može da razvije ukoliko mu se pruži prilika. U skladu sa tim, sve se češće ističe potreba za učenjem kreativnosti i u nastavi se već primenjuju neke tehnike za razvoj kreativnosti (na primer, oluja ideja). Nastava predmeta *likovna kultura* ima ogroman potencijal za razvijanje kreativnosti svakog učenika (ne samo učenika koji su daroviti za umetnost). Zbog toga je važno da učenici postepeno stiču svest o tome na koji način su dolazili do ideja za rad, šta ih je motivisalo, kao i da ta iskustva mogu primeniti i u drugim situacijama.

Osnovni uslov za razvoj kreativnosti su motivacioni sadržaji koji podstiču interesovanje, oduševljenje, imaginaciju i pozitivnu emotivnu reakciju, kao i nastava koja učeniku (ali i nastavniku) obezbeđuje zadovoljstvo u radu. Uobičajeni postupak je motivacioni razgovor koji omogućava da svaki učenik osmisli svoju ideju (temu) za rad. Nastavnik može da isproba u praksi i sledeće tehnike i postupke: postavljanje likovnog problema (na primer, kretanje oblika) i nuđenje više tema za rad od kojih učenik treba da odabere onu koja po njegovom mišljenju odgovara postavljenom problemu (neke od tema treba da budu vezane za pojmove koji nisu u vezi sa kretanjem, a može se desiti da učenik pronađe neočekivanu vezu, odnosno originalno rešenje); izvlačenje cedulja (2-3) na kojima su ispisani naizgled nespojivi pojmovi koje treba povezati u smislenu likovnu celinu/likovnu priču; simulacija situacije u kojoj su učenici "dizajneri", a nastavnik je "kupac" koji naručuje produkt i postavlja uslove (na primer, traži kombinaciju tri boje ili jednu boju koja dominira...); asocijacije (od učenika se traži originalan rad motivisan jednim pojmom ili slikom, zvukom, pojavom, porukom, tekstom...).

Opažanje

Opažanje se temelji na znanju i osećajima učenika. Naglašava se likovno-estetska percepcija, dakle likovni i taktilni opažaji, spoznaja i osećaji u kojima učenici pronalaze smisao u komunikaciji s okolinom i umetničkim likovnim delima. Zadaci svake nastavne jedinice razvijaju sposobnost posmatranja i uočavanja karakteristika likovnih elemenata. Treba uvek osigurati puno likovnih primera i podsticati učenike da izraze ono što su istraživali, podjednako rečima kao i likovno-tehničkim sredstvima.

Likovne tehnike i materijal

Likovne tehnike i materijal obrađuju se kroz kratko uputstvo i savete tokom rada, u onoj meri koja je neophodna, jer se učenje zasniva na samostalnom (i u saradnji sa drugima) istraživanju izražajnih mogućnosti tehnika, pribora i materijala. Nastavnik ukazuje učenicima i na osnovne karakteristike nekog materijala ili pribora. Na primer, ukoliko učenik crta i boji flomasterima njegov rad će s vremenom bledeti i nestati, a ukoliko koristi permanentne markere treba da ih koristi prema instrukcijama, jer su pojedini markeri toksični. Učenici mogu da budu demotivisani ukoliko pokušaju da dobiju sekundarne boje ili željeni ton mešajući vodene boje koje sadrže manju količinu (nekvalitetnog) pigmenta. Jedno od rešenja je da zajedno eksperimentišu pozajmljujući jedni drugima materijal. Upotrebljena ambalaža, ukoliko nije pripremljena (oprana, termički obrađena i sl.) sadrži štetne mikroorganizme.

Teorija oblikovanja

Dogovorena teorija ne postoji, već se u literaturi sreću različite podele i tumačenja. Od nastavnika se očekuje da bude upoznat sa različitim tumačenjima i da ih kritički proceni i odabere. U programu je predviđeno tumačenje prostora i tumačenje kompozicije (vrste kompozicija, likovni elementi i principi komponovanja), međutim, svesno je izbegnuto isticanje jednog od mogućih tumačenja. Teorija oblikovanja se može posmatrati kao otvoreni dijalog kada je reč o umetničkoj školi ili fakultetu. Imajući u vidu da bi ovakav pristup samo zbunio učenike osnovne škole najbolje je zadržati se na jednostavnim, osnovnim informacijama. Pojmovi iz teorije oblikovanja objašnjavaju se na primerima umetničkih dela i na primerima iz prirode i urbanog okruženja. Znanja iz teorije oblikovanja nisu primenjiva samo u likovnom radu i nastavi drugih predmeta, već i u svakodnevnom životu učenika. Na primer, raspored stvari prema određenom ritmu u sobi učenika može da ometa ili da podstiče koncentraciju, određene boje podstiču agresivnost... Teorija oblikovanja se od petog do osmog razreda postepeno uči i primenjuje, a predviđeno je da učenici budu upoznati sa mogućom primenom stečenih znanja u svakodnevnom životu, nastavku školovanja i u različitim zanimanjima.

Medijska pismenost i komunikacija

Kao i do sada, sadržaji koji omogućavaju sticanje medijske pismenosti planiraju se u korelaciji sa sadržajima predmeta *srpski jezik* i odnose se na čitanje (razumevanje) sadržaja slike, teksta i multimedijalnih sadržaja. Imajući u vidu da su učenici sve ranije izloženi različitim sadržajima na internetu, kao i štetnim (negativnim) porukama koje se provlače kroz reklame, igrice, muzičke spotove, mimove i dr. potrebno je uspostaviti i korelaciju sa sadržajima predmeta *informatika i računarstvo*, *tehnika i tehnologija, građansko vaspitanje* ili *veronauka,* kao i sa ostalim predmetima koji predviđaju medijsko opismenjavanje.

Medijska pismenost podrazumeva i sposobnost vizuelnog sporazumevanja, odnosno komuniciranje medijumima likovnih umetnosti. Osim slobodnog i spontanog izražavanja, koje je zastupljeno u najvećem procentu, učenici se osposobljavaju i da izražavaju svoje ideje, zamisli, poruke, stavove, emocije... različitim medijumima likovnih umetnosti.

Umetničko nasleđe

Sadržaji umetničkog nasleđa obuhvataju likovna dela i spomenike kulture iz prošlosti i umetnička dela nastala u 20. i 21. veku, epohe, stilove, pravce, pojave, trendove, umetnike i umetničke grupe, značajne spomenike kulture, manifestacije, ustanove kulture, ustanove za zaštitu kulturne baštine... Prilikom obrade ovih sadržaja fokus nije na memorisanju podataka, već na razvijanju senzibiliteta za doživljavanje i razumevanje dela, kao i na sagledavanju razvoja umetnosti kroz istoriju i međusobnog uticaja umetnosti i društva. Neizostavni sadržaji su najznačajnija dela iz svetske kulturne baštine, a posebna pažnja se posvećuje baštini na tlu Srbije. Ovi sadržaji se planiraju u korelaciji sa sadržajima predmeta *istorija* i *muzička kultura*, a mogu da se obrade kroz integrisanu nastavu, projektne zadatke, igranje uloga, insitu...

III. PRAĆENJE I VREDNOVANJE NASTAVE I UČENJA

Ocenjivanje se vrši prema Pravilniku o ocenjivanju.

Procenjivanje napredovanja učenika i ostvarenost ishoda vrši se takozvanom alternativnom (ili autentičnom) metodom, koja se i do sada koristila u praksi. Napredak učenika se prati da bi nastavnik podržao razvoj potencijala svakog učenika. Nastavnik može i da sastavi ček-liste za procenu i samoprocenu napretka. Međutim, ako se ima u vidu odnos fonda časova i neophodnog vremena za nesputani razvoj učenika, kao i iskustvo iz sveta, poželjno je da se ček-liste ne koriste često. Ukoliko ih nastavnik koristi, preporuka je da se koriste na tromesečju i da sadrže manji broj indikatora, kratko i jasno formulisanih (detaljnija objašnjenja mogu se naći u stručnoj literaturi i na internetu). Treba imati u vidu da su se do sada kao najefikasniji vid podrške napredovanju učenika pokazali saveti koje nastavnik daje u toku praktičnog rada, kao i pitanja koja navode učenike na promišljanje i razvijanje ideja. Drugi vid efikasne podrške je odeljenska izložba (po završetku zadatka) na kojoj su zastupljeni svi radovi učenika. Poređenjem svih rešenja istog likovnog problema učenici efikasno uče na razlikama i umeju da procene sopstveni napredak. Konačno, učenički portfolio (mapa radova) omogućava učeniku da i van nastave samostalno procenjuje sopstveni napredak. Napredak i ostvarenost ishoda procenjuju se na tri nivoa (osnovni, srednji i napredni). Kada obaveštava učenike o njihovom napretku, nastavnik može da formuliše iskaze na podsticajniji način (na primer, dobro je, odlično, izuzetno). Program podržava individualni razvoj učenika. Po završetku prve teme, *Ritam*, ne završava se učenje o ritmu. U narednim temama i razredima učenici će primenjivati stečeno iskustvo i znanja o ritmu u različitim kontekstima, proširivaće i produbljivati znanja i iskustva na različite načine. To znači da će mnogi učenici po završetku prve teme dostići ishode teme na osnovnom nivou, a da će do kraja godine napredovati i iste ishode ostvariti na srednjem ili naprednom nivou. Zbog toga je za zaključnu procenu najvažnije sagledati celokupni napredak i krajnji rezultat, odnosno dokaz o tome da je učenik napredovao.

Naziv predmeta	**MUZIČKA KULTURA**
Cilj	**Cilj** nastave i učenja *muzičke kulture* je da kod učenika, razvijajući interesovanja za muzičku umetnost, stvaralačko i kritičko mišljenje, estetske kriterijume, formira estetsku percepciju i muzički ukus, kao i odgovoran odnos prema očuvanju muzičkog nasleđa i kulturi svoga i drugih naroda.
Razred	**peti**
Godišnji fond časova	**72 časa**

OBLAST/TEMA	ISHODI U okviru oblasti/teme učenik će biti u stanju da:	SADRŽAJI
ČOVEK I MUZIKA	- navede načine i sredstva muzičkog izražavanja u praistoriji i antičkom dobu; - objasni kako društveni razvoj utiče na načine i oblike muzičkog izražavanja; - iskaže svoje mišljenje o značaju i ulozi muzike u životu čoveka; - rekonstruiše u saradnji sa drugima način komunikacije kroz muziku u smislu ritualnog ponašanja i panteizma; - identifikuje uticaj ritualnog ponašanja u muzici savremenog doba (muzički elementi, nastup i sl.);	Čovek u praistoriji Uloga muzike u prvobitnom društvu; Čovek i ritual: uloga muzike u ritualu (muzičko-antropološka istraživanja); Magijska moć muzike; Elementi muzičkog toka: pokret, ritam (ritam kao osnova rituala), kolo/grupni ples; Pokret: poreklo plesa; Slušanje/doživljaj ritma telom; Najstarija folklorna muzička tradicija u Srbiji i svetske baštine. Čovek Antike Božanska priroda muzike: - mitološka svest antičkog čoveka; - muzički atributi bogova; - muzika i država. Muzika u hramu i muzika na dvoru; Primeri različitih instrumenata i muzičkih oblika u antičkim civilizacijama; Uloga i mesto muzike u antičkim civilizacijama: Indija, Sumer/Vavilon, Kina, Egipat, Grčka, Rim; Pojava prvih notacija, pentatonika;
MUZIČKI INSTRUMENTI	- klasifikuje instrumente po načinu nastanka zvuka; - opiše osnovne karakteristike udaraljki; - prepozna vezu između izbora vrste instrumenta i događaja, odnosno prilike kada se muzika izvodi; - koristi mogućnosti IKT-a u primeni znanja o muzičkim instrumentima (korišćenje dostupnih aplikacija);	Najstariji instrumenti: telo, udaraljke, duvački, žičani; Udaraljke - nastanak, prvobitni oblik i razvoj; Ritmičke udaraljke kao najjednostavnija grupa instrumenata; Melodijske udaraljke;
SLUŠANJE MUZIKE	- izražava se pokretima za vreme slušanja muzike; - verbalizuje svoj doživljaj muzike; - identifikuje efekte kojima različiti elementi muzičke izražajnosti (melodija, ritam, tempo, dinamika) utiču na telo i osećanja; - analizira slušano delo u odnosu na izvođački sastav i instrumente; - ilustruje primere korišćenja plesova i muzike prema nameni u svakodnevnom životu (vojna muzika, obredna muzika, muzika za zabavu...); - kritički prosuđuje loš uticaj preglasne muzike na zdravlje; - ponaša se u skladu sa pravilima muzičkog bontona; - koristi mogućnosti IKT-a za slušanje muzike;	Elementi muzičke izražajnosti - tempo, dinamika, tonske boje različitih glasova i instrumenata; Slušanje vokalnih, vokalno-instrumentalnih i kratkih instrumentalnih kompozicija, domaćih i stranih kompozitora; Slušanje dela najstarije folklorne tradicije srpskog i drugih naroda; Slušanje narodnih i umetničkih dela inspirisanih folklorom naroda i narodnosti, različitog sadržaja, oblika i raspoloženja, kao i muzičkih priča;

IZVOĐENJE MUZIKE	Pevanje	- peva i svira samostalno i u grupi; - primenjuje pravilnu tehniku pevanja (pravilno disanje, držanje tela, artikulacija); - kroz sviranje i pokret razvija sopstvenu koordinaciju i motoriku; - koristi različita sredstva izražajnog pevanja i sviranja u zavisnosti od vrste, namene i karaktera kompozicije; - iskaže svoja osećanja u toku izvođenja muzike; - primenjuje princip saradnje i međusobnog podsticanja u zajedničkom muziciranju; - učestvuje u školskim priredbama i manifestacijama; - koristi mogućnosti IKT-a u izvođenju muzike (korišćenje matrica, karaoke programa, audio snimaka...);	Pevanje pesama po sluhu samostalno i u grupi; Pevanje pesama iz notnog teksta solmizacijom; Izvođenje jednostavnih ritmičkih i melodijskih motiva (u stilu) muzike starih civilizacija pevanjem; Pevanje pesama u kombinaciji sa pokretom;
	Sviranje		Sviranje pesama i lakših instrumentalnih dela po sluhu na instrumentima Orfovog instrumentarija i/ili na drugim instrumentima; Sviranje dečjih, narodnih i umetničkih kompozicija iz notnog teksta; Izvođenje dečijih, narodnih i umetničkih igara; Izvođenje jednostavnih ritmičkih i melodijskih motiva (u stilu) muzike starih civilizacija na instrumentima ili pokretom;
MUZIČKO STVARALAŠTVO		- koristi muzičke obrasce u osmišljavanju muzičkih celina kroz pevanje, sviranje i pokret; - izražava svoje emocije osmišljavanjem manjih muzičkih celina; - komunicira u grupi improvizujući manje muzičke celine glasom, instrumentom ili pokretom; - učestvuje u kreiranju školskih priredbi, događaja i projekata; - koristi mogućnosti IKT-a za muzičko stvaralaštvo.	Kreiranje pratnje za pesme ritmičkim i zvučnim efektima, koristeći pritom različite izvore zvuka; Kreiranje pokreta uz muziku koju učenici izvode; Osmišljavanje muzičkih pitanja i odgovora, ritmička dopunjalka, melodijska dopunjalka sa potpisanim tekstom, sastavljanje melodije od ponuđenih motiva; Improvizacija melodije na zadati tekst; Improvizacija dijaloga na instrumentima Orfovog instrumentarija i drugim instrumentima; Izrada jednostavnih muzičkih instrumenata; Rekonstrukcija muzičkih događaja u stilu starih civilizacija.

KORELACIJA SA DRUGIM PREDMETIMA
Srpski jezik i književnost
Maternji jezik
Istorija
Strani jezici
Matematika
Biologija
Geografija
Likovna kultura
Fizičko i zdravstveno vaspitanje
Informatika i računarstvo
Verska nastava
Građansko vaspitanje

UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA

Priroda same muzike, pa i predmeta muzička kultura ukazuje na stalno prožimanje i sadejstvo svih oblasti i tema koje su predviđene nastavnim programom. Sve oblasti se prožimaju i nijedna se ne može izučavati izolovano i bez sadejstva sa drugim oblastima.
Nastava je usmerena na ostvarivanje ishoda i daje prednost iskustvenom učenju u okviru kojeg učenici razvijaju lični odnos prema muzici a postepena racionalizacija iskustva vremenom postaje teorijski okvir. Iskustveno učenje u okviru ovog predmeta podrazumeva aktivno slušanje muzike, lično muzičko izražavanje učenika i muzičko stvaralaštvo u okviru kojih učenik koristi teorijska znanja kao sredstva za participaciju u muzici. U tom smislu osnovni metodski pristup je *od zvuka ka teoriji*.
Ishodi po holističkom principu obuhvataju različite sfere fenomena muzike i zajedno reflektuju muzičko biće u nama, te kao takvi jesu ostvarljivi za svakog učenika. Najvažniji pokretač nastave treba da bude princip motivacije i inkluzivnosti u podsticanju maksimalnog učešća u muzičkom doživljaju kao i razvijanju potencijala za muzičko izražavanje.
Da bi postigao očekivane ishode vaspitno-obrazovnog procesa, nastavnik ostvaruje nastavu i učenje koristeći glas i pokret, muzičke instrumente, elemente informacionih tehnologija kao i razvijenih modela multimedijalne nastave. Korelacija između predmeta može biti polazište za brojne projektne predloge u kojim učenici mogu biti učesnici kao istraživači, kreatori i izvođači. Kod učenika treba razvijati veštine pristupanja i korišćenja informacija (internet, knjige...), saradnički rad u grupama, kao i komunikacijske veštine u cilju prenošenja i razmene iskustava i znanja. Rad u grupama i radionicama je koristan u kombinaciji sa ostalim načinima rada, pogotovo kada postoji izazov značajnijeg (npr. emotivnog) eksponiranja učenika, kao vid premošćavanja stidljivosti ili anksioznosti.

I. PLANIRANJE NASTAVE I UČENJA

Nastavni program orijentisan na ishode nastavniku daje veću slobodu u kreiranju i osmišljavanju nastave i učenja. Uloga nastavnika je da kontekstualizuje ovaj dati program potrebama konkretnog odeljenja imajući u vidu: sastav odeljenja i karakteristike učenika; udžbenike i druge nastavne materijale koje će koristiti; tehničke uslove, nastavna sredstva i medije kojima škola raspolaže; resurse, mogućnosti, kao i potrebe lokalne sredine u kojoj se škola nalazi. Polazeći od datih ishoda i sadržaja nastavnik najpre kreira svoj godišnji-globalni plan rada iz koga će kasnije razvijati svoje operativne planove. Ishodi definisani po oblastima olakšavaju nastavniku dalju operacionalizaciju ishoda na nivo konkretne nastavne jedinice. Sada nastavnik za svaku oblast ima definisane ishode. Od njega se očekuje da za svaku nastavnu jedinicu, u fazi planiranja i pisanja pripreme za čas, definiše piramidu ishoda na tri nivoa: one koje bi svi učenici trebalo da dostignu, one koje bi većina učenika trebalo da dostigne i one koje bi trebalo samo neki učenici da dostignu. Na ovaj način postiže se indirektna veza sa standardima na tri nivoa postignuća učenika. Pri planiranju treba, takođe, imati u vidu da se ishodi razlikuju, da se neki lakše i brže mogu ostvariti, ali je za većinu ishoda potrebno više vremena i više različitih aktivnosti. U fazi planiranja nastave i učenja veoma je važno imati u vidu da je udžbenik nastavno sredstvo i da on ne određuje sadržaje predmeta. Zato je potrebno sadržajima datim u udžbeniku pristupiti selektivno i u odnosu na predviđene ishode koje treba dostići. Pored udžbenika, kao jednog od izvora znanja, na nastavniku je da učenicima omogući uvid i iskustvo korišćenja i drugih izvora saznavanja.

II. OSTVARIVANJE NASTAVE I UČENJA

Nastava muzičke kulture ostvaruje se kroz sledeće oblasti:
• Čovek i muzika,
• Muzički instrumenti,
• Slušanje muzike,
• Izvođenje muzike,
• Muzičko stvaralaštvo.

ČOVEK I MUZIKA

Znanje o muzici kroz različite epohe ima za cilj razumevanje uloge muzike u društvu, upoznavanje muzičkih izražajnih sredstava, instrumenata, žanrova i oblika. U načinu realizacije ovih sadržaja uvek treba krenuti od muzičkog dela, slušanja ili izvođenja. Čas treba da bude orijentisan na ulogu i prirodu muzike, odnos čoveka u datom periodu prema njoj i njenoj nameni, kao i promišljanju da li je muzika (i ako jeste, na koje načine) bila umetnost kakvu je danas poznajemo ili i nešto drugo.

Informacije koje se tiču konteksta (na primer istorijske, antropološke, kulturološke prirode) treba da budu odabrane i prenesene u službi razumevanja sveta muzike u datom duhu vremena. Hronološki aspekt Muzičke kulture za peti razred doprinosi korelaciji znanja i treba imati na umu da određeni predmeti pokrivaju informisanost o nemuzičkim aspektima praistorije i antike na detaljniji i specifičniji način.

MUZIČKI INSTRUMENTI

Muzički instrumenti su nezaobilazni element svih oblasti Muzičke kulture. Kako su, pored ljudskog tela i glasa, jedno od najstarijih sredstva izražavanja čoveka, informacije o prvim muzičkim instrumentima treba da proisteknu neposredno iz istorijskog konteksta i svakodnevnog života. U tom smislu treba posebno obratiti pažnju na vezu između izbora instrumenata i događaja, odnosno prilike kada se i na koji način muzika izvodila nekada i sada.

Instrumenti Orfovog instrumentarijuma mogu biti polazna tačka za klasifikaciju instrumenata u zavisnosti od načina stvaranja zvuka (udaraljke, duvački i žičani). Poseban fokus je na instrumentima iz grupe udaraljki, kao najjednostavnijim i prisutnim od samog početka muzičkog izražavanja. Informacije treba da budu svedene i usmerene na nastanak, prvobitan oblik i razvoj, kao i osnovne karakteristike, izražajne mogućnosti i primenu ritmičkih i melodijskih udaraljki.

U nastavi treba maksimalno težiti da se do znanja o instrumentima dođe iz neposrednog iskustva sviranja, slušanja i analize, a ne faktografskim nabrajanjem podataka. U tome, kao i u primeni znanja iz ove oblasti, mogu pomoći i dostupne IKT aplikacije.

SLUŠANJE MUZIKE

Slušanje muzike je aktivan psihički proces koji podrazumeva emocionalni doživljaj i misaonu aktivnost. Učenik treba da ima jasno formulisana uputstva na šta da usmeri pažnju prilikom slušanja kako bi mogao da prati muzički tok (poput izvođačkog sastava, tempa, načina na koji je melodija izvajana, specifičnih ritmičkih karakteristika i sl.). Postepeno, ovi elementi muzičkog toka postaju "konstanta" u procesu učeničke a/percepcije pa nastavnik može da proširuje opažajni kapacitet kod učenika usmeravajući njihovu pažnju pre slušanja na relevantne specifičnosti muzičkog dela. U kontekstu praistorije i antike, posebno treba obratiti pažnju na vezu između prirode muzičkog toka i namene slušanog dela - opisati specifičnost određenih elemenata muzičkog dela i zvučni i karakterni efekat koji je njima postignut, potom povezati sa kontekstom nastanka dela i namene.

Kompozicije koje se slušaju svojim trajanjem i sadržajem treba da odgovaraju mogućnostima percepcije učenika. Vokalna, instrumentalna i vokalno-instrumentalna dela treba da budu zastupljena ravnopravno. Kod slušanja pesama posebno treba obratiti pažnju na vezu muzike i teksta, a kod instrumentalnih dela na izvođački sastav i izražajne mogućnosti instrumenata. Elementi muzičke pismenosti su u službi gore navedenog. Učenička znanja iz različitih oblasti treba povezati i staviti u funkciju razumevanja dela koje su učenici slušali, podstičući kreativnost i kritičko mišljenje.

Preporučene kompozicije za slušanje

Himne

Državna himna
Himna Svetom Savi
Himna škole

Narodne pesme i igre

J. Jovičić - Vojvođanska svita
S. Stević - Bela vilo (izbor)
Koledarska pesma
Igraj, igraj Lazaro - Lazarička
Krstonoše krsta nose - Krstonoške
Orač ore ravno ponje - Kraljička
Dodolska pesma

Čovek i muzika

Pesme primitivnih plemena - Worldmusic
Afrički bubnjevi
Pagandrumming:https://www.youtube.com/watch?v=63w_8KHrEZQ
Vanuatu Women’s Water Music https://www.youtube.com/watch?v=vUUVEvffzSI
Ritualna igra severnoameričkih Indijanaca
Kompozicije starog veka: Byzantine Hymns Good Friday
Zvuci rekonstruisanih starogrčkih instrumenata - lira, aulos
Grčka muzika, Epitaf dei Seikilos (EpitaphedeiSeikilios) AtriummusicaedeMadrid
Kineska muzika, ZhengQu (Planine i vode)
Kineska melodija zasnovana na pentatonici
NamMyohoRengeKyo - TheLotusSutra, https://www.youtube.com/watch?v=r364h19dXio

Kompozicije inspirisane muzikom starih epoha

Žan Filip Ramo, *LesIndesGalantes: LesSauvages (balet opera)*
Dvoržak, *Simfonija iz Novog sveta* 3. stav
A. Hačaturjan, *Igra sabljama* iz baleta "*Gajana*"
Bela Bartok, *Alegro Barbaro*
Igor Stravinski, *Posvećenje proleća*
Rihard Štraus, opera *Saloma*: Dance of the seven veils https://www.youtube.com/watch?v=bL2fGdfG3X0
Olivije Mesijan, kompozicije inspirisane zvucima ptica
Klod Debisi, *Danses sacree et profane* https://www.youtube.com/watch?v=f51LBBLzS8M

Domaći kompozitori

S. Mokranjac - *II rukovet*
S. Mokranjac - *V rukovet*
P. Konjović - *Velika čočečka igra* iz opere "*Koštana*"
M. Tajčević - *Balkanske igre* (izbor)
S. Hristić - igra "*Grlica*", "*Biljana platno beleše*" iz baleta "*Ohridska legenda*"
Ljubica Marić, *Brankovo kolo*
Ljubica Marić, *Prag sna*
Vera Milanković, *Senjačka rapsodija* https://www.youtube.com/watch?v=bf1rvfmlNPo
Vera Milanković *EinekleinePopmusic*, Trio
Bora Dugić - *Čarobna frula* (izbor)
Bora Dugić, *Igra skakavaca*, *Mesečina*

Strani kompozitori

A. Vivaldi - "*Godišnja doba*" (*Proleće, Leto, Jesen, Zima*)
Žan Filip Ramo, *Hippolyte and Aricie: A la Chasse*
Jozef Hajdn, *"Konjanik", Gudački kvartet,* g-mol, op.74, br. 3, III stav
Ludvig van Betoven, *Šesta simfonija*
L. V. Betoven - *Menuet* iz II stava Sonatine u G-duru op. 49
V. A. Mocart - *Mala noćna muzika* I i III stav
MozArtkvartet *Eine kleine World music*
Johanes Brams, *Simfonija* br. 3, treći stav

Rihard Vagner, *Tanhojzer*: Prvi čin, druga scena "*U Venerinom brdu*"
E. Grig - *Buđenje proleća*
Edvard Grig, *Per Gint*, svita br. 1
A. Dvoržak - *Humoreska*,
B. Smetana - *Vltava*
M. Musorgski - *Slike sa izložbe* (izbor)
Aram Hačaturijan, "*Adađo*" iz *Spartakusa*
K. Orf - *4 kratka komada za ksilofon*
Liroj Anderson *Pisaća mašina*
Hauard Šor, *Gospodar prstenova (Isengard; UrukHai)*

Video primeri za kompozicije

P.I.Čajkovski - *Igra malih labudova* iz baleta *Labudovo jezero* https://www.youtube.com/watch?v=oiMOinQU5AY
https://www.youtube.com/watch?v=MDy_XrWfxHY
Pagan drumming: https://www.youtube.com/watch?v=63w_8KHrEZQ
Vanuatu Women's Water Music https://www.youtube.com/watch?v=vUUVEvffzSI
Nam Myoho Renge Kyo - *The Lotus Sutra*, https://www.youtube.com/watch?v=r364h19dXio
Rihard Štraus, opera *Saloma*: *Dance of the seven veils* https://www.youtube.com/watch?v=bL2fGdfG3X0
Klod Debisi, *Danses sacree et profane* https://www.youtube.com/watch?v=f51LBBLzS8M
Vera Milanković, *Senjačka rapsodija,* https://www.youtube.com/watch?v=bf1rvfmlNPo

IZVOĐENJE MUZIKE

Svaki aspekt izvođenja muzike ima neposredan i dragocen uticaj na razvoj učenika. Naučna istraživanja ukazuju da čitanje s lista jednostavnog ritmičkog zapisa aktivira najveći broj kognitivnih radnji, razvija dugoročno pamćenje, osetljivost za druge učesnike u muzičkom događaju (tzv. timski rad, tolerancija) i fine motoričke radnje. Kvalitetno muzičko izražavanje ima značajan uticaj na psihu učenika, a samim tim i na kapacitet i mogućnost svih vidova izražavanja. Ujedno je važno da se kroz izvođenje muzike, a u okviru individualnih mogućnosti učenika, podstiče i razvijanje ličnog stila izražavanja.

S obzirom na to da će pevanje i sviranje proizilaziti i iz istorijskog konteksta, važno je imati na umu da način izvođenja treba prilagoditi u odnosu na dati kontekst. Posebnu pažnju treba usmeriti na spontane pokrete kao odgovor na muziku (ples) i pokrete koji imaju odgovarajuće značenje u muzičkom činu (obred).

Kroz primenu na odgovarajućim primerima muzičkih vežbi i kompozicija, obraditi elemente muzičke pismenosti. To su razlike između dura i mola, a-mol lestvica (prirodna i harmonska), pojam predznaka - povisilica i razrešilica, prosti i složeni taktovi, šesnaestina note u grupi i predtakt.

Pevanje

Glavni kriterijum za izbor pesama je kvalitet muzičkog dela. Učenike ne treba potcenjivati u smislu pojednostavljenog literarnog i muzičkog sadržaja. Što je muzičko delo kvalitetnije, to je veći potencijal prirodne pozvanosti učenika da učestvuje u muzičkom događaju.

Pre početka pevanja potrebno je sprovesti kratke vežbe za pravilno disanje i raspevavanje. Posebno treba obratiti pažnju na pravilnu dikciju. Rad na pesmi počinje fragmentima. U toku rada treba ukazati na greške, ispraviti ih koliko je to moguće, pa tek na kraju izvesti kompoziciju u celini. Nastavnik treba da uzme u obzir glasovne mogućnosti učenika preodabira pesama za pevanje.

Ukoliko je u pitanju izvođenje pesama najstarije muzičke folklorne tradicije, treba negovati netemperovani način pevanja i dozvoliti prirodnim bojama glasa da dođu do izražaja. To se može podstaknuti pratnjom koja uključuje prirodni instrument (netemperovani instrument, kao i ljudski glas). Takođe, određene pesme će karakterisati specifičan stil izvođenja (npr. grleno pevanje).

Sviranje

Prilikom instrumentalnog muziciranja koristiti ritmičke i melodijske instrumente (Orfov instrumentarijum, kao i druge dostupne instrumente). Pošto su učenici opismenjeni, sviranje na melodijskim instrumentima biće olakšano jer se mogu koristiti notni primeri pojedinih pesama koje su najpre solmizaciono obrađene. Primenjujući princip aktivnog učešća učenika na času, sviranjem se, pored ostalog, razvijaju motoričke veštine, koordinacija i opažajne sposobnosti.

Preporučene kompozicije za pevanje i sviranje

Himne

Državna himna
Himna Svetom Savi
Himna škole

Narodne pesme i igre

Gusta mi magla padnala (po sluhu)
Ajde, Jano (po sluhu)
Banatsko kolo
Povela je Jela
Devojačko kolo
Ti jedina
U livadi pod jasenom
Pred Senkinom kućom
Mi smo deca vesela
Kolariću, paniću
Ovim šorom, jagodo
Devojčica platno beli ovako
Šetnja

Dečje pesme

Bajone, *Srećna Nova svoj deci sveta*
K. Orf, *Ding, dong*
D. Despić, *Šuma na kiši*
M. Milojević, *Na livadi*
Pesma iz Rusije, *Neka uvek bude sunce*
Pesma iz Finske, *Proleće u šumi*
Pesma iz Belgije, *Nek svud ljubav sja*
Pesma iz Italije, *Sad zime više nema*
R. Rodžers, *Solmizacija*
K. Babić, *Veverica*
Stevan Šrom, *Jagnje moje*
M. M. Protić, *Cic*

Sviranje na Orfovim instrumentima

Višnjičica rod rodila
Divna, Divna
Ded`poigraj, medo
Miodrag Ilić Beli, *Sve je pošlo naopačke*

MUZIČKO STVARALAŠTVO

Dečije muzičko stvaralaštvo predstavlja viši stepen aktiviranja muzičkih sposobnosti koje se stiču u svim muzičkim aktivnostima, a rezultat su kreativnog odnosa prema muzici. Ono podstiče muzičku fantaziju, oblikuje stvaralačko mišljenje, produbljuje interesovanja i doprinosi trajnijem usvajanju i pamćenju muzičkih reproduktivnih i stvaralačkih aktivnosti i znanja.

Stvaralaštvo može biti zastupljeno kroz:

- muzička pitanja i odgovore,
- komponovanje melodije na zadati tekst,
- sastavljanje ritmičke vežbe ili melodije od ponuđenih motiva,
- improvizacija igre/pokreta na određenu muziku,
- ilustraciju doživljaja muzike,
- izradu muzičkih instrumenata (funkcionalnih ili nefunkcionalnih),
- muzičko-istraživački rad,
- osmišljavanje muzičkih događaja, programa i projekata,
- osmišljavanje muzičkih kvizova,
- osmišljavanje muzičkih didaktičkih igara, igara sa pevanjem, igara uz instrumentalnu pratnju ili muzičkih dramatizacija,
- kreativnu upotrebu multimedija: IKT, audio snimci, slikovni materijal, mobilni telefoni...

Ukoliko ima mogućnosti, mogu se osmisliti i realizovati tematski projekti na nivou odeljenja ili razreda (plemenska muzika, muzika na dvoru, u hramu, prigodna muzika...).

III. PRAĆENJE I VREDNOVANJE NASTAVE I UČENJA

Nastava muzičke kulture podrazumeva učešće svih učenika, a ne samo onih koji imaju muzičke predispozicije. Kako je predmet *muzička kultura* sinteza veština i znanja, polazna tačka u procesu ocenjivanja treba da budu individualne muzičke sposobnosti i nivo prethodnog znanja svakog učenika. Bitni faktori za praćenje muzičkog razvoja i ocenjivanje svakog učenika su nivo njegovih postignuća u odnosu na definisane ishode kao i rad, stepen angažovanosti, kooperativnost, interesovanje, stav, umešnost i kreativnost. Tako se u nastavi *muzičke kulture* za iste vaspitno-obrazovne zadatke mogu dobiti različite ocene, kao i za različite rezultate iste ocene, zbog toga što se konkretni rezultati upoređuju sa individualnim učeničkim mogućnostima.

Način provere i ocena treba da podstiču učenika da napreduje i aktivno učestvuje u svim vidovima muzičkih aktivnosti. Glavni kriterijum za proces praćenja i procenjivanja je *način učeničke participacije u muzičkom događaju*, odnosno da li je u stanju da prati muzičko delo pri slušanju i kako odnosno, da li i kako izvodi i stvara muziku koristeći postojeće znanje. U zavisnosti od oblasti i teme, postignuća učenika se mogu oceniti usmenom proverom, kraćim pisanim proverama (do 15 minuta) i procenom praktičnog rada i umetničkog i stvaralačkog angažovanja. Pored ovih tradicionalnih načina ocenjivanja, treba koristiti i druge načine ocenjivanja kao što su:

1. doprinos učenika za vreme grupnog rada,
2. izrada kreativnih zadataka na određenu temu,
3. rad na projektu (učenik daje rešenje za neki problem i odgovara na konkretne potrebe),
4. specifične veštine.

U procesu vrednovanja rezultata učenja nastavnik treba da bude fokusiran na učeničku motivaciju i stavove u odnosu na izvođenje i stvaralaštvo, sposobnost koncentracije, kvaliteta percepcije i način razmišljanja prilikom slušanja, kao i primenu teroetskog znanja u muziciranju.

Nastavnik treba da motiviše učenika na dalji razvoj, tako da učenik oseti da je kroz proces vrednovanja viđen i podržan, kao i da ima orijentaciju gde se nalazi u procesu razvoja u okviru muzike i muzičkog izražavanja. Važno je uključiti samog učenika u ovaj proces u smislu dijaloga i uzajamnog razumevanja u vezi sa tim šta učenik oseća kao prepreke (voljne i nevoljne) u svom razvoju, kao i na koje načine se, *iz učenikove perspektive*, one mogu prebroditi.

Kada je u pitanju vrednovanje oblasti Muzičko stvaralaštvo, ono treba vrednovati u smislu stvaralačkog angažovanja učenika, a ne prema kvalitetu nastalog dela, jer su i najskromnije muzičke improvizacije, kreativno razmišljanje i stvaranje, pedagoški opravdane.

Uzimajući u obzir cilj predmeta neophodno je imati na umu da se okvir vrednovanja procesa i rezultata učenja odvija najviše u učenikovom živom kontaktu sa muzikom, tj. izvođenju i stvaralaštvu, a takođe i slušanju muzike. Teoretsko znanje treba da ima svoju primenu i funkciju u učeničkom izražavanju kroz muziku i u kontaktu sa muzikom. Kako proces učenja u okviru svakog časa treba da obuhvati sve oblasti, posmatranje učenika u živom kontaktu sa muzikom je istovremeno pokazatelj kvaliteta procesa učenja, kao i idealna scena za vrednovanje ostvarenosti ishoda. Sumativno vrednovanje treba da bude osmišljeno kroz zadatke i aktivnosti koje zahtevaju kreativnu primenu znanja. Diktate ne treba praktikovati, ni zadavati.

Rad svakog nastavnika sastoji se od planiranja, ostvarivanja i praćenja i vrednovanja. Važno je da nastavnik kontinuirano prati i vrednuje, osim postignuća učenika, i proces nastave i učenja, kao i sebe i sopstveni rad. Sve što se pokaže dobrim i korisnim nastavnik će koristiti i dalje u svojoj nastavnoj praksi, a sve što se pokaže kao nedovoljno efikasnim i efektivnim trebalo bi unaprediti.

SKUPNO IZVOĐENJE MUZIKE

HOR

Svaka osnovna škola je obavezna da organizuje rad horova.

Horovi mogu biti organizovani kao: hor mlađih razreda, hor starijih razreda ili hor na nivou škole, od 1. do 8. razreda. Časovi hora se izvode kontinuirano od početka do kraja školske godine, i kao redovna nastava (3 časa nedeljno, 108 časova godišnje) ulaze u nedeljni fond časova nastavnika muzičke kulture. Nedeljni, odnosno godišnji fond časova odnosi se na fond nastavnika a ne učenika koji su u obavezi da dolaze 1-2 časa nedeljno kako je prikazano u nastavnom planu. Časovi rada sa horom unose se u raspored škole i deo su radne obaveze učenika koje odabere nastavnik. Hor treba da broji minimum 35 članova.

Pevanje u horu ima svoj obrazovni i vaspitni cilj.

Obrazovni cilj obuhvata razvijanje sluha i ritma, širenje glasovnih mogućnosti i učvršćivanje intonacije, sposobnost za fino nijansiranje i izražajno pevanje primenom elemenata muzičke izražajnosti (tempo, dinamika...), upoznavanje stranih jezika, literarnih tekstova, što sve vodi ka razvijanju estetskih kriterijuma.

Vaspitni cilj obuhvata razvijanje osećanja pripadnosti kolektivu - timski rad, razvijanje tolerancije, discipline, poštovanja različitosti i pravila ponašanja, razvijanje odgovornosti, sticanje samopouzdanja, savladavanje treme i pružanje pomoći u smislu vršnjačkog učenja i saradnje.

Značajan je uticaj muzike na zdravlje (psihološki, sociološki, emocionalni razvoj), tako da i pevanje u horu značajno doprinosi smanjenju stresa, agresivnosti i poboljšanju zdravlja uopšte.

Repertoar školskih horova obuhvata odgovarajuća dela domaćih i stranih autora raznih epoha, kao i narodne, prigodne, pesme savremenih dečijih kompozitora i kompozicije sa festivala dečijeg stvaralaštva. U toku školske godine potrebno je sa horom izvesti najmanje deset dvoglasnih i troglasnih kompozicija, a cappella ili uz instrumentalnu pratnju. Pri izboru pesama nastavnik treba da pođe od uzrasta učenika, procene glasovnih mogućnosti, i primerenog literalnog sadržaja.

Nastavnik formira hor na osnovu provere sluha i pevačkih sposobnosti učenika, dikcije i osećaja za ritam, nakon čega sledi klasifikovanje pevača po glasovima.

Horske probe se izvode odvojeno po glasovima i zajedno. Program rada sa horom treba da sadrži prigodne kompozicije, kao i dela ozbiljnije umetničke vrednosti, u zavisnosti od mogućnosti ansambla.

Sadržaj rada:

1. odabir i razvrstavanje glasova;
2. vežbe disanja, dikcije i intonacije;
3. horsko raspevavanje i tehničke vežbe;
4. intonativne vežbe i rešavanje pojedinih problema iz horske partiture (intervalski, harmonski, stilski);
5. muzička i psihološka obrada kompozicije;
6. uvežbavanje horskih deonica pojedinačno i zajedno;
7. ostvarivanje programa i nastupa prema Školskom i Godišnjem programu rada škole.

Na časovima hora, nastavnik treba da ukaže na građu i važnost mehanizma koji učestvuje u formiranju tona u okviru pevačkog aparata. Disanje, dikcija i artikulacija predstavljaju osnovu vokalne tehnike pa tako vežbe disanja i raspevavanja moraju biti stalno zastupljene. Uslov pravilnog disanja i pravilno držanje tela.

Preporučuje se kombinovano disanje, nos i usta istovremeno, i to trbušno, dijafragmatično disanje. Pevač na slušaoca deluje i tonom i rečju. U tom smislu nastavnik treba da insistira na dobroj dikciji koja podrazumeva jasan i razgovetan izgovor teksta, odnosno samoglasnika i suglasnika, ali i na pravilnom akcentovanju reči. Preporučljivo je pevanje vokala na istoj tonskoj visini, uz minimalno pokretanje vilice u cilju izjednačavanja vokala, a u cilju dobijanja ujednačene horske boje.
Kod obrade nove pesme ili kompozicije prvo se pristupa detaljnoj analiza teksta. Ukoliko je tekst na stranom jeziku, učenici moraju naučiti pravilno da čitaju tekst, izgovaraju nove, nepoznate glasove koji ne postoje u maternjem jeziku i upoznaju se sa značenjem teksta. U okviru analize teksta važno je obratiti pažnju i na akcentovanje reči i slogova u zavisnosti od dela takta u kome se nalaze i melodijskog toka. Sledi analiza notnog teksta i usvajanje melodije u fragmentima. Ova faza pripreme zahteva odvojene probe po glasovima. Na zajedničkoj probi hora, nakon usvajanja pesme/kompozicije u celini treba obratiti pažnju na dinamiku i agogiku. Obrađene kompozicije izvoditi na redovnim školskim aktivnostima (Dan škole, Svečana proslava povodom obeležavanja školske slave Svetog Save, Godišnji koncert...), kulturnim manifestacijama u školi i van nje, kao i na festivalima i takmičenjima horova, kako u zemlji, tako i van nje.

Preporučene kompozicije za rad horova

Himne:
- Državna himna
- Himna Svetom Savi
- Himna škole

Kanoni:
- Nepoznat autor, *Dona nobis pacem*
- Luiđi Kerubini, *Na času pevanja*
- Volfgang Amadeus Mocart, *Noć je mirna*
- J. G. Ferari, *Kukavica*
- Jozef Hajdn, *Mir je svuda*
- Vojislav Ilić, *Sine musica*

Pesme domaćih autora:
- Konstantin Babić, *Balada o dva akrepa*
- Isidor Bajić, *Srpski zvuci*
- Zlatan Vauda, *Mravi*
- Zlatan Vauda, *Pahuljice*
- Slavko Gajić, *Tužna muha*
- Dejan Despić, *Kiša*
- Dejan Despić, *Oglasi*
- Dejan Despić, *Smejalica*
- Vladimir Đorđević, *Veće vrana*
- Vojislav Ilić, *Vodenica*
- Davorin Jenko, *Bože pravde*
- Davorin Jenko, pesme iz *Đida*
- Petar Konjović, Vragolan
- Josif Marinković, Ljubimče *proleća*
- Miloje Milojević, Vetar
- Miloje Milojević, Mladost
- Miloje Milojević, Muha *i komarac*
- Stevan Stojanović Mokranjac, *Druga rukovet*
- Stevan Stojanović Mokranjac, *Deseta rukovet*
- Stevan Stojanović Mokranjac, *Jedanaesta rukovet*
- Stevan Stojanović Mokranjac, *Na ranilu*
- Stevan Stojanović Mokranjac, *Al' je lep ovaj svet*
- Stevan Stojanović Mokranjac, *Pazar živine*
- Stevan Stojanović Mokranjac, *Slavska*
- Stevan Stojanović Mokranjac, *Tebe pojem*
- Stevan Stojanović Mokranjac, *Himna Vuku*
- Vojislav Simić, *Pošla mi moma na voda*
- Todor Skalovski, *Makedonska humoreska*
- Marko Tajčević, *Dodolske pesme*
- Marko Tajčević, *Prva svita iz Srbije*
- Šistek-Babić, *Oj, Srbijo*
- Miodrag Govedarica, *Suguba jektenij*

Strani kompozitori:
- Autor nepoznat, *La Violetta*
- Palestrina, *Benedictus*
- Orlando di Laso, *Eho*
- Luka Marencio, *Ad una fresca riva*
- Đovani da Nola, *Chi la gagliarda*
- Palestrina, Vigilate
- Karl Marija fon Veber, *Jeka*
- Volfgang Amadeus Mocart, *Uspavanka*
- Bedžih Smetana, *Doletele laste*
- Franc Supe, *Proba za koncert*
- Johanes Brams, *Uspavanka*
- Frederik Šopen, *Želja*
- Frederik Šubert, *Pastrmka*
- Gambar Gusejnli, *Moji pilići*
- Georgi Dimitrov, *Ana mrzelana*
- Svetoslav Obretenov, *Gajdar*
- Zoltan Kodalj, *Katalinka*
- Zoltan Kodalj, *Hidlo Vegen*
- Josip Kaplan, *Žuna*

ORKESTAR

Orkestar je instrumentalni sastav od najmanje 10 izvođača koji sviraju u najmanje tri samostalne deonice. U zavisnosti od uslova koje škola ima, mogu se obrazovati orkestri blok flauta, tamburica, gudačkog sastava, harmonika, mandolina kao i mešoviti orkestri.

Rad nastavnika sa orkestrom ulazi kao redovna nastava (3 časa nedeljno, 108 časova godišnje) u nedeljni fond časova nastavnika muzičke kulture, a učenicima je deo radne obaveze.
Sadržaj rada:
1. izbor instrumenata i izvođača u formiranju orkestra;
2. izbor kompozicija prema mogućnostima izvođača i sastavu orkestra;
3. tehničke i intonativne vežbe;
4. raspisivanje deonica i uvežbavanje po grupama (prstomet, intonacija, fraziranje);
5. spajanje po grupama (I-II; II-III; I-III);
6. zajedničko sviranje celog orkestra, ritmičko-intonativno i stilsko oblikovanje kompozicije.
U izboru orkestarskog materijala i aranžmana voditi računa o vrsti ansambla, uzrastu učenika i njihovim izvođačkim sposobnostima. Repertoar školskog orkestra čine dela domaćih i stranih kompozitora raznih epoha u originalnom obliku ili prilagođena za postojeći školski sastav. Školski orkestar može nastupiti samostalno ili kao pratnja horu.

OSTALI OBLICI OBRAZOVNO-VASPITNOG RADA

U svakoj osnovnoj školi ima dece čije se interesovanje i ljubav za muziku ne mogu zadovoljiti samo onim što im pruža redovna nastava. Za takvu decu može se organizovati dodatna nastava ili sekcije gde se mogu uključiti u razne grupe.
U zavisnosti od afiniteta, kreativnih sposobnosti ili izvođačkih mogućnosti učenika rad se može organizovati kroz sledeće aktivnosti:
- solističko pevanje,
- grupe pevača,
- "Mala škola instrumenta" (klavir, gitara, tambure...),
- grupe instrumenata,
- mladi kompozitori,
- mladi etnomuzikolozi (prikupljanje malo poznatih ili gotovo zaboravljenih pesama sredine u kojoj žive),
- muzičko-kreativne radionice (pravljenje muzičkih instrumenata, ilustracije vezane za nastavu muzičke kulture i školske muzičke događaje, ažuriranje školskog sajta, kreiranje, organizacija i realizacija muzičkih događaja...),
- ritmičke radionice (moderni i tradicionalni ples, ritmičke igre, "bit boksing" - vokalne perkusije, igre čašama, štapovima...),
- posete koncertima u školi i van nje (koncerti eminentnih umetnika, koncerti u organizaciji Muzičke omladine ili nekog drugog udruženja, koncerti učenika muzičkih škola, prijatelja škole, projekcije muzičkih filmova...).
Program rada treba prilagoditi individualnim mogućnostima, zrelosti i nivou prethodnog znanja svakog učenika.

Naziv predmeta	**ISTORIJA**
Cilj	**Cilj** nastave i učenja *istorije* je da učenik, izučavajući istorijske događaje, pojave, procese i ličnosti, stekne osnovna istorijska znanja i kompetencije neophodne za razumevanje savremenog sveta, razvije veštine kritičkog mišljenja i odgovoran odnos prema sebi, sopstvenom i nacionalnom identitetu, kulturno-istorijskom nasleđu, društvu i državi u kojoj živi.
Razred	**peti**
Godišnji fond časova	**36 časova**

OBLAST/TEMA	ISHODI Po završenoj oblasti/temi učenik će biti u stanju da:	SADRŽAJI
OSNOVI PROUČAVANJA PROŠLOSTI	- razlikuje osnovne vremenske odrednice (godinu, deceniju, vek, milenijum, eru); - locira određenu vremensku odrednicu na vremenskoj lenti; - razlikuje načine računanja vremena u prošlosti i sadašnjosti; - imenuje periode prošlosti i istorijske periode i navede granične događaje; - razvrsta istorijske izvore prema njihovoj osnovnoj podeli; - poveže vrste istorijskih izvora sa ustanovama u kojima se čuvaju (arhiv, muzej, biblioteka);	Osnovni sadržaji Pojam prošlosti i istorija kao nauka o prošlosti ljudskog društva. Hronologija - računanje vremena. Podela prošlosti i periodizacija istorije. Istorijski izvori - definicija, osnovna podela i ustanove u kojima se čuvaju. Prošireni sadržaji Srodne nauke i pomoćne istorijske nauke. Istorija oko nas. Istorijsko nasleđe - tekovine.
PRAISTORIJA	- navede glavne pronalaske i opiše njihov uticaj na način života ljudi u praistoriji; - razlikuje osnovne odlike kamenog i metalnog doba;	Osnovni sadržaji Osnovne odlike praistorije (način života ljudi, pronalasci). Podela praistorije (kameno, metalno doba). Prošireni sadržaji Najvažniji praistorijski lokaliteti u Evropi i Srbiji (Lasko, Altamira, Lepenski Vir, Vinča...).
STARI ISTOK	- locira na istorijskoj karti najvažnije civilizacije i države Starog istoka; - koristeći istorijsku kartu, dovede u vezu osobine reljefa i klime sa nastankom civilizacija Starog istoka; - odredi mesto pripadnika društvene grupe na grafičkom prikazu hijerarhije zajednice; - poredi način života pripadnika različitih društvenih slojeva na Starom istoku; - navede najvažnije odlike državnog uređenja civilizacija Starog istoka; - identifikuje osnovna obeležja i značaj religije u civilizacijama Starog istoka; - razlikuje vrste pisama civilizacija Starog istoka; - ilustruje primerima važnost uticaja privrednih, naučnih i	Osnovni sadržaji Pojam Starog istoka - geografske odlike, najznačajnije civilizacije (Mesopotamija, Egipat, Judeja, Fenikija). Društveni odnosi (robovlasničko i teokratsko društvo) i državno uređenje (monarhija - carstva/kraljevstva) u civilizacijama Starog istoka. Osnovne odlike privrede i svakodnevni život - običaji, zanimanja, kultura ishrane i stanovanja. Kultura i istorijsko nasleđe naroda Starog istoka - religija (monoteizam i politeizam), pismo, književnost, umetnost, nauka, civilizacijske tekovine (matematika, arhitektura, kalendar, irigacioni sistem, saobraćajna sredstva, medicina, zakoni...). Prošireni sadržaji Specifičnosti egipatske religije.

	kulturnih dostignuća naroda Starog istoka na savremeni svet; - koristeći datu informaciju ili lentu vremena, smesti istorijsku pojavu, događaj i ličnost u odgovarajući milenijum ili vek; - izloži, u usmenom ili pisanom obliku, istorijske događaje ispravnim hronološkim redosledom; - prikupi i prikaže podatke iz različitih izvora informacija vezanih za određenu istorijsku temu; - vizuelne i tekstualne informacije poveže sa odgovarajućim istorijskim periodom ili civilizacijom;	Specifičnosti religija civilizacija Mesopotamije. Osnovne odlike judaizma. Najvažnije civilizacije Dalekog istoka (Indija, Kina).
ANTIČKA GRČKA	- opiše osobenosti prirodnih uslova i geografskog položaja antičke Grčke; - locira na istorijskoj karti najvažnije civilizacije i države antičke Grčke; - prikazuje društvenu strukturu i državno uređenje grčkih polisa na primeru Sparte i Atine; - poredi način života pripadnika različitih društvenih slojeva u antičkoj Grčkoj; - identifikuje uzroke i posledice grčko-persijskih ratova i Peloponeskog rata; - istraži osnovna obeležja i značaj religije starih Grka; - razlikuje legende i mitove od istorijskih činjenica; - navede značaj i posledice osvajanja Aleksandra Velikog; - ilustruje primerima važnost uticaja privrednih, naučnih i kulturnih dostignuća antičke Grčke i helenističkog doba na savremeni svet; - koristeći datu informaciju ili lentu vremena, smesti istorijsku pojavu, događaj i ličnost iz istorije antičke Grčke i helenizma u odgovarajući milenijum, vek ili deceniju; - izračuna vremensku udaljenost između pojedinih događaja; - koristi osnovne istorijske pojmove;	Osnovni sadržaji Pojam antičke Grčke - geografske odlike. Najstariji period grčke istorije (Kritska i Mikenska civilizacija). Grčki mitovi (pojam, primeri) i homerski epovi. Kolonizacija i osnovne odlike privrede. Polisi - Sparta i Atina (pojam polisa, struktura društva, državno uređenje). Grčko-persijski ratovi. Peloponeski rat - uzroci i posledice. Kultura i svakodnevni život (religija, olimpijske igre, mitologija, umetnost, nauka, običaji, zanimanja). Helenističko doba i njegova kultura. Istorijsko nasleđe (institucije, zakoni, književnost, pozorište, filozofija, demokratija, medicina, umetnost, arhitektura, besedništvo, olimpijske igre). Prošireni sadržaji Peloponeski rat (tok rata, najvažniji događaji i ličnosti). Najistaknutije ličnosti: Drakont, Perikle, Filip II, Aristotel, Arhimed... Grčka mitologija, panteon. Sedam svetskih čuda antičkog doba.
ANTIČKI RIM	- locira na istorijskoj karti prostor nastanka i širenja Rimske države; - navede osnovne razlike između antičke rimske republike i carstva; - razlikuje uzroke od posledica najznačajnijih događaja u istoriji antičkog Rima; - istraži osnovna obeležja i značaj religije antičkog Rima; - ilustruje primerima važnost uticaja privrednih, naučnih i kulturnih dostignuća antičkog Rima na savremeni svet; - poredi način života pripadnika različitih društvenih slojeva u antičkom Rimu; - navede najznačajnije posledice nastanka i širenja hrišćanstva; - locira na karti najvažnije rimske lokalitete na teritoriji Srbije; - koristeći datu informaciju ili lentu vremena, smesti istorijsku pojavu, događaj i ličnost iz istorije antičkog Rima u odgovarajući milenijum, vek ili deceniju.	Osnovni sadržaji Pojam antičkog Rima - geografske odlike i periodizacija. Osnivanje Rima (legenda o Romulu i Remu). Struktura društva i uređenje Rimske republike. Širenje Rimske države (osvajanja i provincije, privreda). Rim u doba carstva - principat i dominat. Kultura i svakodnevni život (religija, umetnost, nauka, običaji, zanimanja). Hrišćanstvo - pojava i širenje. Pad Zapadnog rimskog carstva (početak Velike seobe naroda, podela carstva i pad Zapadnog carstva). Istorijsko nasleđe (abeceda, kalendar, medicina, umetnost, arhitektura, putevi, vodovod, kanalizacija, terme, rimski brojevi, hrišćanstvo, rimsko nasleđe na teritoriji Srbije). Prošireni sadržaji Etrurci. Rimska vojska. Rimski gradovi na teritoriji Srbije. Najistaknutije ličnosti: Hanibal, Ciceron, Julije Cezar, Kleopatra, Oktavijan Avgust, Konstantin Veliki...). Rimski panteon. Gladijatorske borbe.

KORELACIJA SA DRUGIM PREDMETIMA
Srpski jezik i književnost
Maternji jezik
Geografija
Likovna kultura
Muzička kultura
Verska nastava
Građansko vaspitanje

UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA

Program je koncipiran tako da su za svaku od pet tematskih celina (*Osnovi proučavanja prošlosti*, *Praistorija*, *Stari istok*, *Antička Grčka* i *Antički Rim*), dati ishodi, osnovni i prošireni sadržaji.
Ishodi su iskazi o tome šta učenici umeju da urade na osnovu znanja koja su stekli učeći istoriju. Oni omogućavaju da se cilj nastave istorije dostigne u skladu sa predmetnim i međupredmetnim kompetencijama i standardima postignuća.
Tako definisani ishodi pomažu nastavniku u planiranju i realizovanju neposrednog rada sa učenicima, olakšavajući mu određivanje obima i dubine obrade pojedinih nastavnih sadržaja. Osnovne i proširene sadržaje čine najvažniji događaji, pojave i procesi, kao i znamenite ličnosti koje su obeležile najstariji period istorije. Obim proširenih sadržaja prilagođava se mogućnostima i interesovanjima učenika. Program se može dopuniti i sadržajima iz prošlosti zavičaja, čime se kod učenika postiže jasnija predstava o istorijskoj i kulturnoj baštini u njihovom kraju (arheološka nalazišta, muzejske zbirke). Svi sadržaji su u funkciji ostvarivanja ishoda predviđenih programom.

Glavna karakteristika nastave usmerene na ostvarivanje ishoda je ta da je fokusirana na učenje u školi, što znači da učenik treba da uči:
- *smisleno*: povezivanjem onog što uči sa onim što zna i sa situacijama iz života; povezivanjem onog što uči sa onim što je učio iz istorije i drugih predmeta;
- *problemski*: samostalnim prikupljanjem i analiziranjem podataka i informacija; postavljanjem relevantnih pitanja sebi i drugima; razvijanjem plana rešavanja zadatog problema;
- *divergentno*: predlaganjem novih rešenja; smišljanjem novih primera; povezivanjem sadržaja u nove celine;
- *kritički*: poređenjem važnosti pojedinih činjenica i podataka; smišljanjem argumenata;
- *kooperativno*: kroz saradnju sa nastavnikom i drugim učenicima; kroz diskusiju i razmenu mišljenja; uvažavajući argumente sagovornika.

I. PLANIRANJE NASTAVE I UČENJA

Nastavni program orijentisan na ishode nastavniku daje veću slobodu u kreiranju i osmišljavanju nastave i učenja. Uloga nastavnika je da kontekstualizuje dati program potrebama konkretnog odeljenja imajući u vidu: sastav odeljenja i karakteristike učenika; udžbenike i druge nastavne materijale koje će koristiti; tehničke uslove, nastavna sredstva i medije kojima škola raspolaže; resurse, mogućnosti, kao i potrebe lokalne sredine u kojoj se škola nalazi. Polazeći od datih ishoda i sadržaja nastavnik najpre kreira svoj godišnji plan rada iz koga će kasnije razvijati svoje operativne planove. Ishodi definisani po temama olakšavaju nastavniku dalju operacionalizaciju ishoda na nivo konkretne nastavne jedinice. Od njega se očekuje da za svaku nastavnu jedinicu, u fazi planiranja i pisanja pripreme za čas, definiše piramidu ishoda na tri nivoa: one koje bi svi učenici trebalo da dostignu, one koje bi većina učenika trebalo da dostigne i one koje bi trebalo samo neki učenici da dostignu. Na ovaj način postiže se indirektna veza sa standardima na tri nivoa postignuća učenika. Pri planiranju treba, takođe, imati u vidu da se ishodi razlikuju, da se neki lakše i brže mogu ostvariti, ali je za većinu ishoda potrebno više vremena i više različitih aktivnosti. Nastavnik za svaki čas planira i priprema sredstva i načine provere ostvarenosti projektovanih ishoda. Preporuka je da planira i priprema nastavu samostalno i u saradnji sa kolegama zbog uspostavljanja korelacija među predmetima. U planiranju i pripremanju nastave, nastavnik planira ne samo svoje, već i aktivnosti učenika na času. Pored udžbenika, kao jednog od izvora znanja, na nastavniku je da učenicima omogući uvid i iskustvo korišćenja i drugih izvora saznavanja.

II. OSTVARIVANJE NASTAVE I UČENJA

Učenici u peti razred ulaze sa znanjem o osnovnim istorijskim pojmovima, sa određenim životnim iskustvima i uobličenim stavovima i na tome treba pažljivo graditi nova znanja, veštine, stavove i vrednosti.

Da bi svi učenici dostigli predviđene ishode, potrebno je da nastavnik upozna specifičnosti načina učenja svojih učenika i da prema njima planira i prilagođava nastavne aktivnosti.

Nastavnik ima slobodu da sam odredi raspored i dinamiku aktivnosti za svaku temu, uvažavajući cilj predmeta i definisane ishode. Redosled ishoda ne iskazuje njihovu važnost jer su svi od značaja za postizanje cilja predmeta. Između ishoda, kako u okviru jedne, tako i više tema, postoji povezanost. Ostvarivanje jednog ishoda doprinosi ostvarivanju drugih ishoda.

Važno je naglasiti da su pojedini ishodi, da bi se izbeglo ponavljanje, navedeni samo u okviru jedne teme, iako se ostvaruju kroz više tema (*učenik će biti u stanju da*: *locira određenu vremensku odrednicu na vremenskoj lenti*; *odredi mesto pripadnika društvene grupe na grafičkom prikazu hijerarhije zajednice*; *izloži, u usmenom ili pisanom obliku, istorijske događaje ispravnim hronološkim redosledom*; *prikupi i prikaže podatke iz različitih izvora informacija vezanih za određenu istorijsku temu*; *vizuelne i tekstualne informacije poveže sa odgovarajućim istorijskim periodom ili civilizacijom*; *izračuna vremensku udaljenost između pojedinih događaja*; *koristi osnovne istorijske pojmove*).

Mnogi od ishoda su procesni i predstavljaju rezultat kumulativnog dejstva obrazovno-vaspitnog rada, tokom dužeg vremenskog perioda i obrade različitih sadržaja. Primera radi, ishod koji glasi: *učenik će biti u stanju da prikupi i prikaže podatke iz različitih izvora informacija vezanih za određenu istorijsku temu*, naveden je u okviru teme *Stari istok*, ali je, naravno, važan i u realizaciji svake druge teme, kako u petom, tako i u narednim razredima.

Bitno je iskoristiti velike mogućnosti koje istorija kao narativni predmet pruža u podsticanju učeničke radoznalosti, koja je u osnovi svakog saznanja. Nastavni sadržaji treba da budu predstavljeni kao "priča" bogata informacijama i detaljima, ne zato da bi opteretili pamćenje učenika, već da bi im istorijski događaji, pojave i procesi bili predočeni jasno, detaljno, živo i dinamično. Posebno mesto u nastavi *istorije* imaju pitanja, kako ona koja postavlja nastavnik učenicima, tako i ona koja dolaze od učenika, podstaknuta onim što su čuli u učionici ili što su saznali van nje koristeći različite izvore informacija. Dobro osmišljena pitanja nastavnika imaju podsticajnu funkciju za razvoj istorijskog mišljenja i kritičke svesti, ne samo u fazi utvrđivanja i sistematizacije gradiva, već i u samoj obradi nastavnih sadržaja. U zavisnosti od cilja koji nastavnik želi da ostvari, pitanja mogu imati različite funkcije, kao što su: fokusiranje pažnje na neki sadržaj ili aspekt, podsticanje poređenja, traganje za pojašnjenjem. Nastava bi trebalo da pomogne učenicima u stvaranju što jasnije predstave ne samo o tome "kako je uistinu bilo", već i zašto se nešto desilo i kakve su posledice iz toga proistekle.

Da bi shvatio događaje iz prošlosti, učenik treba da ih "oživi u svom umu", u čemu veliku pomoć može pružiti upotreba različitih istorijskih tekstova, karata i drugih izvora istorijskih podataka (dokumentarni i igrani video i digitalni materijali, muzejski eksponati, ilustracije), obilaženje kulturno-istorijskih spomenika i posete ustanovama kulture. Korišćenje istorijskih karata izuzetno je važno jer omogućava učenicima da na očigledan i slikovit način dožive prostor na kome se neki od događaja odvijao, pomažući im da kroz vreme prate promene na određenom prostoru.

Treba iskoristiti i uticaj nastave istorije na razvijanje jezičke i govorne kulture (veštine besedništva), jer istorijski sadržaji bogate i oplemenjuju jezički fond učenika. Neophodno je imati u vidu i integrativnu funkciju istorije, koja u obrazovnom sistemu, gde su znanja podeljena po nastavnim predmetima, pomaže učenicima da postignu celovito shvatanje o povezanosti i uslovljenosti geografskih, ekonomskih i kulturnih uslova života čoveka. Poželjno je izbegavati fragmentarno i izolovano učenje istorijskih činjenica jer ono ima najkraće trajanje u pamćenju i najslabiji transfer u sticanju drugih znanja i veština. U nastavi treba, kad god je to moguće, primenjivati didaktički koncept multiperspektivnosti. Određene teme, po mogućnosti, treba realizovati sa odgovarajućim sadržajima iz srodnih predmeta, a posebnu pažnju treba posvetiti osposobljavanju učenika za efikasno korišćenje informaciono-komunikacionih tehnologija (upotreba interneta, pravljenje Powerpoint prezentacija, korišćenje digitalnih audio-vizuelnih materijala i izrada referata).

III. PRAĆENJE I VREDNOVANJE NASTAVE I UČENJA

Praćenje napredovanja započinje inicijalnom procenom nivoa na kome se učenik nalazi i u odnosu na šta će se procenjivati njegov dalji rad. Svaka aktivnost je dobra prilika za procenu napredovanja i davanje povratne informacije, a učenike treba osposobljavati i ohrabrivati da procenjuju sopstveni napredak u ostvarivanju ishoda predmeta, kao i napredak drugih učenika. Svaki nastavni čas i svaka aktivnost učenika su, u tom smislu, prilika za registrovanje napretka učenika i upućivanje na dalje aktivnosti. Nastavnik treba da podrži samorefleksiju (promišljanje učenika o tome šta zna, ume, može) i podstakne samoregulaciju procesa učenja kroz postavljanje ličnih ciljeva napredovanja.

U nastavi orijentisanoj na dostizanje ishoda vrednuju se proces i produkti učenja. Da bi vrednovanje bilo objektivno i u funkciji učenja, potrebno je uskladiti nivoe ciljeva učenja i načine ocenjivanja. Potrebno je, takođe, uskladiti ocenjivanje sa njegovom svrhom. U vrednovanju naučenog, pored usmenog ispitivanja, koriste se i testovi znanja. U formativnom ocenjivanju se koriste različiti instrumenti, a izbor zavisi od vrste aktivnosti koja se vrednuje. Vrednovanje aktivnosti, naročito ako je timski rad u pitanju, može se obaviti sa grupom tako da se od svakog člana traži mišljenje o sopstvenom radu i o radu svakog člana ponaosob (tzv. vršnjačko ocenjivanje).

Kako nijedan od poznatih načina vrednovanja nije savršen, potrebno je kombinovati različite načine ocenjivanja. Jedino tako nastavnik može da sagleda slabe i jake strane svakog svog učenika. Prilikom svakog vrednovanja postignuća potrebno je učeniku dati povratnu informaciju koja pomaže da razume greške i poboljša svoj rezultat i učenje. Ako nastavnik sa učenicima dogovori pokazatelje na osnovu kojih svi mogu da prate napredak u učenju, učenici se uče da razmišljaju o kvalitetu svog rada i o tome šta treba da preduzmu da bi svoj rad unapredili. Ocenjivanje tako postaje instrument za napredovanje u učenju. Na osnovu rezultata praćenja i vrednovanja, zajedno sa učenicima treba planirati proces učenja i birati pogodne strategije učenja.

Potrebno je da nastavnik rezultate vrednovanja postignuća svojih učenika kontinuirano analizira i koristi tako da unapredi deo svoje nastavne prakse. Rad svakog nastavnika sastoji se od planiranja, ostvarivanja i praćenja i vrednovanja. Važno je da nastavnik kontinuirano prati i vrednuje, osim postignuća učenika, i proces nastave i učenja, kao i sebe i sopstveni rad.

Naziv predmeta	**GEOGRAFIJA**
Cilj	**Cilj** nastave i učenja *geografije* je da učenik izučavanjem geografskih objekata, pojava i procesa u prirodnom i društvenom okruženju i međusobnoj povezanosti sa njima razvije odgovoran odnos prema sebi, prirodi i budućnosti planete Zemlje.
Razred	**peti**

Godišnji fond časova **36 časova**

OBLAST/TEMA		ISHODI Po završenoj oblasti/temi učenik će biti u stanju da:	SADRŽAJI
ČOVEK I GEOGRAFIJA		- poveže postojeća znanja o prirodi i društvu sa geografijom kao naukom; - poveže geografska znanja o svetu sa istorijskim razvojem ljudskog društva i naučno-tehničkim progresom; - na primerima pokaže značaj učenja geografije za svakodnevni život čoveka; - razlikuje odgovorno od neodgovornog ponašanja čoveka prema prirodnim resursima i opstanku života na planeti Zemlji;	Širenje geografskih horizonata i velika geografska otkrića. Odgovornost čoveka prema planeti Zemlji.
VASIONA		- razlikuje pojmove vasiona, galaksija, Mlečni put, Sunčev sistem, Zemlja; - objasni i prikaže strukturu Sunčevog sistema i položaj Zemlje u njemu; - razlikuje nebeska tela i navodi njihove karakteristike; - odredi položaj Meseca u odnosu na Zemlju i imenuje mesečeve mene;	Vasiona, galaksija, Mlečni put, zvezde, sazvežđa. Sunčev sistem: Sunce, planete, sateliti, Mesec, mesečeve mene, asteroidi, komete, meteori.
PLANETA ZEMLJA	Oblik Zemlje i struktura njene površine	- pomoću globusa opiše oblik Zemlje i navede dokaze o njenom obliku; - pomoću karte opiše raspored kopna i vode na Zemlji i navede nazive kontinenata i okeana; - primerima objasni delovanje Zemljine teže na geografski omotač;	Oblik i dimenzije Zemlje, raspored kopna i vode na Zemlji Sila Zemljine teže, globus, ekvator, polovi.
	Zemljina kretanja	- razlikuje i objasni Zemljina kretanja i njihove posledice; - poveže smer rotacije sa smenom dana i noći; - poveže nagnutost zemljine ose sa različitom osvetljenošću površine Zemlje; - poveže revoluciju Zemlje sa smenom godišnjih doba na severnoj i južnoj polulopti i pojavom toplotnih pojaseva;	Rotacija Zemlje i posledica rotacije: smena obdanice i noći, prividno kretanje Sunca, lokalno vreme. Revolucija Zemlje i posledice revolucije: nejednaka dužina obdanice i noći tokom godine, smena godišnjih doba, kalendar, toplotni pojasevi.
	Unutrašnja građa i reljef Zemlje	- razlikuje delovanje unutrašnjih sila (sila Zemljine teže, unutrašnja toplota Zemlje); - razlikuje osnovne omotače unutrašnje građe Zemlje; - navede spoljašnje sile (vetar, voda) Zemlje; - pomoću karte i crteža opiše načine i posledice kretanja litosfernih ploča (vulkanizam, zemljotresi, nabiranje i rasedanje); - razlikuje hipocentar i epicentar i navede trusne zone u svetu i u Srbiji; - navede postupke koje će preduzeti za vreme zemljotresa ; - opiše proces vulkanske erupcije i njene posledice; - pomoću fotografija ili uzorka stena razlikuje osnovne vrste stena, opisuje njihov nastanak i navodi primere za njihovo korišćenje; - pomoću karte, crteža i multimedija objašnjava nastanak planina i nizija i razlikuje nadmorsku i relativnu visinu; - razlikuje erozivne i akumulativne procese; - navede primere delovanja čoveka na promene u reljefu (brane, nasipi, kopovi);	Postanak i unutrašnja građa Zemlje, litosferne ploče: kretanje ploča, promena položaja kontinenata. Vulkanizam i zemljotresi: elementi, nastanak, zone pojava u svetu i Srbiji, posledice i šta raditi u slučaju zemljotresa. Stene: magmatske, sedimentne, metamorfne. Postanak reljefa procesima nabiranja i rasedanja, planine, nizije, nadmorska i relativna visina. Oblikovanje reljefa dejstvom vode (radom reka, talasa, leda, rastvaranje stena) i vetra. Čovek i reljef (pozitivni i negativni uticaji).
	Vazdušni omotač Zemlje	- opiše strukturu atmosfere; - navede vremenske promene koje se dešavaju u troposferi (vetrovi, padavine, oblaci, zagrevanje vazduha...); - razlikuje pojam vremena od pojma klima; - navede klimatske elemente i činioce i osnovne tipove klime; - grafički predstavi i čita klimatske elemente (klimadijagram) koristeći IKT; - koristi dnevne meteorološke izveštaje iz medija i planira svoje aktivnosti u skladu sa njima; - navodi primere uticaja čoveka na zagađenje atmosfere i predviđa posledice takvog ponašanja; - navodi primere o uticaju atmosferskih nepogoda na čoveka (ekstremne temperature i padavine, grad, grom, oluja);	Atmosfera (sastav, struktura i značaj). Vreme i klima: klimatski elementi i pojave (temperatura, pritisak, vlažnost vazduha, padavine, oblačnost, vetar). Klimatski činioci, osnovni tipovi klime. Čovek i klima (atmosferske nepogode, uticaj čoveka na klimu).

	Vode na Zemlji	- uočava i razlikuje na geografskoj karti okeane, veća mora, zalive i moreuze; - navede i opiše svojstva morske vode; - pomoću karte pravi razliku između rečne mreže i rečnog sliva; - navede i opiše elemente reke (izvor, ušće, različiti padovi na rečnom toku); - razlikuje tipove jezerskih basena prema načinu postanka; - navede uzroke nastanka poplava i bujica i objasni posledice njihovog dejstva; - navede postupke koje će preduzeti za vreme poplave i nakon nje; - navede primere uticaja čoveka na zagađivanje voda i predviđa posledice takvog ponašanja;	Svetsko more i njegova horizontalna podela, svojstva morske vode (slanost, temperatura, boja, providnost), kretanje morske vode (talasi, cunami, plima i oseka, morske struje). Vode na kopnu: podzemne vode i izvori, reke, jezera i lednici. Čovek i voda - poplave i bujice, zaštita voda od zagađenja.
	Biljni i životinjski svet na Zemlji	- pomoću karte poveže klimatske uslove sa rasprostranjenošću živog sveta na Zemlji; - pomoću karte navede prirodne zone i karakterističan živi svet u njima; - opiše uticaj čoveka na izumiranje određenih biljnih i životinjskih vrsta; - navede primere za zaštitu živog sveta na Zemlji.	Rasprostiranje biljnog i životinjskog sveta na Zemlji. Ugroženost i zaštita živog sveta.

KORELACIJA SA DRUGIM PREDMETIMA
Biologija
Istorija
Matematika
Informatika i računarstvo
Fizičko i zdravstveno vaspitanje
Likovna kultura

UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA

Nastavni program geografije koji je pred vama predstavlja program orijentisan na ishode. Suštinska promena ovog programa, u odnosu na prethodni, je u tome da je on orijentisan na proces učenja i učenička postignuća, a ne na nastavne sadržaje. Ishodi definisani programom predstavljaju učenička postignuća i kao takvi su osnovna vodilja nastavniku koji kreira nastavu i učenje. Nastavni program je tematski koncipiran. Za svaku oblast/temu dati su sadržaji. Kako je sada u prvi plan stavljen ishod, a ne sadržaj predmeta, nastavni sadržaji dati u programu predstavljaju samo preporučene sadržaje nastavniku. Nastavnik je kreator nastave i učenja i on ima punu slobodu u planiranju, osmišljavanju i korišćenju sadržaja kojima će ostvariti definisane ishode.
Ishodi su iskazi o tome šta će učenici znati, razumeti i umeti da urade nakon obrađene nastavne oblasti/teme, odnosno na osnovu znanja koja grade učeći geografiju. Ishodi predstavljaju opis integrisanih znanja, veština, stavova i vrednosti koje učenik gradi, proširuje i produbljuje kroz tri programske oblasti ovog predmeta.
Glavna karakteristika nastave usmerene na dostizanje ishoda je učenje u školi tokom kojeg nastavnik treba da obezbedi uslove u kojima će učenik učiti:
- smisleno: povezivanjem onog što uči sa onim što zna i sa situacijama iz života; povezivanjem onoga što uči sa onim što je već učio iz geografije i drugih predmeta;
- problemski: samostalnim prikupljanjem i analiziranjem podataka i informacija; postavljanjem relevantnih pitanja sebi i drugima; razvijanjem plana rešavanja zadatog problema;
- divergentno: predlaganjem novih rešenja; smišljanjem novih primera; povezivanjem sadržaja u nove celine;
- kritički: poređenjem važnosti pojedinih činjenica i podataka; smišljanjem argumenata; predviđanjem posledica;
- kooperativno: kroz rad i saradnju sa učenicima i nastavnikom, kroz diskusiju i razmenu mišljenja koristeći sve raspoložive izvore znanja.

I. PLANIRANJE NASTAVE I UČENJA

Nastavni program orijentisan na ishode nastavniku daje veću slobodu u kreiranju i osmišljavanju nastave i učenja. Uloga nastavnika je da kontekstualizuje dati program potrebama konkretnog odeljenja imajući u vidu: sastav odeljenja i karakteristike učenika; udžbenike i druge nastavne materijale koje će koristiti; tehničke uslove, nastavna sredstva i medije kojima škola raspolaže; resurse, mogućnosti, kao i potrebe lokalne sredine u kojoj se škola nalazi. Polazeći od datih ishoda i sadržaja nastavnik najpre kreira svoj godišnji (globalni) plan rada iz koga će kasnije razvijati svoje operativne planove. Ishodi definisani po oblastima olakšavaju nastavniku dalju operacionalizaciju ishoda na nivo konkretne nastavne jedinice. Od njega se očekuje da za svaku nastavnu jedinicu, u fazi planiranja i pisanja pripreme za čas, definiše piramidu ishoda na tri nivoa: one koje bi svi učenici trebalo da dostignu, one koje bi većina učenika trebalo da dostigne i one koje bi trebalo samo najbolji učenici da dostignu. Na ovaj način postiže se indirektna veza sa obrazovnim standardima na tri nivoa postignuća učenika. Pri planiranju treba, takođe, imati u vidu da se ishodi razlikuju, da se neki lakše i brže mogu ostvariti, ali je za većinu ishoda potrebno više vremena i više različitih aktivnosti. Jako je važno da pri planiranju za konkretan čas nastavnik, pored svojih, isplanira i aktivnosti učenika.
U fazi planiranja nastave i učenja treba imati u vidu da je udžbenik nastavno sredstvo i da on ne određuje sadržaje predmeta. Zato je potrebno sadržajima datim u udžbeniku pristupiti selektivno i u odnosu na predviđene ishode koje treba dostići. Pored udžbenika, kao jednog od izvora znanja, na nastavniku je da učenicima omogući uvid i iskustvo korišćenja i drugih izvora saznavanja.

II. OSTVARIVANJE NASTAVE I UČENJA

Akcenat nastave geografije u petom razredu je da učenik uvidi značaj izučavanja geografije za njega lično i da izučavanjem predviđenih nastavnih oblasti razvije znanja, veštine, stavove i vrednosti za odgovoran odnos prema sebi, prirodi i budućnosti planete Zemlje. Program se oslanja na savremena dostignuća i perspektive razvoja geografske nauke, korelativan je i primeren interesovanjima i razvojnim sposobnostima učenika. On uvažava definisane standarde postignuća za ovaj predmet za kraj osnovnog obrazovanja i vaspitanja, kao i međupredmetne kompetencije.
Programsku strukturu čine tri oblasti:
1. Čovek i geografija
2. Vasiona
3. Planeta Zemlja

Na prvom nastavnom času nastavnik uvodi učenike u nastavni predmet, odnosno, upoznaje učenike sa značajem geografije, ne ulazeći u terminologiju geografskih disciplina. Na ovom času je potrebno pomoći učenicima da povežu postojeća znanja o prirodi i društvu sa geografijom kao naukom. Zajedno sa učenicima navesti primere i razloge zašto se izučava geografija. Takođe je potrebno upoznati učenike sa sadržajem nastavnog programa i dati im jasna uputstva za rad.
Programsku oblast *Vasiona* čine najosnovnija matematičko-geografska i astronomska znanja o vasioni, Sunčevom sistemu, obliku i veličini Zemlje, njenom položaju u vasioni i o nebeskim telima Sunčevog sistema. Kroz ovu nastavnu oblast potrebno je informisati učenike o osnovnim karakteristikama ostalih nebeskih tela, bez faktografskih podataka o planetama:veličina, udaljenost do Zemlje i slično. Preporučuje se nastavniku, ako ima mogućnosti, da sa učenicima poseti Planetarijum i Narodnu opservatoriju u Beogradu i da za vreme vedrih noći u lokalnoj sredini pokaže učenicima vidljiva sazvežđa i orijentaciju pomoću zvezde Severnjače.
Treću programska oblast *Planeta Zemlja* čine sadržaji fizičke geografije i razvrstani su u šest tema.
Poseban značaj imaju ishodi koji se odnose na oblik i veličinu Zemlje i raspored kontinenata i okeana. Za dostizanje ishoda predviđenih ovom temom najbolje je koristiti demonstrativno-ilustrativne metode i metode eksperimenta uz upotrebu modela Zemlje globusa i geografske karte. Imajući u vidu orijentaciju programa

predmeta i njegov fokus na razvijanje funkcionalnih znanja učenika, geografska karta i njeno korišćenje tokom proseca učenja i podučavanja je obavezna. Upoznavanje učenika sa kartom i sa osnovnim pojmovima kartografske pismenosti prema nastavnom programu započinje u prvom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja i predstavlja osnovu razvijanja funkcionalnih znanja. Zato treba raditi na daljem unapređivanju snalaženja učenika na karti tokom petog razreda, što predstavlja osnovu za kasnije izučavanje kartografskog gradiva u šestom razredu.
Za učenike ovog uzrasta posebno može biti teško razumevanje Zemljine rotacije, revolucije i posledica ovih kretanja. Zbog toga je potrebno posebnu pažnju posvetiti obradi i utvrđivanju ovih sadržaja. Nastavniku se preporučuje primena očiglednih nastavnih sredstava (globus, baterijska lampa, telurijum, video zapisi, animacije...) i demonstrativno-ilustrativne metode i metode eksperimenta kako bi se mogao postići visok stepen razumevanja i dostizanja predviđenih ishoda. To će biti preduslov za kasnije usvajanje niza drugih pojmova koji su u vezi sa smenom obdanice i noći, smenom godišnjih doba, formiranjem klimatskih pojaseva, odnosno svih pojmova koji su u vezi sa vremenom i klimom i uopšte, pojavama i procesima u atmosferi, kao i u hidrosferi i biosferi.
Pri obradi nastavnih sadržaja Revolucija Zemlje i Toplotni pojasevi treba objasniti termine, kao što su ekvator, Grinič, severni i južni povratnik i severni i južni polarnik. Ne treba ulaziti u terminologiju geografske širine, dužine i časovnih zona, jer će to biti predmet izučavanja u šestom razredu.
Nastavna oblast *Planeta Zemlja* ima poseban značaj jer u okviru nje učenici upoznaju objekte, pojave i procese, granske i međugranske veze, kao i posebne fizičko-geografske zakonitosti. Akcenat treba staviti na dostizanje ishoda koji se odnose na funkcionalno znanje učenika (kako se ponašati u slučaju zemljotresa, ekstremnih temperatura, atmosferskih nepogoda, bujica i poplava...) i treba navesti primere pozitivnog i negativnog delovanja čoveka na prirodu.
Prirodna sredina je u suštini splet tesno povezanih i međusobno uslovljenih komponenata koje predstavljaju jedinstvenu celinu. Imajući u vidu narušavanje ravnoteže u prirodnoj sredini, potrebno je ukazivati na prevenciju i na zaštitu prirode.
Potrebno je kod učenika razvijati odgovornost o očuvanju biljnih i životinjskih vrsta i racionalnom korišćenju prirodnih resursa kao uslovu opstanka na Zemlji. Jedan od značajnih ishoda petog razreda je da se od učenika očekuje da opiše odgovornost koju čovek ima prema planeti Zemlji, planeti koju nastanjujemo. Preporuka je da se prilikom planiranog izleta učenici upoznaju sa objektima geonasleđa i razviju pravilne stavove o njegovom značaju i očuvanju.
Pojedini preporučeni sadržaji mogu biti teški i apstraktni učenicima, pa se zato preporučuje zadržavanje na osnovnim pojmovima, pojavama i procesima uz obilato korišćenje didaktičkog materijala i raznovrsnih metoda rada. Jedna od osnovnih veština koja se preporučuje je pravilno geografsko posmatranje i uočavanje prirodnih objekata, pojava i procesa u lokalnoj sredini čime se podstiče prirodna radoznalost dece, samostalno istraživanje i njihova pravilna interpretacija. Sadržaji fizičke geografije daju mogućnost sticanja znanja, veština i navika korišćenjem statističkog materijala koji je sistematizovan u tabelama, kao i rukovanjem različitim mernim instrumentima, registrovanjem i obradom podataka koje oni pokazuju. Predlaže se, ukoliko za to ima mogućnosti da za obradu podataka učenici koriste IKT. Na ovaj način povezuju se i interpretiraju kvantitativni pokazatelji i utvrđuju uzročno-posledične veze i odnosi. U okviru ove teme svi fizičko-geografski objekti, pojave i procesi ne mogu se potpuno obraditi, što i nije cilj ovog nastavnog programa.
III. PRAĆENJE I VREDNOVANJE NASTAVE I UČENJA
Praćenje napredovanja učenika je u funkciji razvoja učenika u dostizanju ishoda. Praćenje i vrednovanje učenika započinje inicijalnom procenom nivoa na kome se učenik nalazi i u odnosu na to će se procenjivati njegov dalji tok napredovanja. Svaka aktivnost je dobra prilika za procenu napredovanja i davanje povratne informacije, a učenike treba osposobljavati i ohrabrivati da procenjuju sopstveni napredak u ostvarivanju ishoda predmeta, kao i napredak drugih učenika. U tu svrhu, svaki nastavni čas i svaka aktivnost učenika je prilika za formativno ocenjivanje, odnosno registrovanje napretka učenika i upućivanje na dalje aktivnosti. Nastavnik treba da podrži samorefleksiju (promišljanje učenika o tome šta zna, ume, može) i podsticanje samoregulacije procesa učenja kroz postavljanje ličnih ciljeva napredovanja i planiranja kako da ih ostvare. Ocenjivanje je sastavni deo procesa nastave i učenja kojim se obezbeđuje stalno praćenje ostvarivanja propisanih ciljeva, ishoda i standarda postignuća učenika u toku savladavanja školskog programa. Učenik se ocenjuje na osnovu usmene provere postignuća, pismene provere i praktičnog rada. Učenik se ocenjuje i na osnovu aktivnosti i njegovih rezultata rada: pisanju i izlaganju prezentacija, različitim oblicima grupnog rada, rad na projektima i sl. Kriterijumi brojčanog ocenjivanja (sumativno ocenjivanje) su definisani Pravilnikom o ocenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju.
Od učenika ne zahtevati memorisanje faktografskog i statističkog materijala kako bi znanja bila primenljiva, a učenici osposobljeni da sami istražuju i analiziraju određene geografske objekte, pojave i procese.
Rad svakog nastavnika sastoji se od planiranja, ostvarivanja i praćenja i vrednovanja. Važno je da nastavnik kontinuirano prati i vrednuje, osim postignuća učenika, i proces nastave i učenja, kao i sebe i sopstveni rad.

Naziv predmeta	**MATEMATIKA**
Cilj	**Cilj** nastave i učenja *matematike* je da učenik, ovladavajući matematičkim konceptima, znanjima i veštinama, razvije osnove apstraktnog i kritičkog mišljenja, pozitivne stavove prema matematici, sposobnost komunikacije matematičkim jezikom i pismom i primeni stečena znanja i veštine u daljem školovanju i rešavanju problema iz svakodnevnog života, kao i da formira osnov za dalji razvoj matematičkih pojmova.
Razred	**peti**
Godišnji fond časova	**144 časa**

OBLAST/TEMA	ISHODI Po završenoj oblasti/temi učenik će biti u stanju da:	SADRŽAJI
PRIRODNI BROJEVI I DELJIVOST	- izračuna vrednost jednostavnijeg brojevnog izraza i reši jednostavnu linearnu jednačinu ili nejednačinu (u skupu prirodnih brojeva); - reši jednostavan problem iz svakodnevnog života koristeći brojevni izraz, linearnu jednačinu ili nejednačinu (u skupu prirodnih brojeva); - primeni pravila deljivosti sa 2, 3, 4, 5, 9, 25 i dekadnim jedinicama; - razlikuje proste i složene brojeve i rastavi broj na proste činioce; - odredi i primeni NZS i NZD; - izvodi skupovne operacije unije, preseka, razlike i pravilno upotrebljava odgovarajuće skupovne oznake; - pravilno koristi reči *i*, *ili*, *ne*, *svaki* u matematičko-logičkom smislu;	Prvi deo Svojstva operacija sabiranja, množenja, oduzimanja i deljenja u skupu N_0. Deljenje sa ostatkom u skupu N_0 (jednakost $a = bq + r$, $0 \leq r<b$). Svojstva deljivosti; činioci i sadržaoci prirodnog broja. Deljivost sa 2, 5 i dekadnim jedinicama. Deljivost sa 4 i 25. Deljivost sa 3 i 9. Skupovi i skupovne operacije: unija, presek i razlika. Drugi deo Prosti i složeni brojevi. Eratostenovo sito. Rastavljanje prirodnih brojeva na proste činioce. Zajednički delilac i najveći zajednički delilac. Euklidov algoritam za nalaženje NZD. Zajednički sadržalac i najmanji zajednički sadržalac. Veza između NZD i NZS.
OSNOVNI POJMOVI GEOMETRIJE	- analizira odnose datih geometrijskih objekata i zapiše ih matematičkim pismom;	Tačke i prave; odnosi pripadanja i rasporeda. Odnos pravih u ravni; paralelnost.

	- opiše osnovne pojmove u vezi sa krugom (centar, poluprečnik, tangenta, tetiva) i odredi položaj tačke i prave u odnosu na krug; - nacrta pravu paralelnu datoj pravoj koristeći geometrijski pribor; - uporedi, sabira i oduzima duži, konstruktivno i računski; - preslika dati geometrijski objekat centralnom simetrijom i translacijom, - pravilno koristi geometrijski pribor;	Merenje dužine i jednakost duži. Kružnica i krug. Kružnica i prava. Prenošenje i nadovezivanje duži. Centralna simetrija. Vektor i translacija.
UGAO	- identifikuje vrste i opiše svojstva uglova (susedni, uporedni, unakrsni, uglovi na transverzali, uglovi sa paralelnim kracima) i primeni njihove uzajamne odnose; - nacrta pravu normalnu na datu pravu koristeći geometrijski pribor; - izmeri dati ugao i nacrta ugao zadate mere; - uporedi, sabere i oduzme uglove računski i konstruktivno, - reši jednostavan zadatak primenom osnovnih svojstva paralelograma (jednakost naspramnih stranica i naspramnih uglova);	Ugao, centralni ugao; jednakost uglova. Nadovezivanje uglova (susedni uglovi, konstruktivno upoređivanje, sabiranje i oduzimanje uglova). Uporedni uglovi; vrste uglova. Merenje uglova, sabiranje i oduzimanje mere uglova. Ugao između dve prave; normalne prave; unakrsni uglovi. Uglovi na transverzali. Translacija i uglovi.
RAZLOMCI	- pročita, zapiše, uporedi i predstavi na brojevnoj polupravoj razlomke i decimalne brojeve i prevodi ih iz jednog zapisa u drugi; - odredi mesnu vrednost cifre u zapisu decimalnog broja, - zaokrugli broj i proceni grešku zaokrugljivanja; - izračuna vrednost jednostavnijeg brojevnog izraza i reši jednostavnu linearnu jednačinu i nejednačinu; - reši jednostavan problem iz svakodnevnog života koristeći brojevni izraz, linearnu jednačinu ili nejednačinu; - odredi procenat date veličine; - primeni razmeru u jednostavnim realnim situacijama; - primeni aritmetičku sredinu datih brojeva; - sakupi podatke i prikaže ih tabelom i kružnim dijagramom i po potrebi koristi kalkulator ili raspoloživi softver;	Prvi deo Pojam razlomka oblika a/b ($a, b \in N$). Pridruživanje tačaka brojevne poluprave razlomcima. Proširivanje, skraćivanje i upoređivanje razlomaka. Decimalni zapis broja i prevođenje u zapis oblika a/b ($b \neq 0$). Upoređivanje brojeva u decimalnom zapisu. Zaokrugljivanje brojeva. Drugi deo Osnovne računske operacije s razlomcima (u oba zapisa) i njihova svojstva. Izrazi. Jednačine i nejednačine u skupu razlomaka. Treći deo Primene razlomaka (procenti, aritmetička sredina, razmera). Osnovna nejednakost $p < (p+q)/2 < q$.
OSNA SIMETRIJA	- identifikuje osnosimetričnu figuru i odredi njenu osu simetrije; - simetrično preslika tačku, duž i jednostavniju figuru koristeći geometrijski pribor; - konstruiše simetralu duži, simetralu ugla i primenjuje njihova svojstva; - konstruiše pravu koja je normalna na datu pravu ili paralelna datoj pravi.	Osna simetrija u ravni i njene osobine. Osa simetrije figure. Simetrala duži i konstrukcija normale. Simetrala ugla.

KORELACIJA SA DRUGIM PREDMETIMA
Informatika i računarstvo
Tehnika i tehnologija
Srpski jezik i književnost
Maternji jezik
Geografija

UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA

Osnovne karakteristike programa matematike su: usklađenost sa programom matematike za prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja, logička povezanost sadržaja i nastojanje, gde god je to moguće, da sadržaji prethode sadržajima drugih predmeta u kojima se primenjuju. Pri izboru sadržaja i pisanju ishoda za predmet matematika uzeta je u obzir činjenica da se učenjem matematike učenici osposobljavaju za: rešavanje raznovrsnih praktičnih i teorijskih problema, komunikaciju matematičkih jezikom, matematičko rezonovanje i donošenje zaključaka i odluka. Takođe, u obzir je uzeta i činjenica da sam proces učenja matematike ima svoje posebnosti koje se ogledaju broju godina izučavanja i nedeljnog broja časova predmeta i neophodnosti sticanja kontinuiranih znanja. Sadržaji programa predstavljaju osnovu za ostvarivanje ishoda, jer je njima obuhvaćeno sve ono što učenik treba da izgradi na nivou znanja, koje predstavlja osnovni uslov za ostvarivanje ishoda.

Nastavnici u svojoj svakodnevnoj nastavnoj praksi, treba da se oslanjaju na ishode, jer oni ukazuju šta je ono za šta učenici treba da budu osposobljeni tokom učenja predmeta u jednoj školskoj godini. Ishodi predstavljaju očekivane i definisane rezultate učenja i nastave. Ostvarivanjem ishoda, učenici usvajaju osnovne matematičke koncepte, ovladavaju osnovnim matematičkim procesima i veštinama, osposobljavaju se za primenu matematičkih znanja i veština i komunikaciju matematičkim jezikom. Kroz ishode se omogućava ostvarivanje i međupredmetnih kompetencija kao što su komunikacija, rad sa podacima i informacijama, digitalna kompetencija, rešavanje problema, saradnja i kompetencija za celoživotno učenje.

Predlog za realizaciju programa

Radi lakšeg planiranja nastave daje se orijentacioni predlog broja časova po temama (ukupan broj časova za temu, broj časova za obradu novog gradiva + broj časova za utvrđivanje i sistematizaciju gradiva). Prilikom izrade operativnih planova nastavnik raspoređuje ukupan broj časova predviđen za pojedine teme po tipovima časova (obrada novog gradiva, utvrđivanje i uvežbavanje, ponavljanje, proveravanje i sistematizacija znanja), vodeći računa o cilju predmeta i ishodima.

Prirodni brojevi i deljivost (34; 16+18)
Osnovni pojmovi geometrije (17;7+10)
Ugao (17;7+10)
Razlomci (55; 23+32)
Osna simetrija (13; 5+8)

U nastavnom programu su sadržaji pojedinih tema podeljeni na dva ili tri dela, zbog toga što je poželjno kombinovati algebarske i geometrijske sadržaje. Predloženi redosled realizacije tema:

1. Prirodni brojevi i deljivost - prvi deo;
2. Osnovni pojmovi geometrije;

3. Prirodni brojevi i deljivost - drugi deo;
4. Razlomci - prvi deo;
5. Ugao;
6. Razlomci - drugi deo;
7. Osna simetrija;
8. Razlomci - treći deo.

Predložena podela tema i redosled realizacije nisu obavezni za nastavnike, već samo predstavljaju jedan od mogućih modela.

Napomena: za realizaciju 4 pismena zadataka (u trajanju od po jednog časa), sa ispravkama, planirano je 8 časova.

I. PLANIRANJE NASTAVE I UČENJA

Nastavni program usmerava nastavnika da nastavni proces koncipira u skladu sa definisanim ishodima, odnosno da planira kako da ostvari ishode, koje metode i tehnike da primeni, kao i koje aktivnosti će za to odabrati. Definisani ishodi pokazuju nastavniku i koja su to specifična znanja i veštine koja su učeniku potrebna za dalje učenje i svakodnevni život. Prilikom planiranja časa, ishode predviđene programom treba razložiti na manje koji odgovaraju aktivnostima planiranim za konkretan čas. Treba imati u vidu da se ishodi u programu razlikuju, da se neki mogu lakše i brže ostvariti, dok je za druge potrebno više vremena, više različitih aktivnosti i rad na različitim sadržajima. Ishode treba posmatrati kao cilj kome se teži tokom jedne školske godine. Nastavu u tom smislu treba usmeriti na razvijanje kompetencija, i ne treba je usmeriti samo na ostvarivanje pojedinačnih ishoda.

Pri obradi novih sadržaja treba se oslanjati na postojeće iskustvo i znanje učenika, i nastojati, gde god je to moguće, da učenici samostalno izvode zaključke. Osnovna uloga nastavnika je da bude organizator nastavnog procesa, da podstiče, organizuje i usmerava aktivnost učenika. Učenike treba upućivati da koriste udžbenik i druge izvore znanja, kako bi usvojena znanja bila trajnija i šira, a učenici osposobljeni za primenu u rešavanju raznovrsnih zadataka.

Na časovima treba kombinovati različite metode i oblike rada, što doprinosi većoj racionalizaciji nastavnog procesa, podstiče intelektualnu aktivnost učenika i nastavu čini interesantnijom i efikasnijom. Izbor metoda i oblika rada zavisi od nastavnih sadržaja koje treba realizovati na času i predviđenih ishoda, ali i od specifičnosti određenog odeljenja i individualnih karakteristika učenika.

II. OSTVARIVANJE NASTAVE I UČENJA

Prirodni brojevi i deljivost - Ova tema predstavlja prirodnu vezu sa gradivom prvog ciklusa i u okviru nje treba proširiti i produbiti znanja koja su učenici ranije stekli. Obnoviti svojstva skupova N i N_0 (prethodnik ili sledbenik) i podsetiti se pridruživanja brojeva tačkama brojevne prave.

Kroz raznovrsne zadatke sa izrazima, jednačinama i nejednačinama iz svakodnevnog života, nastaviti sa izgrađivanjem pojmova brojevni izraz, promenljiva, izraz s promenljivom i pridruživanje, koristeći pri tome i termine izraz, formula, iskaz. Kod jednačina i nejednačina zadržati se na jednostavnijim oblicima, u cilju usvajanja koncepta rešavanja datog problema.

Uočavati primere jednostavnijih (funkcijskih) zavisnosti u raznim oblastima (pridruživanje po datom pravilu brojeva - brojevima, brojeva - dužima, brojeva - površinama i dr.). Pri tome je važno korišćenje dijagrama i tabela (dijagram toka algoritma, tabela rezultata nekog prebrojavanja ili merenja i dr). U ovom delu treba koristiti i primere sa geometrijskim oblicima, u kojima se pojavljuje zavisnost među veličinama.

U delu koji se odnosi na deljivost, podsetiti učenike da deljenje u skupu prirodnih brojeva bez ostatka nije uvek moguće. Uvesti deljenje sa ostatkom, jednakost $a=bq+r$, $0\leq r<b$ i skup mogućih ostataka. Istaći svojstva deljivosti i analizirati deljivost zbira, razlike i proizvoda.

Pravila deljivosti dekadnim jedinicama i brojevima 2, 5, 4 i 25 uvesti tako da učenici sami otkrivaju zakonitosti i aktivno se uključuju u proces istraživanja i učenja, dok za pravila deljivosti sa 3 i 9 treba učenike dobro izabranim primerima voditi do pravila. Takođe, učenici treba da uoče i veze između ovih pravila (npr. ako je broj deljiv sa 10, deljiv je i sa 2 i sa 5). Na ovom uzrastu, naglasak treba da bude na primeni, a ne na formalnom načinu izlaganja.

Na konkretnim primerima podskupova N_0, uvesti različite načine zapisivanja skupova uz uvođenje pojma praznog skupa i beskonačnog skupa. Uvesti osnovne pojmove o skupovima i matematičkom izražavanju: skup, elementi, podskup, jednakost skupova, prazan skup, sa odgovarajućim znacima; skupovne operacije: unija, presek, razlika i odgovarajuće oznake. Korišćenjem primera iz tekućih sadržaja, posebno aritmetičkih i kasnije geometrijskih, dalje osmišljavati pojam skupa, izgrađivati matematički jezik i unositi preciznost u izražavanju. Na podesnim primerima ilustrovati matematičko-logičku upotrebu reči: *svaki*, *neki*, *ili*, *i*, *ne*, *sledi* (*ako...onda*). Skupovne operacije nad dva skupa treba ilustrovati raznovrsnim primerima sa prirodnim brojevima, uz korišćenje Venovih dijagrama i bez njih. Pored toga, učenici treba da rešavaju zadatke u kojima se skupovne operacije primenjuju na skupove delilaca, odnosno sadržalaca brojeva, što predstavlja dobar uvod za uvođenje pojmova najveći zajednički delilac i najmanji zajednički sadržalac.

Uvesti pojmove prostog i složenog broja, objasniti postupak Eratostenovog sita i postupak rastavljanja prirodnih brojeva na proste činioce i određivanja najvećeg zajedničkog delioca i najmanjeg zajedničkog sadržaoca, Euklidov algoritam (na konkretnim primerima) i vezu između NZD i NZS, i osposobiti učenike za njihovi primenu u problemskim zadacima.

Osnovni pojmovi geometrije - Glavni cilj teme jeste da uspostavi prirodni prelaz na više nivoe razumevanja geometrije, sa nivoa *vizuelizacije* (na kome su bazirani sadržaji geometrije u prvom ciklusu), na nivoe *analiziranja* i *apstrakcije* (odn. *neformalne dedukcije*). Novi nivo podrazumeva opisivanje i reprezentacije geometrijskih objekata na prirodnom i formalnom jeziku, analiziranje odnosa među objektima. Učenici usvajaju elemente deduktivnog zaključivanja (pravilno formulisanje tvrđenja; pravilno zaključivanje, pravilno korišćenje veznika i, ili, a naročito ako...onda). Sadržaje treba da prate zadaci u kojima se ističe pravilno izražavanje, dogovoreno označavanje, korektno crtanje, i kojima se podstiče logičko-kombinatorno razmišljanje.

Polazeći od pojmova *tačke* i *prave* i odnosa *pripadanja* i *rasporeda* uvesti pojam duži i pojam poluprave i načine njihovog obeležavanja. Neformalno istaći očigledne istine koje se odnose na navedene pojmove i odnose.

Razmatrati odnos dve prave u ravni; formulisati kao očiglednu istinu da za svaku pravu i tačku van nje postoji jedinstvena prava koja prolazi kroz datu tačku i paralelna je datoj pravoj; zajedno sa ovom činjenicom pokazati crtanje (običnim i trougaonim lenjirom) prave paralelne datoj pravoj kroz tačku koja joj ne pripada. Kroz zadatke istaći simetričnost i tranzitivnost paralelnosti (bez uvođenja tih pojmova), kao i oblasti na koje je podeljena ravan zadatim pravama. Kao posebno važne oblasti (zajedno sa granicom) istaći *trouglove* i *paralelograme* i načine njihovog označavanja.

Objasniti praktičan značaj standarnih jedinica mere i potrebu za delovima jedinice mere. Izražavati dužine višeimenovanim brojevima i istaći pretvaranje u jednoimene najnižih jedinica. Jednakost duži uvesti kao jednakost njihovih dužina (uz isticanje da se jednakost ne odnosi na jednakost duži kao skupova tačaka).

Uvesti pojmove: kružnica, krug, centar, poluprečnik, prečnik, luk, tetiva i tangenta. Odnos dve kružnice, odnosno dva kruga razmatrati na konkretnim primerima i zadacima.

Koristiti šestar kao geometrijski instrument za crtanje kružnica, upoređivanje duži i operacije nad njima.

Konstruktivno upoređivanje, sabiranje i oduzimanje duži povezati sa merenjem. U zadacima koristiti izlomljene linije (otvorene i zatvorene) bez eksplicitne definicije i uvesti pojam obima zatvorene izlomljene linije.

Centralnom simetrijom preslikavati tačke, duži, kružnice, trouglove, kvadrate i pravougaonike. Istaći osnovne osobine centralne simetrije i povezati ih sa osobinama paralelograma.

Uvesti pojmove usmerenih duži i vektora (intenzitet, pravac, smer). Translacijom ("paralelnim prenošenjem") preslikavati tačke, duži, kružnice, trouglove, kvadrate i pravougaonike i ostale jednostavne figure, koristeći pri tome geometrijski pribor. Istaći osnovne osobine translacije i povezati ih sa osobinama paralelograma.

Ugao - Ugaonu liniju uvesti kao uniju dve poluprave sa zajedničkim početkom. Ako ugaona linija nije opružena, istaći razliku između konveksne i nekonveksne oblasti u zavisnosti od toga da li ta oblast sadrži ili ne sadrži duž čiji su krajevi na kracima. Ugao uvesti kao uniju ugaone linije i jedne od pomenutih oblasti, ali dalja razmatranja ograničiti samo na konveksne uglove. Uvesti i označavanje uglova malim slovima grčkog alfabeta. Koristeći se mehaničkim modelima (kretanje klatna, lepeza i sl.) motivisati pridruživanje kružnih lukova (i odgovarajućih tetiva) uglovima. Jednake uglove uvesti kao uglove čije su odgovarajuće tetive u krugovima jednakih poluprečnika jednake. Na ovo objašnjenje nadovezati konstruktivno prenošenje uglova pomoću šestara i lenjira, a zatim i konstruktivno upoređivanje, sabiranje i oduzimanje uglova.

Razviti kod učenika veštinu merenja i crtanja ugla pomoću uglomera. Povezati jednakost uglova sa jednakošću njihovih mera. Uvesti delove stepena (minute i sekunde) i postupke sabiranja i oduzimanja mera uglova.

Objasniti jednakost unakrsnih uglova i uvesti normalnost pravih. Učenike treba osposobiti da crtaju normalu na pravu iz date tačke upotrebom trougaonog lenjira, a nakon isticanja normalnosti tangente i odgovarajućeg poluprečnika, i za crtanje tangente na kružnicu u zadatoj tački kružnice. Objasniti šta se podrazumeva pod rastojanjem tačke od prave. Pod uglom između pravih koje nisu međusobno normalne podrazumevati odgovarajući oštar ugao.

Istaći uglove koje obrazuje transverzala dve paralelne prave. Kada transverzala nije normalna na paralelnim pravama, dobijene uglove podeliti na oštre i tupe i istaći da su svi uglovi iste vrste međusobno jednaki.
Obnoviti jednakost naspramnih stranica paralelograma, i izvesti jednakost naspramnih uglova paralelograma. Objasniti šta se podrazumeva pod rastojanjem između dve paralelne prave. Istaći odnose uglova sa paralelnim kracima.
Razlomci - Pojam razlomka, kao dela celine, učenici su upoznali u prvom ciklusu. Na početku uvesti pojmove pravog odnosno nepravog razlomka, kao i mešovitog broja. Pretvaranje mešovitog broja u nepravi razlomak i obrnuto, povezati sa postupkom deljenja sa ostatkom.
Geometrijsku interpretaciju nenegativnih racionalnih brojeva uvodimo pomoću brojevne poluprave. Primeri za to treba da budu raznovrsni, imenioci razlomaka ne treba da budu veći od 10, a učenici treba da shvate važnost izbora jedinične duži za precizno prikazivanje datih razlomaka. Brojevna poluprava se može koristiti i za upoređivanje razlomaka.
Proširivanje i skraćivanje razlomaka uvoditi na osnovu osobine količnika da se on ne menja kada se i deljenik i delilac pomnože, odnosno podele istim brojem različitim od nule. Skraćivanje razlomka do nesvodljivog povezati sa poznatim postupkom nalaženja najvećeg zajedničkog delioca brojioca i imenioca. Na primerima pokazati da se skraćivanje može izvesti i postupno, ali da je prethodni postupak efikasniji.
Upoznati učenike sa različitim načinima upoređivanja razlomaka. Primere koji se koriste treba ilustrovati pomoću kružnih isečaka ili figura u kvadratnoj mreži i na taj način povezati ovaj deo teme sa temama iz geometrije (npr. ugao i merenje ugla).
Uvođenje decimalnog zapisa razlomka i njihovo prikazivanje na brojevnoj polupravoj povezati sa merenjem dužine, mase i zapremine tečnosti, korišćenjem primera iz svakodnevnog života. Prevođenje razlomaka u decimalni zapis započeti sa razlomcima koji se mogu svesti na decimalne razlomke, a nakon toga uvesti i pojam periodičnog decimalnog zapisa.
Sabiranje i oduzimanje razlomaka uvesti svođenjem na zajednički imenilac, s tim što na početku ne treba insistirati na najmanjem zajedničkom sadržaocu.
Množenje razlomaka najlakše je ilustrovati u kvadratnoj mreži npr. preko površine pravougaonika. Pre deljenja razlomaka upoznati učenike sa pojmom recipročne vrednosti razlomka i prirodnog broja. Samo deljenje uvesti pomoću jednostavnih primera deljenja razlomka prirodnim brojem i na kraju uopštiti da je deljenje razlomkom isto što i množenje njegovom recipročnom vrednošću.
Kod sabiranja, oduzimanja i množenja decimalnih brojeva koristiti analogiju sa izvođenjem istih operacija sa prirodnim brojevima. Kod deljenja uvesti prvo deljenje decimalnog broja prirodnim, a nakon toga, kroz dobro odabrane primere, pokazati kako se deljenje decimalnih brojeva svodi na prethodni slučaj.
Upoznati učenike sa činjenicom da osobine računskih operacija koje su važile u skupu prirodnih brojeva, važe i u skupu razlomaka. Kod izraza se treba zadržati na primerima koji nisu suviše složeni, jer je cilj uvežbavanje izvođenja računskih operacija i primena njihovih osobina. Prilikom obrade jednačina i nejednačina treba se zadržati na jednostavnijim primerima i koristiti analogiju sa rešavanjem jednačina i nejednačina u skupu prirodnih brojeva. Treba imati u vidu da su ishodi koji se odnose na izraze, jednačine i nejednačine razvojnog tipa, odnosno ishodi koji se razvijaju i tokom narednih razreda.
Veoma važan deo ove teme su problemski - tekstualni zadaci u kojima se koriste razlomci i decimalni zapis razlomaka, pomoću kojih se podstiče razvoj logičkog načina mišljenja. Mogu se obraditi i razni problemi iz svakodnevnog života, npr. planiranje kućnog budžeta kojim se, pored uvežbavanja operacija sa decimalnim zapisom brojeva, stvara i osnova za razvoj finansijske pismenosti, a ima i svoju vaspitnu ulogu.
U delu koji se odnosi na primenu, potrebno je učenike osposobiti da procentni zapis razlomka, aritmetičku sredinu i razmeru povežu sa problemima iz svakodnevnog života (popusti, poskupljenja, podela novca u određenoj razmeri, izračunavanje prosečne ocene, visine ili primena aritmetičke sredine u sportu).
Uvođenje procentnog zapisa razlomka poželjno je obraditi kroz vizuelne predstave na dijagramima (najpre kvadrata podeljenog na stotine, a zatim proizvoljnog pravougaonika, pravilnog mnogougla ili kruga) i kroz situacije u kojima se procenat pojavljuje, kao što su izračunavanja sniženja ili poskupljenja nekog proizvoda, najpre za 25%, 50% i 75%, a nakon razumevanja pojma i koncepta, i za bilo koju drugu vrednost. Kroz ove primere ujedno se može uvežbavati i prevođenje razlomka u decimalni i procentni zapis, kroz primere koji iziskuju ovakvu vrstu zapisa broja.
Aritmetičku sredinu je poželjno obraditi i vežbati na konkretnim primerima (ocene u dnevniku, sport, kroz istraživačke zadatke i sl.).
Važno je pravilno formiranje i razumevanje pojma razmere. Osposobiti učenike za njeno korišćenje u praksi: pri crtanju i čitanju raznih planova i grafikona; pri određivanju rastojanja; pri rešavanju problema podele u datoj razmeri i pri povećavanju i smanjivanju slika. Obradu ovog gradiva podrediti praktičnom cilju, uz povezivanje s već upoznatim sadržajima matematike i drugih predmeta.
Ova oblast je pogodna za razvijanje raznih drugih kompetencija, kroz zadatke koji bi od učenika iziskivali različite vrste istraživanja. Rezultate istraživanja učenici treba da predstavljaju grafički i na taj način steknu osećaj za upoređivanje razlomaka u različitim zapisima. Za ishod koji se odnosi na prikupljanje podataka i prikazivanje podataka u tabeli i kružnom dijagramu ne postoji odgovarajući sadržaj, jer je predviđeno da se na ostvarivanju ovog ishoda radi tokom realizacije cele teme.
Osna simetrija - Kod uvođenja pojma osne simetrije od velike važnosti su: primeri koji se učenicima daju na neposredno posmatranje i eksperimentisanje i pitanja koja učenicima postavljamo kako bi došli do njihovih osnovnih predstava o najvažnijim karakteristikama osne simetrije.
Primere sa osnom simetrijom započeti na kvadratnoj mreži sa osama simetrije koje su identične sa linijama mreže, sa ciljem da učenici samostalno dođu do osnovnih osobina osne simetrije, a zatim preći na primere bez kvadratne mreže. Osnom simetrijom preslikavati tačku, duž, krug, trougao, kvadrat i pravougaonik, a prilikom crtanja koristiti geometrijski pribor.
Pojam osnosimetrične figure se takođe usvaja intuitivno, što znači da se nizom primera ukazuje da postoje figure koje imaju jednu ili više osa simetrija i figure koje nemaju tu osobinu.
Učenike naučiti da koristeći geometrijski pribor, konstruišu simetralu duži, simetralu ugla, normalu iz tačke na pravu i primene njihove osobine u problemskim zadacima.
III. PRAĆENJE I VREDNOVANJE NASTAVE I UČENJA
Sastavni deo procesa razvoja matematičkih znanja u svim fazama nastave treba da bude i praćenje i procenjivanje stepena ostvarenosti ishoda, koje treba da obezbedi što pouzdanije sagledavanje razvoja i napredovanja učenika. Taj proces treba započeti inicijalnom procenom nivoa na kome se učenik nalazi. Prikupljanje informacija iz različitih izvora (svakodnevna posmatranja, aktivnost na času, učestvovanje u razgovoru i diskusiji, samostalan rad, rad u grupi, testovi) pomaže nastavniku da sagleda postignuća (razvoj i napredovanje) učenika i stepen ostvarenosti ishoda. Svaka aktivnost je dobra prilika za procenu napredovanja i davanje povratne informacije, a učenike treba osposobljavati i ohrabrivati da procenjuju sopstveni napredak u ostvarivanju ishoda predmeta.

Naziv predmeta	**BIOLOGIJA**
Cilj	Cilj nastave i učenja biologije je da učenik izučavanjem živih bića u interakciji sa životnom sredinom i bioloških procesa razvije odgovoran odnos prema sebi i prirodi i razumevanje značaja biološke raznovrsnosti i potrebe za održivim razvojem.
Razred	**peti**
Godišnji fond časova	**72 časa**

OBLAST/TEMA	ISHODI Po završenoj oblasti/temi učenik će biti u stanju da:	SADRŽAJI PREPORUČENI
POREKLO I RAZNOVRSNOST ŽIVOTA	- istražuje osobine živih bića prema uputstvima nastavnika i vodi računa o bezbednosti tokom rada; - grupiše živa bića prema njihovim zajedničkim osobinama; - odabira makro-morfološki vidljive osobine važne za klasifikaciju živih bića;	Živa bića, neživa priroda i biologija. Osobine živih bića: ćelijska građa, ishrana, disanje, izlučivanje, nadražljivost, pokretljivost, razmnožavanje, rast i razviće. Jednoćelijski i višećelijski organizmi. Osnove klasifikacije: glavni (morfološki) karakteri i osobine važne za klasifikaciju. Formiranje skupova karaktera koji se uklapaju jedni u druge (grupisanje živih bića). Ishrana. Hrana kao izvor energije i gradivnih supstanci potrebnih za obavljanje svih

		životnih procesa. Disanje kao razmena gasova u različitim sredinama. Izlučivanje. Nadražljivost. Pokretljivost - kretanje. Razmnožavanje: bespolno i polno. Rast i razviće. Dužina života. Promene koje čovek prolazi tokom razvića; pubertet i polna zrelost.
JEDINSTVO GRAĐE I FUNKCIJE KAO OSNOVA ŽIVOTA	- identifikuje osnovne prilagođenosti spoljašnje građe živih bića na uslove životne sredine, uključujući i osnovne odnose ishrane i rasprostranjenje; - jednostavnim crtežom prikaže biološke objekte koje posmatra i istražuje i označi ključne detalje;	Život u vodenoj i kopnenoj sredini - izgled, prilagođenosti na način života Život u vodi - izgled, prilagođenosti na način života. Život na kopnu - izgled, prilagođenosti na način života. Život pod zemljom - izgled, prilagođenosti na način života.
NASLEĐIVANJE I EVOLUCIJA	- prikuplja podatke o varijabilnosti organizama unutar jedne vrste, tabelarno i grafički ih predstavlja i izvodi jednostavne zaključke; - razlikuje nasledne osobine i osobine koje su rezultat delovanja sredine, na modelima iz svakodnevnog života; - postavlja jednostavne pretpostavke, ogledom ispituje uticaj sredinskih faktora na nenasledne osobine živih bića i kritički sagledava rezultate; - koristi dostupnu IKT i drugu opremu u istraživanju, obradi podataka i prikazu rezultata;	Prenošenje osobina sa roditelja na potomke. Razlike roditelja i potomaka. Razlike polnog i bespolnog razmnožavanja u nastanku varijabilnosti. Jedinke unutar jedne vrste se međusobno razlikuju (varijabilnost) - uzroci varijabilnosti: nasleđivanje i uticaj sredine na razviće svake jedinke. Varijabilnost organizama unutar vrste je preduslov za evoluciju.
ŽIVOT U EKOSISTEMU	- dovede u vezu promene u spoljašnjoj sredini (uključujući uticaj čoveka) sa gubitkom raznovrsnosti živih bića na Zemlji; - napravi razliku između odgovornog i neodgovornog odnosa prema živim bićima u neposrednom okruženju; - predlaže akcije brige o biljkama i životinjama u neposrednom okruženju, učestvuje u njima, sarađuje sa ostalim učesnicima i rešava konflikte na nenasilan način; - ilustruje primerima delovanje ljudi na životnu sredinu i procenjuje posledice takvih dejstava;	Živa bića iz neposrednog okruženja. Pozitivan i negativan uticaj ljudi na živa bića i životnu sredinu. Zaštita živih bića i životne sredine. Projekat očuvanja prirode u mom kraju. Divlje životinje kao kućni ljubimci - da ili ne. Značaj vrsta za čoveka (samoniklo jestivo, lekovito, otrovno bilje; životinje kao hrana i mogući prenosioci bolesti, otrovne životinje).
ČOVEK I ZDRAVLJE	- identifikuje elemente zdravog načina života i u odnosu na njih ume da proceni sopstvene životne navike i izbegava rizična ponašanja.	Zdrava ishrana i unos vode. Energetski napici. Štetnost duvanskog dima i psihoaktivnih supstanci. Fizička aktivnost i zdravlje. Promene u pubertetu i posledice preranog stupanja u seksualne odnose.

KORELACIJA SA DRUGIM PREDMETIMA:
Matematika
Fizičko i zdravstveno vaspitanje
Informatika i računarstvo
Geografija
Tehnika i tehnologija
Likovna kultura
Srpski jezik i književnost
Maternji jezik

UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA

Program biologije za peti razred je deo spiralnog nastavnog programa biologije za osnovnu školu i orijentisan je na ostvarivanje ishoda.
Spiralni nastavni program podrazumeva da u svakom razredu iz svake oblasti učenik usvaja manju količinu informacija, do kojih dolazi samostalno uz podršku nastavnika. U svakom narednom razredu količina informacija - znanja se po malo povećava, pri čemu se novo znanje povezuje sa znanjem i iskustvom stečenim u prethodnom razredu, uz postepeno pojačavanje zahteva, u smislu logičkih i metodoloških operacija. Na taj način se znanje postepeno proširuje i produbljuje, odnosno gradi.
Ishodi su iskazi o tome šta učenici umeju da urade na osnovu znanja koja su stekli učeći biologiju. Predstavljaju opis integrisanih znanja, veština, stavova i vrednosti učenika u pet oblasti predmeta: *poreklo i raznovrsnost života*, *jedinstvo građe i funkcije kao osnova života*, *nasleđivanje i evolucija*, *život u ekosistemu* i *čovek i zdravlje*. (Ishodi za šestu oblast *posmatranje, merenje i eksperiment u biologiji* su raspoređeni u prethodnih pet, shodno planiranim aktivnostima.) Ishodi omogućavaju da se cilj nastave biologije dostigne u skladu sa predmetnim i međupredmetnim kompetencijama i revidiranim standardima. Oni ne propisuju strukturu, sadržaje i organizaciju nastave, kao ni kriterijume i način vrednovanja učeničkih postignuća. Za izradu ishoda korišćena je Blumova revidirana taksonomija. Ishodi su formulisani na nivou primene.
Glavna karakteristika nastave usmerene na ostvarivanje ishoda biologije je nastava usmerena na učenje u školi, što znači da učenik treba da uči:
- *smisleno*: povezivanjem onog što uči sa onim što zna i sa situacijama iz života; povezivanjem onog što uči sa onim što je učio iz biologije i drugih predmeta;
- *problemski*: samostalnim prikupljanjem i analiziranjem podataka i informacija; postavljanjem relevantnih pitanja sebi i drugima; razvijanjem plana rešavanja zadatog problema;
- *divergentno*: predlaganjem novih rešenja; smišljanjem novih primera; povezivanjem sadržaja u nove celine;
- *kritički*: poređenjem važnosti pojedinih činjenica i podataka; smišljanjem argumenata;
- *kooperativno*: kroz saradnju sa nastavnikom i drugim učenicima; kroz diskusiju i razmenu mišljenja; uvažavajući argumente sagovornika.
Učeći na ovaj način, učenik stiče nove vrednosti jer nastavnik postavlja drugačije zahteve.

I. PLANIRANJE NASTAVE I UČENJA

Nastavni program orijentisan na ishode nastavniku daje veću slobodu u kreiranju i osmišljavanju nastave i učenja. Uloga nastavnika je da kontekstualizuje ovaj dati program potrebama konkretnog odeljenja imajući u vidu: sastav odeljenja i karakteristike učenika; udžbenike i druge nastavne materijale koje će koristiti; tehničke uslove, nastavna sredstva i medije kojima škola raspolaže; resurse, mogućnosti, kao i potrebe lokalne sredine u kojoj se škola nalazi. Polazeći od datih ishoda i sadržaja nastavnik najpre kreira svoj godišnji-globalni plan rada iz koga će kasnije razvijati svoje operativne planove. Ishodi definisani po oblastima olakšavaju nastavniku dalju operacionalizaciju ishoda na nivo konkretne nastavne jedinice. Sada nastavnik za svaku oblast ima definisane ishode. Od njega se očekuje da za svaku nastavnu jedinicu, u fazi planiranja i pisanja pripreme za čas, definiše piramidu ishoda na tri nivoa: one koje bi svi učenici trebalo da dostignu, one koje bi većina učenika trebalo da dostigne i one koje bi trebalo samo neki učenici da dostignu. Na ovaj način postiže se indirektna veza sa standardima na tri nivoa postignuća učenika. Pri planiranju treba, takođe, imati u vidu da se ishodi razlikuju, da se neki lakše i brže mogu ostvariti, ali je za većinu ishoda potrebno više vremena i više različitih aktivnosti. U fazi planiranja nastave i učenja veoma je važno imati u vidu da je udžbenik nastavno sredstvo i da on ne određuje sadržaje predmeta. Zato je potrebno sadržajima datim u udžbeniku pristupiti selektivno i u odnosu na predviđene ishode koje treba dostići. Pored udžbenika, kao jednog od izvora znanja, na nastavniku je da učenicima omogući uvid i iskustvo korišćenja i drugih izvora saznavanja. Preporuka je da nastavnik planira i priprema nastavu samostalno i u saradnji sa kolegama zbog uspostavljanja korelacija među predmetima (predstavljanje grupa organizama Venovim dijagramima, pisanje eseja na maternjem i stranom jeziku koji uče, crtanje itd.).

II. OSTVARIVANJE NASTAVE I UČENJA

Učenici u peti razred ulaze sa znanjem osnovnih bioloških pojmova, sa određenim životnim iskustvima i uobličenim stavovima, ali i da se po tome razlikuju, i da na tome treba pažljivo graditi nova znanja, veštine, stavove i vrednosti. Dok se ne pojave udžbenici koji odgovaraju ovom programu, preporučuje se da nastavnici izrađuju materijale za učenje.

Akcenat nastave biologije u petom razredu je na razumevanju koncepta raznovrsnosti živog sveta i njegovog značaja za prirodu i čoveka, značaja procesa koji karakterišu život i odnosa koji se uspostavljaju u prirodi. To bi trebalo da bude dobra osnova za dalje učenje biologije i ostalih predmeta iz prirodne grupe i razvoj naučnog i kritičkog pristupa biološkim fenomenima.

Oblast: Poreklo i raznovrsnost živog sveta

U izučavanju ćelije akcenat je na tome da je ćelija osnovna jedinica građe svih živih bića, da ima svoje osnovne delove (ćelijsku membranu, citoplazmu sa organelama i jedro sa naslednim materijalom, kao i da postoje ćelije čiji se nasledni materijal nalazi slobodan u citoplazmi, kao u slučaju bakterija) i da prema broju ćelija razlikujemo jednoćelijska i višećelijska živa bića. Nije potrebno detaljno izučavati građu ćelije, niti pominjati pojedine organele. Procedure za istraživanje i elemente bezbednog rada određuje nastavnik i upoznaje učenike. Preporuka je da se mikroskop ne koristi, već da đaci tokom vežbe samostalno koriste lupu posmatrajući krupne ćelije koje su im dostupne shodno okruženju u kome se škola nalazi, kao npr. ćelije parenhima pomorandže, jaje ptice, ikra ribe, jaja vodozemaca...

Izučavanje zajedničkih osobina živih bića treba obraditi kroz oglede (potrebe za vodom, odgovarajućom temperaturom za rast, disanje, razvoj i razmnožavanje i ishrana se mogu pratiti na kvascu; disanje, u smislu razmene gasova, se može pratiti ogledom sa svećom; kretanje se može pratiti ogledom sa kišnom glistom na papiru itd.). Potrebno je zajedničke osobine obrađivati uporedo, na predstavnicima svih velikih grupa, ali bi uvek trebalo krenuti od čoveka kao bića koje je ovom uzrastu najbliže. Osobine koje se ne mogu obraditi ogledom, mogu se obraditi kroz istraživački rad učenika. Preporuka je da učenici ovog uzrasta sve zadatke obavljaju u paru, čime razvijaju sposobnosti saradnje i nenasilne komunikacije, a nastavnik može da ostvari mnogo bolji uvid u aktivnosti učenika. Sve što učenici posmatraju ili istražuju bi trebalo da prikažu crtežom i na njemu obeleže ključne detalje.

Posle istraživanja zajedničkih osobina, učenici bi trebalo samostalno da izvode grupisanje organizama, prema zadatom kriterijumu. Nastavnik može samostalno odabrati jednu ili više grupa (na primeru biljaka i životinja) pogodnih za savladavanje naučnog principa klasifikacije organizama. Treba više pažnje posvetiti karakterističnim osobinama (morfologiji), a ne onome što živa bića rade (npr. rastu celog života, mogu da plivaju...), kako izgledaju (npr. imaju određenu boju), ili zato što *a priori* znamo pripadnost grupi (npr. cvetnice, beskičmenjaci, sisari...). Ovakav način na koji se živa bića klasifikuju putem uspostavljanja hijerarhije glavnih "atributa" (karaktera) koje imaju i uklapanja u pojedine skupove (grupe), omogućava uvođenje naučnog pristupa i razumevanje biološke evolucije. Ne preporučuje se uvođenje nižih sistematskih kategorija, osim vrste zbog nasleđivanja osobina. Slično kao i kod obrade zajedničkih osobina živih bića, sve što učenici posmatraju ili istražuju bi trebalo da prikažu crtežom i na njemu obeleže ključne detalje, kao i da naprave rečnik osnovnih pojmova, pri čemu na ovom uzrastu ne insistirati na upotrebi pojmova kao što su morfologija, anatomija, hijerarhija...

Preporučeni broj časova za realizaciju ove oblasti je: 16 za obradu, 8 za utvrđivanje, 9 za vežbe i 1 čas za sistematizaciju.

Oblast: Jedinstvo građe i funkcije kao osnova života

U ovoj oblasti je akcenat na učeničkom istraživanju spoljašnjih osobina živih bića iz neposrednog okruženja i njihovom odnosu sa uslovima sredine u kojoj žive (npr. za *život u vodenoj i kopnenoj sredini* žaba, komarac, vilin konjic itd.; za *život u vodi* rečna školjka, rečni rak, šaran, štuka, lokvanj, drezga, neka alga itd; za *život na kopnu* čovek, srna, pas, mačka, jazavac, slepi miš, sova ušara, kokoška, šumski mrav, strižibuba, hrast, smrča, divlja ruža, ljubičica, hajdučka trava, kamilica, livadarka itd; za *život pod zemljom* krtica, rovac, kišna glista itd.) zbog čega u preporučenim sadržajima nema morskih organizama. Ako su učenici zainteresovani za njih, jer ih sreću u npr. geografiji ili naučno-popularnim emisijama, nastavnik treba da odgovori njihovim obrazovnim potrebama. Treba imati u vidu da su primeri dati u tabeli samo preporučeni sadržaji, tj. nastavnik može koristiti sve ili samo neke od primera, a može uvesti i nove adekvatne primere, shodno okruženju u kome se škola nalazi, strukturi odeljenja i interesovanju učenika. Rezultate istraživanja bi trebalo iskoristiti za generalizaciju i uvođenje novog pojma - prilagođenost (adaptacija). Časovi utvrđivanja i časovi vežbanja mogu se iskoristiti za radioničarski rad opisivanja i crtanja životnih formi na karakterističnim primerima.

Preporučeni broj časova za realizaciju ove oblasti je: 5 časova za obradu, 4 za utvrđivanje, 1 za vežbu i 1 čas za sistematizaciju

Oblast: Nasleđivanje i evolucija

Ishodi ove oblasti doprinose promeni konceptualne osnove učenja biologije jer uvode filogenetsko-evolutivni pristup koji povezuje sve oblasti znanja u biologiji. Takođe, savremena saznanja iz oblasti nasleđivanja i evolucije (genetika, molekularna biologija, biotehnologija, medicina) su već deo opšte (medijske) kulture, što ove sadržaje čini neophodnim u svakodnevnom životu.

U ovoj oblasti akcenat je na prenosu osobina sa roditelja na potomke razmnožavanjem, razlikama bespolnog i polnog razmnožavanja u pogledu nasleđivanja osobina i razlikovanju naslednih i nenaslednih uticaja u razviću osobina jedinki. Potrebno je razjasniti da se osobine jedne jedinke razvijaju pod uticajem naslednih faktora koje je ona dobila od roditelja i, istovremeno, pod uticajem životnih uslova u kojima se njeno razviće odvija. Trebalo bi naglasiti da varijabilnost (različitost jedinki) unutar jedne vrste nastaje kroz sadejstvo ovih faktora. Navedene fenomene bi trebalo obraditi kroz učeničko istraživanje varijabilnosti unutar jedne vrste (npr. razlike između dece u odeljenju, u dimenzijama i boji plodova na pijaci, između goveda u istom domaćinstvu; uočavanje razlika u visini stabla, broju listova i cvetova biljaka koje rastu u hladu i onih koji rastu na suncu, ili biljaka koje rastu u blizini saobraćajnica i dalje od njih) i kroz ogled sa pelcerima ili listovima afričke ljubičice (biljke sa istim naslednim materijalom različito izgledaju kada rastu pod različitim uslovima). Ogledu treba da prethodi postavljanje hipoteze koja će biti ogledom ispitana (šta očekujem da će se desiti ako reznice iste biljke gajim u različitim uslovima osvetljenosti i slično). Zaključci o nasleđivanju, uticaju faktora životne sredine i individualnoj varijabilnosti mogu biti generalizovani i povezani sa pitanjima iz svakodnevnog života. Na ovaj način se postiže razumevanje različitosti između ljudi sa akcentom na to da je svaka osoba jedinstvena i neponovljiva (čime se doprinosi fundamentalnoj izgradnji osećanja prihvatanja i tolerancije jer svi smo međusobno različiti). Takođe, na ovaj način nameće se suštinsko razumevanje razloga zbog kojih životni stil svakog od nas (ishrana, fizička aktivnost, pušenje, narkomanija i sl.) utiče na naše osobine (npr. rast i formiranje tela tokom odrastanja i kasnije) i na potencijalna oboljevanja.

Tabelarno i grafičko prikazivanje rezultata, sa obaveznim izvođenjem zaključaka, bi trebalo praktikovati uvek kada se prikupljaju podaci. Preporuka je da se IKT oprema koristi za prikupljanje, obradu podataka i predstavljanje rezultata istraživanja ili ogleda, kada se učenici osposobe za njeno korišćenje na časovima predmeta *informatika i računarstvo* i *tehnika i tehnologija.*

U petom razredu, neophodno je uvesti samo pojam naslednog materijala kao uzroka uočene različitosti i pojam vrste zbog varijabilnosti. Ne preporučuje se uvođenje pojmova gen, hromatin, hromozom, Mendelovih pravila nasleđivanja i slično.

Preporučeni broj časova za realizaciju ove oblasti je: 3 časa za obradu, 1 za utvrđivanje, 2 za vežbe i 1 za sistematizaciju.

Oblast: Život u ekosistemu

Ishodi u ovoj oblasti omogućavaju da se živa bića proučavaju u ambijentu u kojem realno žive i da se kod učenika razvija osećanje odgovornosti za zaštitu prirode i biološke raznovrsnosti, kao i svest o vlastitom položaju u prirodi i potrebi održivog razvoja.

Preporuka je da se časovi namenjeni realizaciji ishoda iz ove oblasti izvode što češće van učionice u prirodnom okruženju (školskom dvorištu ili na nekom drugom terenu), gde bi đaci samostalno ili u grupama proučavali živa bića, prikupljali podatke, osmišljavali i realizovali ekološke projekte. Projekte mogu da osmisle na početku školske godine, da ih realizuju tokom čitave godine, a na časovima predviđenim za ovu oblast da predstave rezultate. Preporučeni broj časova za realizaciju ove oblasti je: 4 časa za obradu, 3 za utvrđivanja, 4 za vežbe i 1 za sistematizaciju.

Oblast: Čovek i zdravlje

U ovoj oblasti akcenat je na osnovnim činjenicama o zdravoj ishrani (užina spremljena kod kuće), vodi kao najzdravijem piću, štetnosti energetskih pića i duvanskog dima. Promene u i na telu, kao posledice puberteta, trebalo bi povezati sa potrebom održavanja lične higijene i higijene životnog prostora i opasnostima od stupanja u prerane seksualne odnose. Preporuka je da se za obradu ovih pojmova povremeno dovedu stručnjaci ili odvedu učenici u odgovarajuće ustanove. Svakako bi trebalo obradu preranog stupanja u seksualne odnose obraditi zajedno sa školskim psihologom. Preporučeni broj časova za realizaciju ove oblasti je: 4 časa za obradu, 2 za utvrđivanje (jedan je za debatu), 1 za vežbu i 1 za sistematizaciju.

U nastavi orijentisanoj na postizanje ishoda, prednost imaju grupni način rada i individualizovana nastava. Ovi načini organizacije nastave pomažu učenicima da nauče kako se uči, da napreduju u učenju sopstvenim tempom, da razvijaju unutrašnju motivaciju (potrebu za saznavanjem) i inicijativu, da razvijaju veštinu komunikacije, argumentovani dijalog, tolerantno ponašanje i solidarnost. Koriste se aktivni načini učenja, kao što je kombinacija programirane nastave (programiran materijal mnogi nastavnici ostavljaju na društvenim mrežama ili sajtovima škola, pa se njihovi učenici služe njima i uče tempom koji im odgovara) i problemske nastave (na času učenici, koristeći stečena znanja, rešavaju problem koji nastavnik formuliše) ili učenje putem otkrića (nastavnik instrukcijama usmerava učenike koji samostalno istražuju, strukturišu činjenice i izvlače zaključke; tako sami upoznaju strategije učenja i metode reševanja problema, što omogućava razvoj unutrašnje motivacije, divergentnog mišljenja, koje otvara nove ideje i moguća rešenja problema). Na internetu, korišćenjem reči *WebQuest*, *project-based learning*, *thematic units*, mogu se naći primeri koji se, uz prilagođavanje uslovima rada, mogu koristiti.

Da bi svi učenici dostigli predviđene ishode, potrebno je da nastavnik upozna specifičnosti načina učenja svojih učenika i da prema njima planira i prilagođava nastavne aktivnosti. Problemi su rešivi uz saradnju sa stručnim saradnicima i kolegama iz odeljenskih veća i stručnog veća.

III. PRAĆENJE I VREDNOVANJE NASTAVE I UČENJA

U nastavi orijentisanoj na dostizanje ishoda vrednuju se proces i produkti učenja. Da bi vrednovanje bilo objektivno i u funkciji učenja, potrebno je uskladiti nivoe ciljeva učenja i načine ocenjivanja.

Nivo cilja učenja	Odgovarajući način ocenjivanja
Pamtiti (navesti, prepoznati, identifikovati...)	Objektivni testovi sa dopunjavanjem kratkih odgovora, zadaci sa označavanjem, zadaci višestrukog izbora, sparivanje pojmova.
Razumeti (navesti primer, uporediti, objasniti, prepričati...)	Diskusija na času, mape pojmova, problemski zadaci, eseji.
Primeniti (upotrebiti, sprovesti, demonstrirati...)	Laboratorijske vežbe, problemski zadaci, simulacije.
Analizirati (sistematizovati, pripisati, razlikovati...	Debate, istraživački radovi, eseji, studije slučaja, rešavanje problema.
Evaluirati (proceniti, kritikovati, proveriti...)	Dnevnici, studije slučaja, kritički prikazi, problemski zadaci.
Kreirati (postaviti hipotezu, konstruisati, planirati...)	Eksperimenti, istraživački projekti.

Takođe, potrebno je uskladiti ocenjivanje sa njegovom svrhom.

Svrha ocenjivanja	Moguća sredstva ocenjivanja
Ocenjivanje naučenog (sumativno)	Testovi, pismene vežbe, izveštaji, usmeno ispitivanje, eseji.
Ocenjivanje za učenje (formativno)	Posmatranje, kontrolne vežbe, dijagnostički testovi, dnevnici, samoevaluacija, vršnjačko ocenjivanje, praktične vežbe.

U vrednovanju naučenog, pored usmenog ispitivanja, najčešće se koriste testovi znanja. Na internetu, korišćenjem ključnih reči *outcome assessment (testing, forms, descriptiv/numerical)*, mogu se naći različiti instrumenti za ocenjivanje i praćenje.

U formativnom ocenjivanju se koriste različiti instrumenti, a izbor zavisi od vrste aktivnosti koja se vrednuje. Kada je u pitanju npr. praktičan rad (timski rad, projektna nastava, terenska nastava i slično) može se primeniti tabela u kojoj su prikazani nivoi postignuća učenika sa pokazateljima ispunjenosti. Nastavnik treba da označi pokazatelj koji odgovara ponašanju učenika.

Vrednovanje aktivnosti, naročito ako je timski rad u pitanju, se može obaviti sa grupom tako da se od svakog člana traži mišljenje o sopstvenom radu i o radu svakog člana ponaosob (tzv. vršnjačko ocenjivanje).

U procesu ocenjivanja dobro je koristiti portfolio (zbirka dokumenata i evidencija o procesu i produktima rada učenika, uz komentare i preporuke) kao izvor podataka i pokazatelja o napredovanju učenika. Prednosti korišćenja potrfolija su višestruke: omogućava kontinuirano i sistematično praćenje napredovanja, podstiče razvoj učenika, predstavlja uvid u praćenje različitih aspekata učenja i razvoja, predstavlja, podršku u osposobljavanju učenika za samoprocenu, pruža precizniji uvid u različite oblasti postignuća (jake i slabe strane) učenika. Upotrebu portfolija otežavaju nedostatak kriterijuma za odabir produkata učenja, materijalno-fizički problemi, vreme, finansijska sredstva i veliki broj učenika. Veći broj ometajućih faktora je rešiv uspostavljanjem saradnje nastavnika sa stručnim saradnikom u prikupljanju priloga i uspostavljanju kriterijuma ocenjivanja, uz korišćenje Blumove taksonomije.

Kako ni jedan od poznatih načina vrednovanja nije savršen, potrebno je kombinovati različite načine ocenjivanja. Jedino tako nastavnik može da sagleda slabe i jake strane svakog svog učenika. Prilikom svakog vrednovanja postignuća potrebno je učeniku dati povratnu informaciju koja pomaže da razume greške i poboljša svoj rezultat i učenje. Ako nastavnik sa učenicima dogovori pokazatelje na osnovu kojih svi mogu da prate napredak u učenju, učenici se uče da razmišljaju o kvalitetu svog rada i o tome šta treba da preduzmu da bi svoj rad unapredili. Ocenjivanje tako postaje instrument za napredovanje u učenju. Na osnovu rezultata praćenja i vrednovanja, zajedno sa učenicima treba planirati proces učenja i birati pogodne strategije učenja.

Rad svakog nastavnika sastoji se od planiranja, ostvarivanja i praćenja i vrednovanja. Važno je da nastavnik kontinuirano prati i vrednuje, osim postignuća učenika, i proces nastave i učenja, kao i sebe i sopstveni rad. Sve što se pokaže dobrim i korisnim nastavnik će koristiti i dalje u svojoj nastavnoj praksi, a sve što se pokaže kao nedovoljno efikasnim i efektivnim trebalo bi unaprediti.

Naziv predmeta	TEHNIKA I TEHNOLOGIJA

Cilj	**Cilj** nastave i učenja *tehnike i tehnologije* je da učenik razvije tehničko-tehnološku pismenost, da izgradi odgovoran odnos prema radu i proizvodnji, životnom i radnom okruženju, korišćenju tehničkih i tehnoloških resursa, stekne bolji uvid u sopstvena profesionalna interesovanja i postupa preduzimljivo i inicijativno.
Razred	**peti**
Godišnji fond časova	**72 časa**

OBLAST/TEMA	ISHODI Po završenoj oblasti/temi učenik će biti u stanju da:	SADRŽAJI
ŽIVOTNO I RADNO OKRUŽENJE	- opisuje ulogu tehnike, tehnologije i inovacija u razvoju zajednice i njihovo povezivanje - razlikuje osnovna područja čovekovog rada, proizvodnje i poslovanja u tehničko-tehnološkom području - navodi zanimanja u oblasti tehnike i tehnologije - procenjuje sopstvena interesovanja u oblasti tehnike i tehnologije - organizuje radno okruženje u kabinetu - pravilno i bezbedno koristi tehničke aparate i IKT uređaje u životnom i radnom okruženju	Pojam, uloga i značaj tehnike i tehnologije na razvoj društva i životnog okruženja. Područja čovekovog rada i proizvodnje, zanimanja i poslovi u oblasti tehnike i tehnologije. Pravila ponašanja i rada u kabinetu. Organizacija radnog mesta u kabinetu i primena mera zaštite na radu. Korišćenje tehničkih aparata i IKT uređaja u životnom i radnom okruženju.
SAOBRAĆAJ	- proceni kako bi izgledao život ljudi bez saobraćaja - klasifikuje vrste saobraćaja i saobraćajnih sredstava prema nameni - navodi profesije u području rada saobraćaj - napravi vezu između savremenog saobraćaja i korišćenja informacionih tehnologija - razlikuje bezbedno od nebezbednog ponašanja pešaka, vozača bicikla i dečijih vozila - pravilno se ponaša kao pešak, vozač bicikla i dečijih vozila u saobraćaju - koristi zaštitnu opremu za upravljanje biciklom i dečijim vozilima - argumentuje neophodnost korišćenja sigurnosnih pojaseva na prednjem i zadnjem sedištu automobila i uvek ih koristi kao putnik - poveže mesto sedenja u automobilu sa uzrastom učenika - odgovorno se ponaša kao putnik u vozilu - pokazuje poštovanje prema drugim učesnicima u saobraćaju - analizira simuliranu saobraćajnu nezgodu na računaru i identifikuje rizično ponašanje pešaka i vozača bicikla	Uloga, značaj i istorijski razvoj saobraćaja. Vrste saobraćaja i saobraćajnih sredstava prema nameni. Profesije u području rada saobraćaj. Upotreba informacionih tehnologija u savremenom saobraćaju Saobraćajna signalizacija - izgled i pravila postupanja. Pravila i propisi kretanja pešaka, vozača bicikla i dečijih vozila (roleri, skejt, trotinet) u saobraćaju - računarska simulacija i saobraćajni poligon. Obaveze i odgovornost dece kao učesnika u saobraćaju. Zaštitna oprema potrebna za bezbedno upravljanje biciklom i dečijim vozilima.
TEHNIČKA I DIGITALNA PISMENOST	- samostalno crta skicom i tehničkim crtežom jednostavan predmet - pravilno čita tehnički crtež - prenosi podatke između IKT uređaja - primenjuje osnovne postupke obrade digitalne slike na računaru - koristi program za obradu teksta za kreiranje dokumenta sa grafičkim elementima - koristi Internet servise za pretragu i pristupanje online resursima - preuzima odgovornost za rad - predstavi ideje i planove za akcije koje preduzima koristeći savremenu informaciono-komunikacionu tehnologiju i softver	Pribor za tehničko crtanje (olovka, gumica, lenjir, trougaonici, šestar). Formati crteža (A3, A4). Razmera. Tipovi i debljine linija (puna debela linija; puna tanka linija; puna tanka linija izvučena slobodnom rukom; isprekidana tanka linija; crta-tačka-crta tanka linija). Geometrijsko crtanje (crtanje paralelnih pravih, crtanje normale na datu pravu, crtanje uglova pomoću lenjira i trougaonika). Elementi kotiranja (pomoćna kotna linija, kotna linija, pokazna linija, kotni završetak, kotni broj - vrednost). Crtanje tehničkog crteža sa elementima (tipovi linija, razmera i kotiranje). Prenos podataka između IKT uređaja (računar, tablet, smartphone, digitalni fotoaparat). Aplikacija za digitalnu obradu slike. Operacije podešavanja osvetljenosti i kontrasta slike. Promena veličine/rezolucije slike, izdvajanje dela slike. Kreiranje dokumenta u programu za obradu teksta. Formatiranje teksta, umetanje slike i grafike. Internet pretraga i pristup online resursima.
RESURSI I PROIZVODNJA	- povezuje svojstva prirodnih materijala sa primenom - objasni tehnologije prerade i obrade drveta, proizvodnju papira, tekstila i kože - seče, spaja i vrši zaštitu papira, tekstila, kože i drveta - pravilno i bezbedno koristi alate i pribor za ručnu mehaničku obradu (makaze, modelarska testera, brusni papir, stega) - napravi plan izrade jednostavnog proizvoda i plan upravljanja otpadom - samostalno izrađuje jednostavan model	Prirodni resursi na Zemlji: energija i materijali. Upravljanje otpadom (reciklaža; zaštita životne sredine). Vrste, svojstva i primena prirodnih materijala. Tehnologija prerade i obrade drveta. Tehnologija prerade i obrade kože. Tekstilna tehnologija. Tehnologija proizvodnje papira. Postupci ručne obrade i spajanja papira, tekstila, kože i drveta - sečenje/rezanje, spajanje (lepljenje) i zaštita (lakiranje). Korišćenje alata i pribora za ručnu obradu i spajanje navedenih materijala - makaze, modelarska testera, brusni papir, stega.
KONSTRUKTORSKO MODELOVANJE	- samostalno pronalazi informacije potrebne za izradu predmeta/modela koristeći IKT i Internet servise - odabira materijale i alate za izradu predmeta/modela	Izrada predmeta/modela ručnom obradom i spajanjem papira i/ili drveta, tekstila, kože korišćenjem odgovarajućih tehnika, postupaka i alata.

	- meri i obeležava predmet/model - ručno izrađuje jednostavan predmet/model koristeći papir i/ili drvo, tekstil, kožu i odgovarajuće tehnike, postupke i alate - koristi program za obradu teksta za kreiranje dokumenta realizovanog rešenja - samostalno predstavlja projektnu ideju, postupak izrade i rešenje/proizvod - pokazuje inicijativu i jasnu orijentaciju ka ostvarivanju ciljeva i postizanju uspeha - planira aktivnosti koje dovode do ostvarivanja ciljeva uključujući okvirnu procenu troškova - aktivno učestvuje u radu para ili male grupe u skladu sa ulogom i pokazuje poštovanje prema saradnicima - pruži pomoć u radu drugim učenicima - procenjuje ostvaren rezultat i razvija predlog unapređenja	Prikazivanje ideje, postupka izrade i rešenja/proizvoda. Timski rad i podela zaduženja u timu.

KORELACIJA SA DRUGIM PREDMETIMA

Informatika i računarstvo
Matematika
Biologija
Geografija
Likovna kultura

UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA

Nastavni predmet *tehnika i tehnologija* namenjen je razvoju osnovnih tehničkih kompetencija učenika radi njegovog osposobljavanja za život i rad u svetu koji se tehnički i tehnološki brzo menja. Jedan od najvažnijih zadataka je da kod učenika razvija svest o tome da primena stečenih znanja i veština u realnom okruženju podrazumeva stalno stručno usavršavanje i celoživotno učenje, kao i da je razvijanje preduzimljivosti jedan od važnih preduslova ličnog i profesionalnog razvoja.
Nastavni program za peti razred orijentisan je na ostvarivanje ishoda.
Ishodi su iskazi o tome šta učenici umeju da urade na osnovu znanja koja su stekli učeći predmet *tehnika i tehnologija*. Predstavljaju opis integrisanih znanja, veština, stavova i vrednosti učenika u pet nastavnih tema: *životno i radno okruženje, saobraćaj, tehnička i digitalna pismenost, resursi i proizvodnja i konstruktorsko modelovanje.*

I. PLANIRANJE NASTAVE I UČENJA

Polazeći od datih ishoda i sadržaja nastavnik najpre kreira svoj godišnji - globalni plan rada iz koga će kasnije razvijati svoje operativne planove. Ishodi definisani po oblastima olakšavaju nastavniku dalju operacionalizaciju ishoda na nivo konkretne nastavne jedinice. Sada nastavnik za svaku oblast ima definisane ishode. Pri planiranju treba, takođe, imati u vidu da se ishodi razlikuju, da se neki lakše i brže mogu ostvariti, ali je za većinu ishoda potrebno više vremena i više različitih aktivnosti. Pored udžbenika, kao jednog od izvora znanja, na nastavniku je da učenicima omogući uvid i iskustvo korišćenja i drugih izvora saznavanja.
S obzirom da je nastava teorijsko-praktičnog karaktera, časove treba realizovati podelom odeljenja na dve grupe.
Nastavnik je u planiranju, pripremi i ostvarivanju nastave i učenje autonoman. Za svaki čas treba planirati i pripremiti sredstva i načine provere ostvarenosti projektovanih ishoda.
Posete muzejima tehnike, sajmovima i obilaske proizvodnih i tehničkih objekata treba ostvarivati uvek kada za to postoje uslovi, radi pokazivanja savremenih tehničkih dostignuća, savremenih uređaja, tehnoloških procesa, radnih operacija i dr. Kada za to ne postoje odgovarajući uslovi, učenicima treba obezbediti multimedijalne programe u kojima je zastupljena ova tematika.

II. OSTVARIVANJE NASTAVE I UČENJA

Učenici u peti razred dolaze sa izvesnim znanjem iz oblasti tehnike i tehnologije koja su stekli u okviru predmeta *svet oko nas i priroda i društvo*, kao i sa određenim životnim iskustvima u korišćenju različitih uređaja i učestvovanja u saobraćaju. Na tome treba graditi dalje sticanje znanja, ovladavanje veštinama vodeći računa da su izuzetno važni ishodi ovog predmeta formiranje pravilnih stavova prema tehnici i tehnologiji gde je čovek lično odgovoran za njihovu upotrebu i zloupotrebu, kao i za zaštitu životne sredine. Kod učenika uzrasta 11, 12 godina postoji prirodna radoznalost za tehniku i tehnologiju, kao i potreba da nešto sami stvaraju svojim rukama. To treba iskoristiti na pravi način i učiniti realizaciju ovog predmeta što više povezanim sa svakodnevnim životom učenika. Realizacijom vežbi učenici otkrivaju i rešavaju jednostavne tehničke i tehnološke probleme, upoznaju primenu prirodnih zakonitosti u praksi, formiraju svest o tome kako se primenom tehnike i tehnologije menja svet u kome žive. Oni uočavaju kako na okolinu tehnika utiče pozitivno, a kako ponekad narušava prirodni sklad i kako se mogu smanjiti štetni uticaji na prirodno okruženje čime razvijaju svest o potrebi, značaju i načinima zaštite životne sredine.

Životno i radno okruženje

Upoznavanje područja čovekovog rada i proizvodnje, zanimanja i poslova u oblasti tehnike i tehnologije treba realizovati uz aktivnu ulogu učenika i primenu odgovarajućih medija. Omogućiti učenicima da identifikuju određena zanimanja kojima se ljudi bave i poslove koji se obavljaju u okviru tih zanimanja kao i tehnička sredstva koja se pri tome koriste. Tako će upoznati osnovna područja čovekovog rada, proizvodnje i poslovanja u tehničko-tehnološkom području i razviti kritički odnos koji uključuje razmatranje šireg konteksta tehnike i njenog uticaja na čoveka i planetu Zemlju s ekološkog, ekonomskog, kulturološkog i sociološkog aspekta. Upoznati učenike sa tehnikom, tehničkim dostignućima i značajem tehnike i tehnologije. Ukazati na značaj nastave tehnike i tehnologije u cilju sticanja tehničke kulture, tj. tehničke pismenosti i neophodnost usvajanja određenih znanja o tehničkim uređajima koji nas okružuju, dobrobitima koja donose, načinu rada, mogućim opasnostima, razvijanjem veština koje omogućuju kreativnost i inovativnost u dizajniranju i izradi tehničkih sredstava kao i sigurno i pravilno njihovo korišćenje. Tako učenici stiču i određena saznanja o raznim profesijama što će im kasnije pomoći pri profesionalnom usmeravanju i opredeljivanju.
S obzirom da se kabinet za tehniku i tehnologiju i rad u njemu razlikuje od drugih kabineta u školi, učenici treba da upoznaju specifičnost rada, raspored i organizaciju radnih mesta kao i pravila ponašanja i rada u kabinetu. Posebnu pažnju treba posvetiti bezbednosti na radu prilikom korišćenja alata i pribora. Ukazati na situacije koje mogu zbog nepoštovanja pravila ponašanja ili nepravilne upotrebe alata i pribora biti potencijalne opasnosti, kao i na primenu mera zaštite na radu.
Korišćenje tehničkih aparata i IKT uređaja u životnom i radnom okruženju, učenici uglavnom upoznaju skoro svakodnevno u svojim domovima. Uz aktivnu ulogu učenika i primenu multimedija ukazivati na pravilnu upotrebu i eventualne posledice u slučaju nepridržavanja uputstava za korišćenje i neispravnosti tehničkih aparata u domaćinstvu (usisivač, mikser, razne grejalice i dr.).
Preporučeni broj časova za realizaciju ove nastavne teme je 6.

Saobraćaj

Ova oblast je izuzetno važna jer se učenici petog razreda osamostaljuju i šire radijus svog kretanja, a statistika govori da u našoj zemlji još uvek veliki broj dece strada u saobraćaju. Po prirodi njihovog uzrasta još uvek nisu dovoljno pažljivi u saobraćaju gde mogu biti pešaci, putnici, vozači bicikla i dečijih vozila. Zato je težište ishoda na bezbednom ponašanju i preuzimanju lične odgovornosti učenika za ponašanje u saobraćaju. Upotreba zaštitne opreme pri vožnji bicikla i drugih dečijih vozila, kao i korišćenje sigurnosnih pojaseva u vozilu je najvažniji ishod koji treba postići. Učenici treba da se na interesantan i očigledan način upoznaju sa pravilima i propisima kretanja pešaka i biciklista u saobraćaju, načinima regulisanja saobraćaja i bezbednom kretanju od škole do kuće, da upoznaju horizontalnu,

vertikalnu i svetlosnu signalizaciju. Za realizaciju ovih nastavnih sadržaja treba koristiti odgovarajuće multimedije, a za praktično uvežbavanje mogu se koristiti poligoni u okviru škole ili saobraćajne makete koje mogu izraditi i učenici na redovnim časovima ili u radu slobodnih aktivnosti, kao i korišćenjem računarske simulacije.
Učenici imaju priliku da upoznaju razne profesije u oblasti regulisanja drumskog saobraćaja i mogućnosti i procene sopstvenih potencijala i interesovanja u vezi sa tim profesijama.
Preporučeni broj časova za realizaciju ove oblasti je 14.

Tehnička i digitalna pismenost

Cilj nastavne teme je da učenici ovladaju veštinama upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija u tehnici i shvate njihovu prirodnu povezanost. U okviru preporučenog broja časova planirano je da se učenici upoznaju sa tehničkim crtežom i obradom digitalne slike na računaru.
Tehničko crtanje predstavlja univerzalni jezik i osnovu tehničke pismenosti u grafičkim komunikacijama u svim područjima tehnike i svakodnevnom životu. Tehnički crtež je sredstvo razmene informacija u tehnici, od njegovog nastanka do proizvodnje tj. od ideje do realizacije. Učenici razvijaju veštine čitanja i izrade jednostavnijih tehničkih crteža i izradu tehničke dokumentacije. Učenike treba naučiti kako se skicom može izraziti ideja i kako se primenom pravila (standarda) izrađuje tehnički crtež. Učenici treba da upoznaju formate papira i osnovni pribor za tehničko crtanje. Insistirati na pravilnom korišćenju pribora za tehničko crtanje uvežbavanjem prilikom geometrijskog crtanja (paralelne linije, normalne linije, kružnice). Potrebno je da svaki učenik samostalno nacrta jednostavan tehnički crtež u određenoj razmeri koristeći odgovarajuće vrste linija kao i elemente kotiranja.
Planirani ishodi u oblasti upotrebe i primene informaciono-komunikacionih tehnologija u tehnici u petom razredu se prvenstveno odnose na pravilno i bezbedno korišćenje digitalnih uređaja (računar, laptop, tablet, mobilni telefon, tv, digitalni fotoaparat, veb kamera) a potom i na ovladavanje veštinama obrade digitalne slike na računaru u cilju sticanja odgovarajućih kompetencija koje se odnose na dokumentovanje i dizajn. Ovo je jedna od osnovnih veština koje su neophodne u sticanju opštih preduzetničkih kompetencija. Preporučuje se nastavnicima da sa učenicima u paru vežbaju prenos podataka između računara i eksternih uređaja (mobilni telefon, fotoaparat) a da svaki učenik samostalno realizuje procedure tokom rada na računaru. Takođe je preporuka da svaki učenik (koristeći znanja i veštine koje je stekao na časovima informatike i računarstva) realizuje jednostavnu vežbu umetanja fotografije u odgovarajući program za obradu teksta i uređivanje dokumenta. Gde god je to moguće, treba koristiti Internet pretragu i pristup online resursima.
Preporučeni broj časova za realizaciju ove oblasti je 16.

Resursi i proizvodnja

Učenike treba upoznati sa pojmom prirodnih resursa na Zemlji i sa značajem njihovog očuvanja. Težište ove teme je na energiji i materijalima. Naznačiti osnovne izvore energije kao važan resurs za život ljudi, tehnološke procese i proizvodnju bez ulaženja u detalje. Upoznati učenike sa načinom korišćenja i pretvaranja u neke korisne oblike njima već poznatih izvora energije vode, vetra i Sunca.
Drugi važan resurs su materijali. Upoznati učenike sa pojmom i podelom materijala (prirodni, veštački). Vrste i svojstva materijala (fizička, hemijska i mehanička): drvo, papir, tekstil, koža objasniti na elementarnom nivou. Način obrade materijala (principi delovanja alata za mehaničku obradu materijala, ispitivanje materijala). Priprema za obradu. Prikazati pravilno korišćenje alata za ručnu obradu materijala, izvođenje operacija i zaštita na radu: obeležavanje, sečenje, završna obrada (bušenje, ravnanje, brušenje). Izbor materijala, operacija i alata i redosleda njihove primene. Reciklaža materijala i zaštita životne sredine. Postupno uvođenje učenika u rad sa alatom pri izvođenju raznih operacija menja suštinski karakter nastave tehnike i tehnologije - obrada materijala tako postaje sredstvo kreativnog izražavanja, a ne cilj u nastavi tehnike i tehnologije. Program se realizuje u formi predavanja (teoretska nastava) i vežbi.
Prilikom vežbanja sa alatima i pri obradi materijala potrebno je da učenici svoje ideje iskazuju samostalno. Preporuka je da učenici, na kraju ove oblasti, naprave plan izrade i samostalno izrade najmanje tri jednostavna modela.
Preporučeni broj časova za realizaciju ove oblasti je 20.

Konstruktorsko modelovanje

U ovom delu programa učenici realizuju zajedničke projekte primenjujući prethodno stečena znanja i veštine iz oblasti oblikovanja i obrade materijala, upotrebe IKT-a u tehnici i tehničkog crtanja. Cilj nastavne teme je postavljanje ciljeva i prioriteta, planiranje, donošenje odluka, timski rad, komunikacijske veštine, kao i razvijanje upornosti, pozitivnog odnosa prema radu, sposobnostima rešavanja problema, samoprocenjivanja i kritičkog mišljenja.
Preporuka je da se projekti realizuju u parovima ili malim grupama.
Nastavnik upoznaje učenike sa pravilima rada u grupi, podelom posla i odgovornostima, sa dinamikom i rokovima za realizaciju projektnih aktivnosti. Učenici se sami opredeljuju za određenu aktivnost u okviru grupe. Pruža im se mogućnost da realizuju svoju ideju koja je u skladu sa njihovim interesovanjima i sposobnostima pri čemu se postiže potpuna diferencijacija i individualizacija nastave. Učenici samostalno istražuju informacije za projektni zadatak koristeći informaciono-komunikacione tehnologije, nalaze rešenje, formiraju ideju, izrađuju tehničku dokumentaciju, planiraju i realizuju sopstveni proizvod. Identifikacija i izbor materijala i alata za realizaciju projekta vrše se uz podršku nastavnika. U tom procesu, učenici usvajaju i primenjuju znanja, razvijaju veštine, stavove, odgovornost i samostalnost. Preporuka je da se koriste materijali i tehnologije koje su učenici upoznali u prethodnoj oblasti. Učenici samostalno vrše merenje i obeležavanje. Obrada materijala može se vršiti individualno ali je preporuka da učenici rade u paru, čime razvijaju sposobnost saradnje i socijalnih veština. Po završetku, učenici samostalno predstavljaju proizvod/model, usmeno obrazlažući tok realizacije, procenjujući ostvarenost rezultata i predlog unapređenja. Težište ovakvog rada nije na kvalitetu konačnog produkta već na procesu koji ima svoje korake i na saradničkim odnosima u radu u grupi. Nastavnik je tu pažljivi posmatrač, pomagač kada je to potrebno, davalac povratne informacije i neko ko ohrabruje. Učenicima jasno treba ukazati da se i na neuspelim produktima može mnogo naučiti ako se shvati gde su greške napravljene. Diskutovati sa učenicima i o ceni ponuđenih rešenja. Naglasiti važnost dobrog planiranja budžeta potrebnog za njegovu realizaciju kao i negativnih posledica loših proračuna. Na taj način učenike polako osposobljavati da razmišljaju preduzetnički i razvijati im osnovne kompetencije vezane za finansijsku pismenost.
Preporučeni broj časova za realizaciju ove oblasti je 16.

III. PRAĆENJE I VREDNOVANJE NASTAVE I UČENJA

U nastavi orijentisanoj na dostizanje ishoda vrednuju se proces i produkti učenja.
U procesu ocenjivanja potrebno je uzeti u obzir sve aktivnosti učenika (urednost, sistematičnost, zalaganje, samoinicijativnost, kreativnost i dr.).
Vrednovanje aktivnosti, naročito ako je timski rad u pitanju, može se obaviti sa grupom tako da se od svakog člana traži mišljenje o sopstvenom radu i o radu svakog člana ponaosob (tzv. vršnjačko ocenjivanje).
Prilikom svakog vrednovanja postignuća potrebno je učeniku dati povratnu informaciju koja pomaže da razume greške i poboljša svoj rezultat i učenje. Ako nastavnik sa učenicima dogovori pokazatelje na osnovu kojih svi mogu da prate napredak u učenju, učenici se uče da razmišljaju o kvalitetu svog rada i o tome šta treba da preduzmu da bi svoj rad unapredili. Ocenjivanje tako postaje instrument za napredovanje u učenju. Na osnovu rezultata praćenja i vrednovanja, zajedno sa učenicima treba planirati proces učenja i birati pogodne strategije učenja.

Naziv predmeta	**INFORMATIKA I RAČUNARSTVO**
Cilj	**Cilj** nastave i učenja *informatike i računarstva* je osposobljavanje učenika za upravljanje informacijama, bezbednu komunikaciju u digitalnom okruženju, proizvodnju digitalnih sadržaja i kreiranje računarskih programa za rešavanje različitih problema u društvu koje se razvojem digitalnih tehnologija brzo menja.
Razred	**peti**
Godišnji fond časova	**36 časova**

OBLAST / TEMA	ISHODI Po završenoj temi/oblasti učenik će biti u stanju da:	SADRŽAJI

IKT	- navede primenu informatike i računarstva u savremenom životu - pravilno koristi IKT uređaje - imenuje osnovne vrste i komponente IKT uređaja - pravi razliku između hardvera, softvera i servisa - prilagodi radno okruženje kroz osnovna podešavanja - kreira digitalni sliku i primeni osnovne akcije editovanja i formatiranja (samostalno i saradnički) - kreira tekstualni dokument i primeni osnovne akcije editovanja i formatiranja (samostalno i saradnički) - primeni alate za snimanje i reprodukciju audio i video zapisa - kreira multimedijalnu prezentaciju i primeni osnovne akcije editovanja i formatiranja (samostalno i saradnički) - sačuva i organizuje podatke - razlikuje osnovne tipove datoteka	Predmet izučavanja informatike i računarstva. IKT uređaji, jedinstvo hardvera i softvera. Podešavanje radnog okruženja. Organizacija podataka. Rad sa slikama. Rad sa tekstom. Rad sa multimedijom. Rad sa prezentacijama.
DIGITALNA PISMENOST	- reaguje ispravno kada dođe u potencijalno nebezbednu situaciju u korišćenju IKT uređaja; - dovodi u vezu značaj pravilnog odlaganja digitalnog otpada i zaštitu životne sredine - razlikuje bezbedno od nebezbednog, poželjno od nepoželjnog ponašanja na internetu - reaguje ispravno kada dođu u kontakt sa neprimerenim sadržajem ili sa nepoznatim osobama putem interneta - pristupa internetu, samostalno pretražuje, pronalazi informacije u digitalnom okruženju i preuzima ih na svoj uređaj - informacijama na internetu pristupi kritički - sprovodi postupke za zaštitu ličnih podataka i privatnosti na internetu - razume značaj autorskih prava - prepoznaje rizik zavisnosti od tehnologije i dovodi ga u vezu sa svojim zdravljem - racionalno upravlja vremenom koje provodi u radu sa tehnologijom i na internetu	Upotreba IKT uređaja na odgovoran i siguran način. Pravila bezbednog rada na internetu. Pretraživanje interneta, odabir rezultata i preuzimanje sadržaja. Zaštita privatnosti ličnih podataka. Zaštita zdravlja, rizik zavisnosti od tehnologije i upravljanje vremenom.
RAČUNARSTVO	- izvodi skupovne operacije unije, preseka, razlike i pravilno upotrebljava odgovarajuće skupovne oznake - shvati matematičko-logički smisao reči "i", "ili", "ne", "svaki", "neki", izraza "ako...onda" - zna algoritme aritmetike (sabiranja, množenja, deljenja s ostatkom, Euklidov algoritam) i interpretira ih algoritamski - navede redosled koraka u rešavanju jednostavnog logičkog problema - kreira jednostavan računarski program u vizuelnom okruženju - svrsishodno primenjuje programske strukture i blokove naredbi - koristi matematičke operatore za izračunavanja - objasni scenario i algoritam projekta - analizira i diskutuje program - pronalazi i otklanja greške u programu	Uvod u logiku i skupove: unija, presek, razlika; reči "i", "ili", "ne", "svaki", "neki", "ako...onda". Uvod u algoritme aritmetike: pismeno sabiranje, množenje, deljenje s ostatkom, Euklidov algoritam. Uvod u temu programiranja. Radno okruženje izabranog softvera za vizuelno programiranje. Alati za rad sa grafičkim objektima, tekstom, zvukom i videom. Program - kategorije, blokovi naredbi, instrukcije. Programske strukture (linijska, ciklična, razgranata).
	- sarađuje sa ostalim članovima grupe u odabiru teme, prikupljanju i obradi materijala u vezi sa temom, formulaciji i predstavljanju rezultata i zaključaka - odabira i primenjuje tehnike i alate u skladu sa fazama realizacije projekta - navede korake i opiše postupak rešavanja projektnog zadatka - vrednuje svoju ulogu u grupi pri izradi projektnog zadatka i aktivnosti za koje je bio zadužen - postavlja rezultat svog rada na internet, radi deljenja sa drugima, uz pomoć nastavnika	Faze projektnog zadatka od izrade plana do predstavljanja rešenja. Izrada projektnog zadatka u grupi u korelaciji sa drugim predmetima. Predstavljanje rezultata projektnog zadatka.

KORELACIJA SA DRUGIM PREDMETIMA

Svi predmeti

UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA

Program nastavnog predmeta *informatika i računarstvo*, u drugom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja, organizovan je po spiralnom modelu i orijentisan je na ostvarivanje ishoda. Ishodi govore o tome šta učenici umeju da urade na osnovu znanja koja su stekli učeći ovaj predmet. Predstavljaju opis integrisanih znanja, veština, stavova i vrednosti učenika u tri tematske celine: *IKT, Digitalna pismenost i Računarstvo*.

U nastavi orijentisanoj na postizanje ishoda potrebno je uvažiti stečene digitalne veštine učenika. U planiranju i pripremanju nastave, nastavnik polazi od ishoda koje treba ostvariti i planira, ne samo svoje, već, prevashodno aktivnosti učenika na času. Nastavnik treba da bude više orijentisan ka mentorskoj ulozi, a manje ka predavačkoj. Potrebno je da nastavnik programske ishode, koji treba da se dostignu do kraja petog razreda, razloži na ishode - korake za svaki čas, bilo da se radi o časovima obrade ili utvrđivanja, a koje treba da ostvari svaki učenik. Takođe, treba da za svaki čas planira i pripremi sredstva i načine provere ostvarenosti projektovanih ishoda. Preporuka je da nastavnik planira i priprema nastavu samostalno i u saradnji sa kolegama iz razrednog veća zbog uspostavljanja korelacija među predmetima.

Potrebno je raditi na razvoju algoritamskog načina mišljenja u postupku rešavanja problema i zadataka, razvoju logičkog mišljenja i izgradnji ličnih strategija za učenje uz primenu IKT-a.

Da bi svi učenici dostigli predviđene ishode, potrebno je aktivnosti osmisliti tako da uključuju praktičan rad, uz primenu IKT-a, povezivanje različitih sadržaja iz drugih tema unutar samog predmeta, kao i sa drugim predmetima. Poželjno je da planirane aktivnosti na času prati sažeto i jasno uputstvo učeniku za realizaciju zadatka, uz demonstraciju postupka. Ostaviti prostor za učeničku inicijativu i kreativnost, odnosno da se kroz diskusiju sa učenicima odaberu najadekvatniji alati, koncepti i strategije za realizaciju određenih aktivnosti. U toku realizacije planiranih aktivnosti raditi na uspostavljanju i negovanju navika i ponašanja kao što su postupnost, istrajnost, analitičnost, samostalnost u radu i spremnost na saradnju.

Dostizanje definisanih ishoda može se ostvariti uz određeni stepen slobode nastavnika kako u izboru metoda rada, programskih alata i tehnologija (računar, digitalni uređaj...), tako i u redosledu i dinamici realizacije elemenata različitih tematskih oblasti. Na internetu se mogu se naći primeri dobre prakse koji se, uz prilagođavanje uslovima rada i poštovanjem autorskih prava, mogu koristiti.
S obzirom da je nastava ovog predmeta teorijsko-praktičnog karaktera izvodi se sa polovinom odeljenja, jedan čas nedeljno, u računarskom kabinetu/digitalnoj učionici.

Informaciono-komunikacione tehnologije (9)

Realizaciju ove tematske celine započeti navođenjem primera primene IKT-a. Motivisati učenike da diskutuju o mogućnosti primene IKT-a iz njihove perspektive, da opišu iskustva u korišćenju digitalnih uređaja i navedu ono šta je njima važno kod digitalnih uređaja: dobar zvuk, bolja fotografija, internet, igrice, zapažanja kako njihovi roditelji koriste IKT uređaje i slično.
Učenike informativno upoznati sa predmetom izučavanja informatike i računarstva i to navođenjem primera koji bi njima bili poznati. Objasniti pojam *informaciono-komunikacione tehnologije (IKT).* Uvesti pojmove hardver i softver.
Navesti vrste računara i digitalnih uređaja koje učenici koriste, delove iz kojih se sastoje: tastatura, miš, ekran, ekran osetljiv na dodir, kućište, zvučnici i sl., navodeći njihovu funkciju. Diskutovati sa učenicima o njihovom iskustvu sa hardverom i IKT uređajima. Cilj je da učenici budu u stanju da razumeju namenu osnovnih delova digitalnih uređaja koje koriste. Napomenuti da u računaru postoji memorija u kojoj se pamte brojevi kojima su opisani tekst, slika, zvuk… Pokazati na primeru kako bi se neka slika kodirala brojevima. Skrenuti pažnju na pravilno rukovanje IKT uređajima.
Pojam *operativni sistem* uvesti kroz povezivanje prethodnog iskustva učenika u korišćenju različitih digitalnih uređaja (kroz diskusiju: npr. koji OS koristi mobilni telefon, navesti primere: Android, Windows...). Naglasiti koji operativni sistem koriste računari na kojima će raditi u školi. Opisati ukratko ulogu OS, naglasiti da prepoznaje i povezuje delove računara i omogućava da koristimo računar i druge digitalne uređaje. Na sličan način uvesti i pojam *korisnički programi*.
Kroz demonstraciju i ličnu aktivnost učenika, skrenuti pažnju na pravila koja važe u kabinetu i u radu sa računarima i opremom (pravilno uključivanje, prijavljivanje, korišćenje, odjavljivanje i isključivanje računara). Uvesti pojam "radna površina" operativnog sistema (napraviti paralelu kod računara i drugih digitalnih uređaja). Objasniti pojmove ikona, prečica, traka sa zadacima (navesti elemente i njihovu namenu).
Uvesti pojam "Kontrolna tabla", pojasniti namenu i način pokretanja. Bez ulaženja u sve detalje kontrolne table, sa učenicima u ovom razredu uraditi samo najosnovnija podešavanja uređaja (miša, monitora...) i radnog okruženja (regionalna jezička podešavanja OS-a, jezik tastature SR ćirilica i latinica, jačina zvuka…). Ovde paralelno uraditi sve aktivnosti, prema mogućnostima, i kroz osnovna podešavanja na telefonu jer su takvi uređaju učenicima bliski.
Kroz konkretne primere objasniti pojam datoteke i neophodnost organizacije datoteka u računaru: čuvanje i pronalaženje, premeštanje ili brisanje (pomenuti "Korpu za otpatke"). Diskutovati sa učenicima o vrstama datoteka (tekst, brojevi, slike, zvuk, video i multimedija).
Za kreiranje, izmene, čuvanje i prikazivanje rezultata rada u formi datoteka, odabrati dostupne korisničke programe (licencirane ili besplatne), kao što su programi za: crtanje, obradu teksta, izradu multimedijalnih prezentacija, snimanje zvuka i video-zapisa pomoću drugih uređaja (mobilni telefon, kamera, mikrofon…), reprodukciju zvuka i video materijala koji mogu biti instalirani u računaru ili na "oblaku". Nastavnik može po svojoj proceni odabrati i druge programe koji će takođe uticati na sticanje željenog, funkcionalnog IKT znanja i veština u radu sa navedeni multimedijalnim elementima.
U petom razredu učenik treba da kreira i uredi digitalne slike/crteže korišćenjem raspoloživih alata izabranog programa (selektovanje, kopiranje, lepljenje, promenu veličine slike, dodavanje i brisanje oblika, odsecanje dela slike, čuvanje, zatvaranje, pronalaženje, doradu i čuvanje produkta, kao i alate za zumiranje, unos teksta, upotrebu "četkice", "gumice" i sl.).
Pri radu sa tekstom primeniti osnovne alate za uređivanje i oblikovanje teksta (unos teksta, dodavanje, brisanje, kopiranje, selektovanje, poravnanje, promena fonta, boje, veličine slova, umetanje slika...). Naglašavati potrebu odabira odgovarajućeg pisma (kodnog rasporeda: ćirilica, latinica...) i insistirati na primeni pravopisa. Uvežbati čuvanje i štampanje dokumenta. Rad sa tabelama i složenijim alatima obraditi u starijim razredima.
Paralelno sa srpskom terminologijom pomenuti i izvorne engleske termine.
Snimanje zvuka i video-zapisa, shodno mogućnostima, započeti demonstracijom upotrebe uređaja: kamera, mikrofon, zvučnici, mobilni telefoni, itd. Obuhvatiti najosnovnije tehnike u procesu snimanja (pokreni, zaustavi, sačuvaj, obriši) i reprodukcije (pokreni, pauziraj, zaustavi, pusti od početka, podesi jačinu zvuka). U vežbi čuvanja audio/video zapisa skrenuti pažnju na različite tipove datoteka u konkretnom programu (npr. *mp3, mp4, avi, midi…*).
Pri izradi multimedijalnih prezentacija primeniti osnovne alate za uređivanje i oblikovanje sadržaja. U programu za izradu multimedijalnih prezentacija koristiti ranije kreirane zvučne i video zapise. Prilagoditi tip datoteke izabranom programu (koristiti neki od raspoloživih programa za konverziju podataka). Kroz razgovor sa učenicima i kroz primere razviti pojam dobre prezentacije i načine predstavljanja (koliko je bitan sadržaj a ne samo forma).

Digitalna pismenost (5)

Pri realizaciji tematske celine Digitalna pismenost pojasniti učenicima šta znači korišćenje IKT uređaja na odgovoran i siguran način, i naglasiti da to nije obaveza samo IT stručnjaka već svih korisnika. Demonstrirati funkcije antivirusnog programa i zaštitnog zida. Analizirati sa učenicima od kakvog su materijala napravljeni IKT uređaji, da li se takvi materijali mogu reciklirati i na koje sve načine se mogu odlagati digitalni uređaji koji nisu u upotrebi, u cilju zaštite životne sredine.
Proveriti sa učenicima njihova dosadašnja iskustva u korišćenju veb-pregledača (čitača, brauzera). Razgovarati o sajtovima pretraživačima i načinima pretrage, uvesti pojmove autor i autorska prava i navesti osnovne licence. Pretragu interneta i odabir relevantnih stranica iz prikazanih rezultata pretrage. (Kako pronalazimo, biramo i preuzimamo informacije? Kako stvaramo (onlajn aplikacije)? Kako razmenjujemo informacije i sarađujemo na internetu?)
Na unapred pripremljenom skupu veb-strana kroz diskusiju o proceni informacija pronađenih na internetu (publika kojoj je sajt namenjen, autor, tačnost/preciznost, objektivnost, aktuelnost i internet adresa) podsticati razvoj kritičkog mišljenja učenika.
Upoznati učenike sa pravilima ponašanja na internetu (eng. *Netiquette*). Za utvrđivanje i pojašnjavanje ove teme, organizovati kvizove i radionice (na teme bezbedno - nebezbedno, poželjno - nepoželjno ponašanje na internetu) kao i simulacije nebezbednih situacija sa akcentom na to kako je poželjno reagovati u datim situacijama (kroz igranje uloga i sl.). Jedna od aktivnosti za učenike, radi povezivanja znanja, može biti izrada tekstualnih dokumenata na temu: Moja pravila ponašanja na internetu, Pet najvažnijih pravila za bezbedan internet, Kako da internet postane sigurniji za decu, i sl.
U korelaciji sa drugim predmetima (fizičko i zdravstveno vaspitanje) veliku pažnju posvetiti tome kako uređaji koje svakodnevno koriste (računar, telefon, tablet...) mogu loše da utiču na njihovo zdravlje pri čemu ih treba voditi ka situacijama na koje ih roditelji svakodnevno podsećaju (loše držanje, dugo gledanje u ekran,…..). Posebnu pažnju posvetiti razvoju svesti kod učenika o vremenu u toku dana, utrošenom na rad sa tehnologijom i mogućim razvojem zavisnosti od tehnologije.

Računarstvo (16)

Realizacija teme može se započeti prikazivanjem motivacionih filmova o programiranju. Uvesti pojmove: program i programiranje. Demonstrirati gotove animacije i računarske igre radi razvijanja svesti i pobuđivanja motivacije da učenici sami mogu da kreiraju svoje igrice. Odabrati primer igrice za analizu (na primer sa portala www.code.org), kao i druge motivacione materijale iz sličnih obrazovnih izvora) sa ciljem upoznavanja učenika sa koracima u rešavanju jednostavnih problemskih zadataka. Uvesti pojam algoritma pri rešavanju najjednostavnijeg problema. Iskoristiti iskustvo koje učenici imaju kao korisnici tehnologije (računara, pametnih telefona...) da bi se napravila jasna veza između procesa programiranja i konačnog proizvoda, igrica ili animacija. Pored toga, isticati da se kroz učenje programiranja i algoritama, razvijaju strategije za rešavanja životnih problema, svaki zadatak koji sebi postavljamo u svakodnevnom životu se rešava korak po korak, tj. algoritamski.
U međupredmetnoj koordinaciji sa predmetom matematika, uvesti matematičko-logičke pojmove koje leže u osnovi informatike i računarstva: skup, elementi, podskup, jednakost skupova, prazan skup (sa odgovarajućim znacima); Venovi dijagrami; skupovne operacije: unija, presek, razlika i odgovarajuće oznake; reči: "i", "ili", "ne", "svaki", "neki"; odgovarajuće logičke veznike i njihovu interpretaciju skupovnim operacijama i relacijama. Korišćenjem primera iz tekućih sadržaja, dalje se osmišljava pojam skupa, izgrađuje matematičko-informatički jezik i unosi preciznost u izražavanju. Potrebno je na raznovrsnim primerima koristiti odgovarajuće simbole (znake) i uočavati zakonitosti skupovnih i logičkih operacija. Na podesnim primerima ilustrovati matematičko-logičku upotrebu reči: svaki, neki, ili, i, ne, sledi (ako...onda). Učenici usvajaju elemente deduktivnog zaključivanja (pravilno formulisanje tvrđenja; pravilno zaključivanje, pravilno korišćenje veznika "i", "ili", a naročito "ako...onda"). Nastaviti sa daljim izgrađivanjem pojmova: brojevni izraz, promenljiva, izraz s promenljivom i pridruživanje, koristeći pri tome i termine izraz, formula, iskaz, algoritam. Uočavati primere jednostavnijih (funkcijskih) zavisnosti u raznim oblastima (pridruživanje po datom pravilu brojeva - brojevima, brojeva - dužima, brojeva - površinama i dr.), kao i jednostavnijih algoritamskih procedura (osnovni algoritmi za izvođenje računskih operacija sabiranja, množenja, deljenja s ostatkom, Euklidovog algoritma). Pri tome je važno korišćenje dijagrama i tabela (dijagram toka algoritma, tabela rezultata nekog prebrojavanja ili merenja i dr).

Objasniti problem rečima, definisati svaku pojedinačnu instrukciju (korak) i postupak ređanja blokova, predstaviti dejstvo naredbe "pokreni" i opisati kakvo dejstvo ima na ponašanje objekta. Napomenuti da se jednom poređani blokovi instrukcija mogu više puta pokrenuti. Prelaskom na naredne nivoe složenosti objasniti zašto je pogodno zameniti korake koji se ponavljaju odgovarajućom blok naredbom (petlja-blok "ponavljaj") ili ako problemski zadatak sadrži neki zadati uslov, objasniti potrebu razdvajanja (grananje-blok "ako je") na naredbe koje će se izvršiti ako je ispunjen uslov.
Izabrati programsko okruženje za vizuelno programiranje (*Scratch, Stencyl, AppInventor, Alice*, …) koje treba da omogući algoritamsko rešavanje problema i osnove programiranja. Programsko okruženje birati tako da omogućava jednostavnu animaciju objekata, odnosno, da alati omogućavaju učenicima da se odmah, bez mnogo teorijskog uvoda i objašnjenja složenih programerskih koncepata, aktivno uključe u programiranje.
U zavisnosti od izabranog programskog okruženja prilagoditi sva sledeća objašnjenja specifičnostima tog alata.
Kroz aktivnu nastavu i uključenost u proces kreiranja programa od prvih časova, učenici će postupno usvojiti potrebne pojmove, znanja i veštine. Ukazati na sličnosti i razlike sa primerima i radnim okruženjem prikazanim na prvom času, kao što su ograničenja u izboru objekata, ograničenja u instrukcijama u zadatku i navesti koje mogućnosti nudi izabrano programsko okruženje.
Pogodan primer, prilikom upoznavanja sa radnim okruženjem, je da učenici za konkretan lik i konkretnu scenu, poređaju blokove naredbi tako da se klikom na lik pojavi neka poruka (npr. "Zdravo ja sam…"). Demonstrirati postupke: izbor objekata (naglasak na biblioteke), slaganje blokova po principu "prevuci-i-pusti" i pokretanje programa. Ukazati učenicima na mogućnost izmene pojedinačnih osobina objekata koji su dostupni u bibliotekama i galerijama odabranog softvera u formi 2D odnosno 3D modela. Upoznati učenike kroz ovaj jednostavni primer sa pojmom naredbe i konceptom pisanja programa kroz ređanje blok-naredbi.
Podizati nivo složenosti u skladu sa pojmovima koji se uvode: projekat i scenario i napraviti vezu sa pojmovima zadatak i pisanje priče. Dovesti u vezu postupak rešavanja zadatka sa pisanjem programa, i povezati pojmove scenario i algoritam. Uvesti pojmove: *Objekat - lik* (biblioteka objekata, podešavanje osobina i svojstva za izabrani objekat), *Objekat - pozornica* (biblioteka pozornica, podešavanje pozadine pozornice, koordinatni sistem scene), *alati* (umnoži, iseci-obriši, uvećaj, umanji) i *datoteka programa* (najčešće se koristi termin - projekat). Za izabrano radno okruženje za vizuelno programiranje (za rad kod kuće) poželjno je pripremiti kratko pisano uputstvo (pronalaženje, preuzimanje, instaliranje…), demonstrirati i pojasniti (postupak: preuzimanja, čuvanja i instaliranja izabranog programskog okruženja, napomenuti mogućnost korišćenja onlajn aplikacije, ukoliko takva mogućnost postoji). Svaki od objekata učenik može kreirati samostalno, umesto da koristi predefinisane objekte iz biblioteka.
Demonstrirati na svakom primeru sledeće tehnike: *kreiranje projekta* (novi projekat, izabrati objekat čije se aktivnosti definišu, kao i objekte koji definišu njegovu okolinu, definisati početni položaj objekta i svojstva objekta - u nekim okruženjima informacija o objektu), *jednostavna podešavanja* (upotrebu alata: uvećaj, umanji, umnoži, iseci, okreni, promeni boju...), *zadavanje izabranog kretanja ili ponašanja* (iz palete blokova: upravlja događajem, za zadate akcije odgovarajući događaj...), *čuvanje projekta* (imenovanje, izbor lokacije), *ponovno otvaranje* (zatvaranje, pronalaženje, pokretanje) i *modifikaciju projekta* (izmenu nekog elementa: orijentaciju, boju, veličinu i sl., pronalaženje i ispravljanje grešaka, čuvanje izmena u projektu). Demonstrirati i ukazivati na raznovrsne funkcionalnosti dostupne u paletama blokova, za: kretanja, izgled i aktivnosti koju objekat treba da realizuje (predviđenih scenarijom) preko primera kao što su: kretanje objekata da se izbegnu prepreke, razgovor dva lika o pojmovima koje su učili u prethodnoj lekciji i sl.
Upoznati učenike sa kategorijama blokova i načinom zadavanja parametara (trajanje događaja, broj ponavljanja, promenu ugla, promenu položaja…). Unos podataka preko tastature koristiti za promenu parametara u okviru blok-naredbe. Primenom različitih funkcionalnosti objekata učenici treba da uoče informacije o blizini objekata, njihovoj veličini i prostornim odnosima. Na konkretnom primeru demonstrirati uticaj promene parametara na izvršavanje programa. Demonstrirati funkcije editovanja objekata, editovanja i upravljanja programom (izmene u redosledu blokova, objedinjavanje blokova koji se ponavljaju u *petlje* ili *grananje*), testiranje i praćenje svakog koraka prilikom izvršavanja programa.
Pojam promenljive uvesti na konkretnom primeru koji jednostavnim računskim operacijama i njihovim izvršavanjem dovodi do rešavanja konkretnog problema. Obuhvatiti pojmove i postupke za kreiranje promenljivih, dodelu vrednosti i korišćenje operatora. Npr. shodno uzrastu i u korelaciji sa matematikom za peti razred kreirati program za izračunavanje obima i površine pravougaonika. Pri tome kreirati promenljive: dužina, širina, obim i površina i skrenuti pažnju da su operatori koji se koriste u ovom primeru osnovne računske operacije (sabiranje, množenje).
Postupno kroz primere uvesti pojmove: linijska, ciklična i razgranata struktura, kao što su: promena pozadine ili lika u odnosu na događaj, kreiranje rečenice od reči i slika, razvrstavanje objekata u skupove (živa i neživa priroda, planete, reke...), upoređivanje vrednosti dve promenljive, ponavljanje kretanja i melodije dok se ne dodirne drugi objekat, određivanje prosečne temperature na osnovu pet brojeva koji predstavljaju izmerene temperature od ponedeljka do petka, nalaženje najlakšeg ranca od data tri, određivanje prosečne visine ili težine dečaka i devojčica u grupi (za naprednije…) i slično.
Bez obzira na primere koji se odaberu trebalo bi svakako obavezno obraditi male serije od konačno mnogo elemenata i za njih izračunati: broj, zbir, prosek, minimum, maksimum.
Analizirati sa učenicima karakteristike pojedinih struktura i opravdanost primene u pojedinim situacijama.
Postupak korak po korak do rešenja problema, treba da posluži za sistematizaciju postupka izrade projekta. Ona treba da obuhvati razumevanje pojma projekta, izradu scenarija i algoritma, ređanje blok-naredbi, proveru grešaka, ispravljanje programa, deljenje sa drugima preko Interneta. Naglasiti da se algoritmi mogu opisati na razne načine: dijagramom toka, pseudokodom, prepričano običnim jezikom, kao i kroz program kreiran u jednom od vizuelno orijentisanih programerskih alata. Demonstrirati postupak postavljanja projekta na Internet. Ukazati na mogućnost preuzimanja gotovih projekata sa Interneta, radi pronalaženja najboljeg rešenja za sopstveni projekat, uočavanje tuđih i svojih grešaka, kao i za dobijanje ideja i razvijanja kreativnosti.

Projektna nastava (6)

Nastavnicima se preporučuje da u toku petog razreda, radi razvijanja međupredmetnih kompetencija i ostvarivanja korelacije sa drugim predmetima, realizuju sa učenicima najmanje dva projektna zadatka. Vreme realizacije projektnih zadataka od kojih je jedan iz oblasti *IKTi Digitalna pismenost* i drugi iz oblasti Računarstvo određuje nastavnik u dogovoru sa učenicima i sa nastavnicima drugih predmeta, koji pokrivaju oblast izabrane teme. Pri izboru tema, shodno interesovanjima izvršiti podelu učenika na grupe/parove.
Pri realizaciji prvog projektnog zadatka staviti naglasak na razradi projektnog zadatka - od izrade plana do predstavljanja rešenja. Nastavnik planira faze projektnog zadatka u skladu sa vremenom, složenošću teme, raspoloživim resursima (znanja, veštine i stavovi koje su učenici usvojili nakon tematskih celina IKT i Digitalna pismenost, tehničke opremljenosti škole i drugih relevantnih faktora). Učenici zajedno sa nastavnikom prolaze kroz sve faze rada na projektnom zadatku, pri čemu nastavnik naglašava svaki korak, objašnjava, inicira diskusiju i predlaže rešenja.
Pri predstavljanju faza projekta može poslužiti sledeći primer: *Faza 1*: predstavljanje tema, formiranje grupa i odabir teme; *Faza 2*: Odabir materijala i sredstava, razmatranje dodatne podrške predmetnog nastavnika u zavisnosti od teme; *Faza 3*: Planiranje vremena i izbor strategije za rešavanje zadatka u skladu sa rokom za predaju rada; *Faza 4*: Prikupljanje i proučavanje materijala, izrada zadatka i priprema za izlaganje; *Faza 5*: Predstavljanje rezultata projektnog zadatka, diskusija i procena/samoprocena urađenog (nastavnik obezbeđuje uslove za što uspešnije izlaganje, usmerava diskusiju i vrši evaluaciju urađenog sa preciznom povratnom informacijom).
Projektni zadaci se bave realnim temama iz školskog ili svakodnevnog života. Za predviđeni broj časova ove tematske celine i sa dobro isplaniranim aktivnostima, može se očekivati da učenici uspešno izrade i predstave rešenje projektnog zadatka. Akcenat je na podsticanju inicijativa i kreativnosti, uspostavljanju saradničkih i vrednosnih stavova kod učenika. Cilj je razvijanje i negovanje: postupnosti, povezivanja i izgradnje sopstvenih strategija učenja, vršnjačkog učenja, vrednovanja i samovrednovanja postignuća.
Projektni zadaci podrazumevaju korelaciju i saradnju sa nastavnicima ostalih predmeta, koja se može ostvariti na ovakvim i sličnim primerima:
- *izrada intervju-a ili članaka* (na teme: zanimljivosti iz sveta sporta, umetnosti, nauke,...);
- *izrada uputstva ili tutorijala* (tipa: "kako da podesite", "kako da izmenite", "kako da rešite ovaj zadatak"‘, "kako da koristite program... ");
- *izrada pravila ponašanja* (na teme: u sportskoj sali, u kabinetu..., za bezbedniji rad na internetu, za kreiranje sigurne lozinke, zaštite računara od zlonamernih programa, zaštite zdravlja...).

Dodatna motivacija za učenike može biti izbor najboljih radova za: školski časopis, sajt škole, oglasnu tablu (odeljenje glasa - vrednovanje, samovrednovanje) a da ostale radove postavljaju na pano u kabinetu informatike i računarstva…
Dobar primer sumiranja naučenih postupaka je izrada prateće dokumentacije u vidu fajlova različitog tipa, kao što su: tekstualni fajlovi, slike, video materijali i sl.
Drugi projektni zadatak se realizuje po fazama koje su već opisane.

Za primer mogu poslužiti sledeće teme: Napravi kalkulator ili Kreiraj program za izračunavanje...(matematika), Priča iz kosmosa, Ispričaj priču o mestu u kome živiš ili Turistički vodič kroz… (geografija), Intervjuiši drugare o budućim zanimanjima (u formi stripa), Zamesi hleb (od njive do trpeze)... Učenici takođe, mogu pozajmiti već urađeni projekat, preuzeti ga sa interneta i prilagoditi svom scenariju. Ideja za projektni zadatak može biti i izrada kviza i testa za proveru znanja, ponavljanje, utvrđivanje, sistematizaciju gradiva iz celog predmeta.
Učenici pre prikupljanja materijala izrađuju scenario (priču ili algoritam za konkretan zadatak), razrađuju korake i opisuju postupak rešavanja projektnog zadatka. Deo zadatka je i čuvanje materijala upotrebljenog za rešavanje projektnog zadatka. Očekivani produkt projektnog zadatka je multimedijalni sadržaj u formi: stripa, animacije, igrice i sl., a napredniji učenici mogu izraditi algoritam i program za rešavanje konkretnog problemskog zadatka.
PRAĆENJE I VREDNOVANJE NASTAVE I UČENJA
U procesu vrednovanja potrebno je kontinuirano pratiti rad učenika.
Vrednovanje aktivnosti, naročito ako je timski rad u pitanju, se može obaviti sa grupom tako da se od svakog člana traži mišljenje o sopstvenom radu i o radu svakog člana ponaosob (tzv. vršnjačko ocenjivanje).
Preporučuje se i ocenjivanje bazirano na praktičnim radovima i vežbanjima. Kvizove, testove znanja i slično koristiti za uvežbavanje i utvrđivanje pojmova i činjeničnih znanja, kao i za formiranje konačnih ocena. Preporučeno je kombinovanje različitih načina ocenjivanja da bi se sagledale slabe i jake strane svakog svog učenika. Prilikom svakog vrednovanja postignuća potrebno je učeniku dati povratnu informaciju koja pomaže da razume greške i poboljša svoj rezultat i učenje. Potrebno je da nastavnik rezultate vrednovanja postignuća svojih učenika kontinuirano analizira i koristi svoje nastavne prakse.
U okviru plana rada nastavnika, u delu vannastavnih aktivnosti, pored dodatne i dopunske nastave, planirati sekciju i vreme za mentorski rad sa učenicima koji učestvuju na takmičenjima iz ovog predmeta. Preporučuje se da se izbor tema za rad na sekciji izvrši u saradnji sa drugim nastavnicima, a da se početna inicijativa prepusti učenicima i njihovim interesovanjima. Teme kao što su izrada i održavanje školskog sajta, bloga ili neke druge školske veb stranice, kreiranje i izrada školskog elektronskog časopisa ili letopisa škole mogu biti dobre početne ideje koje će povezati znanja i veštine stečene u ovom predmetu sa drugim znanjima, uz aktivno učešće u životu škole.

Naziv predmeta	**FIZIČKO I ZDRAVSTVENO VASPITANJE**
Cilj	**Cilj** nastave i učenja *fizičkog i zdravstvenog vaspitanja* je da učenik unapređuje fizičke sposobnosti, motoričke veštine i znanja iz oblasti fizičke i zdravstvene kulture, radi očuvanja zdravlja i primene pravilnog i redovnog fizičkog vežbanja u savremenim uslovima života i rada.
Razred	**Peti**
Godišnji fond časova	**72 časa + 54 časa** (obavezne fizičke aktivnosti učenika)

OBLAST/TEMA		ISHODI Po završetku teme učenik će biti u stanju da:	SADRŽAJI
FIZIČKE SPOSOBNOSTI		- primeni jednostavne komplekse prostih i opštepripremnih vežbi - izvede vežbe (raznovrsna prirodna i izvedena kretanja) i koristi ih u sportu, rekreaciji i različitim životnim situacijama - uporedi rezultate testiranja sa vrednostima za svoj uzrast i sagleda sopstveni motorički napredak	**Obavezni sadržaji** Vežbe za razvoj snage Vežbe za razvoj pokretljivosti Vežbe za razvoj aerobne izdržljivosti Vežbe za razvoj brzine Vežbe za razvoj koordinacije Primena nacionalne baterije testova za praćenje fizičkog razvoja i motoričkih sposobnosti
MOTORIČKE VEŠTINE, SPORT I SPORTSKE DISCIPLINE	Atletika	- kombinuje i koristi dostignuti nivo usvojene tehnike kretanja u sportu i svakodnevnom životu - dovodi u vezu razvoj fizičkih sposobnosti sa atletskim disciplinama	**Obavezni sadržaji** Tehnika istrajnog trčanja Istrajno trčanje - priprema za kros Tehnika sprinterskog trčanja Tehnika visokog i niskog starta Skok uvis (prekoračna tehnika) Bacanje loptice (do 200 g) **Preporučeni sadržaji** Tehnika štafetnog trčanja Skok udalj Bacanja kugle 2 kg Bacanje "vorteks-a" Troboj
	Sportska gimnastika	- održava stabilnu i dinamičku ravnotežu u različitim kretanjima, izvodi rotacije tela - koristi elemente gimnastike u svakodnevnim životnim situacijama i igri - proceni sopstvene mogućnosti za vežbanje u gimnastici	**Obavezni sadržaji** Vežbe na tlu Preskoci i skokovi Vežbe u uporu Vežbe u visu Niska greda Gimnastički poligon **Preporučeni sadržaji** Vežbe na tlu (napredne varijante) Visoka greda Trambolina Preskok Konj sa hvataljkama

			Vežbe u uporu (složeniji sastav) Vežbe u visu (složeniji sastav)
	Osnove timskih i sportskih igara	- koristi elemente tehnike u igri - primenjuje osnovna pravila rukometa u igri - učestvuje na unutarodeljenskim takmičenjima	**Obavezni sadržaji** **Rukomet/minirukomet:** Osnovni elementi tehnike i pravila; - vođenje lopte, - hvatanja i dodavanja lopte, - šutiranja na gol, - fintiranje, - principi individualne odbrane - osnovna pravila rukometa/minirukometa Sportski poligon **Preporučeni sadržaji** Napredni elementi tehnike, taktike i pravila igre: - hvatanja kotrljajućih lopti, - dribling, - šutiranja na gol, - fintiranje, - osnovni principi kolektivne odbrane.
	Ples i ritmika	- izvede kretanja, vežbe i kratke sastave uz muzičku pratnju - igra narodno kolo - izvede kretanja u različitom ritmu - izvede osnovne korake plesa iz narodne tradicije drugih kultura	**Obavezni sadržaji** Pokreti uz ritam i uz muzičku pratnju Ritmička vežba bez rekvizita Skokovi kroz vijaču Narodno kolo "Moravac" Narodno kolo iz kraja u kojem se škola nalazi Osnovni koraci društvenih plesova **Preporučeni sadržaji** Vežbe sa obručem Vežbe sa loptom Složeniji skokovi kroz vijaču
	Plivanje	- kontroliše i održava telo u vodi - prepliva 25 m slobodnom tehnikom - skoči u vodu na noge - poštuje pravila ponašanja u i oko vodene sredine	**Obavezni sadržaji** Predvežbe u obučavanju plivanja Igre u vodi Samopomoć u vodi **Preporučeni sadržaji** Pliva jednom tehnikom Ronjenje u dužinu
FIZIČKA I ZDRAVSTVENA KULTURA (Realizuje se kroz sve nastavne oblasti i teme uz praktičan rad)	Fizičko vežbanje i sport	- objasni svojim rečima svrhu i značaj vežbanja - koristi osnovnu terminologiju vežbanja - poštuje pravila ponašanja u i na prostorima za vežbanje u školi i van nje, kao i na sportskim manifestacijama - primeni mere bezbednosti tokom vežbanja - odgovorno se odnosi prema objektima, spravama i rekvizitima u prostorima za vežbanje - primeni i poštuje pravila timske i sportske igre u skladu sa etičkim normama - navija i bodri učesnike na takmičenjima i rešava konflikte na socijalno prihvatljiv način - koristi različite izvore informacija za upoznavanje sa raznovrsnim oblicima fizičkih i sportsko-rekreativnih aktivnosti - prihvati sopstvenu pobedu i poraz u skladu sa "ferplejom" - primenjuje naučeno u fizičkom i zdravstvenom vaspitanju u vanrednim situacijama - prepozna lepotu pokreta i kretanja u fizičkom vežbanju i sportu - napravi plan dnevnih aktivnosti	Cilj i svrha vežbanja u fizičkom i zdravstvenom vaspitanju Osnovna pravila Rukometa/minirukometa i Malog fudbala Ponašanje prema ostalim subjektima u igri (prema sudiji, igračima suprotne i sopstvene ekipe) Čuvanje i održavanje materijalnih dobara koja se koriste u fizičkom i zdravstvenom vaspitanju Uredno postavljanje i sklanjanje sprava i rekvizita neophodnih za vežbanje Upoznavanje učenika sa najčešćim oblicima nasilja u fizičkom vaspitanju i sportu "Ferplej" (navijanje, pobeda, poraz rešavanje konfliktnih situacija) Pisani i elektronski izvori informacija iz oblasti fizičkog vaspitanja i sporta Značaj razvoja fizičkih sposobnosti za snalaženje u vanrednim situacijama (zemljotres, poplava, požar...) Fizičko vežbanje i estetika (pravilno oblikovanje tela) Planiranje dnevnih aktivnosti
	Zdravstveno vaspitanje	- navede primere uticaja fizičkog vežbanja na zdravlje - razlikuje zdrave i nezdrave načine ishrane	Fizička aktivnost, vežbanje i zdravlje Osnovni principi vežbanja i vrste fizičke aktivnosti Održavanje lične opreme za vežbanje i poštovanje

		- napravi nedeljni jelovnik uravnotežene ishrane uz pomoć nastavnika. - primenjuje zdravstveno-higijenske mere pre, u toku i nakon vežbanja - prepozna vrstu povrede - pravilno reaguje u slučaju povrede - čuva životnu sredinu tokom vežbanja	zdravstveno-higijenskih mera pre i posle vežbanja Lična i kolektivna higijena pre i posle vežbanja Uticaj pravilne ishrane na zdravlje i razvoj ljudi Ishrana pre i posle vežbanja Prva pomoć: - značaj prve pomoći, - vrste povreda. Vežbanje i igranje na čistom vazduhu - čuvanje okoline prilikom vežbanja

KORELACIJA SA DRUGIM PREDMETIMA

Biologija
Geografija
Muzička kultura
Likovna kultura
Informatika
Matematika
Srpski jezik

UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA

Koncepcija *fizičkog i zdravstvenog vaspitanja zasniva* se na jedinstvu časovnih, vančasovnih i vanškolskih organizacionih oblika rada, kao osnovne pretpostavke za ostvarivanje cilja kroz dostizanje ishoda i standarda ovog vaspitno-obrazovnog područja.
Glavna promena u savremenoj koncepciji i praksi obrazovanja i vaspitanja, pa tako i u programu premeta *fizičko i zdravstveno vaspitanje*, je pomeranje težišta sa nastavnih sadržaja na jasno definisane ishode, odnosno sa nastavnih sadržaja na proces učenja i njegove rezultate.
Ishodi su iskazi o tome šta učenici umeju da urade na osnovu znanja koja su stekli u predmetu *fizičko i zdravstveno vaspitanje*, i učešćem u *obaveznim fizičkim aktivnostima*. Ishodi predstavljaju opis integrisanih znanja, veština, stavova i vrednosti učenika u tri predmetne oblasti:
- fizičke sposobnosti,
- motoričke veštine, sport i sportske discipline i
- fizička i zdravstvena kultura.

Oni omogućavaju da se cilj ovog predmeta dostigne u skladu sa predmetnim i međupredmetnim kompetencijama i standardima postignuća. Ishodi ne propisuju strukturu, sadržaje i organizaciju nastave, kao ni kriterijume i način vrednovanja učeničkih postignuća.
Cilj i ishodi predmeta se ostvaruju kroz nastavu *fizičkog i zdravstvenog vaspitanja* (u trajanju od 2 školska časa nedeljno) i *obavezne fizičke aktivnosti* svakog učenika (u trajanju od 1,5 školski čas nedeljno). Program petog razreda baziran je na kontinuitetu usvojenih znanja, veština, stavova i vrednosti iz prvog ciklusa osnovnog obrazovanja i vaspitanja.
Nastava fizičkog i *zdravstvenog vaspitanja* usmerena je prema individualnim razlikama učenika, koje se uzimaju kao kriterijum u diferenciranom pristupu, pa samim tim neophodno je uputiti učenika ili grupu učenika, na olakšane ili proširene sadržaje u časovnoj, vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada.
Gde je neophodno, programske sadržaje potrebno je realizovati prema polu.

Obavezni organizacioni oblici rada:
A. časovi fizičkog i zdravstvenog vaspitanja;
A_1. obavezne fizičke aktivnosti učenika;

Ostali oblici rada (vančasovne i vanškolske aktivnosti):
B. slobodne aktivnosti - sekcije,
V. nedelja školskog sporta,
G. aktivnosti u prirodi (krosevi, zimovanje, letovanje - kampovanje...),
D. školska i vanškolska takmičenja
Đ. korektivno-pedagoški rad.

OBAVEZNI ORGANIZACIONI OBLICI RADA

A. Časovi fizičkog i zdravstvenog vaspitanja

Nastavne oblasti:

I. Fizičke sposobnosti

Na svim časovima kao i na drugim organizacionim oblicima rada, poseban akcenat se stavlja na:
- razvijanje fizičkih sposobnosti koje se kontinuirano realizuje u uvodnom i pripremnom delu časa putem vežbi oblikovanja. Deo glavne faze časa može se koristi za razvoj osnovnih fizičkih sposobnosti uzimajući u obzir uticaj koji nastavna tema ima na njihov razvoj. Metode i oblike rada nastavnik bira u skladu sa potrebama i mogućnostima učenika i materijalno-tehničkim uslovima za rad;
- podsticanje učenika na samostalno vežbanje;
- učvršćivanje pravilnog držanja tela.

Program razvoja fizičkih sposobnosti je sastavni deo godišnjeg plana rada nastavnika.
Praćenje, vrednovanje i evidentiranje fizičkih sposobnosti učenika sprovodi se na osnovu Priručnika za praćenje fizičkog razvoja i razvoja motoričkih sposobnosti učenika u nastavi fizičkog vaspitanja, (Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, 2016).

II. Motoričke veštine, sport i sportske discipline

Usvajanje motoričkih znanja, umenja i navika, ostvaruje se kroz primenu obaveznih i preporučenih programskih sadržaja atletike, gimnastike, sportskih igara, plesa, ritmičke gimnastike, plivanja, primenjujući osnovne didaktičko-metodičke principe i metode rada neophodne za dostizanje postavljenih ishoda.
Usvojena znanja, umenja i navike treba da omoguće učenicima njihovu primenu u sportu, rekreaciji i specifičnim životnim situacijama.
Sticanje znanja, umenja i navika je kontinuirani proces individualnog napredovanja učenika u skladu sa njegovim psiho-fizičkim sposobnostima.
Učenicima koji nisu u stanju da usvoje neke od sadržaja, zadaju se vežbanja slična ali lakša od predviđenih ili predvežbe.
Ukoliko učenik ne dostigne predviđeni ishod, ostavlja se mogućnost da isti dostigne u narednom periodu.
Usavršavanje nekih motoričkih zadataka je kontinuirani proces bez obzira na sadržaje programa (tehnika hodanja, trčanja, primena naučene igre itd.).
U radu sa naprednijim učenicima realizuju se preporučeni sadržaji ili sadržaji iz narednih razreda. Kroz proces realizacije programa neophodno je pratiti sposobnosti učenika za pojedine sportove.

III. Fizička i zdravstvena kultura

Dostizanjem ishoda ove nastavne oblasti, učenici stiču znanja, veštine, stavove i vrednosti o vežbanju (osnovnim pojmovima o vežbi, kako se neko vežbanje izvodi i čemu konkretna vežba i vežbanje služi), fizičkom vaspitanju, sportu, rekreaciji i zdravlju.
Posebno planirane i osmišljene informacije o vežbanju i zdravlju prenose se neposredno pre, tokom i nakon vežbanja na času.

Ova nastavna oblast ostvaruje se kroz sve organizacione oblike rada u *fizičkom i zdravstvenom vaspitanju* i obuhvata: formiranje pravilnog odnosa prema fizičkom vežbanju, zdravlju i radu; razvijanje i negovanje fer-pleja; prepoznavanje negativnih oblika ponašanja u sportu i navijanju; vrednovanje estetskih vrednosti u fizičkom vežbanju, rekreaciji i sportu; razvijanje kreativnosti u vežbanju; očuvanje životne sredine, kao i razvijanje i negovanje zdravstvene kulture učenika.
Pored navedenog u ovoj oblasti potrebno je raditi na: negovanju patriotskih vrednosti (narodne tradicije i multikulturalnosti); formiranju pravilnog odnosa prema različitostima, čuvanju materijalnih dobara, negovanju društvenih vrednosti itd.

A_1. Obavezne fizičke aktivnosti učenika

Fizičke aktivnosti učenika doprinose ostvarivanju postavljenog cilja i ishoda *fizičkog i zdravstvenog vaspitanja*. Ove aktivnosti organizuju se u okviru redovnog rasporeda ili prema posebnom rasporedu u skladu sa prostornim mogućnostima škole i potrebama učenika u trajanju od 1,5 čas nedeljno.
Plan rada ovih aktivnosti je sastavni je deo planiranja u *fizičkom i zdravstvenom vaspitanju*.
Škola se može opredeliti za jedan od ponuđenih načina organizacije ovih aktivnosti na predlog Stručnog veća. Način organizacije ovih aktivnosti je sastavni deo Školskog programa i Godišnjeg plana rada škole.
Načini organizacije rada obaveznih fizičkih aktivnosti učenika:
- realizuju se u trajanju od 45 minuta, jednom u toku nedelje. U školama koje imaju odgovarajuće materijalno-tehničke i prostorne uslove, fond od 1/2 školskog časa odnosno 22,5 minuta, na nedeljnom nivou, može se realizovati tako što će učenici svake druge nedelje imati još jedan čas ovih aktivnosti, ili na drugi način koji predloži Stručno veće fizičkog i zdravstvenog vaspitanja. Radi efikasnijeg rada i obuhvaćenosti svih učenika dozvoljeno je spajanje dva odeljenja istog razreda. Dva nastavnika rade istovremeno sa dva odeljenja.
- realizuju se u trajanju od 45 minuta, jednom u toku nedelje. Fond od 1/2 školskog časa odnosno 22,5 minuta, na nedeljnom nivou, realizuje se **kumulativno**, jednom u tromesečju, u ukupnom trajanju od 6 školskih časova, odnosno 4,5 sati.
Stručno veće može predložiti neki drugi način organizacije ovih aktivnosti, posebno ukoliko se škola opredeli da ove aktivnosti realizuje izvan škole (plivanje, skijanje, klizanje, orijentiring itd.).

Programski sadržaji obaveznih fizičkih aktivnosti

Obavezni programski sadržaji ovih aktivnosti su:
- Kondiciono vežbanje učenika u trajanju od najmanje 20 minuta;
- Mali fudbal:
1. Vođenje i kontrola lopte,
2. Primanje lopte i dodavanje lopte različitim delovima stopala,
3. Šutiranje na gol i osnove igre u napadu (otkrivanje),
4. Oduzimanje lopte i osnove igre u odbrani (pokrivanje),
5. Vežbe sa dva i tri igrača,
6. Igra sa primenom osnovnih pravila za mali fudbal.

Preporučeni programski sadržaji ovih aktivnosti**:**
- Obučavanje i usavršavanje elemenata predviđenih preporučenim nastavnim sadržajima:
1. Atletike;
2. Gimnastike;
3. Plesa i ritmike;
4. Drugih aktivnosti predviđenih programom školskih takmičenja.
- Mali fudbal:
1. kolektivna igra u odbrani i napadu,
2. tehnika igre golmana,
3. igra uz primenu pravila
- Plivanje;
- Skijanje;
- Klizanje;
- Badminton;
- Stoni tenis;
- Orijentiring;
- Druge aktivnosti po izboru Stručnog veća škole.

VANČASOVNE I VANŠKOLSKE AKTIVNOSTI

Plan i program ovih aktivnosti predlaže Stručno veće i sastavni je deo godišnjeg plana rada škole i školskog programa.

B. Slobodne aktivnosti - sekcije

Formiraju se prema interesovanju učenika. Nastavnik sačinjava poseban program uzimajući u obzir materijalne i prostorne uslove rada, uzrasne karakteristike i sposobnosti učenika. Ukoliko je neophodno, sekcije se mogu formirati prema polu učenika. Učenik se u svakom trenutku može se uključiti u rad sekcije.

V. Nedelja školskog sporta

Radi razvoja i praktikovanja zdravog načina života, razvoja svesti o važnosti sopstvenog zdravlja i bezbednosti, o potrebi negovanja i razvoja fizičkih sposobnosti, kao i prevencije nasilja, narkomanije, maloletničke delikvencije, škola u okviru Školskog programa realizuje nedelju školskog sporta.
Nedelja školskog sporta obuhvata:
- takmičenja u sportskim disciplinama prilagođenim uzrastu i mogućnostima učenika;
- kulturne manifestacije sa ciljem promocije fizičkog vežbanja, sporta i zdravlja (likovne i druge izložbe, folklor, ples, muzičko-sportske radionice, slet...);
- đačke tribine i radionice (o zdravlju, istoriji fizičke kulture, sportu, rekreaciji, "ferpleju", posledicama nasilja u sportu, tehnološka dostignuća u vežbanju i sportu i dr.).
Plan i program Nedelje školskog sporta sačinjava Stručno veće *fizičkog i zdravstvenog vaspitanja* u saradnji sa drugim stručnim većima (likovne kulture, muzičke kulture, istorije, informatike...) i stručnim saradnicima u školi, vodeći računa da i učenici koji su oslobođeni od praktičnog dela nastave *fizičkog i zdravstvenog vaspitanja*, budu uključeni u organizaciju ovih aktivnosti.

G. Aktivnosti u prirodi (krosevi, zimovanje, letovanje)

Iz fonda radnih dana, predviđenih zajedničkim planom, škola organizuje aktivnosti u prirodi:
- prolećni kros (dužinu staze određuje stručno veće);
- zimovanje - organizuje se za vreme zimskog raspusta (obuka skijanja, klizanja, kraći izleti sa pešačenjem ili na sankama, i dr.);
- letovanje - organizuje se za vreme letnjeg raspusta u trajanju od najmanje sedam dana (logorovanje, kampovanje itd.).

D. Školska i vanškolska takmičenja

Škola organizuje i sprovodi obavezna unutarškolskasportska takmičenja, kao integralni deo procesa fizičkog vaspitanja prema planu Stručnog veća i to u:
- sportskoj gimnastici (u zimskom periodu);
- atletici (u prolećnom periodu),
- najmanje jednoj sportskoj igri (u toku godine).
Škola može planirati takmičenja iz drugih sportskih grana ili igara ukoliko za to postoje uslovi i interesovanje učenika (ples, orijentiring, badminton, između dve ili četiri vatre, poligoni itd.).
Učenici mogu da učestvuju i na takmičenjima u sistemu školskih sportskih takmičenja Republike Srbije, koja su u skladu sa nastavnim planom i programom.

Đ. Korektivno-pedagoški rad i dopunska nastava

Ove aktivnosti organizuju se sa učenicima koji imaju:

- poteškoće u savladavanju gradiva;
- smanjene fizičke sposobnosti;
- loše držanje tela;
- zdravstvene poteškoće koje onemogućavaju redovno pohađanje nastave.

Za učenike koji imaju poteškoće u savladavanju gradiva i učenike sa smanjenim fizičkim sposobnostimaorganizuje se dopunska nastava koja podrazumeva savladavanje onih obaveznih programskih sadržaja, koje učenici nisu uspeli da savladaju na redovnoj nastavi, kao i razvijanje njihovih fizičkih sposobnosti;

Rad sa učenicima koji imaju loše držanje tela podrazumeva:
- uočavanje posturalnih poremećaja kod učenika;
- savetovanje učenika i roditelja;
- organizovanje dodatnog preventivnog vežbanja u trajanju od jednog školskog časa nedeljno;
- organizovanje korektivnog vežbanja u saradnji sa odgovarajućom zdravstvenom ustanovom.

Rad sa učenicima sa zdravstvenim poteškoćama organizuje se isključivo u saradnji sa lekarom specijalistom, koji određuje vrstu vežbi i stepen opterećenja.

Oslobađanje učenika od nastave fizičkog i zdravstvenog vaspitanja

Učenik može biti oslobođen samo od praktičnog dela programa nastave za određeni period, polugodište ili celu školsku godinu na osnovu preporuke izabranog lekara.

Učenik oslobođen praktičnog dela u obavezi je da prisustvuje časovima. Za rad sa oslobođenim učenicima nastavnik sačinjava poseban program rada baziran na usvajanju teorijskih i vaspitnih sadržaja u skladu sa programom i u korelaciji sa sadržajima drugih predmeta.

Oslobođenim učenicima treba pružiti mogućnost da:
- sude, vode statistiku, registruju rezultat ili prate nivo aktivnosti učenika na času ili školskom takmičenju,
- naprave edukativni poster ili elektronsku prezentaciju, pripreme reportažu sa sportskog događaja,
- prate i evidentiraju aktivnost učenika na času uz pomoć nastavnika i na drugi način pomažu u organizaciji, časovnih, vančasovnih i vanškolskih aktivnosti.

Ishodi za učenike oslobođene od praktičnog dela nastave

Po završetku teme učenik će biti u stanju da:
- Navede osnovna pravila, gimnastike, atletike, sportske igre, plivanja;
- Definiše osnovna zdravstveno-higijenska pravila vežbanja;
- Prezentuje i analizira informacije o fizičkom vežbanju, sportu, zdravlju, istoriji sporta, aktuelnim sportskim podacima itd.);
- Učestvuje u organizaciji Nedelje školskog sporta i školskih takmičenja.

Planiranje vaspitno-obrazovnog rada

Definisani ishodi su važan deo i nezaobilazan element procesa planiranja nastave i učenja. Definisani kao rezultati učenja na kraju svakog razreda, tokom planiranja rada potrebno je odrediti vremensku dinamiku u odnosu na bavljenje pojedinim ishodima tokom školske godine. Neophodno je posebnu pažnju obratiti na ishode koje nije moguće dostići tokom jednog ili više časova, već je u tu svrhu potrebno realizovati različite aktivnosti tokom godine.

Oblici nastave

Predmet se realizuje kroz sledeće oblike nastave:
- teorijska nastava (do 4 časa);
- praktična nastava (68-72 časa).

Teorijska nastava

Posebni teorijski časovi mogu se organizovati samo u onim situacijama kada ne postoje uslovi za realizaciju nastave u prostorima za vežbanje ili alternativnim objektima, i kao prvi čas u polugodištu. Na tim časovima detaljnije se obrađuju sadržaji predviđeni temama Fizičko vežbanje i sport i Zdravstveno vaspitanje uz mogući praktičan rad u skladu sa uslovima.

Maksimalan broj časova bez praktičnog rada ne bi trebalo da bude veći od četiri (4) u toku školske godine.

Pri planiranju teorijskih sadržaja neophodno je uzeti u obzir: sadržaj programa, prethodna iskustva učenika, sadržaje drugih predmeta (korelaciju - međupredmetne kompetencije).

Praktična nastava

Broj časova po temama planira se na osnovu, procene nastavnika, materijalno-tehničkih i prostornih uslova. Nastavne teme ili pojedini sadržaji za koje ne postoje uslovi za realizaciju mogu biti zamenjeni odgovarajućim temama ili sadržajima programa za koje postoje odgovarajući uslovi. Okvirni broj časova po temama:

1. Atletika (16);
2. Gimnastika (16);
3. Osnove timskih i sportskih igara: Rukomet - minirukomet; (16)
4. Ritmika i ples (4);
5. Plivanje (12);
6. Testiranje i merenje (6-8).

Program *fizičkog i zdravstvenog vaspitanja* ostvaruje se realizacijom obaveznih i preporučenih sadržaja.

Obavezni sadržaji su oni koje je neophodno sprovesti u radu sa učenicima uzimajući u obzir sposobnosti učenika, materijalno-tehničke i prostorne uslove.

Preporučeni sadržaji su oni koje nastavnik bira i realizuje u radu sa učenicima (grupama ili pojedincima), koji su savladali obavezne sadržaje, uzimajući u obzir nivo dostignutosti ishoda, potrebe učenika i uslove za rad.

Fizičke sposobnosti

Pri planiranju kondicionog vežbanja u glavnoj fazi časa, treba uzeti u obzir uticaj nastavne teme na fizičke sposobnosti učenika i primeniti vežbe čiji delovi biomehaničke strukture odgovaraju osnovnom zadatku glavne faze časa i služe za obučavanje i uvežbavanje (obradu i utvrđivanje) konkretnog zadatka. Metode vežbanja koje se primenjuju u nastavi su trenažne metode (kontinuirani, ponavljajući i intervalni metod, kružni trening, i dr.), pilagođene uzrasnim karakteristikama učenika. U radu sa učenicima primenjivati diferencirane oblike rada, dozirati vežbanja u skladu sa njihovim mogućnostima i primenjivati odgovarajuću terminologiju vežbi. Vreme izvođenja vežbi i broj ponavljanja, zadaju se grupama učenika ili pojedincima u skladu sa njihovim sposobnostima, vodeći računa o postizanju što veće radne efikasnosti i optimalizaciji intenziteta rada. Akcenat se stavlja na one motoričke aktivnosti kojima se najuspešnije suprotstavlja posledicama hipokinezije.

Preporučeni načini rada za razvoj fizičkih sposobnosti učenika.

1. Razvoj snage
- bez i sa rekvizitima,
- na spravama i uz pomoć sprava.

2. Razvoj pokretljivosti
- bez i sa rekvizitima,
- uz korišćenje sprava,
- u pomoć suvežbača.

3. Razvoj aerobne izdržljivosti
- istrajno i intervalno trčanje,
- vežbanje uz muziku - aerobik,
- timske i sportske igre,
- drugi modeli vežbanja.

4. Razvoj koordinacije
- izvođenje koordinacionih vežbi u različitom ritmu i promenljivim uslovima (kretanje ekstremitetima u dve ravni).

5. Razvoj brzine i eksplozivne snage

- jednostavne i složene strukture kretanja izvoditi maksimalnim intenzitetom iz različitih početnih položaja, izazvane različitim čulnim nadražajima (start iz različitih položaja itd.),
- štafetne igre,
- izvođenje vežbi različitom maksimalnom brzinom (bacanja, skokovi, akrobatika, šutiranja, udarci kroz atletiku, gimnastiku, timske i sportske igre).
Za učenike koji iz zdravstvenih razloga izvode posebno odabrane vežbe, potrebno je obezbediti posebno mesto za vežbanje.

Motoričke veštine, sport i sportske discipline

1. Atletika
Sadržaji atletike se realizuju u jesenjem i prolećnom periodu.
Obavezni sadržaji
Istrajno trčanje: vežbe tehnike; kontinuirano i intervalno trčanje;
Sprintersko trčanje: vežbe tehnike trčanja, (niski skip, visoki skip, zabacivanje potkolenice, grebajući korak, itd), niski start i faze trčanja;
Skok uvis prekoračnom tehnikom; tehnika skoka uvis kroz faze (zalet, otskok, prelazak letvice i doskok). Obučavanje tehnike vrši se u celini a po potrebi raščlanjivanjem na faze.
Bacanje loptice u dalj: obučavanje kroz faze (zalet i izbačaj) i usvajanje vežbe u celini. Korelacija sa vežbama iz rukometa (donožni korak, zamah i tehnika izbačaja dugim zamahom).
Preporučeni sadržaji:
Ovi sadržaji se primenjuju u radu sa učenicima koji su savladali obavezne sadržaje primenom odgovarajuće metodike rada.
- Tehnika štafetnog trčanja (štafetne igre, načini izmene palice i dr.);
- Skok udalj osnovni elementi zgrčne tehnike - realizovati kroz faze;
- Bacanja kugle 2 kg - iz mesta i bočna tehnika;
- Bacanje "vorteks-a" u dalj;
- Troboj - kroz odeljensko takmičenje primeniti tri discipline koje su učenici savladali (trčanje, bacanja i skokovi).
2. Sportska gimnastika
Sadržaji se realizuju u zimskom periodu.
Obavezni sadržaji
Učenike je neophodno podeliti po polu i prema sposobnostima. Postaviti više radnih mesta. Na svakom času uvesti novi zadatak uz ponavljanje prethodnih. Dok jedna grupa obrađuje novi sadržaj, ostale grupe ponavljaju obrađene sadržaje. Promena radnih mesta vrši se nakon određenog broja ponavljanja. Npr. grupa koje nije prošla neki zadatak na času isti će realizovati na sledećem času. Učeniku koji ne može da izvede zadatu vežbu daje se olakšani zadatak. Nakon nekoliko obrađenih nastavnih jedinica ove nastavne teme, planom predvideti sadržaje drugih nastavnih tema (sportska ili timska igra i dr.) u cilju intenzifikacije nastave.
Gimnastički poligon osmisliti prema stepenu usvojenosti obrađenih sadržaja i prethodih znanja.
- Vežbe na tlu: kolut napred, kolut nazad, stav o plećima - "sveća", most iz ležanja na leđima; vaga pretklonom i zanoženjem; stav na šakama uz pomoć; premet uporom strance "zvezda".
- Preskok: raznoška (do 110 cm);
- Vežbe u uporu
paralelni razboj - naskok u upor, izdržaj, njih u uporu, prednjihom sed raznožno pred rukama, prinožiti jednom do seda van, saskok;
- Vežbe u visu (doskočno vratilo, krugovi - njih i saskok u zanjihu; ljuljanje i saskoci);
- Penjanja (šipka, kanap, mornarske lestve - do 4 m visine);
- Niska greda:
bokom pored grede;
sunožnim odskokom naskok na gredu sunožno (jedna noga malo ispred druge);
različiti načini hodanja: u usponu, sa zgrčenim prednoženjem, sa zanoženjem, sa odnoženjem, sa visokim prednoženjem;
skok sunožnim odskokom, sunožni doskok na mesto odskoka;
vaga pretklonom i zanoženjem; saskok zgrčeno.
- gimnastički poligon sastavljen od obrađenih programskih sadržaja.
Preporučeni sadržaji
Mogu se realizovati kroz časove na kojima se realizuju obavezni sadržaji, diferencirani oblik rada sa naprednim učenicima koji npr. preskaču kozlić po dužini umesto po širini, rade leteći kolut nakon koluta napred. Ovakve modele moguće je primeniti na sve sadržaje sportske gimnastike.
- Vežbe na tlu: kolut napred i nazad - varijante (npr: iz stava raskoračnog kolut napred do stava raskoračnog, iz stava raskoračnog kolut nazad do stava raskoračnog); Kolut leteći; Most zaklonom;
- Visoka greda:
naskok u upor prednji, upor odnožno desnom (levom) okretom za 90 stepeni udesno i prehvatom bočno (palčevi su okrenuti jedan prema drugom), upor klečeći na desnoj sa zanoženjem leve (mala vaga);
- osnovna kretanja iz prethodnih razreda na niskoj gredi izvesti na srednjoj ili visokoj gredi;
- Trambolina ili odskočna daska: skokovi - prednji pruženi i zgrčeni;
- Preskok "raznoška" - kozlić postavljen po dužini (110 cm);
- Konj sa hvataljkama - upori i izdržaji;
- Vežbe u uporu
paralelni razboj - naskok u upor, njih i prednjihom sed raznožno pred rukama, sasedom snožiti, njih i prednjihom saskok prednoška;
- Konj sa hvataljkama - upori i izdržaji;
- Vežbe u visu:
dohvatno vratilo - vis zavesom o potkoleno, naupor jašući i saskok odnoška.
3. Osnove timskih i sportskih igara
Sadržaji rukometa realizuju se na časovima *fizičkog i zdravstvenog vaspitanja*, a malog fudbala na *obaveznim fizičkim aktivnostima učenika*.
3.1. Rukomet - minirukomet
Obavezni sadržaji
- Obučavanje elemenata tehnike i taktike sa loptom:
držanje lopte: jednom i obema rukama, plitki i duboki hvat;
vođenje lopte: u mestu sa promenom visine vođenja, promenom ruke, promenom položaja; vođenje lopte bočnim i dubinskim kretanjem; pravolinijski, sa promenom brzine i ruke kojom se vodi; promenom pravca kretanja; vođenje u kretanju sa zaustavljanjem u dva koraka; dribling nad pasivnim i aktivnim protivnikom (igra "1 na 1");
dodavanje lopte: jednom rukom "kratkim zamahom" (smer napred, ukoso, u stranu); "dugim zamahom" uz primenu nekog od zaleta (bočni-donožni, bočni-zanožni);
hvatanje lopte: u visini grudi i glave; hvatanje neprecizno bačenih lopti (bočnih, iznad visine glave, u visini kolena); hvatanje kotrljajućih lopti; hvatanje i dodavanje lopte u kretanju;
šutiranje: čeoni šut i skok šut u dalj i vis;
fintiranje: (jednostruka finta u jaču stranu).
- Obučavanje individualnih elemenata tehnike i taktike bez lopte:
u fazi napada - pozicioniranje igrača, utrčavanje u prazne prostore, promena smera kretanja, otkrivanje za prijem lopte;

u fazi odbrane - odbrambeni stav i kretanje u stavu; zaustavljanje napadača, oduzimanje lopte od protivničkog napadača, presecanje putanje lopte kod dodavanja, blok;
elementi tehnike golmana - (osnovni stav, kretanje na golu, odbrana visokih i niskih lopti, odbrana šuteva sa pozicije krila, odbrana sedmerca).
- Obučavanje grupnih i kolektivnih elemenata taktike igre:
Igra uz individualnu odbranu "čovek na čoveka" (presing)**;** pozicioniranje igrača u napadu i odbrani 6:0; igra na dva gola (3 na 3, 4 na 4); igra uz primenu osnovnih pravila uvažavajući usvojeni nivo prethodno obučavanih elemenata.
Preporučeni sadržaji
- Obučavanje elemenata tehnike i taktike igrača sa loptom:
vođenje lopte: vežbe vođenja sa radom nogu (kroz noge, pored i ispred tela);
vođenje dve lopte;
dodavanje lopte: dodavanje "dugim zamahom" - čeoni zalet; dodavanje lopte izvedenim načinima; dodavanja sa izmenom mesta
hvatanje lopte: hvatanje jednom rukom
šutiranje: bočni šut sa otklonom, šutiranje pivotmena, šut sa krilne pozicije
fintiranje: jednostruka finta u "slabiju stranu".
- Obučavanje grupnih i kolektivnih elemenata taktike igre:
izvođenje slobodnog udarca;
ukrštanja igrača u fazi napada, igra 5:1 i 5+1
4. Ples i ritmika;
Obavezni sadržaji
Planirati vežbe koje je neophodno ponoviti iz programa mlađih razreda (dokorak, galop, dečiji poskoci, polkin korak...). Dati mogućnost učeniku ili grupi učenika da izabere muziku i osmisli ritmičku vežbu na osnovu usvojenih elemenata. Sa vijačom primeniti "skokove kroz vijaču", preskakanje vijače galopom i sunožnim poskocima. Obraditi prve dve varijante narodnog kola "Moravac"
Preporučeni sadržaji
Vežbe sa vijačom usložiti naizmeničnim preskocima na levoj i desnoj nozi i u kretanju. Planirati vežbe sa obručem u koje sadrže okretnja oko raznih delova tela, kotrljanja po tlu i provlačenja. Vežbe sa loptom prevashodno treba da obuhvate manipulaciju sa njom, bacanja. Osnovne varijante narodnog kola iz kraja u kome se škola nalazi;
5. Plivanje;
Nastavna tema Plivanje, realizuje se u školama u kojima za to postoje uslovi, u okviru redovne nastave ili *obaveznih fizičkih aktivnosti učenika*.
Škole koje se opredele za realizaciju programskih sadržaja plivanja na objektima izvan škole, ove časove organizuju u okviru obaveznih fizičkih aktivnosti učenika.
Ukoliko ne postoji mogućnost realizacije nastave plivanja u ovom razredu, broj časova namenjen ovoj nastavnoj temi raspoređuje se drugim nastavnim temama predviđenih programom.
Prilikom realizacije sadržaja Plivanja formirati grupe plivača i neplivača
Obavezni sadržaji
Vežbe disanja, rad nogu, plovak, održavanje u mestu, zaveslaji (kraul i leđni kraul), skok na noge i izron, samopomoć u vodi (okretanjem na leđa).
Preporučeni sadržaji
Plivanje tehnikom kraula ili leđnog kraula;
Ronjenje po dužini.
6. Testiranje i merenje
Praćenje fizičkog razvoja i motoričkih sposobnosti sprovodi se na početku i kraju školske godine, iz prostora kardiorespiratorne izdržljivosti (procena aerobnog kapaciteta), telesnog sastava (posebno telesne masnoće), mišićne snage, izdržljivosti u mišićnoj snazi, gipkosti i agilnosti. Model kontinuiranog praćenja fizičkog razvoja i motoričkih sposobnosti u nastavi *fizičkog i zdravstvenog vaspitanja*, baterija testova, kriterijumske referentne vrednosti i način njihovog tumačenja, organizacija i protokol testiranja kao pedagoške implikacije detaljno su objašnjeni u navedenom priručniku.
Testiranje učenika moguće je sprovesti na časovima obaveznih fizičkih aktivnosti.
Okvirni broj časova po temama obaveznih fizičkih aktivnosti
1. Osnove timskih i sportskih igara:
Mali fudbal (18);
2. Druge aktivnosti predviđene programom stručnog veća (36).

Didaktičko-metodički elementi

Osnovne karakteristike časova:
- jasnoća nastavnog sadržaja;
- optimalno korišćenje raspoloživog prostora, sprava i rekvizita;
- izbor racionalnih oblika i metoda rada;
- izbor vežbi optimalne obrazovne vrednosti;
- funkcionalna povezanost svih delova časa - unutar jednog i više uzastopnih časova jedne nastavne teme.
Ukoliko na času istovremeno vežbaju dva odeljenja, nastava se sprovodi odvojeno za učenike i učenice.
Prilikom izbora oblika rada neophodno je uzeti u obzir prostorne uslove rada, broj učenika na času, broj sprava i rekvizita i dinamiku obučavanja i uvežbavanja nastavnog zadatka.
Izbor didaktičih oblika rada treba da bude funkciji racionalne organizacije i intenzifikacije časa, kao i dostizanja postavljenih ishoda.

Praćenje i ocenjivanje

Ishodi predstavljaju dobru osnovu za praćenje i procenu postignuća učenika, odnosno kreiranje zahteva kojima se može utvrditi da li su učenici dostigli ono što je opisano određenim ishodom. Ishodi pomažu nastavnicima u praćenju, prikupljanju i beleženju postignuća učenika. Kako će u procesu vrednovanja iskoristiti ishode nastavnik, sam osmišljava u odnosu na to koji se način praćenja i procene njemu čini najracionalnijim i najkorisnijim. Pored toga, postojanje ishoda olakšava i izveštavanje roditelja o radu i napredovanju učenika.
U procesu ocenjivanja poželjno je koristiti lični karton učenika (evidencija o procesu i produktima rada učenika, uz komentare i preporuke) kao izvor podataka i pokazatelja o napredovanju učenika. Prednosti korišćenja ličnog kartona učenika su višestruke: omogućava kontinuirano i sistematično praćenje napredovanja, predstavlja uvid u praćenje različitih aspekata učenja i razvoja, predstavlja, podršku u osposobljavanju učenika za samoprocenu, pruža precizniji uvid u različite oblasti postignuća (jake i slabe strane) učenika.
U cilju sagledavanja i analiziranja efekata nastave *fizičkog i zdravstvenog vaspitanja*, preporučuje se da nastavnik podjednako, kontinuirano prati i vrednuje:
- Aktivnost i odnos učenika prema fizičkom i zdravstvenom vaspitanju koji obuhvata:
- vežbanje u adekvatnoj sportskoj opremi;
- redovno prisustvovanje na časovima *fizičkog i zdravstvenog vaspitanja* i obaveznim fizičkim aktivnostima;
- učestvovanje u vančasovnim i vanškolskim aktivnostima i dr.
- Prikaz jednog od usvojenih kompleksa opštepripremnih vežbi (vežbi oblikovanja),
- Dostignut nivo postignuća motoričkih znanja, umenja i navika (napredak u usavršavanju tehnike):
Atletika:
Prikaz tehnike sprinterskog i istrajnog trčanja; prikaz tehnike, skoka uvis prekoračna tehnika (makaze);
Sprintersko trčanje 30-50 m na vreme, bacanje loptice do 200 gr u dalj. Istrajno trčanje u trajanju od 6 minuta.
Trčanje školskog krosa.

Sportska gimnastika:
Vežbe na tlu: kolut u napred, kolut u nazad, stav o šakama uz pomoć, most iz ležanja, stav na plećima "sveća";
Preskok: raznoška uz pomoć;
Vežbe u uporu:
- paralelni razboj: naskok u upor sa povišenja (švedska klupa, sanduk, stolica...), prednjihom sed raznožno, prinožiti jednom i saskok,
- nisko vratilo: upor odskokom, izdržaj, saskok u početni položaj;
Vežbe u visu (vratilo/krugovi): njih i saskok prednjihom.
Penjanja: prikaz tehnike penjanja uz šipku i konopac.
Rukomet:
Kontrola lopte u mestu i kretanju (vođenje);
Vođenje lopte pravolinijski sa promenom pravca kretanja (levom i desnom rukom);
Hvata i dodaje loptu u visini glave i ramena;
Šutira jednom tehnikom;
Mali fudbal:
Dodavanje unutrašnjom stranom stopala i primanje lopte đonom i unutrašnjom stranom stopala;
Vođenje i šut na gol jednom tehnikom;
Dodavanje, primanje lopte u i šut na gol u kretanju.
Ples i ritmika:
Zamasi, kruženja, trčanja, poskoci i skokovi bez rekvizita. Poskoci i skokovi kroz vijaču.
Narodno "Moravac" kolo uz muziku (prva i druga varijanta).
Plivanje:
Kontroliše i održava telo u vodi.
Samopomoć u vodi.
Individualni napredak motoričkih sposobnosti svakog učenika procenjuje se u odnosu na prethodno provereno stanje. Prilikom ocenjivanja neophodno je uzeti u obzir sposobnosti učenika, stepen spretnosti i umešnosti. Ukoliko učenik nema razvijene posebne sposobnosti, prilikom ocenjivanja uzima se u obzir individualni napredak njegov individualni napredak u odnosu na prethodna dostignuća i mogućnosti kao i angažovanje učenika u nastavnom procesu.
Kod učenika oslobođenih od praktičnog dela nastave, nastavnik prati i vrednuje:
- nivo ostvarenosti ishoda iz oblasti Fizička i zdravstvena kultura;
- učešće u organizaciji vannastavnih aktivnosti.

Pedagoška dokumentacija

- Dnevnik rada za fizičko i zdravstveno vaspitanje;
- Planovi rada fizičkog i zdravstvenog vaspitanja i obaveznih fizičkih aktivnosti učenika: plan rada stručnog veća, godišnji plan (po temama sa brojem časova), mesečni operativni plan, plan vančasovnih i vanškolskih aktivnosti i praćenje njihove realizacije.
- Pisane pripreme: formu i izgled pripreme sačinjava sam nastavnik uvažavajući: vremensku artikulaciju ostvarivanja, cilj časa, ishode koji se realizuju, konzistentnu didaktičku strukturu časova, zapažanja nakon časa;
- Radni karton: nastavnik vodi za svakog učenika. Radni karton sadrži: podatke o stanju fizičkih sposobnosti sa testiranja, osposobljenosti u veštinama napomene o specifičnostima učenika i ostale podatke neophodne nastavniku.

Pedagošku dokumentaciju nastavnik sačinjava u pisanoj, a po mogućnosti i elektronskoj formi.

IZBORNI NASTAVNI PREDMETI

VERSKA NASTAVA

Cilj i zadaci
Cilj verske nastave jeste da se njome posvedoče sadržaj vere i duhovno iskustvo tradicionalnih crkava i religijskih zajednica koje žive i deluju na našem životnom prostoru, da se učenicima pruži celovit religijski pogled na svet i život i da im se omogući slobodno usvajanje duhovnih i životnih vrednosti crkve ili zajednice kojoj istorijski pripadaju, odnosno čuvanje i negovanje sopstvenog verskog i kulturnog identiteta. Učenici treba da upoznaju veru i duhovne vrednosti sopstvene, istorijski date crkve ili verske zajednice u otvorenom i tolerantnom dijalogu, uz uvažavanje drugih religijskih iskustava i filozofskih pogleda, kao i naučnih saznanja i svih pozitivnih iskustava i dostignuća čovečanstva.
Zadaci verske nastave su da kod učenika:
- razvija otvorenost i odnos prema Bogu, drugačijim i savršenom u odnosu na nas, kao i otvorenost i odnos prema drugim ličnostima, prema ljudima kao bližnjima, a time se budi i razvija svest o zajednici sa Bogom i sa ljudima i posredno se suzbija ekstremni individualizam i egocentrizam;
- razvija sposobnost za postavljanje pitanja o celini i konačnom smislu postojanja čoveka i sveta, o ljudskoj slobodi, o životu u zajednici, o fenomenu smrti, o odnosu sa prirodom koja nas okružuje, kao i o sopstvenoj odgovornosti za druge, za svet kao tvorevinu božju i za sebe;
- razvija težnju ka odgovornom oblikovanju zajedničkog života sa drugim ljudima iz sopstvenog naroda i sopstvene crkve ili verske zajednice, kao i sa ljudima, narodima, verskim zajednicama i kulturama drugačijim od sopstvene, ka iznalaženju ravnoteže između zajednice i vlastite ličnosti i ka ostvarivanju susreta sa svetom, sa prirodom, i pre i posle svega, sa Bogom;
- izgradi sposobnost za dublje razumevanje i vrednovanje kulture i civilizacije u kojoj žive, istorije čovečanstva i ljudskog stvaralaštva u nauci i drugim oblastima;
- izgradi svest i uverenje da svet i život imaju večni smisao, kao i sposobnost za razumevanje i preispitivanje sopstvenog odnosa prema Bogu, ljudima i prirodi.

Peti razred

VERSKA NASTAVA - PRAVOSLAVNI KATIHIZIS

Naziv predmeta:	VERSKA NASTAVA - PRAVOSLAVNI KATIHIZIS
Godišnji fond časova:	36
Razred:	Peti

TEMA (nastavne jedinice)	CILJ	ISHODI Po završetku teme učenik će:	PREPORUČENI SADRŽAJI PO TEMAMA	NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
I - UVOD 1. Upoznavanje sadržaja programa i načina rada	• Upoznavanje učenika sa sadržajem predmeta, planom i programom i načinom realizacije nastave Pravoslavnog katihizisa; • Ustanoviti kakva su znanja stekli i kakve stavove usvojili	• moći da sagleda sadržaje kojima će se baviti nastava Pravoslavnog katihizisa u toku 5. razreda osnovne škole; • moći da uoči kakvo je njegovo predznanje iz gradiva Pravoslavnog katihizisa	• Upoznavanje sa sadržajem programa i načinom rada • Preliminarna sistematizacija	Katihizacija kao liturgijska delatnost- zajedničko je delo katihete (veroučitelja) i njegovih učenika. Katiheta (veroučitelj) bi trebalo stalno da ima naumu da katiheza ne postoji radi gomilanja informacija ("znanja o veri"), već kao nastojanje da se učenje i iskustvo Crkve lično usvoje i sprovedu u život kroz slobodno učešće u bogoslužbenom životu Crkve.

	učenici u prethodnom školovanju.	obrađenog u prethodnom ciklusu školovanja.		Na početku svake nastavne teme učenike bi trebalo upoznati sa ciljevima i ishodima nastave, sadržajima po temama, načinom ostvarivanja programa rada, kao i sa načinom vrednovanja njihovog rada. **Vrste nastave** Nastava se realizuje kroz sledeće oblike nastave: • **teorijska nastava (35 časova)** • **praktična nastava (1 čas)** **Mesto realizacije nastave** • Teorijska **nastava se realizuje u učionici**; • Praktična nastava se **realizuje u crkvi - učešćem u liturgijskom sabranju;** **Didaktičko metodička uputstva za realizaciju nastave** • Uvodne časove trebalo bi osmisliti tako da doprinesu međusobnom upoznavanju učenika, upoznavanju učenika s ciljevima, ishodima, nastavnim sadržajima, ali i tako da nastavnik stekne početni uvid u to kakvim predznanjima i stavovima iz područja Pravoslavnog katihizisa, grupa raspolaže. • Realizacija programa trebalo bi da se odvija u skladu s principima savremene aktivne nastave, koja svojom dinamikom podstiče učenike na istraživački i problemski pristup sadržajima tema. U toku realizacije stavljati naglasak više na doživljajno i formativno, a manje na saznajno i informativno. • Kvalitet nastave se postiže kada se nastavni sadržaji realizuju u skladu sa savremenim pedagoškim zahtevima u pogledu upotrebe raznovrsnih metoda, oblika rada i nastavnih sredstava. • Imajući u vidu zahteve nastavnog programa i mogućnosti transponovanja nastavnog sadržaja u pedagoško didaktička rešenja, nastavnik bi trebalo da vodi računa i o psihološkim činiocima izvođenja nastave - uzrastu učenika, nivou psihofizičkog razvoja, interesovanjima, sklonostima, sposobnostima i motivaciji učenika. • U ostvarivanju savremene nastave nastave nastavnik je izvor znanja, kreator, organizator i koordinator učeničkih aktivnosti u nastavnom procesu. • Nastava je uspešno realizovana ako je učenik spreman da Crkvu shvati kao prostor za ostvarivanje svoje ličnosti kroz zajedničarenje sa bližnjima i Trojičnim Bogom koji postaje izvor i punoća njegovog života. **Evaluacija nastave** Evaluaciju nastave (procenjivanje uspešnosti realizacije nastave i ostvarenosti zadataka i ishoda nastave) nastavnik će ostvariti na dva načina: • procenjivanjem reakcije učenika ili prikupljanjem komentara učenika putem anketnih evaluacionih listića; • proverom znanja koje učenici usvajaju na času i ispitivanjem stavova; **Ocenjivanje** Neposredno opisno ocenjivanje učenika može se vršiti kroz: • usmeno ispitivanje; • pismeno ispitivanje; • posmatranje ponašanja učenika; **Okvirni broj časova po temama** Uvod - **1** Religija i kultura starog sveta - **3** Otkrivenje - Svet Biblije - **4** Stvaranje sveta i čoveka - **7** Starozavetna istorija spasenja - **7** Zakon Božiji - **4** Mesijanska nada - **8** Evaluacija - **1+1**
II - RELIGIJA I KULTURA STAROG SVETA **2. Religija i kultura starog sveta** **3. Čovek traži Boga**	• Upoznati učenike sa osnovnim elementima religije i kulture starog veka. • Upoznati učenike sa paganskim mitovima i legendama o večnom životu. • Pripremiti učenike za susret sa Otkrovenjem Istinitog Boga.	• moći da imenuje neke politeističke religije. • moći da navede neke od karakteristika politeističkih religija i kulture starog veka	• Religija i kultura starog sveta • Čovekova žeđ za Bogom i večnim životom • Mitovi i legende	
III - OTKRIVENJE - SVET BIBLIJE **4. Božije Otkrovenje** **5. Sveto Pismo (nastanak, podela)**	• Razviti kod učenika svest o Bogu kao ličnosti koja se otkriva čoveku • Upoznati učenike sa pojmovima Svetog Predanja i Svetog Pisma • Objasniti učenicima uzrok i način nastanka Biblije	• moći da uoči da se Bog otkrivao izabranim ljudima, za razliku od paganskih božanstava; • moći da objasni da je rođenje Hristovo događaj koji deli istoriju na staru i novu eru; • moći da navede neke od biblijskih knjiga, njihove autore i okvirno vreme nastanka • moći da razlikuje Stari i Novi Zavet • biti podstaknut da se odnosi prema Bibliji kao svetoj knjizi;	• Božije Otkrovenje • Sveto Pismo (nastanak, podela)	
IV - STVARANJE SVETA I ČOVEKA **6. Stvaranje sveta** **7. Stvaranje čoveka** **8. Praroditeljski greh** **9. Čovek izvan rajskog vrta**	• Pružiti učenicima znanje da Bog iz ljubavi stvara svet da bi mu dao večno postojanje; • Osposobiti učenike za razumevanje posebnosti uloge čoveka u svetu, kao spone između Boga i sveta. • Objasniti učenicima povest o prvorodnom grehu i njegovim posledicama; • Ukazati učenicima na način na koji se Bog stara o svetu i čoveku od Adama do Noja; • Probuditi u učenicima osećaj odgovornosti za svet koji ih okružuje.	• moći da prepriča biblijsku priču o postanju i doživi je kao delo ljubavi Božije • moći da uvidi da je Bog pored vidljivog sveta stvorio i anđele • moći da prepriča biblijsku pripovest o stvaranju čoveka i uoči da je čovek sličan Bogu jer je slobodan • biti podstaknut na razvijanje osećaja lične odgovornosti prema prirodi; • moći da navede neke od posledica prvorodnog greha po čoveka i čitavu stvorenu prirodu; • moći da prepriča neku od biblijskih priča do Avrama; • moći da poveže priču o Nojevoj barci sa Crkvom • biti podstaknut na poslušnost kao izraz ljubavi prema Bogu;	• Šestodnev • Stvaranje čoveka "po ikoni i podobiju" • Praroditeljski greh • Čovek izvan rajskog vrta (Kain i Avelj, Noje, Vavilonska kula)	
V -Starozavetna istorija spasenja **10. Avram i Božiji poziv** **11. Isak i njegovi sinovi** **12. Pravedni Josif** **13. Mojsije** **14. Pasha**	• Upoznati učenike sa starozavetnim ličnostima i događajima • Ukazati učenicima na vezu između starozavetnih ličnosti i Hrista • Ukazati učenicima na povezanost Pashe i Hrista • Ukazati učenicima na etičku vrednost starozavetnih spisa • Razvijanje svesti učenika o staranju Božjem za svet kroz biblijsku istoriju; • Pružiti učenicima znanje o starozavetnim motivima u ikonografiji.	• moći da navede neke od najvažnijih starozavetnih ličnosti i događaja • moći da uoči vezu starozavetnih praotaca i patrijaraha sa Hristom • moći da ispriča da jevrejski narod proslavlja Pashu kao uspomenu na izlazak iz Egipta • moći da izvuče moralnu pouku iz biblijskih pripovesti • moći da prepozna starozavetne ličnosti i događaje u pravoslavnoj ikonografiji.	• Avram i Božiji poziv • Isak i njegovi sinovi • Pravedni Josif • Mojsije • Pasha	
VI - ZAKON BOŽIJI **15. Na gori Sinaju** **16. Deset Božjih zapovesti** **17.Zakon Božiji kao pedagog za Hrista**	• Objasniti učenicima okolnosti u kojima je Bog dao Zakon preko Mojsija; • Pružiti učenicima osnovno znanje o tome da se kroz zapovesti Božje ostvaruje zajednica između Boga i ljudi; • Pružiti učenicima osnov za	• moći da prepriča biblijski opis davanja Deset Božijih zapovesti Mojsiju; • moći da navede i protumači na osnovnom nivou Deset Božjih zapovesti; • moći da razume da je od odnosa prema Zapovestima	• Dobijanje Božijih zapovesti na gori Sinaju • Sadržaj Deset Božjih zapovesti • Smisao Dekaloga kao pripreme za Hrista	

	razumevanje da su Deset Božjih zapovesti vodič i priprema za Hristove zapovesti ljubavi	zavisila i pripadnost Božijem narodu; • biti podstaknut da primeni vrednosti Dekaloga u svom svakodnevnom životu.		
VII - MESIJANSKA NADA 18. "Zemlja meda i mleka" 19. Car David 20. Solomon i jerusalimski hram 21. Psalmi Davidovi 22. Starozavetni proroci 23. Mesijanska nada	• Upoznati učenike sa pojmom "obećane zemlje" i njenim značajem za "izabrani narod Božiji" • Objasniti učenicima značaj starozavetne Skinije i Hrama • Ukazati učenicima na ulogu starozavetnih careva i proroka • Ukazati učenicima na lepotu Davidovih psalama • Objasniti učenicima pojam Mesije • Predočiti učenicima specifičnosti biblijskog teksta i omogućiti im da dožive njegovu slikovitost	• moći da prepozna na slici Kovčeg Zaveta i Skiniju i da u jednoj rečenici kaže šta je mana • moći da imenuje najvažnije ličnosti jevrejskog naroda u Obećanoj zemlji • moći da uoči da je Svetinja nad svetinjama posebno mesto Božijeg prisustva • znati da je car David ispevao Psalme u slavu Božiju • moći da navede neke od starozavetnih proroka • moći da uoči da su starozavetni proroci najavljivali dolazak Mesije • uvideti značaj pokajanja i molitve kao "žrtve ugodne Bogu" na osnovu odeljaka poučnih i proročkih knjiga	• Naseljavanje Obećane zemlje (Isus Navin, Samson...) • Car David • Solomon i jerusalimski hram • Psalmi Davidovi • Starozavetni proroci • Mesijanska nada	

KORELACIJA S DRUGIM PREDMETIMA / MODULIMA:

1. Srpski jezik i književnost
2. Istorija
3. Geografija
4. Biologija
5. Likovna kultura
6. Muzička kultura
7. Građansko vaspitanje

Naziv predmeta	GRAĐANSKO VASPITANJE
Cilj	**Cilj** nastave i učenja *građanskog vaspitanja* je da učenik izučavanjem osnovnih principa, vrednosti i procedura građanskog društva postane svestan svojih prava i odgovornosti, osetljiv za potrebe pojedinaca i zajednice i spreman da aktivno deluje u zajednici uvažavajući demokratske vrednosti.
Razred	**peti**
Godišnji fond časova	**36 časova**

OBLAST/TEMA	ISHODI Po završenoj oblasti/temi učenik će biti u stanju da:	SADRŽAJI
LJUDSKA PRAVA Prava deteta	- razlikuje želje od potreba i navede primere veze između potreba i ljudskih prava; - prepozna svoje potrebe, kao i potrebe drugih i da ih uvažava; - štiti svoja prava na način koji ne ugrožava druge i njihova prava; - učestvuje u donošenju pravila rada grupe i poštuje ih; - argumentuje potrebu posebne zaštite prava deteta; - na primeru prepozna ugrađenost prava dece u osnovnim dokumentima koja uređuju rad škole; - navodi primere i pokazatelje ostvarenosti i kršenja dečijih prava; - navodi činioce koji utiču na ostvarenje dečijih prava; - poštuje prava i potrebe učenika koji su u inkluziji u njegovom odeljenju/školi; - prepozna situacije kršenja svojih prava i prava drugih; - identifikuje kršenje ljudskih prava na primeru nekog istorijskog događaja;	**Potrebe i prava** Potrebe i želje. Potrebe i prava. Prava i pravila u učionici. Pravila rada u učionici, donošenje grupnih pravila. **Prava deteta u dokumentima o zaštiti prava** Posebnost prava deteta i ljudska prava. Konvencija o pravima deteta. Vrste prava. Pokazatelji ostvarenosti i kršenja dečijih prava. Konvencija o pravima deteta u dokumentima koja se odnose na školu.
DEMOKRATSKO DRUŠTVO Škola kao zajednica	- poštuje pravila odeljenske zajednice i pravila na nivou škole; - postupa u skladu sa moralnim vrednostima građanskog društva; - iskaže svoj stav o značaju pravila u funkcionisanju zajednice; - ponaša se u skladu sa pravilima i dužnostima u školi; - navodi načine demokratskog odlučivanja; - prepozna odgovornost odraslih u zaštiti prava dece; - objasni ulogu pojedinca i grupa u zaštiti dečijih prava; - realno proceni sopstvenu odgovornost u situaciji kršenja nečijih prava i zna kome da se obrati za pomoć;	**Prava i funkcionisanje zajednice** Moje zajednice. Škola kao zajednica. Odlučivanje u učionici i školi. Glasanje i konsenzus kao demokratski načini odlučivanja. **Odgovornosti i obaveze u zajednici** Odgovornost dece. Odgovornosti odraslih (roditelja, nastavnika). **Kršenje i zaštita prava** Šta mogu i kome da se obratim u situacijama nasilja.

PROCESI U SAVREMENOM SVETU Sukobi i nasilje	- prepozna i analizira sličnosti i razlike između učenika u grupi; - prihvata druge učenike i uvažava njihovu različitost; - pronalazi primere moralnih postupaka u književnim delima koje čita, u medijima i u svakodnevnom životu; - navodi primere iz svakodnevnog života predrasuda, stereotipa, diskriminacije, netolerancije po različitim osnovama; - pronalazi primere netolerancije i diskriminacije u književnim delima koja čita; - u medijima pronalazi primere predrasuda, stereotipa, diskriminacije, netolerancije po različitim osnovama i kritički ih analizira; - prepozna i objasni vrste nasilja; - pravi razliku između bezbednog i nebezbednog ponašanja na društvenim mrežama; - zaštiti od digitalnog nasilja; - analizira sukob iz različitih uglova (prepoznaje potrebe učesnika sukoba) i nalazi konstruktivna rešenja prihvatljiva za sve strane u sukobu; - argumentuje prednosti konstruktivnog načina rešavanja sukoba;	**Naši identiteti** Naše sličnosti i razlike (rasa, pol, nacionalna pripadnost, društveno poreklo, veroispovest, politička ili druga uverenja, imovno stanje, kultura, jezik, starost i invaliditet). Stereotipi i predrasude. Diskriminacija. Tolerancija. **Sukobi i nasilje** Sukobi i načini rešavanja sukoba. Prednosti konstruktivnog rešavanja sukoba. Vrste nasilja: fizičko, aktivno i pasivno, emocionalno, socijalno, seksualno, digitalno. Reagovanje na nasilje. Načini zaštite od nasilja.
GRAĐANSKI AKTIVIZAM	- prepoznaje primere građanskog aktivizma u svojoj školi i iskazuje pozitivan stav prema tome; - identifikuje probleme u svojoj školi; - prikuplja podatke o problemu koristeći različite izvore i tehnike; - osmišljava akcije, procenjuje njihovu izvodljivost i predviđa moguće efekte; - aktivno učestvuje u timu, poštujući pravila timskog rada (u grupnoj diskusiji pokazuje veštinu aktivnog slušanja, iznosi svoj stav zasnovan na argumentima, komunicira na neugrožavajući način); - učestvuje u donošenju odluka u timu/grupi poštujući dogovorene procedure i pravila; - učestvuje u izvođenju akcije; - procenjuje efekte sprovedene akcije i identifikuje propuste i greške; - prezentuje, obrazlaže i argumentuje izabranu akciju i dobijene rezultate za unapređivanje života u školi.	**Planiranje i izvođenje akcija u školi u korist prava deteta** Učešće učenika u školi. Izbor problema. Traženje rešenja problema. Izrada plana akcije. Analiza mogućih efekata akcije. Planiranje i izvođenje akcije. Završna analiza akcije i vrednovanje efekata. Prikaz i analiza grupnih radova.

KORELACIJA SA DRUGIM PREDMETIMA
Srpski jezik i književnost
Maternji jezik
Istorija
Likovna kultura
Muzička kultura
Informatika i računarstvo

UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA

Program nastavnog predmeta *građansko vaspitanje,* u drugom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja, organizovan je po modelu spirale i orijentisan je na ostvarivanje ishoda. Ishodi su iskazi o tome šta učenici umeju da urade na osnovu onoga što su stekli učeći ovaj predmet. Oni predstavljaju opis integrisanih znanja, veština, stavova i vrednosti učenika u četiri oblasti (*Ljudska prava, Demokratsko društvo, Procesi u savremenom svetu* i *Građanski aktivizam)* koje se nalaze u svim programima drugog ciklusa. Teme po oblastima se spiralno razvijaju što znači da se postojeći sadržaji iz razreda u razred proširuju i produbljuju, a mnogi ishodi se nadograđuju ili se, ako je u pitanju veština, unapređuju. Tipičan primer takvog ishoda su oni koji se odnose na komunikaciju. Aktivno slušanje i konstruktivno reagovanje su ishodi koji se postepeno unapređuju kroz brojne aktivnosti i sadržaje. Slično je i sa jačanjem osetljivosti za potrebe i prava drugih, prepoznavanje diskriminacije i mnoge druge ishode koji se ne mogu brzo i lako ostvariti obradom samo jednog programskog sadržaja. Sve četiri oblasti su jednako važne, a nastavnik ih, u neposrednom radu sa učenicima, integriše jer između njih postoji prirodna veza.
U programu su navedeni sadržaji koje nastavnik može da dopunjuje, proširuje i menja prema konkretnim potrebama i planu sopstvenog rada ali uvek imajući u vidu ishode koje treba ostvariti. Redosled navedenih ishoda ne iskazuje njihovu važnost jer su svi od značaja za postizanje opšteg cilja predmeta. Između ishoda, kako u okviru jedne, tako i više oblasti, postoji povezanost. Ostvarivanje jednog ishoda doprinosi ostvarivanju drugih ishoda. Mnogi ishodi su procesni i predstavljaju rezultat kumulativnog dejstva obrazovno-vaspitnog rada, tokom dužeg vremenskog perioda. Posebnost građanskog vaspitanja je u tome što je ono deo šireg koncepta obrazovanja za demokratiju i građansko društvo i u tom smislu je tesno povezano sa drugim predmetima, vannastavnim aktivnostima i uopšte etosom škole.
Po vrsti, ishodi mogu biti:
a) saznajni (npr. *objasni ulogu pojedinca i grupa u zaštiti dečijih prava*);
b) emocionalni (npr. *prepozna svoje potrebe, kao i potrebe drugih*);
v) voljni (npr. *učestvuje u izvođenju akcije*);
g) kombinovani (npr. *prepoznaje primere građanskog aktivizma u svojoj školi i iskazuje pozitivan stav prema tome* jer stavovi sadrže saznajnu, emocionalnu i voljnu komponentu).
Saznajni ishodi se najlakše ostvaruju, ali tek kad su ishodi sve tri vrste ostvareni opšti cilj predmeta je dostignut u potpunosti. Zato nije dovoljno poznavati principe konstruktivne komunikacije već i komunicirati na takav način. U ovom programu postoje mnogi ishodi koji su voljni i manifestuju se u ponašanju učenika ali treba imati u vidu da je za njihovo ostvarenje potrebno više vremena i više prilika da se naučeno neposredno praktikuje. Obrazovanje za demokratiju nije isto što i obrazovanje o demokratiji. Zato ovaj program težište ne stavlja na znanja, već na veštine primenljive u svakodnevnom životu u demokratskoj zajednici, na demokratske stavove i vrednosti o univerzalnosti prava, jednakosti, slobodi i odgovornosti, socijalnoj osetljivosti i pripadnosti zajednici, uz spremnost da se aktivno deluje za sopstvenu dobit kao i dobit drugih.
Ostvarivanje ovako postavljenih ishoda zahteva primenu različitih interaktivnih oblika rada kao i odabir i korišćenje odgovarajućih metoda i tehnika rada sa učenicima. Nastavnici su u prilici da biraju: radionice, simulacije, igranje uloga, studije slučaja, debate, diskusije, projekte, istraživanja, promocije, pokretanje akcija kao i da sami osmisle neke druge aktivnosti. Za učenike petog razreda neke od ovih metoda rada su novina te ih treba postepeno navikavati na način rada gde su i oni aktivni kreatori nastave.
Sadržaj *građanskog vaspitanja* ima prirodnu vezu sa drugim nastavnim predmetima. To se vidi u ishodima koji se odnose na prepoznavanje dobrih primera i kršenje ljudskih prava u sadržajima koji se obrađuju u istoriji ili u književnim delima koja se čitaju u okviru srpskog jezika i književnosti, odnosno maternjeg jezika. Iz tog razloga, međupredmetno planiranje je velika podrška ostvarenju cilja ovog predmeta.

Posebnu pažnju treba obratiti na poslednju oblast programa gde se prethodno stečena znanja i veštine integrišu i praktikuju. Akcije treba da budu male i izvodljive ali da imaju sve neophodne korake. Učenike treba ohrabrivati kada naiđu na teškoće i jasno ukazivati da su i neuspele akcije takođe dobre, jer njihovom analizom dolazimo do uvida koji su koraci bili pogrešni. Brojni su primeri tema u okviru kojih se mogu osmisliti akcije u školi u korist prava deteta. Na primer, vršnjačka podrška je važan segment ukupne podrške inkluzivnog obrazovanja, tako da je uključenost mladih ljudi u ovaj segment života i rada škole veoma značajan. On se ogleda upravo u zajedničkom promišljanju nastavnika i učenika na temu kako osmisliti plan podrške, kako ga najuspešnije realizovati, vodeći računa o potrebama svakog učenika obuhvaćenog inkluzivnim obrazovanjem.
U predmetu *građansko vaspitanje* produkti učeničkih aktivnosti imaju poseban značaj. Oni mogu biti različite vrste kao što su posteri, audio-vizuelni zapisi, prezentacije, prikazi rezultata istraživanja, predstave i drugo. Oni se mogu koristi pri integraciji ili rekapitulaciji obrađenih sadržaja, proceni napredovanja učenika, kao i samoproceni nastavnika koliko uspešno radi. Produkti se mogu koristiti i van grupe, na primer na izložbi u holu škole, u školskim novinama, sajtu škole, u radu učeničkog parlamenta, u lokalnoj zajednici ili lokalnim medijima.
Za realizaciju nastave ovog predmeta i ostvarivanje definisanih ishoda, vrlo je važna uloga nastavnika. On je model koji svojim ponašanjem daje primer i doprinosi stvaranju demokratske atmosfere koja je pogodna za razmenu i argumentovanje ideja i mišljenja među učenicima; on je taj koji daje povratne informacije i podstiče učenike na razumevanje odnosa u grupi. Konstruktivna komunikacija i demokratske procedure nisu samo cilj već i način da se ostvare željeni ishodi. Bitno je da nastavnik obezbedi ravnopravnu uključenost svakog učenika (uvažavajući različitost kako u stilovima učenja tako i u tipu ličnosti). Realizacija programa treba da se odvija u skladu sa principima interaktivnih odnosa (aktivne, problemske i istraživačke nastave), sa stalnim refleksijama na odgovarajuće pojave iz društvenog konteksta (prošlosti i još više sadašnjosti). Poseban zahtev za nastavnike predstavlja potreba za pripremom novih, aktuelnih materijala koji najbolje odgovaraju sadržaju i ishodima. Oni se mogu naći u različitim izvorima informacija. Za realizaciju pojedinih tema mogu se koristiti filmovi jer aktiviraju kognitivnu i afektivnu stranu ličnosti i podsticajno deluju na učenike da iskažu misli, osećanja i stavove. Ne treba zanemariti ni internet i različite socijalne mreže jer su to oblici komunikacije koji su bliski mladima i na kojima se mogu prepoznati i analizirati mnogi problemi života u savremenom svetu, ali i razgovarati o govoru mržnje, netoleranciji, drugim oblicima kršenja prava, kao i digitalnom nasilju. Nastavnik treba da obezbedi da se na času svaki učenik oseća uvaženo, prihvaćeno i dobrodošlo u svojoj različitosti, uz obavezu da poštuje i uvaži druge i drugačije poglede i mišljenja. Nastavnik treba da podstiče kod učenika sposobnost da razumeju sopstvenu odgovornost u situacijama diskriminacije i nasilja, kao i da biraju konstruktivne načine reagovanja na njih.
Zbog specifičnog statusa predmeta (izbornost u svakom razredu) sasvim je izvesno da će grupa u petom razredu biti heterogena po iskustvu u oblasti građanskog vaspitanja (najčešće promene izbornog predmeta dešavaju se na prelasku u drugi ciklus). Zato je važno na početku školske godine pažljivo i uz poštovanje procedura doneti pravila rada (jer grupa bez reda i osnovnih pravila ne može biti demokratska). Bitno je i da svi učenici učestvuju u donošenju pravila kako bi svima bila razumljiva njihova funkcija. A da bi se poštovala važno je da se dogovore i prihvate načini njihove kontrole (učenici odlučuju o merama za njihovo nepoštovanje). Nekoliko prvih časova su prilika da se učenici podsete šta su naučili, da razmene sopstvena znanja, stavove, vrednosti i veštine kao i da se uvedu u sadržaje kojima će se baviti. Posebnu pažnju treba obratiti na učenike koji se po prvi put u petom razredu susreću sa ovim predmetom. Na osnovu utvrđenih potreba učenika, nastavnik će planirati realizaciju nastave za svaku konkretnu grupu. Takva situacija neujednačenog predznanja je prilika za vršnjačko učenje jer tokom časa *građanskog vaspitanja* učenici uče jedni od drugih i doprinose nastavi svojim iskustvima, znanjima i sposobnostima.
Značaj predmeta nalazi se i u činjenici da ishodi *građanskog vaspitanja* u velikoj meri doprinose razvoju nekoliko međupredmetnih kompetencija i da se njegovi sadržaji vrlo dobro uklapaju u različite vannastavne aktivnosti. Posebno je značajan doprinos razvoju međupredmetne kompetencije komunikacija jer se pri radu na svim sadržajima insistira na iskazivanju sopstvenog mišljenja, osećanja, stavova i to na način koji ne ugrožava druge, kao međupredmetne kompetencije rešavanje problema jer je pristup predmetu da se u svakoj tematskoj celini učenici osnažuju da prepoznaju probleme ali i aktivno traže rešenja.
Činjenica da se predmet opisno ocenjuje ne umanjuje potrebu da se kontinuirano prati napredovanje učenika u dostizanju ishoda koje započinje inicijalnom procenom nivoa na kome se učenik nalazi i u odnosu na šta će se procenjivati njegovo dalje napredovanje. Svaka aktivnost je dobra prilika za procenu napredovanja i davanje povratne informacije, a učenike treba osposobljavati i ohrabrivati da procenjuju sopstveni napredak u ostvarivanju ishoda predmeta, kao i napredak drugih učenika. *Građansko vaspitanje* pruža izuzetnu mogućnost za negovanje samorefleksije (promišljanje učenika o tome šta zna, ume, može) i podsticanje samoregulacije procesa učenja kroz postavljanje ličnih ciljeva napredovanja i planiranja kako da se ostvare.

DRUGI STRANI JEZIK	
Cilj	**Cilj** nastave i učenja stranog jezika je da se učenik usvajanjem funkcionalnih znanja o jezičkom sistemu i kulturi i razvijanjem strategija učenja stranog jezika osposobi za osnovnu pismenu i usmenu komunikaciju i stekne pozitivan odnos prema drugim jezicima i kulturama, kao i prema sopstvenom jeziku i kulturnom nasleđu.
Razred	**peti**
Godišnji fond časova	**72 časa**

NEMAČKI JEZIK

OBLAST/TEMA Komunikativne funkcije	ISHODI Po završenoj temi/oblasti učenik će biti u stanju da u usmenoj i pisanoj komunikaciji:	SADRŽAJI
Pozdravljanje	- pozdravi i otpozdravi, primenjujući najjednostavnija jezička sredstva;	**Jezičke aktivnosti u komunikativnim situacijama** Reagovanje na usmeni ili pisani impuls sagovornika (nastavnika, vršnjaka, i slično) i iniciranje upoznavanja; uspostavljanja kontakta (npr. pri susretu, na razglednici, u imejlu, SMS-u). **Sadržaji** *Guten Morgen/Guten Tag/Guten Abend/Hallo!* *Gute Nacht/Auf Wiedersehen/Auf Wiederschauen/Tschüs!* *Bis dann. Bis später.* *Wie geht`s? Wie geht es Ihnen?* *Danke, gut. Und dir?/Und Ihnen?/Und selbst/selber?* **(Inter)kulturni sadržaji:** formalno i neformalno pozdravljanje; ustaljena pravila učtivosti, ime i prezime, nadimci.
Predstavljanje sebe i drugih; davanje osnovnih informacija o sebi; davanje i i traženje osnovnih informacija o drugima	- predstavi sebe i drugog; - razume jasno postavljena jednostavna pitanja lične prirode i odgovara na njih;	**Jezičke aktivnosti u komunikativnim situacijama** Iniciranje upoznavanja, posredovanje u upoznavanju i predstavljanje drugih osoba, prisutnih i odsutnih, usmeno i pisano; slušanje i čitanje

		kratkih i jednostavnih tekstova kojim se neko predstavlja; popunjavanje formulara osnovnim ličnim podacima (prijava na kurs, pretplata na dečji časopis, nalepnica za prtljag, članska karta i slično). **Sadržaji** *Mein Name ist Petra Novak. Ich heiße Petra (Novak). Ich bin Petra (Novak).* *Wie heißt du? Wie heißen Sie? Wie heißt ihr? Wer ist das?* *Das ist Markus. Das ist meine Lehrerin, Frau Simin./Freut mich.* *Meine Eltern heißen Zorica und Drago.* *Woher kommst du? Woher kommt ihr? Woher kommen Sie?* *Ich komme aus Serbien.* *Ich wohne in Smederevo. Wo wohnst du?* *Wie ist deine Adresse/Telefonnummer?* Prezent slabih glagola i najfrekventnijih jakih glagola (*schlafen, fahren, essen, lesen, geben, nehmen, sprechen*). Upotreba određenog, neodređenog, negacionog, prisvojnog člana u nominativu i akuzativu. Upotreba nultog člana. Upotreba upitnih zamenica i priloga (*wer, was; wo, wie, wann*). Upotreba pokazne zamenice *das*. Iskazna i upitna rečenica - položaj glagola/red reči. **(Inter)kulturni sadržaji:** formalno i neformalno predstavljanje, imenovanje srodstva, ime i prezime, zemlje nemačkog govornog područja.
Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i naloga	- razume uputstva i naloge i reaguje na njih;	**Jezičke aktivnosti u komunikativnim situacijama** Slušanje i čitanje naloga i uputstava i reagovanje na njih (komunikacija u učionici - uputstva i nalozi koje razmenjuju učesnici u nastavnom procesu, uputstva za igru i slično). **Sadržaji** *Komm her! Kommt an die Tafel!* *Setz dich! Setzt euch!* *Mach(t) das Buch auf/zu!* *Lies/Lest vor! Hör(t) zu! Sing(t) mit! Sprich/Sprecht nach! Hör/Hört zu!* *Steh(t) auf! Pass(t) auf!* *Gib dein Buch an Petra!* *Gebt mir eure Hausaufgaben!* *Kannst du mir dein Heft geben? Kann ich dein Heft bekommen?* Imperativ - potvrdni i odrični oblici 2. lica jednine i množine. Upotreba negacione partikule *nicht*. Imperativ glagola sa naglašenim prefiksom (receptivno). Modalni glagoli u ljubazno formulisanim molbama, uputstvima i predlozima (receptivno). Red reči u rečenicama sa imperativom. **(Inter)kulturni sadržaji:** poštovanje osnovnih normi učtivosti, pesme.
Iskazivanje pravila ponašanja	- razume jednostavna i pažljivo iskazana pravila ponašanja (sugestije, preporuke, zabrane) i reaguje na njih, uz vizuelnu podršku (znakovi, simboli i slično) i bez nje;	**Jezičke aktivnosti u komunikativnim situacijama** Slušanje i čitanje jednostavnih iskaza u vezi sa pravilima ponašanja. **Sadržaji** *Kann ich mich hier hinsetzen? Leider nicht, es sit besetzt.* *Hier darf man nicht sprechen. Du musst dein Handy ausschalten. Die Teire darf man nicht füttern.* Neodređena zamenica *man* u nominativu i akuzativu. Prezent modalnih glagoli u formulisanim molbama, uputstvima i predlozima (receptivno). Red reči u rečenicama sa imperativom. **(Inter)kulturni sadržaji:** ponašanje na javnim mestima, značenje simbola.
Poziv i reagovanje na poziv za učešće u zajedničkoj aktivnosti	- razume poziv i reaguje na njega; - uputi poziv na zajedničku aktivnost;	**Jezičke aktivnosti u komunikativnim situacijama** Slušanje i čitanje kratkih jednostavnih poziva na zajedničku aktivnost i reagovanje na njih, usmeno ili pisano (poziv na rođendan, žurku, na igru, u bioskop...); upućivanje i prihvatanje/odbijanje poziva na zajedničku

		aktivnost, usmeno ili pisano, koristeći najjednostavnije izraze molbi, zahvalnosti, izvinjenja. **Sadržaji** *Spielen wir Fußball/Tischtennis/* *Monopoly? Komm, wir spielen Schach!* *Wir spielen Basketball. Spielst du mit?* *Möchtest du zu meiner Party kommen?* *Komm zu mir! Gehen wir ins Kino?* *Ja, gerne./Leider kann ich nicht. Ich muss lernen./Nien, ich habe keine Lust.* Upotreba glagola kretanja sa akuzativom. Upotreba predloga (*an, in, auf*). **(Inter)kulturni sadržaji:** prikladno prihvatanje i odbijanje poziva, rođendani, proslava rođendana, igre.
Iskazivanje molbe, zahteva i zahvalnosti	- razume kratke i jednostavne molbe i zahteve i reaguje na njih; - uputi kratke i jednostavne molbe i zahteve; - iskaže i prihvati zahvalnost na jednostavan način;	**Jezičke aktivnosti u komunikativnim situacijama** Slušanje i čitanje jednostavnih iskaza kojima se traži pomoć, usluga ili obaveštenje; davanje jednostavnog, usmenog i pisanog odgovora na iskazanu molbu ili zahtev; izražavanje i prihvatanje zahvalnosti u usmenom i pisanom obliku. **Sadržaji** *Kann ich dir/Ihnen helfen?/Ich habe eine Bitte.* *Möchtest du eine Orange? Kannst du mir bitte eine Orange geben? Ich möchte eine Tasse Tee. Kannst du mir ein Stück Torte geben?Danke. Vielen Dank. Ich danke dir./Bitte. Nichts zu danken./Gern geschehen.* Upotreba neodređenog člana u nominativu i akuzativu. Upotreba modalnih glagola u prezentu. **(Inter)kulturni sadržaji:** pravila učtive komunikacije.
Čestitanje	- razume jednostavno iskazane čestitke i odgovara na njih; - uputi jednostavne čestitke;	**Jezičke aktivnosti u komunikativnim situacijama** Slušanje i čitanje kratkih i jednostavnih ustaljenih izraza kojima se čestita praznik, rođendan ili neki drugi značajan događaj; reagovanje na upućenu čestitku u usmenom i pisanom obliku; upućivanje kratkih prigodnih čestitki u usmenom i pisanom obliku. **Sadržaji** *Alles Gute zum Geburtstag! Liebe Lina, zum Geburtstag Viel Glück...* *Ich gratuiere dir/Ihnen zum Jubileum. Frohe Weihnachten/Ostern.* Upotreba ličnih zamenica u nominativu, dativu i akuzativu. **(Inter)kulturni sadržaji:** najznačajniji praznici i način obeležavanja/proslave.
Opisivanje živih bića, predmeta, mesta i pojava	- razume jednostavan opis živih bića, predmeta, mesta i pojava; - opiše živa bića, predmete i mesta i pojave jednostavnim jezičkim sredstvima;	**Jezičke aktivnosti u komunikativnim situacijama** Slušanje i čitanje kraćih jednostavnih opisa živih bića, predmeta, mesta i pojava u kojima se pojavljuju informacije o spoljnom izgledu, pojavnim oblicima, dimenzijama i ostalim najjednostavnijim karakteristikama; davanje kratkih usmenih i pisanih opisa živih bića, predmeta, mesta i pojava. **Sadržaji** *Meine Schwester ist groß und schlank.* *Wie sind deine Augen?Blau oder grün* *Ihr Hund ist 2 Jahre alt, klein und schwarz. Er frisst gern Kekse.* *Das ist mein Zimmer. Es ist klein aber schön. Es gefällt mir sehr.* *Anna ist meine beste Freundin. Sie ist nett und freundlich. Sie hilft mir gern.* *Ich wohne in Bonn. Bonn ist eine schöne Stadt am Rhein.* Upotreba prideva i priloga kao imenskog dela predikata uz glagol *sein*. Prisvojni determinativi u nominativu, dativu i akuzativu. Red reči u iskazanoj i upitnoj rečenici. Predlozi uz glagole mirovanja. (**Inter)kulturni sadržaji:** kultura stanovanja, odnos prema živoj i neživoj prirodi.

Opisivanje uobičajenih i trenutnih aktivnosti, planova i sposobnosti	- razume jednostavne iskaze o uobičajenim i trenutnim aktivnostima i sposobnostima i reaguje na njih; - opiše i planira uobičajene i trenutne aktivnosti kratkim jednostavnim jezičkim sredstvima; - opiše šta ume/ne ume da (u)radi;	**Jezičke aktivnosti u komunikativnim situacijama** Slušanje i čitanje opisa u vezi sa uobičajenim i trenutnim aktivnostima, planovima i spsosbnostima u porodičnoj i školskoj sredini; sastavljanje poruka i spiskova u vezi sa uobičajenim i trenutnim aktivnostima, planovima i sposobnostima. **Sadržaji** *Was machst du jetzt/heute Nachmittag?* *Ich mache meine Hausaufgaben.* *Ich wohne ganz oben im Haus/im fünften Stock.* *Hast du eine Wohnung oder ein Haus? Wann gehst du schlafen? Hast du freitags immer Deutsch.* *Ich gehe dreimal der Woche zum Training.* Upotreba priloga za vreme i mesto (*donnerstags/da, dort, hier*). Red reči u iskaznoj, upitnoj i uzvičnoj rečenici. **(Inter)kulturni sadržaji:** radno vreme, razonoda, život porodice.
Iskazivanje potreba, oseta i osećanja	- razume svakodnevne iskaze u vezi s neposrednim potrebama, osetima i osećanjima i reaguje na njih; - izrazi osnovne potrebe, osete i osećanja kratkim i jednostavnim jezičkim sredstvima;	**Jezičke aktivnosti u komunikativnim situacijama** Slušanje i čitanje iskaza u vezi sa potrebama, osetima, osećanjima; saopštavanje potreba i oseta i predlaganje rešenja u vezi s njima; usmeno i pisano iskazivanje svojih osećanja i (empatično) reagovanje na tuđa. **Sadržaji** *Ich bin durstig. Ich habe Hunger. Mir ist kalt/heiß. Ich bin müde/tautrig/froh.* *Möchtest du schlafen? Etwas Wasser trinken? Möchtest du ein Käsebrot?* Lične zamenice u nominativu, dativu i akuzativu. **(Inter)kulturni sadržaji:** mimika i gestikulacija; upotreba emotikona.
Iskazivanje prostornih odnosa i veličina	- razume jednostavna obaveštenja o prostoru i orijentaciji u prostoru i reaguje na njih; - traži i pruži kratka i jednostavna obaveštenja o orijentaciji u prostoru; - opiše neposredni prostor u kojem se kreće;	**Jezičke aktivnosti u komunikativnim situacijama** Slušanje i čitanje kraćih tekstova u kojima se na jednostavan način opisuju prostorni odnosi i orijentacija u prostoru; usmeno i pisano traženje i davanje informacija o snalaženju/orijentaciji u prostoru; usmeno i pisano opisivanje prostornih odnosa u privatnom i javnom prostoru (soba, stan, kuća, učionica, škola, muzej, bioskop). **Sadržaji** *Wo ist dein Sportzeug? Wo liegt die Schweiz auf der Landkarte? Wo ist die Bank?* *Ich bin vor/neben/hinter der Garage. Meine Mutter ist auf dem Markt/im Supermarkt/bei ihrer Frisörin. Die Bäckerei ist neben der Schule. Meine Stadt ist in Nordserbien.* *Enschuldigung, wie kommen ich zum Theater? - Gehen Sie nur geradeaus, etwa 50 m.* Upotreba dativa i akuzativa uz glagole mirovanja i kretanja u prostoru. Prilozi za mesto: *geradeaus, links, rechts.* **(Inter)kulturni sadržaji:** javni prostor, kultura stanovanja.
Iskazivanje vremena (hronološkog i meteorološkog)	- razume jednostavna obaveštenja o hronološkom/meteorološkom vremenu i reaguje na njih; - traži i daje kratka i jednostavna obaveštenja o hronološkom/meteorološkom vremenu;	**Jezičke aktivnosti u komunikativnim situacijama** Slušanje i čitanje kratkih tekstova koji se odnose na tačno vreme, dan, mesec ili deo dana (razglas/plan vožnje na autobuskoj/železničkog stanici, aerodromu; bioskopski program, dogovor za neku aktivnost) ili na meteorološko vreme (trenutne ili uobičajene vremenske prilike); usmeno i pisano traženje i davanje informacija o vremenu dešavanja neke aktivnosti ili meteorološkim prilikama. **Sadržaji** *Wie spät ist es? Es ist Viertel nach neun. Es ist einundzwanzig Uhr fünfzehn. Wann beginnt die Schule? Am ersten September. Am Donnerstag. Um 8 Uhr.* *Wie ist das Wetter? Es regnet/scheit.* *Die Sonne scheint. Es ist kalt/warm/heiß.*

		Upotreba fraza za zvanično i nezvanično iskazivanje satnice. Upotreba predloga (am, um, nach, vor). Bezlični glagoli (receptivno). **(Inter)kulturni sadržaji:** klima, razgovor o vremenu, geografske destinacije.
Izražavanje pripadanja/nepripadanja i posedovanja/neposedovanja	- razume jednostavne iskaze kojima se izražava pripadanje/nepripadanje, posedovanje/neposedovanje i reaguje na njih; - traži i da jednostavne iskaze kojima se izražava pripadanje/nepripadanje, posedovanje/neposedovanje;	**Jezičke aktivnosti u komunikativnim situacijama** Slušanje i čitanje kraćih tekstova s jednostavnim iskazima za izražavanje pripadanja/nepripadanja i posedovanja/neposedovanja i reagovanje na njih; usmeno i pisano, iskazivanje pripadanja/nepripadanja i posedovanja/neposedovanja. **Sadržaji** *Ist das deine Katze? Nein, das ist Marias Katze. Mein Hund ist nicht da. Das ist das Haus von meinen Eltern.* *Mimi ist die Katze von Barbara. Hast du einen Kugelschreiber? Ich brauche einen Regenschirm. - Hier ist mein Kugelschreiber.* Upotreba prisvojnih članova. Izražavanje pripadnosti predlogom von + dativ. **(Inter)kulturni sadržaji:** porodica i prijatelji, odnos prema životinjama, kućni ljubimci.
Izražavanje dopadanja/nedopadanja	- razume jednostavne iskaze za izražavanje dopadanja/nedopadanja, slaganja/neslaganja i reaguje na njih; - traži mišljenje i izražava dopadanje/nedopadanje jednostavnim jezičkim sredstvima;	**Jezičke aktivnosti u komunikativnim situacijama** Slušanje i čitanje kraćih tekstova s jednostavnim iskazima za izražavanje dopadanja/nedopadanja i reagovanje na njih; usmeno i pisano iskazivanje slaganja/neslaganja, dopadanja/nedopadanja. **Sadržaji** *Ich mag Rockmusik. Ich liebe meine Familie und meine Freunde.* *Ich schwimme gern.* *Mein Lieblingssport ist Volleyball. Skifahren finde ich doof.* *Wie findest du die neue Mathelehrerin? Ich finde sie nett.* Prezent modalnog glagola *mögen.* Složenice - rod i građenje: (receptivno). Glagol *finden* za izražavanje dopadanja/nedopadanja. **(Inter)kulturni sadržaji:** umetnost (književnost za mlade, strip, film, muzika...), hrana, sport.
Izražavanje količine i brojeva	- razume jednostavne izraze koji se odnose na količinu (broj osoba, životinja i predmeta količina prilikom kupovine i sl.) i reaguje na njih; - traži i pruži osnovne informacije u vezi sa količinama i brojevima; - izrazi prisustvo i odsustvo nekoga ili nečega;	**Jezičke aktivnosti u komunikativnim situacijama** Slušanje i čitanje jednostavnih iskaza koje sadrže informacije u vezi sa količinom i brojevima (novčani iznos, uzrast, vreme, broj telefona i slično); usmeno i pisano korišćenje jednostavnih iskaza sa brojevima do 100. **Sadržaji** *Wie viele Menschen stehen da? Wieviel Butter brauchst du für den Kuchen? 200 Gramm.* *Gibt es etwas Butter im Kühlschrank? Nein, wir brauchen Butter.* *Ich kaufe vier Flaschen Öl, eine Packung Salz, einen Becher Joghurt, zwei Schachteln Pralinen.* *Was kostet das? Das macht 15,50 Euro. Meine Einkaufsliste: zwei Kilo Äpfel, drei Liter Milch, ein Pfund Kaffee.* Upotreba jezičkih sredstava kvantifikacije. Upotreba leksike kojom se imenuje ambalaža. Iskazivanje količine i cene. Brojevi do 100. **(Inter)kulturni sadržaji:** društveno okruženje, putovanja.

KORELACIJA SA DRUGIM PREDMETIMA
Prvi strani jezik
Srpski jezik i književnost
Maternji jezik
Srpski kao nematernji jezik

TEMATSKE OBLASTI U NASTAVI STRANIH JEZIKA ZA OSNOVNU ŠKOLU

Napomena: Tematske oblasti se prožimaju i iste su u sva četiri razreda drugog ciklusa osnovne škole. Autori udžbenika i nastavnici obrađuju ih u skladu sa interesovanjima učenika i aktuelnim zbivanjima u svetu.

1) Lični identitet
2) Porodica i uže društveno okruženje (prijatelji, komšije, nastavnici itd.)

3) Geografske osobenosti
4) Stanovanje - forme, navike
5) Živi svet - priroda, ljubimci, očuvanje životne sredine, ekološka svest
6) Istorija, vremensko iskustvo i doživljaj vremena (prošlost - sadašnjost - budućnost)
7) Škola, školski život, školski sistem, obrazovanje i vaspitanje
8) Profesionalni život (izabrana - buduća struka), planovi vezani za buduće zanimanje
9) Mladi - deca i omladina
10) Životni ciklusi
11) Zdravlje, higijena, preventiva bolesti, lečenje
12) Emocije, ljubav, partnerski i drugi međuljudski odnosi
13) Transport i prevozna sredstva
14) Klima i vremenske prilike
15) Nauka i istraživanja
16) Umetnost (naročito moderna književnost za mlade; savremena muzika)
17) Duhovni život; norme i vrednosti (etički i verski principi); stavovi, stereotipi, predrasude, tolerancija i empatija; briga o drugome
18) Običaji i tradicija, folklor, proslave (rođendani, praznici)
19) Slobodno vreme - zabava, razonoda, hobiji
20) Ishrana i gastronomske navike
21) Putovanja
22) Moda i oblačenje
23) Sport
24) Verbalna i neverbalna komunikacija, konvencije ponašanja i ophođenja
25) Mediji, masmediji, internet i društvene mreže
26) Život u inostranstvu, kontakti sa strancima, ksenofobija

UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA

I. PLANIRANJE NASTAVE I UČENJA

Nastavni program orijentisan na ishode nastavniku daje veću slobodu u kreiranju i osmišljavanju nastave i učenja. Uloga nastavnika je da kontekstualizuje program prema potrebama konkretnog odeljenja imajući u vidu sastav odeljenja i karakteristike učenika, udžbenike i druge nastavne materijale, tehničke uslove, nastavna sredstva i medije kojima škola raspolaže, kao i resurse i mogućnosti lokalne sredine u kojoj se škola nalazi. Polazeći od datih ishoda, sadržaja i preporučenih jezičkih aktivnosti u komunikativnim situacijama nastavnik kreira svoj godišnji (globalni) plan rada na osnovu koga će kasnije razviti operativne planove. Ishodi definisani po oblastima, tj. komunikativnim funkcijama, usmeravaju nastavnika da operacionalizuje ishode na nivou jedne ili više nastavnih jedinica. Nastavnik za svaku oblast ima definisane ishode i od njega se očekuje da za svaku nastavnu jedinicu, u fazi planiranja i pripreme časa, definiše ishode imajući u vidu nivo postignuća učenika. To znači da ishode treba klasifikovati od onih koje bi svi učenici trebalo da dostignu, preko onih koje ostvaruje većina pa do onih koje dostiže manji broj učenika sa visokim stepenom postignuća.

Pri planiranju treba, takođe, imati u vidu da se ishodi razlikuju, da se neki mogu lakše i brže ostvariti, dok je za većinu ishoda potrebno više vremena, različitih aktivnosti i načina rada. U fazi planiranja nastave i učenja veoma je važno imati u vidu da je udžbenik nastavno sredstvo koje ne određuje sadržaje predmeta i zato se sadržajima u udžbeniku pristupa selektivno i u skladu sa predviđenim ishodima. S obzirom na to da udžbenik nije jedini izvor znanja, nastavnik treba da uputi učenike na druge izvore informisanja i sticanja znanja i veština.

II. OSTVARIVANJE NASTAVE I UČENJA

Komunikativna nastava **jezik** smatra sredstvom komunikacije. Stoga je i program usmeren ka ishodima koji ukazuju na to šta je učenik u komunikaciji u stanju da razume i produkuje. Tabelarni prikaz nastavnika postepeno vodi od komunikativne funkcije kao oblasti, preko aktivnosti koje u nastavi osposobljavaju učenika da komunicira i koristi jezik u svakodnevnom životu, u privatnom, javnom ili obrazovnom domenu. Primena ovog pristupa u nastavi stranih jezika zasniva se na nastojanjima da se dosledno sprovode i primenjuju sledeći stavovi:

- ciljni jezik upotrebljava se u učionici u dobro osmišljenim kontekstima od interesa za učenike, u prijatnoj i opuštenoj atmosferi;
- govor nastavnika prilagođen je uzrastu i znanjima učenika;
- nastavnik mora biti siguran da je shvaćeno značenje poruke uključujući njene kulturološke, vaspitne i socijalizirajuće elemente;
- bitno je značenje jezičke poruke;
- znanja učenika mere se jasno određenim **relativnim** kriterijumima tačnosti i zato uzor nije izvorni govornik;
- sa ciljem da unapredi kvalitet i obim jezičkog materijala, nastava se zasniva i na socijalnoj interakciji; rad u učionici i van nje sprovodi se putem grupnog ili individualnog rešavanja problema, potragom za informacijama iz različitih izvora (internet, dečiji časopisi, prospekti i audio materijal) kao i rešavanjem manje ili više složenih zadataka u realnim i virtuelnim uslovima sa jasno određenim kontekstom, postupkom i ciljem;
- nastavnik upućuje učenike u zakonitosti usmenog i pisanog koda i njihovog međusobnog odnosa;
- svi gramatički sadržaji uvode se induktivnom metodom kroz raznovrsne kontekstualizovane primere u skladu sa nivoom, a bez detaljnih gramatičkih objašnjenja, osim, ukoliko učenici na njima ne insistiraju, a njihovo poznavanje se vrednuje i ocenjuje na osnovu upotrebe u odgovarajućem komunikativnom kontekstu.

Komunikativno-interaktivni pristup u nastavi stranih jezika uključuje i sledeće kategorije:

- usvajanje jezičkog sadržaja kroz ciljano i osmišljeno učestvovanje u društvenom činu;
- poimanje nastavnog programa kao dinamične, zajednički pripremljene i prilagođene liste zadataka i aktivnosti;
- nastavnik treba da omogući pristup i prihvatanje novih ideja;
- učenici se posmatraju kao odgovorni, kreativni, aktivni učesnici u društvenom činu;
- udžbenici predstavljaju izvor aktivnosti i moraju biti praćeni upotrebom dodatnih autentičnih materijala;
- učionica je prostor koji je moguće prilagođavati potrebama nastave iz dana u dan;
- rad na projektu kao zadatku koji ostvaruje korelaciju sa drugim predmetima i podstiče učenike na studiozni i istraživački rad;
- za uvođenje novog leksičkog materijala koriste se poznate gramatičke strukture i obrnuto.

Tehnike/aktivnosti

Tokom časa se preporučuje dinamično smenjivanje tehnika/aktivnosti koje ne bi trebalo da traju duže od 15 minuta.

Slušanje i reagovanje na komande nastavnika na stranom jeziku ili sa audio zapisa (slušaj, piši, poveži, odredi ali i aktivnosti u vezi sa radom u učionici: crtaj, seci, boji, otvori/zatvori svesku, itd.).

Rad u parovima, malim i velikim grupama (mini-dijalozi, igra po ulogama, simulacije itd.).

Manuelne aktivnosti (izrada panoa, prezentacija, zidnih novina, postera i sl.).

Vežbe slušanja (prema uputstvima nastavnika ili sa audio-zapisa povezati pojmove, dodati delove slike, dopuniti informacije, selektovati tačne i netačne iskaze, utvrditi hronologiju i sl.).

Igre primerene uzrastu

Klasiranje i upoređivanje (po količini, obliku, boji, godišnjim dobima, volim/ne volim, komparacije...).

Rešavanje "tekućih problema" u razredu, tj. dogovori i mini-projekti.

"Prevođenje" iskaza u gest i gesta u iskaz.

Povezivanje zvučnog materijala sa ilustracijom i tekstom, povezivanje naslova sa tekstom ili, pak, imenovanje naslova.

Zajedničko pravljenje ilustrovanih i pisanih materijala (planiranje različitih aktivnosti, izveštaj/dnevnik sa putovanja, reklamni plakat, program priredbe ili neke druge manifestacije).

Razumevanje pisanog jezika:
- uočavanje distinktivnih obeležja koja ukazuju na gramatičke specifičnosti (rod, broj, glagolsko vreme, lice...);
- prepoznavanje veze između grupa slova i glasova;
- odgovaranje na jednostavna pitanja u vezi sa tekstom, tačno/netačno, višestruki izbor;
- izvršavanje pročitanih uputstava i naredbi.
- Pismeno izražavanje:
- povezivanje glasova i grupe slova;
- zamenjivanje reči crtežom ili slikom;
- pronalaženje nedostajuće reči (upotpunjavanje niza, pronalaženje "uljeza", osmosmerke, ukrštene reči, i slično);
- povezivanje kraćeg teksta i rečenica sa slikama/ilustracijama;
- popunjavanje formulara (prijava za kurs, nalepnice npr. za prtljag);
- pisanje čestitki i razglednica;
- pisanje kraćih tekstova.
- Uvođenje dečije književnosti i transponovanje u druge medije: igru, pesmu, dramski izraz, likovni izraz.

Predviđena je izrada **jednog** *pismenog zadatka u toku školske godine.*

STRATEGIJE ZA UNAPREĐIVANJE I UVEŽBAVANJE JEZIČKIH VEŠTINA

S obzirom na to da se ishodi operacionalizuju preko jezičkih veština, važno je da se one u nastavi stranih jezika permanentno i istovremeno uvežbavaju. Samo tako učenici mogu da steknu jezičke kompetencije koje su u skladu sa zadatim ciljem.

Stoga je važno razvijati strategije za unapređivanje i uvežbavanje jezičkih veština.

Slušanje

Razumevanje govora je jezička aktivnost dekodiranja doslovnog i implicitnog značenja usmenog teksta; pored sposobnosti da razaznaje fonološke i leksičke jedinice i smisaone celine na jeziku koji uči, da bi uspešno ostvario razumevanje učenik treba da poseduje i sledeće kompetencije:
- diskurzivnu (o vrstama i karakteristikama tekstova i kanala prenošenja poruka),
- referencijalnu (o temama o kojima je reč) i
- sociokulturnu (u vezi sa komunikativnim situacijama, različitim načinima formulisanja određenih govornih funkcija i dr.).

Težina zadataka u vezi sa razumevanjem govora zavisi od više činilaca:
- od ličnih osobina i sposobnosti onoga ko sluša, uključujući i njegov kapacitet kognitivne obrade,
- od njegove motivacije i razloga zbog kojih sluša dati usmeni tekst,
- od osobina onoga ko govori,
- od namera s kojima govori,
- od konteksta i okolnosti - povoljnih i nepovoljnih - u kojima se slušanje i razumevanje ostvaruju,
- od karakteristika i vrste teksta koji se sluša, itd.

Progresija (od lakšeg ka težem, od prostijeg ka složenijem) za ovu jezičku aktivnost u okviru programa predviđena je, stoga, na više ravni. Posebno su relevantne sledeće:
- prisustvo/odsustvo vizuelnih elemenata (na primer, lakšim za razumevanje smatraju se oni usmeni tekstovi koji su praćeni vizuelnim elementima zbog obilja kontekstualnih informacija koje se automatski upisuju u dugotrajnu memoriju, ostavljajući pažnji mogućnost da se usredsredi na druge pojedinosti);
- dužina usmenog teksta;
- brzina govora;
- jasnost izgovora i eventualna odstupanja od standardnog govora;
- poznavanje teme;
- mogućnost/nemogućnost ponovnog slušanja i drugo.

Čitanje

Čitanje ili razumevanje pisanog teksta spada u tzv. vizuelne receptivne jezičke veštine. Tom prilikom čitalac prima i obrađuje tj. dekodira pisani tekst jednog ili više autora i pronalazi njegovo značenje. Tokom čitanja neophodno je uzeti u obzir određene faktore koji utiču na proces čitanja, a to su karakteristike čitalaca, njihovi interesi i motivacija kao i namere, karakteristike teksta koji se čita, strategije koje čitaoci koriste, kao i zahtevi situacije u kojoj se čita.

Na osnovu namere čitaoca razlikujemo sledeće vrste čitanja:
- čitanje radi usmeravanja;
- čitanje radi informisanosti;
- čitanje radi praćenja uputstava;
- čitanje radi zadovoljstva.

Tokom čitanja razlikujemo i nivo stepena razumevanja, tako da čitamo da bismo razumeli:
- globalnu informaciju;
- posebnu informaciju,
- potpunu informaciju;
- skriveno značenje određene poruke.

Pisanje

Pisana produkcija podrazumeva sposobnost učenika da u pisanom obliku opiše događaje, osećanja i reakcije, prenese poruke i izrazi stavove, kao i da rezimira sadržaj različitih poruka (iz medija, književnih i umetničkih tekstova itd.), vodi beleške, sačini prezentacije i slično.

Težina zadataka u vezi sa pisanom produkcijom zavisi od sledećih činilaca: poznavanja leksike i nivoa komunikativne kompetencije, kapaciteta kognitivne obrade, motivacije, sposobnosti prenošenja poruke u koherentne i povezane celine teksta.

Progresija označava proces koji podrazumeva usvajanje strategija i jezičkih struktura od lakšeg ka težem i od prostijeg ka složenijem. Svaki viši jezički nivo podrazumeva ciklično ponavljanje prethodno usvojenih elemenata, uz nadogradnju koja sadrži složenije jezičke strukture, leksiku i komunikativne sposobnosti. Za ovu jezičku aktivnost u okviru programa predviđena je progresija na više ravni. Posebno su relevantne sledeće:
- teme (učenikova svakodnevnica i okruženje, lično interesovanje, aktuelni događaji i razni aspekti iz društveno-kulturnog konteksta, kao i teme u vezi sa različitim nastavnim predmetima);
- tekstualne vrste i dužina teksta (formalni i neformalni tekstovi, rezimiranje, lične beleške);
- leksika i komunikativne funkcije (sposobnost učenika da ostvari različite funkcionalne aspekte kao što su opisivanje ljudi i događaja u različitim vremenskim kontekstima, da izrazi pretpostavke, sumnju, zahvalnost i slično u privatnom, javnom i obrazovnom domen);
- stepen samostalnosti učenika (od vođenog/usmeravanog pisanja, u kome se učenicima olakšava pisanje konkretnim zadacima i uputstvima, do samostalnog pisanja).

Govor

Govor kao produktivna veština posmatra se sa dva aspekta, i to u zavisnosti od toga da li je u funkciji *monološkog izlaganja*, pri čemu govornik saopštava, obaveštava, prezentuje ili drži predavanje jednoj ili više osoba, ili je u funkciji *interakcije*, kada se razmenjuju informacije između dva ili više sagovornika sa određenim ciljem, poštujući princip saradnje tokom dijaloga.

Aktivnosti monološke govorne produkcije su:
- javno obraćanje (saopštenja, davanje uputstava i informacija);
- izlaganje pred publikom (predavanja, prezentacije, reportaže, izveštavanje i komentari o nekim događajima i sl.);
- Ove aktivnosti se mogu realizovati na različite načine i to:

- čitanjem pisanog teksta pred publikom;
- spontanim izlaganjem ili izlaganjem uz pomoć vizuelne podrške u vidu tabela, dijagrama, crteža i dr.;
- realizacijom uvežbane uloge ili pevanjem.

Interakcija podrazumeva stalnu primenu i smenjivanje receptivnih i produktivnih strategija, kao i kognitivnih i diskurzivnih strategija (uzimanje i davanje reči, dogovaranje, usaglašavanje, predlaganje rešenja, rezimiranje, ublažavanje ili zaobilaženje nesporazuma ili posredovanje u nesporazumu) koje su u funkciji što uspešnijeg ostvarivanja interakcije. Interakcija se može realizovati kroz niz aktivnosti, na primer:
- razmenu informacija,
- spontanu konverzaciju,
- neformalnu ili formalnu diskusiju, debatu,
- intervju ili pregovaranje, zajedničko planiranje i saradnju.

Sociokulturna kompetencija i medijacija

Sociokulturna kompetencija i medijacija predstavljaju skup teorijskih znanja (kompetencija) koja se primenjuju u nizu jezičkih aktivnosti u dva osnovna jezička medijuma (pisanom i usmenom) i uz primenu svih drugih jezičkih aktivnosti (razumevanje govora, govor i interakcija, pisanje i razumevanje pisanog teksta). Dakle, predstavljaju veoma složene kategorije koje su prisutne u svim aspektima nastavnog procesa i procesa učenja.

Sociokulturna kompetencija predstavlja skup znanja o svetu uopšte, kao i o sličnostima i razlikama između kulturnih i komunikativnih modela sopstvene govorne zajednice i zajednice/zajednica čiji jezik uči. Ta znanja se, u zavisnosti od nivoa opštih jezičkih kompetencija, kreću od poznavanja osnovnih komunikativnih principa u svakodnevnoj komunikaciji (osnovni funkcionalni stilovi i registri), do poznavanja karakteristika različitih domena jezičke upotrebe (privatni, javni i obrazovni), paralingvističkih elemenata, i elemenata kulture/kultura zajednica čiji jezik uči. Navedena znanja potrebna su za kompetentnu, uspešnu komunikaciju u konkretnim komunikativnim aktivnostima na ciljnom jeziku.

Poseban aspekt sociokulturne kompetencije predstavlja *interkulturna kompetencija*, koja podrazumeva razvoj svesti o drugom i drugačijem, poznavanje i razumevanje sličnosti i razlika između svetova, odnosno govornih zajednica, u kojima se učenik kreće. Interkulturna kompetencija takođe podrazumeva i razvijanje tolerancije i pozitivnog stava prema individualnim i kolektivnim karakteristikama govornika drugih jezika, pripadnika drugih kultura koje se u manjoj ili većoj meri razlikuju od njegove sopstvene, to jest, razvoj interkulturne ličnosti, kroz jačanje svesti o vrednosti različitih kultura i razvijanje sposobnosti za integrisanje interkulturnih iskustava u sopstveni kulturni model ponašanja i verovanja.

Medijacija predstavlja aktivnost u okviru koje učenik ne izražava sopstveno mišljenje, već funkcioniše kao posrednik između osoba koje nisu u stanju da se direktno sporazumevaju. Medijacija može biti usmena i pisana, i uključuje sažimanje i rezimiranje teksta i prevođenje. Prevođenje se u ovom programu tretira kao posebna jezička aktivnost koja nikako ne treba da se koristi kao tehnika za usvajanje bilo kog aspekta ciljnog jezika predviđenog komunikativnom nastavom. Prevođenje podrazumeva razvoj znanja i veština korišćenja pomoćnih sredstava (rečnika, priručnika, informacionih tehnologija, itd.) i sposobnost iznalaženja strukturalnih i jezičkih ekvivalenata između jezika sa koga se prevodi i jezika na koji se prevodi.

Uputstvo za tumačenje gramatičkih sadržaja

Nastava gramatike, s nastavom i usvajanjem leksike i drugih aspekata stranog jezika, predstavlja jedan od preduslova ovladavanja stranim jezikom. Usvajanje gramatike podrazumeva formiranje gramatičkih pojmova i gramatičke strukture govora kod učenika, izučavanje gramatičkih pojava, formiranje navika i umenja u oblasti gramatičke analize i primene gramatičkih znanja, kao prilog izgrađivanju i unapređivanju kulture govora.

Gramatičke pojave treba posmatrati sa funkcionalnog aspekta (funkcionalni pristup). U procesu nastave stranog jezika u što većoj meri treba uključivati one gramatičke kategorije koje su tipične i neophodne za svakodnevni govor i komunikaciju, i to kroz raznovrsne modele, primenom osnovnih pravila i njihovim kombinovanjem. Treba težiti tome da se gramatika usvaja i receptivno i produktivno, kroz sve vidove govornih aktivnosti (slušanje, čitanje, govor i pisanje, kao i prevođenje), na svim nivoima učenja stranog jezika, prema jasno utvrđenim ciljevima, standardima i ishodima nastave stranih jezika.

Gramatičke kategorije su razvrstane u skladu sa Evropskim referentnim okvirom za žive jezike za svaki jezički nivo koji podrazumeva progresiju jezičkih struktura prema komunikativnim ciljevima: od prostijeg ka složenijem i od receptivnog ka produktivnom. Svaki viši jezički nivo podrazumeva gramatičke sadržaje prethodnih jezičkih nivoa. Cikličnim ponavljanjem prethodno usvojenih elemenata nadograđuju se složenije gramatičke strukture. Nastavnik ima slobodu da izdvoji gramatičke strukture koje će cikično ponavljati u skladu sa postignućima učenika, kao i potrebama nastavnog konteksta.

Glavni cilj nastave stranog jezika jeste razvijanje komunikativne kompetencije na određenom jezičkom nivou, u skladu sa statusom jezika i godinom učenja. S tim u vezi, uz određene gramatičke kategorije stoji napomena da se usvajaju receptivno, dok se druge usvajaju produktivno.

III. PRAĆENJE I VREDNOVANJE NASTAVE I UČENJA

Rad svakog nastavnika sastoji se od planiranja, ostvarivanja i praćenja i vrednovanja. Važno je da nastavnik kontinuirano prati i vrednuje ne samo postignuća učenika, proces nastave i učenja, već i sopstveni rad kako bi permanentno unapređivao nastavni proces.

Proces praćenja ostvarenosti ishoda počinje procenom nivoa znanja učenika na početku školske godine kako bi nastavnici mogli da planiraju nastavni proces i proces praćenja i vrednovanja učeničkih postignuća i napredovanja. Taj proces se realizuje formativnim i sumativnim vrednovanjem. Dok se kod formativnog ocenjivanja tokom godine prate postignuća učenika različitim instrumentima (dijagnostički testovi, samoevaluacija, jezički portfolio, projektni zadaci i dr.), sumativnim ocenjivanjem (pismeni zadaci, završni testovi, testovi jezičkog nivoa) preciznije se procenjuje ostvarenost ishoda ili standarda na kraju određenog vremenskog perioda (kraj polugodišta, godine, ciklusa obrazovanja). Formativno vrednovanje nije samo praćenje učeničkih postignuća, već i praćenje načina rada i sredstvo koje omogućava nastavniku da u toku nastavnog procesa menja i unapređuje proces rada. Tokom ocenjivanja i vrednovanja učeničkih postignuća treba voditi računa da se načini na koje se ono sprovodi ne razlikuje od uobičajenih aktivnosti na času jer se i ocenjivanje i vrednovanje smatraju sastavnim delom procesa nastave i učenja, a ne izolovanim aktivnostima koje stvaraju stres kod učenika i ne daju pravu sliku njihovih postignuća. Ocenjivanjem i vrednovanjem treba da se obezbedi napredovanje učenika u ostvarivanju ishoda, kao i kvalitet i efikasnost nastave. Svrha ocenjivanja treba da bude i jačanje motivacije za napredovanjem kod učenika, a ne isticanje njihovih grešaka. Elementi koji se vrednuju su raznovrsni i treba da doprinesu sveopštoj slici o napredovanju učenika, jačanju njihovih komunikativnih kompetencija, razvoju veština i sposobnosti neophodnih za dalji rad i obrazovanje. To se postiže ocenjivanjem različitih elemenata kao što su jezičke veštine (čitanje, slušanje, govor i pisanje), usvojenost leksičkih sadržaja i jezičkih struktura, primena pravopisa, angažovanost i zalaganje u radu na času i van njega, primena sociolingvističkih normi. Prilikom ocenjivanja i vrednovanja neophodno je da načini provere i ocenjivanja budu poznati učenicima odnosno usaglašeni sa tehnikama, tipologijom vežbi i vrstama aktivnosti koje su primenjivane na redovnim časovima, kao i načinima na koji se vrednuju postignuća. Takva pravila i organizacija procesa vrednovanja i ocenjivanja omogućavaju pozitivnu i zdravu atmosferu u nastavnom procesu, kao i kvalitetne međusobne odnose i komunikaciju na relaciji učenik - nastavnik, kao i učenik - učenik.

IZBORNI NASTAVNI PREDMETI

ČUVARI PRIRODE

Cilj i zadaci

Cilj nastave izbornog predmeta čuvari prirode jeste razvijanje funkcionalne pismenosti iz oblasti zaštite životne sredine, usvajanje i primena koncepta održivog razvoja i ostvarivanje obrazovanja o kvalitetu života.

Zadaci nastave predmeta čuvari prirode su da učenici:
razvijaju obrazovanje za zaštitu životne sredine;
razvijaju vrednosti, stavove, veštine i ponašanje u skladu sa održivim razvojem;
razvijaju zdrav odnos prema sebi i drugima;
umeju da na osnovu stečenih znanja izaberu kvalitetne i zdrave stilove života;
primenjuju racionalno korišćenje prirodnih resursa;
prepoznaju izvore zagađivanja i uočavaju posledice;
stiču sposobnost za uočavanje, formulisanje, analiziranje i rešavanje problema;
razvijaju radoznalost, aktivno učestvovanje i odgovornost;
poseduju razvijenu svest o ličnom angažovanju u zaštiti i očuvanju životne sredine, prirode i biodiverziteta.

Peti razred

SADRŽAJI PROGRAMA

POLOŽAJ I ULOGA ČOVEKA U PRIRODI

Osnovni pojmovi iz oblasti životne sredine.
Uticaji čoveka na životnu sredinu.
Koncept održivog razvoja.
Prirodna ravnoteža.
Sprovođenje akcija u zaštiti i očuvanju životne sredine (mali projekti).
Vođenje sopstvene ekonomije i ekonomije prirode (mali projekti).
Kvalitetan i zdrav stil života (mali projekti).

PRIRODNA BOGATSTVA (RESURSI)
I ODRŽIVO KORIŠĆENJE

Prirodni resursi (bogatstva) - definicija podela i značaj.
Obnovljivi i neobnovljivi prirodni resursi.
Živa bića kao prirodni resurs.
Održivo korišćenje resursa.

IZVORI I POSLEDICE ZAGAĐIVANJA ŽIVOTNE SREDINE

Pojam, izvori i vrste zagađivanja.
Globalne promene i globalne posledice.
Globalno zagrevanje i posledice.
Ozonske rupe i posledice.
Smanjenje zagađenja od otpada. Reciklaža.

BIODIVERZITET - BIOLOŠKA RAZNOVRSNOST

Definicija i pojam biodiverziteta.
Ugrožavanje biodiverziteta.
Nestajanje vrsta i zaštita.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Sadržaji programa izbornog predmeta čuvari prirode imaju tendenciju pojačanog razvijanja znanja u odnosu na prvi ciklus, programski kontinuitet i dalju razvojnu koncepciju zaštite životne sredine i održivog razvoja.
Navedeni sadržaji programa pored osnovnog teorijskog pristupa poseduju i aktivan pristup koji je usmeren ka praktičnoj realizaciji van učionice i ka izradi malih projekata. Ovako koncipiran program daje velike mogućnosti nastavnicima i učenicima da ga na kreativan način realizuju shodno uslovima, mogućnostima i vremenu.
Uloga nastavnika je da uz primenu različitih metoda rada podstiču i usmeravaju interesovanje i kreativnost učenika u pokušaju da samostalno objasne uzroke i posledice čovekovog dejstva na životnu sredinu.
Operativna razrada programskih sadržaja prepuštena je nastavnicima koji sami kreiraju vreme, mesto izvođenja i broj časova za određene teme.

SVAKODNEVNI ŽIVOT U PROŠLOSTI

Cilj i zadaci

Cilj izučavanja predmeta je proširivanje znanja iz oblasti opšte kulture i osposobljavanje učenika da, kroz upoznavanje s načinom života ljudi u prošlosti, bolje razumeju svet i vreme u kome žive i razviju svest o kontinuitetu i ukorenjenosti. Učenici bi trebalo da se upoznaju sa specifičnostima dinamike kulturnih promena i da nauče kako da sagledaju sebe u kontekstu "drugog", da bi sopstveni identitet što potpunije integrisali u širi kontekst razuđene i složene sadašnjosti.
Zadaci predmeta su da učenici, kroz nastavu usmerenu ka upoznavanju s različitim elementima svakodnevnog života, kao što su odnosi u porodici, ishrana, obrazovanje, dečje igre, zabava, staništa, odevanje itd, uoče njihovu uslovljenost istorijskim procesima i događajima. Koncepcija nastave ovog izbornog predmeta naglasak stavlja na upoznavanje s osnovnim elementima svakodnevnog života u prošlosti Srbije, Jugoistočne Evrope, Sredozemlja i Evrope u celini, s namerom da se uoče njihovi zajednički imenitelji i upoznaju različitosti koje postoje u datom istorijskom kontekstu, kao i u odnosu na savremeno doba u kojem učenik živi. Podsticanjem radoznalosti, kreativnosti i istraživačkog duha u proučavanju ovog predmeta, učenici treba da se osposobe da formiraju jasniju sliku o prošlim vremenima, da ovladaju elementarnim procedurama prikupljanja istorijske građe, kao i da razviju kritički odnos prema njoj.

Peti razred

Operativni zadaci:

razumevanje pojma svakodnevni život;
razumevanje pojma prošlost;
razumevanje značaja proučavanja svakodnevnog života u prošlosti;
usvajanje i produbljivanje znanja o razlikama između svakodnevnog života danas i u prošlosti;
identifikovanje aktuelnih dečjih igara (vrste i njihova funkcija);
upoznavanje s dečjim igrama u prošlosti (vrste i njihova funkcija);
identifikovanje sličnosti i razlika između igara nekad i sad;
razumevanje značaja igre u razvoju pojedinca i društva;
upoznavanje sa svakodnevnim životom ljudi u praistoriji;
upoznavanje sa svakodnevnim životom naroda Starog istoka;
upoznavanje sa svakodnevnim životom starih Grka;
upoznavanje sa svakodnevnim životom starih Rimljana;
podsticanje učenika na samostalni istraživački rad;
razvijanje sposobnosti povezivanja znanja iz različitih oblasti;
podsticanje kreativnosti.

SADRŽAJI PROGRAMA

UVOD

Prošlost (pojam prošlosti).
Vreme (hronologija, orijentacija u vremenu).
Značaj proučavanja prošlosti.
Pojam svakodnevnog života (odnosi u porodici, ishrana, stanovanje, odevanje, školovanje, lečenje, proizvodnja, zabava, razlika između političke istorije i istorije svakodnevnog života...).
Značaj proučavanja svakodnevnog života u prošlosti (prošlost ne pripada samo vladarima, vojskovođama i državnicima, već i običnim ljudima, kojima se možemo približiti jedino istraživanjem njihove svakodnevice).

IGRE U PROŠLOSTI

Pojam i fenomen igre (mesto i uloga igre u razvoju pojedinca i društva).
Igračke (vrste i značaj).
Dečje igre u sadašnjosti (karakteristike i funkcije).
Dečje igre u prošlosti (vrste i funkcija - od našeg vremena do praistorije).

Tradicionalne igre u Srbiji *(Žmurke, Skakanje u džakovima, Trule kobile, Janjine, Ćuškanje, Klis* ili *Pincike, Potezanje konopca, Bacanje kamena s ramena, Rvanje, Hodanje na štulama, Deri-gaće, Sardine, Motanje, Tutumiš, Štaponja, Šuge, Radibaba, Car govedar, Jelečkinje, barjačkinje, Dajem ti talir, Elem, belem, cedilo, Stari čika, Gazda i pčele, Pošto, seko, mleko, Kolariću, paniću, Ringe, ringe, raja...).*
Igračke u prošlosti (vrste i funkcija - od našeg vremena do praistorije).
Dečje igre i igre odraslih (sličnosti i razlike).
Olimpijske igre u antičkoj Grčkoj (osnov sportskih igara savremenog doba).

SVAKODNEVNI ŽIVOT U PRAISTORIJI I STAROM VEKU

Svakodnevni život ljudi u praistoriji

Svakodnevni život praistorijskih zajednica (arheološki lokaliteti, uticaj pojave ribolova, zemljoradnje, stočarstva i korišćenja metala na promene u svakodnevnom životu).
Način ishrane i odevanja u praistoriji (vrste hrane, njena priprema i čuvanje, odevni materijali, alatke...).
Stanovanje u praistoriji (naselja i stambeni objekti: pećine, zemunice, nadzemni objekti, sojenice...).
Upotrebni predmeti i nakit (oruđe, oružje, posuđe, nameštaj, ognjišta, peći, način obrade, umeće izrade...).
Izumi (vatra, jedro, točak, udica, luk i strela...).
Verovanja (zagrobni život, kult predaka i plodnosti i kultni predmeti: žrtvenici, ritoni, zoomorfne i antropomorfne figurine...).
Najzanimljiviji arheološki nalazi i lokaliteti (Oci - ledeni čovek, Pazirik - čovek s tetovažama, Kostjenki - kuće od kljova mamuta, Sungir - pokojnik prekriven perlama, megaliti, Stounhendž, arhitektura na Lepenskom viru, figurine iz Vinče, organizacija naselja u Čatal Hijuku...).

Svakodnevni život naroda Starog istoka

Način ishrane u starom Egiptu i Mesopotamiji (sakupljanje i pripremanje namirnica, lov i ribolov, jelovnik, zemljoradnja, vinogradarstvo, pića).
Odevanje u starom Egiptu i Mesopotamiji (materijali, sirovine i načini obrade, nakit, bojenje, šminka i lična higijena).
Stanovanje u starom Egiptu i Mesopotamiji (građevinski materijali, način gradnje, oruđa za rad, izgled objekata i organizacija prostora).
Porodični odnosi u starom Egiptu i Mesopotamiji (položaj muškarca, žene i deteta).
Obrazovanje u starom Egiptu i Mesopotamiji (pismo, tehnika pisanja, škole...).
Obaveze stanovništva (porez, prisilni rad - izgradnja puteva, kanala za navodnjavanje, nasipa, utvrđenja, hramova, piramida...).
Društveni život u starom Egiptu i Mesopotamiji (igre na tabli - *senet,* ples uz muziku, muzički instrumenti - flauta, harfa, udaraljke, frula, sistrum...).
Upotrebni predmeti u starom Egiptu i Mesopotamiji (oruđe, oružje ratnika, posuđe, kućni inventar, pečati, novac, tehnika i umeće izrade).
Lečenje (bolesti i lekovite biljke).
Putovanja i trgovina kod naroda Starog istoka.
Izumi u starom Egiptu i Mesopotamiji (sunčani i vodeni časovnik, staklo, sistem za navodnjavanje, šaduf...).
Verovanja u starom Egiptu i Mesopotamiji (zagrobni život, balsamovanje, horoskopi, astrologija, ritualni obredi i predmeti).
Najzanimljiviji arheološki nalazi i lokaliteti (Tutankamonova grobnica i njen inventar, brodovi pored piramida, kraljevska grobnica u Uru, biblioteka u Ninivi...).

Svakodnevni život starih Grka

Način ishrane starih Grka (eksploatacija prirodnih resursa, uzgajanje biljaka i životinja, pripremanje i čuvanje hrane, jelovnik...).
Odevanje kod starih Grka (materijali - lan i ovčija vuna, način obrade i bojenje, nakit, parfemi...).
Stanovanje u staroj Grčkoj (materijali od kojih se gradilo, zidovi od ćerpiča, krovovi pokriveni glinenim crepovima, prozori s drvenim kapcima...).
Porodični odnosi u staroj Grčkoj (položaj muškarca, žene i deteta, svadbeni običaji, odnos prema starijima...).
Obrazovanje u staroj Grčkoj (školovanje dečaka - uloga gramatista, kitarista, sofista, pedotriba, značaj fizičke kulture i muzike, abakus, spartansko vaspitanje...).
Društveni život u staroj Grčkoj (igra kotabos, trke dvokolica, gozbe, hetere, pozorišta...).
Upotrebni predmeti u staroj Grčkoj (oruđe, posuđe, oružje ratnika, novac, zanati...).
Putovanja i trgovina.
Medicina i nauka u staroj Grčkoj (bolesti i lečenje, Hipokrat sa Kosa...).
Verovanja starih Grka (proročišta, zagrobni život, podzemni svet...).
Najzanimljiviji arheološki nalazi i lokaliteti (atinski Akropolj, Delfi, Efes, Mikena...).

Svakodnevni život starih Rimljana

Način ishrane u starom Rimu (eksploatacija prirodnih resursa, uzgajanje biljaka i životinja, pripremanje i čuvanje hrane, jelovnik...).
Odevanje u starom Rimu (materijali, toga, purpurna boja - boja carevog odela, kozmetika, frizure, lična higijena, latrine…).
Stanovanje u starom Rimu (građevinski materijal, način gradnje, izgled objekata i organizacija prostora, insule, akvadukti, kupatila…).
Porodični odnosi u starom Rimu (položaj muškarca, žene i deteta, svadbeni običaji, adopcija - usvajanje kao prilika za socijalnu afirmaciju, slavljenje rođendana oca porodice u čast njegovog duha zaštitnika - genija).
Obrazovanje u starom Rimu (školovanje dečaka - uloga "dojkinje", "pedagoga" i "gramatičara", značaj besedništva...).
Društveni život u starom Rimu (zabava, gozbe, pozorište, kolske trke, borbe gladijatora, ples, muzika, muzički instrumenti...).
Upotrebni predmeti i nakit (oruđe, oružje, novac, prstenje, narukvice, ogrlice...).
Rimska vojska (legije i oprema legionara).
Putovanja i trgovina (izgradnja puteva, pomorska trgovina...).
Verovanja i ritualni obredi u starom Rimu (sveštenici i sveštenice, prinošenje žrtve bogovima, kao i kućnim božanstvima - larima i penatima, nošenje hrane na groblje, apoteoza...).
Lečenje u starom Rimu (medicinski instrumenti i lekovito bilje - žalfija, ruzmarin, slačica, morač, beli luk...).
Najzanimljiviji arheološki nalazi i lokaliteti (Sirmijum, Singidunum, Naisus, Viminacijum - vojni logor, Gamzigrad - carska palata, Trajanov most, rimski Forum, Koloseum, Kartagina, Pompeji...).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Program za peti razred je koncepcijski tako postavljen da predstavlja smisaonu celinu koja istovremeno otvara mogućnosti za dalji razvoj i nadogradnju sadržaja u programima ovog predmeta za šesti, sedmi i osmi razred. Sastoji se iz tri tematske celine.
Prva celina se može odrediti kao bazična, jer svi programi za ovaj predmet od petog do osmog razreda njome započinju. Sadržaji u okviru ove teme namenjeni su preciznijem određivanju bitnih pojmova kao što su prošlost, hronologija, svakodnevni život, kao i objašnjavanju značaja proučavanja svakodnevnog života ljudi u prošlosti.
Druga je fokusirana na samo jedan sadržaj svakodnevnog života. U petom razredu to je *igra*, koja se obrađuje polazeći od sadašnjosti koja je učenicima poznata, ka sve daljoj prošlosti.
Treća tematska celina se bavi različitim aspektima svakodnevnog života u određenom vremenskom periodu, u petom razredu to su *praistorija* i *stari vek*, čime se obezbeđuje veza sa proučavanjem istorijskih događaja u okviru obaveznog predmeta *istorija* i utire put hronološkom razvoju predmeta.
Podelom na pomenute tematske celine, učenicima je omogućeno da se u bilo kom razredu opredeljuju za ovaj izborni predmet po prvi put, a da propušteni program(i) ne predstavljaju ozbiljniju prepreku. Oni učenici koji izaberu da tokom čitavog drugog ciklusa pohađaju ovaj predmet ovladaće najvažnijim pojmovima i pojavama svakodnevnog života ljudi u rasponu od praistorije do savremenog doba, a sa sadržajima četiri teme (po jedna za svaki razred) biće detaljnije upoznati.
Iako je ceo program okrenut prošlosti, neophodno je da se tokom rada sa učenicima vrši stalna komparacija sa savremenim dobom čime se potencira shvatanje kontinuiteta u razvoju ljudi i društva. Takođe, sadržaji se obrađuju i kroz dimenziju lokalno - globalno, gde učenici imaju priliku da svoj zavičaj bolje prouče u odnosu na zadatu epohu.
U sadržaju programa date su osnovne tematske celine, a nastavnik ima slobodu da kreira konačnu verziju programa za svaku grupu sa kojom radi, uvažavajući interesovanja učenika i ciljeve i zadatke predmeta. Početni časovi, kad se učenici međusobno bolje upoznaju jer najčešće pripadaju različitim odeljenjima, pogodan su trenutak da se sa njima razgovara o izboru sadržaja. Nastavnikova je obaveza da stvori takvu atmosferu (navodeći istorijske činjenice koje pobuđuju učeničku

radoznalost) u kojoj je kroz formu pitanja (kako su u prošlosti ljudi popravljali zube, kako su znali koliko je sati...?) navedeno što više potencijalnih tema, a nastavnikova je odgovornost da ih uobliči i pretvori u konkretne tematske sadržaje, koji će biti obrađivani na časovima.
Tako dobijeni materijal osnov je za dalji rad nastavnika, planiranje aktivnosti i pripremu za čas. Poželjno je da nastavnik postigne da planirane aktivnosti imaju definisanu strukturu, koju odlikuju fleksibilnost i adaptibilnost. U pripremnoj fazi nastavnik treba da prikupi dovoljan broj informacija o sadržajima na kojima će raditi sa učenicima, ali će konačni obim informacija biti određen učeničkim potrebama i mogućnostima da ih pripreme i prime. Nastavnik je taj koji ne dozvoljava da dominira preterana faktografija, a da se postigne funkcionalnost znanja i povezanost činjenica u smisaone celine. On na različite načine podstiče osamostaljivanje učenika u prikupljanju i sređivanju istorijskih podataka, usmerava ih na različite izvore informacija i podučava ih kako da se prema njima kritički odnose. Na taj način se neguje istraživački duh, ljubav prema nauci i podstiče mišljenje zasnovano na proverenim činjenicama i argumentima.
Osnovni pristup u radu je interdisciplinarnost i savlađivanje novih i nepoznatih činjenica uz pomoć bliskih i poznatih. U okviru ovog predmeta postoje velike mogućnosti za integraciju školskog i vanškolskog znanja učenika, za izlazak iz okvira školskih udžbenika i učionice, uključivanje roditelja i sugrađana koji poseduju znanja, kolekcije, knjige, filmove i drugo što može da pomogne u realizaciji programa.
Nastavnik svakoj nastavnoj jedinici pristupa kao posebnom obrazovnom i didaktičkom problemu za koji zajedno sa učenicima pronalazi odgovarajuća rešenja. Uvek treba težiti kombinovanju različitih metoda rada, koji mogu biti, na primer, kratka predavanja, gledanje filmova, čitanje knjiga, diskusije, analize slika, posete lokalitetima ili pravljenje upotrebnih predmeta iz prošlosti. Posebno je prikladno organizovati učenike u timove gde se centralni zadatak rešava tako što svako ima svoj pojedinačni radni zadatak i ulogu u timu.
U izvođenju nastave, aktivnost učenika je najvažnija, bez obzira na izabrane metode rada. Nastavnikova je uloga da organizuje nastavu, pruži pomoć učenicima u radu (od davanja informacija do upućivanja na izvore informacija) i da podstiče i održava učenička interesovanja za predmet. U toku svih aktivnosti trebalo bi podsticati stalnu razmenu informacija, kako između učenika i nastavnika, tako i između samih učenika.
Nastavu bi trebalo obogatiti različitim nastavnim sredstvima kao što su ilustracije (slike, dijapozitivi, šeme, grafikoni), dokumentarni i igrani video i digitalni materijali, arheološki materijal ili kopije nalaza, posete kulturno-istorijskim spomenicima, kompjuterske igrice koje se zasnivaju na rekonstrukciji društva iz prošlosti i dr.
Domaći zadaci imaju svoje opravdano mesto u realizaciji ovog programa. Ukoliko se dobro postave, neće dodatno opteretiti učenike, niti kod njih izazvati odbojnost. Razlog za uvođenje domaćih zadataka ne proizilazi iz malog fonda časova i obimnog gradiva, već iz samog cilja predmeta. Domaći zadaci će u velikoj meri doprineti da se učenici osamostale u istraživačkim aktivnostima i prikupljanju podataka, posebno kada se usklade s interesovanjima učenika (ne treba svi učenici da imaju isti domaći zadatak). Mnoge domaće zadatke učenici mogu raditi u paru ili manjoj grupi, uz pomoć porodice, za vreme raspusta, što su nedovoljno iskorišćeni modaliteti u radu s učenicima.
Kao i kod drugih izbornih predmeta gde ocena ne utiče na školski uspeh, ocenjivanje dobija nešto drugačiju dimenziju. Za ovaj predmet klasično pismeno i usmeno ispitivanje znanja nije pogodno. Svaka aktivnost je prilika da se učenik oceni. Nastavnik prati celokupni rad učenika i nagrađuju sve njegove aspekte. Pored stečenog znanja o svakodnevnom životu ljudi u prošlosti, nastavnik treba da nagradi i učešće i posvećenost aktivnostima nezavisno od postignuća. Ocena je odraz individualnog napredovanja deteta i podsticaj za njegov dalji razvoj.
Kako je sadržaj predmeta povezan sa svim oblastima života (ishrana, odevanje, obrazovanje, lečenje, proizvodnja, zabava...), učenici imaju priliku da obrađivanjem programa ovog predmeta dobiju brojne informacije značajne za njihov budući profesionalni razvoj. Nastavnik treba da ima u vidu i ovaj aspekt predmeta i ukoliko prepozna kod nekog učenika posebno interesovanje za određene sadržaje, treba da mu ukaže kojom profesijom bi se mogao baviti, odnosno u kojoj srednjoj školi se stiču znanja i zvanja za određenu oblast.
Da bi se zadaci nastave što potpunije ostvarili, trebalo bi da postoji korelacija s drugim obaveznim i izbornim nastavnim predmetima kao što su *istorija, geografija, srpski jezik, likovna* i *muzička kultura, crtanje, slikanje* i *vajanje, šah, verska nastava* i *građansko vaspitanje*. Učenici koji su u prvom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja obradili programe izbornog predmeta *narodna tradicija* mogu biti dragoceni pomagači nastavniku jer po načinu rada, a delimično i po sadržaju, postoji srodnost između ova dva predmeta.
Na kraju školske godine, kao mogućnost da se sistematizuje i rekapitulira usvojeno znanje, može se organizovati izložba/priredba kojom bi učenici pokazali stečeno znanje, kao i materijale i predmete koje su prikupili izučavajući ovaj izborni predmet. Ovakve izložbe/priredbe zahtevaju od nastavnika da planira časove na kraju školske godine za njihovu pripremu.

Posebni zahtevi

IGRE U PROŠLOSTI

Kroz obradu tematske celine *Igre u prošlosti*, učenici će se upoznati sa kratkom istorijom dečje igre i najznačajnijim faktorima koji su presudno uticali na njen razvoj. Na osnovu toga, učenici bi trebalo da razumeju zašto je igra oduvek bila centralna aktivnost dečjeg života i kako se menjala sa promenama u društvima i epohama ostvarujući uvek istu važnu funkciju, vezanu za psihofizički i socijalni razvoj deteta i pripremu za svet odraslih. Analizom pojedinih tradicionalnih igara učenici bi trebalo da uoče njihovu povezanost sa društveno-ekonomskim i kulturnim sistemom iz koga potiču.
Položaj dece oba pola u društvu kroz različite epohe, pojam detinjstva i njegovo trajanje, kao i nivo privrednog razvoja u neposrednoj su vezi s transformacijom dečjih igara i igračaka. To su sadržaji od kojih treba poći u proučavanju igara u prošlosti. Dovoljno je da ih učenici analiziraju na nivou tri generacije (sopstvene, roditeljske i generacije baba i deda) i da shvate kako je detinjstvo u prošlosti kraće trajalo i da su se deca u svet rada uključivala na ranijem uzrastu, obavljajući često vrlo teške poslove. S druge strane, učenici bi, kroz obradu teme *Igre u prošlosti*, trebalo da shvate da je dečja igra, u suštini, i u prošlosti bila slična današnjoj i da je imala iste funkcije.
Tradicionalne dečje igre posredstvom simboličkog sistema uvek su imale ulogu posrednika između deteta i stvarnosti koja ga okružuje. Prva iskustva o predmetima dete stiče kroz igru (saznajna funkcija), određujući njihove karakteristike, razlike i sličnosti i kako se mogu upotrebljavati. U igri dete razvija različite sposobnosti kao što su opažanje, održavanje pažnje, shvatanje prostornih odnosa i uzročno-posledičnih veza. Razvoj dečijih sposobnosti i socijalnih odnosa u igri se međusobno prepliću i utiču jedni na druge. Socijalni kontakti pobuđuju dete da usavršava svoje sposobnosti, a usavršene sposobnosti omogućavaju bolje učešće u socijalnim odnosima i uključivanje u društvo odraslih. Kroz igru, dete istovremeno oslobađa i razvija svoja osećanja, uči da poštuje pravila, uzdržava se od zadovoljenja sopstvenih i poštuje tuđe potrebe. U fizičkom razvoju dece igra ima posebno mesto i zato su u svakoj epohi brojne igre koje podstiču fizičku aktivnost dece, istovremeno omogućavajući međusobno poređenje (ko je jači, brži, spretniji...), što je neophodni element odrastanja i određivanja mesta unutar grupe kojoj dete pripada. Kroz igru, dete jača samopouzdanje, potvrđuje se, uspostavlja prijateljstva, a u kasnijoj fazi igra je moćno sredstvo udvaranja. Igre od deteta često zahtevaju imaginaciju i dramatizaciju. Uloga mašte vrlo je važna u nekim igrama, a neke druge igre od deteta zahtevaju određene stvaralačke sposobnosti (pevanje, crtanje, oblikovanje itd.).
Dečju igru bi trebalo povezati sa svetom rada, jer se kroz nju ispoljavaju interesovanja koja su od značaja za kasniji izbor zanimanja. Često se može čuti da je za dete igra rad. Ona počinje neformalno na mlađem uzrastu (dete se spontano igra, bez vremenskog ograničenja, pravila i nezavisno od igračaka) i odrastanjem sve više postaje formalna (postoje pravila, prateća oprema, vremenska dimenzija, definisan broj učesnika) čime dobija svojstva koja postoje u svetu rada.
U analizi pojedinih igara učenici treba da prepoznaju njihovu funkciju u razvoju dece (saznajna, edukativna, vaspitna, ekspresivna...). Bilo bi dobro pronaći srodne igre prošlosti i sadašnjosti, i to ne samo po sadržaju i neophodnoj opremi, već i po funkciji koju imaju u psihofizičkom i socijalnom razvoju učenika. Učenici bi, takođe, trebalo da znaju da igra, u promenjenoj formi, ali sa sličnim funkcijama, traje tokom celog ljudskog života i da se mogu napraviti paralele između igara dece i odraslih.
Igre se mogu na različite načine klasifikovati (npr. igre-vežbanja, simboličke igre i igre sa pravilima ili podela tradicionalnih igara na tri osnovne grupe: *takmičarske, takmičarsko-dramske* i *imitativno-dramske*). Ukoliko su učenici zainteresovani, posebna pažnja bi se mogla posvetiti vezi između dečjih takmičarskih igara i sporta i njegovog razvoja tokom prošlosti. Ako grupu čine pretežno učenice, moguće je da njihova interesovanja budu više okrenuta imitativnim i dramskim igrama gde se preslikavaju porodični odnosi i događaji iz svakodnevnog života. Ukoliko učenici pokažu interesovanje za analizu takmičarskih društvenih igara (kao što su karte, šah i druge igre na tabli koje imaju pravila npr. monopol, riziko...) pažnju treba usmeriti ka njihovim karakteristikama, značenju i funkcijama, kao i istorijskom poreklu.
Dečja igra i igračke su tesno povezani. Učenici bi trebalo da shvate da svaka epoha i njene karakteristike bitno utiču na to kakvim igračkama će se deca igrati, kao i od kog su materijala napravljene i kakvog su kvaliteta. Za neke igračke bi se moglo reći da su univerzalne jer su se malo menjale tokom vremena i srećemo ih u različitim epohama i kulturama. Takve su npr. lutke i lopta. Neke igračke su u potpunosti namenjene dečjoj igri (klikeri, slagalice...), dok su druge umanjene kopije upotrebnih predmeta odraslih (pegle, šivaća mašina, pištolji...). Muzičke igračke su uvek bile omiljene jer deca vole da se igra odvija uz obilje zvukova. Neke igračke

su striktno vezane za određene igre, a druge se mogu upotrebljavati na različite načine (npr. drvena kocka). Učenici treba da shvate zašto se običan konopac kroz vekove održao u dečjoj igri, nasuprot igračkama visoke tehnologije, koje vrlo kratko zadržavaju pažnju deteta savremenog doba.
Nove tehnologije 20. veka bitno su promenile izgled i kvalitet igračaka, kao i masovnost njihove proizvodnje i dostupnost deci. Sa decom se može raspravljati o kompjuteru kao igri/igrački, o sličnostima i razlikama sa tradicionalnim igrama i o njegovim prednostima i nedostacima.
Tematska celina *Igre u prošlosti* trebalo bi da počne analizom igara i igračaka sadašnjosti koja je učenicima poznata. Kada učenici ovladaju osnovnim razumevanjem njihovih karakteristika i funkcija, prelazilo bi se na igre bliže i dalje prošlosti, lokalno i globalno. Učenici mogu simulirati neke igre iz prošlosti ili napraviti igračku kojom su se nekada deca igrala.

SVAKODNEVNI ŽIVOT U PRAISTORIJI I STAROM VEKU

Nastavni sadržaji preporučeni u ovoj temi daju mogućnost učenicima da steknu jasniju sliku o praistoriji i starom veku. Najveći deo prošlosti pripada običnim ljudima, koji su nam po mnogo čemu veoma bliski. Taj "običan" i uglavnom "bezimeni" svet pojedinaca i lokalnih zajednica čini zapravo istoriju sveta koju klasična istorija, politički i događajno usmerena, predstavlja kroz istoriju država i delatnost vodećih ličnosti i organizacija u njima. Upoznavanjem sa svakodnevicom u praistoriji i starom veku učenicima će se ukazati brojne sličnosti i razlike s današnjim vremenom. Uočavajući te sličnosti i razlike, oni će moći da sagledaju neposredno okruženje i društvo u kome žive, kao i sebe same. Na taj način, doći će do proširivanja stečenih znanja, a u isto vreme proces formiranja svesti o samom sebi i okolnom svetu biće upotpunjen saznanjem o razvoju i usavršavanju kulturnih odlika različitih zajednica, koje najčešće odgovaraju promenama njihovih društveno-ekonomskih sistema. Time bi trebalo da se kod učenika podstakne razvoj veštine posmatranja, upotrebe komparativnosti i kritičkog sagledavanja njegovog sopstvenog okruženja i sadašnjice. Iako se učenici prvi put susreću sa sistematskim izučavanjem predloženih tema, u radu se mogu koristiti njihova znanja o društvenim pojavama i određenim događajima, koja su stekli u prvom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Mali fond časova i uzrasne karakteristike učenika zahtevaju od nastavnika racionalnost pri izboru bitnih činjenica i definicija pojmova i sociioloških kategorija.
ODABRANA LITERATURA:
S. Vederil, S. Vederil, *Egipat - pročitaj i napravi*, Beograd 2006.
S. Vederil, S. Vederil, *Grčka - pročitaj i napravi*, Beograd 2006.
T. Deri, *Otkačeni Grci*, Beograd 2004.
T. Deri, *Pokvareni Rimljani*, Beograd 2004.
T. Deri, *Strašni Egipćani*, Beograd 2004.
Dečja ilustrovana enciklopedija, Razvoj civilizacije, Beograd 2005.
D. B. Eljkonjin, *Psihologija dečje igre,* Beograd 1990.
Istorija privatnog života I, od Rimskog carstva do 1000. godine, priredili F. Arijes i Ž. Dibi, Beograd 2000.
K. Kanduri, *Veliko istraživanje - Istorija,* Beograd 2005.
K. Kanduri, *Veliko istraživanje - Praistorija,* Beograd 2005.
S. N. Kramer, *Historija počinje u Sumeru,* Zagreb 1966.
A. Krel, *Dečije igre. Tradicionalne srpske takmičarske dečije igre u Tovariševu (Bačka),* Beograd 2005.
Likovi starog Egipta, priredio S. Donadoni, Beograd 2005.
J. Miodragović, *Narodna pedagogija u Srba ili kako naš narod podiže porod svoj,* Beograd 1914.
E. Pirson, *Stara Grčka,* Beograd 2006.
Lj. Sikimić, *Dečje igre nekad i sad,* Beograd 2001.
Ž. Trebješanin, *Predstave o detetu u srpskoj kulturi,* Beograd 1991.
S. Džejms, *Stari Rim,* Beograd 2006.
R. Džesap, *Taj divni, čudesni svet. Arheologija,* Beograd 1972.
Dž. Hart, *Stari Egipat,* Beograd 2006.

CRTANJE, SLIKANJE I VAJANJE

Cilj i zadaci:
Cilj vaspitno-obrazovnog rada ovog izbornog predmeta jeste da dodatno podstiče razvoj i praktičnih i teorijskih znanja učenika koja su važna za njihovo slobodno, spontano i kreativno kombinovanje likovnih elemenata u oblasti: crtanja, slikanja, vajanja, grafike, primenjenih umetnosti i vizuelnih komunikacija, a u cilju razvoja njihovog kreativnog mišljenja.
Ova izborna nastava takođe:
omogućava i podstiče razvoj učenikovog spontanog i kreativnog mišljenja u oblastima likovne kulture;
omogućava i podstiče učenike na savladavanje tehnoloških postupaka likovnog rada u okviru određenih sredstava i medijuma;
motiviše učenike na upoznavanje osnovnih elemenata i zakonomernosti likovnog jezika;
razvija sposobnosti i veće osetljivosti učenika za opažanje kvaliteta svih likovnih elemenata: linija, oblika, boja;
stvara uslove da učenici na časovima u procesu realizacije sadržaja koriste različite tehnike i sredstva i da kreativnim izražavanjem bolje upoznaju njihova vizuelna i likovna svojstva;
razvija sposobnosti učenika za vizuelno pamćenje, za povezivanje opaženih informacija kao osnove uvođenja u kreativno vizuelno mišljenje;
razvija veću osetljivost za likovne i vizuelne vrednosti koje se stiču u nastavi, a primenjuju u radu i životu;
razvija motoričke sposobnosti učenika i navike za lepo pisanje;
kontinuirano podstiče i prati interesovanja za posećivanjem muzeja, izložbi i jača potrebe kod učenika za čuvanje kulturnih dobara i estetskog izgleda sredine u kojoj učenici žive i rade;
stvara uslove da se upoznavanjem likovnih umetnosti bolje razumeju prirodne zakonitosti i društvene pojave;
omogući razumevanje pozitivnog emocinalnog stava prema vrednostima izraženim u delima različitih područja umetnosti;
razvija sposobnosti za prepoznavanje osnovnih svojstava tradicionalne, moderne i savremene umetnosti.

Peti razred

SADRŽAJI PROGRAMA
CRTANJE (12)

Vrste i svojstva linije (2)
Stvaranje različitih vrednosti linija.
Crtanje, crtački materijali, meke olovke, krede, pero, trska, razni crtački materijali.
Linija kao sredstvo za stvaranje različitih kvaliteta površina (2)
Percepcija, stvaranje različitih vrednosti kvaliteta površina.
Crtanje, crtački materijali, meke olovke, krede, pero, trska, razni crtački materijali.
Estetsko procenjivanje (1)
Odnosi veličina (2)
Percepcija, opažanje ritma linija, boja, oblika.
Crtanje, crtački materijali, meke olovke, krede, pero, trska, razni crtački materijali.
Lepo pisanje sa kaligrafijom (2)
Percepcija, opažanje ritma linija, boja, oblika.
Crtanje, crtački materijali, obične olovke sa oznakom "B" pljosnato zaoštrene olovke, metalno pero, tuš i pero i penkalo, razni crtački materijali.
Komponovanje više ritmičkih celina u prostoru (2)
Percepcija, opažanje ritma linija, boja, oblika.

Crtanje, slikanje i vajanje.
Estetsko procenjivanje (1)

SLIKANJE (12)

Svojstva slikarskih materijala i podloga (2)
Percepcija.
Slikanje i crtanje raznim slikarskim i crtačkim materijalima.
Ritmičko komponovanje boja i oblika (2)
Percepcija, opažanje ritma linija, boja, oblika.
Slikanje, crtanje i vajanje, odgovarajuća sredstva i materijali.
Korišćenje raznih materijala za komponovanje (2)
Percepcija.
Slikanje, crtanje i kolaž; odgovarajuća sredstva i materijali.
Vizuelno sporazumevanje (2)
Percepcija linija, boja i oblika.
Slikanje, crtanje i vajanje; odgovarajuća sredstva i materijali.
Vremenski i prostorni nizovi (crtani film, strip) (2+1)
Apercepcija, percepcija - asocijacije u nizu pokretne slike; boje, mrlje, crteži, oblici.
Slikanje, crtanje i vajanje; odgovarajuća sredstva i materijali.
Slikanje, estetsko procenjivanje (1)

VAJANJE (12)

Vajanje, vrste vajarskog materijala (4)
Percepcija i apercepcija, stvaranje različitih vrednosti forme (konveksno, konkavno; otvoreno, zatvoreno) i čvrsti materijali.
Vajanje, glina, gips i ostala odgovarajuća sredstva i čvrsti materijali.
Vezivanje trodimenzionalnih oblika u prostoru (2)
Percepcija i apercepcija.
Vajanje, glina, keramička glina i ostala odgovarajuća sredstva i materijali.
Slobodno komponovanje (2)
Percepcija i apercepcija.
Vajanje, glina, keramička glina, gips i ostala odgovarajuća sredstva i materijali.
Oblikovanje upotrebnih premeta (sitna plastika, nakit) (2+1)
Apercepcija, percepcija.
Vajanje, glina, keramička glina, plastelin, gips i ostala odgovarajuća sredstva i materijali.
Vajanje, estetska analiza (1).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Osnovni razlog za uvođenje nastavnog predmeta **crtanje, slikanje i vajanje** je nedovoljan fond časova na kojima daroviti i zainteresovani učenici mogu da u celosti izraze svoje kreativne potencijale i tako u potpunosti iskoriste planirane sadržaje programa likovne kulture.
Izborna nastava odmerenim zadacima sistematično razvija različite psihičke i likovne sposobnosti učenika, a naročito one sposobnosti koje podstiču njihovo individualno i kreativno izražavanje.
Ona dodatno motiviše likovne pedagoge na usavršavanje i primenu savremenih metoda učenja (oslanjajući se i na savremena iskustva dečije psihologije) radi podsticanja spontanog i slobodnog izražavanja učenika.
Zbog toga ova nastava omogućava prepoznavanje i razvoj darovitosti učenika i njihovih individualnih sposobnosti i omogućava postepeno uvođenje učenika u oblast profesionalne orijentacije ka širokom polju likovnih delatnosti.
S obzirom da postoje inicijative za većom podrškom darovite dece ovim predmetom, ostvarena je mogućnost da se na vreme podstiče prepoznavanje ove dece u čemu bi učestvovali roditelji i vaspitači (pedagozi, psiholozi) u skladu sa individualnim sposobnostima i njihovom didaktičko-metodičkom tretmanu.
Izvanredna postignuća ili mogućnosti za velika postignuća uglavnom se koriste pod nazivom darovitost (opšti potencijal) i talentovanost (manifestovana darovitost), pod kojima se podrazumeva bistrina, izuzetnost, superiornost, briljantnost, sposobnost lakog i brzog učenja. U redovnim vaspitno-obrazovnim institucijama nastavnik ima ravnopravan didaktičko-metodički odnos prema zainteresovanim i talentovanim učenicima, oslanjajući se na savremena iskustva psihologije koja insistira na razvoju individualnih sposobnosti, što se odnosi i na obrazovanje darovite dece.
Koncepcija ovog izbornog predmeta poseban naglasak stavlja na podršku darovitoj deci koja imaju mogućnost da produbе znanja u onim sadržajima koji se ne mogu realizovati u redovno-časovnom sistemu. Stoga je za izradu ovog programa stručna komisija oslonce tražila pre svega u programu obaveznog predmeta likovna kultura, kako bi se nastavila korelacija i produbila započeta realizacija sadržaja. U realizaciji ove nastave treba u skladu sa mogućnostima škole i kreativnostima nastavnika, insistirati na većoj afirmaciji primenjenih umetnosti i vizuelnih komunikacija.
Nastavnici su dužni da prate darovito dete i da ga podržavaju u radu insistirajući na formiranju zbirke radova (mape) i u saradnji sa roditeljima u vreme nastave vode dnevnik i prate razvoj deteta. Očuvanjem težnje darovitih učenika ka kreativnom izražavanju zajedno sa ovladavanjem materijalima (razvoj tehničke spretnosti i senzibiliteta) doprinosi se daljem likovnom obrazovanju.
Smisao planiranja sadržaja programa izbornog predmeta crtanje, slikanje i vajanje je da se utvrde zadaci na svakom času koji bi najpotpunije razvijali sve likovne sposobnosti učenika, naročito sposobnosti koje podstiču stvaranje, kao i one koje omogućuju stvaranje. Stoga, gradivo treba planirati tako da se postigne:
viši nivo opažanja;
osposobljenost primanja;
odgovarajući nivo razumevanja;
sposobnost postupanja;
Vrste plana:
godišnji plan;
operativni plan rada (polugodišnji, mesečni).
Godišnji plan rada treba da sadrži pregled likovnih celina i broj časova predviđenih za određene sadržaje.
Operativni polugodišnji plan rada treba da bude detaljno razrađen i da sadrži sledeće rubrike: mesec; osnovni cilj i zadatak (vaspitni i obrazovni) nastavni sadržaj; oblik rada; korelaciju sa drugim predmetima; sredstva i medije i primedbe u koje se ubeležavaju promene.
Ostvarivanje sadržaja:
Sadržaje programa likovne kulture treba ostvariti:
1. primanjem (učenjem), tako što će učenicima biti omogućeno da stiču znanja iz oblasti likovne kulture, savladavaju tehnološke postupke likovnog rada u okviru određenih sredstava i medijuma i da upoznaju zakonitosti i elemente likovnog jezika;
2. davanjem (stvaranjem) putem podsticanja učenika da se izražavaju u okviru likovnih aktivnosti i ostvaruju rezultate (uvek na višem nivou kultivisanja i jačanja likovne osetljivosti).
Za nastavu likovne kulture, na osnovu sadržaja i metodičkih oblika usmerenosti vaspitno-obrazovnog procesa u pravcu bogaćenja dečijeg estetskog iskustva, određeni ciljevi i zadaci proizašli su iz likovne umetnosti teorije stvaralaštva i razvojne psihologije.
Ovako koncipiranim programom crtanja, slikanja i vajanja naglašena je usmerenost vaspitno-obrazovnog procesa u svim njegovim vremenskim segmentima- pojedini časovi, ciklusi časova, problemski krugovi operativnih zadataka i celine programa uzrasnih zahteva - ka jačanju likovnih sposobnosti učenika, zatim ka bogaćenju likovnog jezika, a takođe ka formiranju pozitivnih navika i bogaćenju vlastite sfere estetskog iskustva.

Pretpostavka kreativnosti učenika u domenu likovnih aktivnosti podrazumeva da motivacioni sadržaji budu raznovrsni, primereni uzrastu i interesovanjima učenika. Metodske postupke i oblike rada nastavnik koncipira usaglašavajući vaspitno-obrazovne zadatke (likovne probleme) sa pobuđenim interesovanjem učenika da ove zadatke prihvati na nivou samoinicijative, odnosno formiranoj vlastitoj izraženoj potrebi. U tom smislu uloga nastavnika naglašena je u fazi izbora i didaktičke pripreme motivacionog sadržaja, dok izbor teme zavisi od suštine likovnog zadatka, odnosno konkretnog sadržaja kojim se učenik motiviše u pravcu određenog likovnog problema.
Problemski zahtevi ovog programa imaju karakter nastavnog sadržaja, a teme su u službi realizacije predviđenih zadataka. U procesu pripremanja za rad temama treba posvetiti posebnu pažnju kako ne bi ovladale sadržajima (što je do sada pokazala nastavna praksa). Kao i u mnogim drugim pristupima i u ovom slučaju se očekuje kreativan odnos nastavnika prilikom izbora tema, zavisno od likovnog problema. Teme treba pronalaziti u povezivanju sa drugim oblastima i to pomoću razgovora sa učenicima.
U strukturi sadržaja nastavnog rada koje se odnose na praktične likovne aktivnosti učenika podrazumeva se oslanjanje na širi izbor likovnih sredstava i medijuma, odnosno savremenih likovno-poetskih sadržaja i iskustava. U tom smislu, likovna osetljivost učenika ostvarivala bi se i kao pripremljenost za aktivno učestvovanje u stvaranju estetskih vrednosti koje zahteva naše vreme i kao sposobnost vrednovanja i kritičkog odnosa savremenog trenutka. Ovakav pristup doprinosi neposrednosti doživljaja likovnog čina i pospešivanju imaginativnih i kreativnih mogućnosti učenika te je od tri elementa u strukturi programa, kreativnost, koja u stvari znači sposobnost da se nađu nova rešenja za jedan problem ili novi načini umetničkog izraza.
Strukturu programa čine:
1.nastavni sadržaji koji se odnose na savladavanje likovnog jezika i upoznavanja sadržaja likovne kulture, poznavanje dela likovnih umetnosti i elemenata likovne pismenosti;
2.kreativnost - sposobnost da se nađu nova rešenja za jedan problem ili novi načini umetničkog izraza i ostvarenje proizvoda novog za individuu (ne nužno novog i za druge), za koju je pretpostavka za podsticanje, motivacioni sadržaji praktičnih likovnih aktivnosti učenika koji obuhvataju:
domen učeničkih doživljaja;
domen korelacije sa drugim vaspitno-obrazovnim područjima.
3.likovni medijumi i sredstva - korišćenje likovnih disciplina i upotreba određenih materijala u oblikovanju, prošireni medijumi.
U strukturi sadržaja nastavnog rada koje se odnose na praktične likovne aktivnosti učenika podrazumeva se oslanjanje na širi izbor savremenih likovnih sredstava i medijuma, odnosno savremenih likovno-poetskih sadržaja i iskustava. U tom smislu, likovna osetljivost učenika ostvarivala bi se i kao pripremljenost za aktivno učestvovanje u stvaranju estetskih vrednosti koje zahteva naše vreme i kao sposobnost vrednovanja i kritičkog odnosa savremenog trenutka. Ovakav pristup doprinosi neposrednosti doživljaja likovnog čina i pospešivanju imaginativnih i kreativnih mogućnosti učenika, kao i metodički kvalitet u pogledu opredeljenja komisije za izmenu i dopunu programa likovne kulture u osnovnoj školi smanjenjem opterećenosti učenika naglašavanjem savremenih medijuma u likovnoj i vizuelnoj umetnosti u skladu sa savremenim kretanjima umetnosti.
Crtanje: korišćenje svih vrsta linija kako bi se postepeno obogaćivalo linearno grafičko izražavanje i bogatstvo pojedinostima na osnovu opserviranja ili prethodnim vežbama rada po prirodi. Neophodno je analizirati perspektive, ptičje, žablje, linearne i insistiranje na preciznosima i detalju sa naglaskom na odnose veličina, proporcije.
Slikanje: obogaćivanje skale pojedinih boja i njihovog kompozicionog odnosa i uvođenje u bojene vrednosti procesom rada po prirodi i ilustrovanju. Slikarske tehnike i podloge.
Grafika: obogaćivanje linearnog izraza grafičkih površina, sa postepenim svesnijim kompozicionim rešenjima. Obrada prostora, vrste grafičkih tehnika, linorez, drvorez itd.
Vajanje: trodimenzionalno oblikovanje, osnovni trodimenzionalni oblici. Volumen i prostor, opšta orijentacija u vajarskim oblastima. Konveksno, konkavno, otvoreno i zatvoreno, napregnuta i zategnuta forma, prodor, rascep, tvrda i meka forma. Funkcija plastike u arhitekturi, eksterijeru i enterijeru, primenjeno vajarstvo, sitna plastika. Dekorativna skulptura, ornament. Vajarski materijali, čvrsti materijali. Alati i proces rada pri izradi vajarskog rada. Oblici i umnožavanje vajarskih radova. Sadržaji i ideje u vajarskim delima u istoriji umetnosti.
U realizaciji ove nastave treba u skladu sa mogućnostima škole i kreativnostima nastavnika, insistirati na većoj afirmaciji primenjenih umetnosti i vizuelnih komunikacija. U ovoj nastavi sadržaji nastavnog rada se odnose na praktične likovne aktivnosti učenika koja podrazumeva se oslanjanje na širi izbor savremenih likovnih sredstava i medijuma, odnosno savremenih likovno-poetskih sadržaja i iskustava iz oblasti primenjenih umetnosti. U tom smislu, likovna osetljivost učenika ostvarivala bi se i kao pripremljenost za aktivno učestvovanje u stvaranju estetskih vrednosti koje zahteva naše vreme i kao sposobnost vrednovanja i kritičkog odnosa prema savremenom trenutku. Stoga se preporučuju sadržaji iz oblasti primenjene grafike i keramike.
Primenjena grafika: Osnovi primenjene grafike. Korišćenje reproduktivne grafike u industriji. Grafika u jednoj boji - nacrt za etiketu. Grafika u dve boje - nacrt za plakat. Grafika u više boja - nacrt za naslovnu stranu knjige (skica u kolažu).
Grafika i grafički slog (korišćenje grafike letraset-slova). Grafika-skica za poštansku marku. Grafika i ambalaža (kutije-nacrt i finalni rad).
Plakat-izvođenje visokom štampom. Plakat - nacrt - skica kolažom.
Keramika: Uvod u keramiku. Istorija keramike, keramički proizvodi, tehnologija keramike. Sticanje prvog iskustva u radu sa glinom. Mešanje, gnječenje, dodavanje i oduzimanje mase gline. Plastične forme. Konkavne i konveksne forme, puni i prazni prostori u raznim funkcijama (opeka sa šupljinama i slično).

HOR I ORKESTAR

Cilj i zadaci
Opšti cilj nastave izbornog predmeta *hor* i *orkestar* je razvijanje interesovanja za muzičku umetnost i upoznavanje muzičke tradicije i kulture svoga i drugih naroda.
Ostali ciljevi i zadaci su:
da kod učenika razvija muzičke sposobnosti i želju za aktivnim muziciranjem/pevanjem i sudelovanjem u školskim ansamblima;
da podstiče kreativne sposobnosti učenika i smisao za kolektivno muziciranje;
da razvija navike slušanja muzike, podstiče doživljaj i osposobljenost za razumevanje muzičkih poruka;
da podstiče stvaralačko angažovanja u svim muzičkim aktivnostima (izvođenje, slušanje, istraživanje i stvaranje muzike);
da razvija kritičko mišljenje.

SADRŽAJI PROGRAMA

IZVOĐENJE MUZIKE

a) *Pevanje pesama* (učenje po sluhu i učenje pesme sa notnog teksta) različitog sadržaja i raspoloženja tradicionalne i umetničke muzike, koje su primerene glasovnim mogućnostima i uzrastu učenika. Poželjno je povezivanje sadržaja pesama sa sadržajima ostalih nastavnih predmeta ukoliko je moguće (učenici i škola, godišnja doba, praznici i običaji, zavičaj i domovina, priroda i okolina, životinje...).
b) *Sviranje*
- Sviranje pesama i lakših instrumentalnih dela po sluhu i notnog teksta na instrumentima Orfovog instrumentarija.
- Na osnovu iskustva u izvođenju muzike, prepoznati i svirati delove pesama.
v) *Osnove muzičke pismenosti*
Kroz obradu pesama informativno steći pojam ce-dur i a-mol lestvice, razlike između dura i mola, pojam predznaka - povisilica, pojam uzmah i predtakt, takt 6/8, šesnaestina note u grupi.

SLUŠANJE MUZIKE

Slušanje vokalno-insrumentalnih i kratkih instrumentalnih kompozicija, domaćih i stranih kompozitora, umetničkih dela inspirisanih folklorom naroda i narodnosti, različitog sadržaja, oblika i raspoloženja, kao i muzičkih priča.
U slušanim primerima prepoznati različite tonske boje (glasove i instrumente), različit tempo, dinamičke razlike, različita raspoloženja na osnovu izražajnih elemenata, kao i kompoziciju koju su slušali, a na osnovu karakterističnog odlomka.
Osposobljavati učenike da uoče vrednosti i ulogu muzike u svakodnevnom životu.

STVARANJE MUZIKE

Ritmičkim i zvučnim efektima kreiranje pratnje za pesme, stihova, koristeći pri tom različite izvore zvuka.

Kreiranje pokreta uz muziku koju pevaju ili slušaju učenici.
Smišljanje muzičkih pitanja i odgovora, ritmička dopunjalka, melodijska dopunjalka sa potpisanim tekstom, sastavljanje melodije od ponuđenih dvotaktnih motiva.
Improvizacija melodije na zadani tekst.
Improvizacija dijaloga na instrumentima Orfovog instrumentarija.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

U programu izbornog predmeta istaknuto mesto ima slušanje muzičkih dela i aktivno muziciranje (pevanje i sviranje). Osnove muzičke pismenosti i muzičko-teoretski pojmovi u ovakvom pristupu planirani su u funkciji boljeg razumevanja muzike i muzičkog dela.
Osnovni princip u ostvarivanju ciljeva i zadataka treba da bude aktivno učešće učenika na času. Pri tome treba obuhvatiti sva područja predviđena za taj razred i kombinovati razne metode u nastavi. Čas posvećen samo jednom području i izvođen samo jednom metodom ne može biti ni koristan ni zanimljiv za učenike, što vodi ka osiromašivanju sadržaja i smisla predmeta.
Nastava izbornog predmeta ostvaruje se kroz:
pevanje, sviranje i osnove muzičke pismenosti;
slušanje muzike;
dečje muzičko stvaralaštvo.
Grupnim i pojedinačnim pevanjem ili sviranjem razvija se sposobnost učenika da aktivno učestvuju u muzičkom životu svoje sredine.

Polazna opredeljenja pri koncipiranju programa izbornog predmeta

Slušanje muzike

Sticanje iskustva u slušnom razlikovanju zvučnih boja (ljudski glasovi, muzički instrumenti).
Navikavanje učenika na pažljivo slušanje muzike.
Podsticanje izražavanja učenika o slušanom delu.
Upoznavanje muzičkog dela umetničkog i narodnog stvaralaštva.

Pevanje pesama po sluhu i sa notnog teksta, uvođenje u osnove muzičke pismenosti

Narodne pesme i igre; običajne pesme.
Dečje pesme.
Utvrđivanje muzičkog rečnika u vezi sa jačinom (p, mp, f, mf), brzinom (adagio, andante, moderato, allegro) i postepenim dinamičkim prelazima iz tišeg u jače i obrnuto (crescendo, decrescendo).
Savlađivanje tonskih visina.
Usvajanje muzičkog pisma i pojmova: šesnaestina nota u grupi, takt 6/8, a-mol lestvica (prirodna i harmonska), pojam predznaka - povisilica, uzmah i predtakt.
Sviranje i pevanje pesama u funkciji ovladavanja muzičke pismenosti.
Izvođenje pesama na melodijskim instrumentima.
Ponavljanje zadatog melodijskog motiva (vežba pamćenja, razvijanje motorike).

Sviranje

Osposobljavanje učenika da se snalaze u jednostavnom notnom zapisu.
Stvaranje kod učenika navike praćenja i pohađanja koncertnih priredbi.
Podsticanje kod učenika želje da se aktivnije bave muzikom.

Muzičko stvaralaštvo

Stalno podsticanje učenika na što izražajnije pevanje i sviranje naučenih pesama.
Slobodno improvizovanje na instrumentima Orfovog instrumentarija.
Improvizovanje dečje melodije na vlastiti ili od strane nastavnika predložen stih.
Osmišljavanje pokreta uz muziku.
Slobodno muzičko izražavanje.
Preporučeni sadržaji izbornog nastavnog predmeta učenicima treba da pruže znanja i informacije kako bi razumeli, pratili, razlikovali, doživljavali i što bolje procenjivali muzičke vrednosti.
Za uspešnu realizaciju ciljeva i zadataka izbornog predmeta potrebno je stvoriti odgovarajuće uslove.
Usvajanje znanja učenika zavisi od dobre organizacije časa, koji mora biti dobro planiran, osmišljen i zanimljiv. Učenik treba da bude aktivan učesnik na času, a čas izbornog predmeta treba da bude doživljaj za učenike. Raznim oblicima rada, tehnikama i očiglednim sredstvima učenicima se prenose znanja i kombinuju razne metode u nastavi.
Izborni predmet treba uvek povezivati sa muzičkim životom društvene sredine i učestvovati na takmičenjima i muzičkim priredbama.

ZAHTEVI PROGRAMA PO AKTIVNOSTIMA

Izvođenje muzike

Pri izboru pesama nastavnik treba da pođe od psihofizičkog razvoja učenika, od njemu bliskih sadržaja i dostupnih melodijsko-ritmičkih celina, šireći time njihov interes i bogatiti ih novim sadržajima. Potrebno je, takođe, da oceni glasovne mogućnosti razreda pre odabira pesama za pevanje.
Nastavnik je slobodan u izboru predloženih pesama, ali mora voditi računa da u njegovom radu budu zastupljene narodne, prigodne, pesme savremenih dečjih kompozitora kao i kompozicije sa festivala dečjeg stvaralaštva.

Sviranje

U petom razredu koristiti ritmičke i melodijske instrumente. Pošto su sada učenici opismenjeni, sviranje na melodijskim instrumentima biće olakšano jer možemo koristiti notne primere pojedinih pesama koje su solmizaciono obrađene.
Potrebno je razvijati dečje predispozicije za muzičko oblikovanje i omogućiti im da dožive radost sviranja, čime se bogati ličnost u osetljivom periodu emocionalnog sazrevanja.
Putem vlastitih stvaralačkih pokušaja dati detetu da zaviri u "radionicu kompozitora" kako bi bolje shvatilo vrednost umetničkog napora u stvaranju muzičkih dela.

Slušanje muzike

Kompozicije koje se slušaju moraju svojim trajanjem, sadržajem i muzičkim izrazom da odgovaraju mogućnostima percepcije učenika. Kod slušanja dečjih pesama potrebno je da učenici uočavaju i objašnjavaju tekst, instrumentalnu pratnju i način kako je muzika dočarala tekst.
Posle slušanog dela potrebno je sa učenicima kroz razgovor raščlaniti i objasniti ulogu izvođača i instrumentalne pratnje u prikazivanju literarnog teksta.
U izboru instrumentalnih kompozicija treba biti obazriv i slušati one u kojima će biti puno izraza, karakterističnih raspoloženja i izrazitog ritma, bilo da su programskog karaktera ili ne.

Muzičko stvaralaštvo

Dečje muzičko stvaralaštvo predstavlja viši stepen aktiviranja muzičkih sposobnosti, koje se stiču u svim muzičkim aktivnostima, a kao rezultat kreativnog odnosa prema muzici. Ono ima veliku vaspitnu i obrazovnu vrednost: podstiče muzičku fantaziju, oblikuje stvaralačko mišljenje, produbljuje interesovanja i doprinosi trajnijem usvajanju i pamćenju muzičkih reproduktivnih i stvaralačkih aktivnosti i znanja.
Stvaralaštvo može biti zastupljeno kroz:
komponovanje melodije na zadani tekst;
sastavljanje melodije od ponuđenih dvotaktnih motiva.
Ove aktivnosti treba vrednovati u smislu stvaralačkog angažovanja učenika, a ne prema kvalitetu nastalog dela jer i najskromnije muzičke improvizacije su pedagoški opravdane.

Praćenje i vrednovanje učenika

Da bi se ostvario proces praćenja napredovanja i stepena postignuća učenika u nastavi izbornog predmeta, neophodno je da nastavnik prethodno upozna i identifikuje muzičke sposobnosti svakog učenika.

Praćenje učenika u nastavi mora se sprovoditi organizovano. Ono treba da obuhvati poseban razvoj svakog učenika, njegov rad, zalaganje, interesovanje, stav, umešnost, kreativnost i slično. Nastavnik treba da prati razvoj ličnosti u celini i objektivno određuje stepen na kojem je učenik savladao programske zahteve.
Smisao praćenja nastave izbornog predmeta treba sagledati tako da se svakom učeniku omogući razvoj u okviru vaspitno-obrazovnog rada.
Pevanje u razrednom horu ima obrazovni i vaspitni cilj. Obrazovni cilj obuhvata razvijanje sluha i ritma, širenje glasovnih mogućnosti i učvršćivanje intonacije.
Vaspitni cilj obuhvata razvijanje osećanja pripadnosti kolektivu, razvijanje estetskih osećanja, upoznavanje novih reči, odnosa u prirodi i među ljudima.
Razredni hor obuhvata sva odeljenja istog razreda u školi.
Mogu se osnovati:
grupe pevača vokalnih solista;
grupe solista instrumentalista, sa kojima se uvežbavaju solo pesme, mali komadi, dueti, terceti, kvarteti i mali kamerni instrumentalni sastavi;
grupa ljubitelja slušanja muzike - koji će slušati razna muzička izvođenja u školi ili van nje (koncerte, radio i televizijske emisije, muzičke filmove i sl.);
grupa mladih kompozitora, sa kojima se radi na razvijanju muzičke kreativnosti;
grupa mladih etnomuzikologa, koji će prikupljati malo poznate, ili gotovo zaboravljene, pesme sredine u kojoj žive.
Vrste aktivnosti koje je moguće osnovati u školi, u odnosu na sposobnosti i interesovanja učenika, određene su interesovanjem učenika.
Nastava orkestra se odvija u grupi do četiri učenika, odnosno od pet do devet učenika kada se radi o blok flautama, tamburama, mandolinama ili Orfovom instrumentarijumu. Zavisno od mogućnosti i interesovanja učenika, u izbornoj nastavi formiraju se mali muzički sastavi, kao i hor i orkestar u većim sastavima.
Da bi se realizovao program izbornog predmeta, koriste se odgovarajući udžbenici, priručnici i zbirke za pojedine instrumente, kao i dela (u originalnom obliku ili prilagođena sastavima učenika) domaćih i stranih kompozitora iz raznih epoha, dostupna izvođačkim mogućnostima učenika.
Učenici prikazuju svoja individualna i grupna dostignuća iz izbornog nastavnog predmeta na školskim i drugim priredbama i takmičenjima.

7. DRUGA PITANJA OD ZNAČAJA ZA OSTVARIVANJE NASTAVNIH PROGRAMA

7.1. Uputstvo za ostvarivanje slobodnih nastavnih aktivnosti

Slobodne nastavne aktivnosti škola planira Školskim programom i Godišnjim planom rada. One mogu biti iz prirodnih ili društvenih nauka, umetnosti i kulture, tehnike, kao i drugih oblasti u skladu sa interesovanjima učenika, prostornim i ljudskim resursima. Škola je u obavezi da učenicima ponudi listu od tri slobodne nastavne aktivnosti, a učenik obavezno bira jednu od njih i pohađa tokom cele školske godine. Slobodne nastavne aktivnosti realizuju se po programu koji priprema škola ili po programima koji su prethodno doneti kao izborni (npr. svakodnevni život u prošlosti, crtanje, slikanje, vajanje, čuvari prirode i sl.). Svrha ovih aktivnosti je osnaživanje učenika da prepoznaju svoja interesovanja i sposobnosti koje su važne za profesionalni razvoj i donošenje odluka za nastavak školovanja i zato učenici mogu svake godine birati različite slobodne nastavne aktivnosti. Nastavu treba tako organizovati da učenici imaju što više mogućnosti za aktivno učešće, za interakciju sa drugim učenicima, korišćenje različitih izvora informacija i savremenih tehnologija.

7.2. Uputstvo za ostvarivanje vannastavnih aktivnosti

Škola je u obavezi da svojim Školskim programom i Godišnjim planom rada predvidi različite programe vannastavnih aktivnosti u skladu sa interesovanjima učenika, resursima i prostornim mogućnostima. Pored organizacije izleta, ekskurzije, poseta izložbama i saradnje sa lokalnom samoupravom, učenicima treba ponuditi veći broj društvenih, tehničkih, humanitarnih, sportskih i kulturnih aktivnosti. Nastavnici, odeljenske starešine i stručni saradnici kroz svoj neposredni rad sa učenicima upoznaju ih sa ponudom vannastavnih aktivnosti, njihovim sadržajem, načinom rada i svrhom. Takođe, potrebno je da i roditelji budu upoznati sa ponudom škole i motivisani da njihova deca izaberu one aktivnosti koje im najviše odgovaraju.
Plan i program vannastavnih aktivnosti škola sama priprema u skladu sa iskazanim interesovanjima učenika i svojim mogućnostima. Izbor načina rada treba da bude u funkciji podsticanja aktivnog učešće učenika i njihove samostalnosti. Neke aktivnosti mogu biti tako organizovane da ih zajednički vode dva i više nastavnika (na primer: drama, pokret, muzika).
Učešće učenika u društvenim, tehničkim, humanitarnim, sportskim i kulturnim aktivnostima doprinosi mnogim važnim ishodima obrazovanja i vaspitanja, kao što su:
- zadovoljenje različitih obrazovnih potreba i interesovanja učenika;
- prepoznavanje profesionalnih sposobnosti i interesovanja, upoznavanje sa svetom rada;
- nadogradnja ishoda koji se ostvaruju u okviru redovne nastave i doprinos razvoju međupredmetnih ishoda;
- unapređivanje različitih sposobnosti (intelektualne, fizičke, kreativne, radne...);
- jačanje kapaciteta učenika za razlikovanje bezbednog od nebezbednog ponašanja i zaštitu od rizičnog ponašanja;
- podsticanje humanog i odgovornog odnosa prema sebi, drugima i okruženju, jačanje osetljivosti za one kojima je potrebna pomoć (npr. stari i bolesni);
- unapređivanje različitih vrsta pismenosti (jezičke, medijske, kulturne, naučne...);
- kultivisanje korišćenja slobodnog vremena;
- podsticanje interkulturalnog dijaloga;
- razumevanje koncepta inkluzije i jačanje osetljivosti za različitost;
- jačanje generacijskih veza između učenika različitih odeljenja bez kompetitivnosti;
- relaksacija, rasterećenje napetosti učenika, samoiskazivanje;
- jačanje veze sa lokalnom zajednicom;
- razvoj osećanja pripadnosti svojoj školskoj zajednici;
- podsticanje samostalnosti, proaktivnosti i preduzimljivost;
- priprema za rešavanje različitih životnih situacija;
- promocija škole i njenog identiteta.

Škola treba da nastoji da rezultati rada učenika u okviru vannastavnih aktivnosti postanu vidljivi kako u okviru škole tako i šire kao što su organizovanje predstava, izložbi, bazara, objavljivanje na sajtu, smotre stvaralaštva, sportski susreti i dr.

НАСТАВНИ ПРОГРАМ ЗА ШЕСТИ РАЗРЕД ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

1. СВРХА, ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ПРОГРАМА ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Сврха програма образовања

- Квалитетно образовање и васпитање, које омогућава стицање језичке, математичке, научне, уметничке, културне, здравствене, еколошке и информатичке писмености, неопходне за живот у савременом и сложеном друштву.
- Развијање знања, вештина, ставова и вредности које оспособљавају ученика да успешно задовољава сопствене потребе и интересе, развија сопствену личност и потенцијале, поштује друге особе и њихов идентитет, потребе и интересе, уз активно и одговорно учешће у економском, друштвеном и културном животу и доприноси демократском, економском и културном развоју друштва.

Циљеви и задаци програма образовања су:

- развој интелектуалних капацитета и знања деце и ученика нужних за разумевање природе, друштва, себе и света у коме живе, у складу са њиховим развојним потребама, могућностима и интересовањима;
- подстицање и развој физичких и здравствених способности деце и ученика;
- оспособљавање за рад, даље образовање и самостално учење, у складу са начелима сталног усавршавања и начелима доживотног учења;
- оспособљавање за самостално и одговорно доношење одлука које се односе на сопствени развој и будући живот;
- развијање свести о државној и националној припадности, неговање српске традиције и културе, као и традиције и културе националних мањина;
- омогућавање укључивања у процесе европског и међународног повезивања;
- развијање свести о значају заштите и очувања природе и животне средине;
- усвајање, разумевање и развој основних социјалних и моралних вредности демократски уређеног, хуманог и толерантног друштва;

- уважавање плурализма вредности и омогућавање, подстицање и изградња сопственог система вредности и вредносних ставова који се темеље на начелима различитости и добробити за све;
- развијање код деце и ученика радозналости и отворености за културе традиционалних цркава и верских заједница, као и етничке и верске толеранције, јачање поверења међу децом и ученицима и спречавање понашања која нарушавају остваривање права на различитост;
- поштовање права деце, људских и грађанских права и основних слобода и развијање способности за живот у демократски уређеном друштву;
- развијање и неговање другарства и пријатељства, усвајање вредности заједничког живота и подстицање индивидуалне одговорности.

2. ОБАВЕЗНИ И ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ ОБАВЕЗНИХ И ИЗБОРНИХ ПРЕДМЕТА

ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

СРПСКИ ЈЕЗИК

(4 часа недељно, 144 часа годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе српског језика јесте да ученици овладају основним законитостима српског књижевног језика на којем ће се усмено и писмено правилно изражавати, да упознају, доживе и оспособе се да тумаче одабрана књижевна дела, позоришна, филмска и друга уметничка остварења из српске и светске баштине.

Задаци наставе српског језика:

- развијање љубави према матерњем језику и потребе да се он негује и унапређује;
- описмењавање ученика на темељима ортоепских и ортографских стандарда српског књижевног језика;
- поступно и систематично упознавање граматике и правописа српског језика;
- упознавање језичких појава и појмова, овладавање нормативном граматиком и стилским могућностима српског језика;
- оспособљавање за успешно служење књижевним језиком у различитим видовима његове усмене и писмене употребе и у различитим комуникационим ситуацијама (улога говорника, слушаоца, саговорника и читаоца);
- уочавање разлике између месног говора и књижевног језика;
- развијање осећања за аутентичне естетске вредности у књижевној уметности;
- развијање смисла и способности за правилно, течно, економично и уверљиво усмено и писмено изражавање, богаћење речника, језичког и стилског израза;
- увежбавање и усавршавање гласног читања и читања у себи (доживљајног, изражајног, интерпретативног, истраживачког; читање с разумевањем, логичко читање) у складу са врстом текста (књижевним и осталим текстовима);
- оспособљавање за читање, доживљавање, разумевање, свестрано тумачење и вредновање књижевноуметничких дела разних жанрова;
- упознавање, читање и тумачење популарних и информативних текстова из илустрованих енциклопедија и часописа за децу;
- поступно и систематично оспособљавање ученика за логичко схватање и критичко процењивање прочитаног текста;
- развијање потребе за књигом, способности да се њоме ученици самостално служе као извором сазнања; навикавање на самостално коришћење библиотеке (одељењске, школске, месне); поступно овладавање начином вођења дневника о прочитаним књигама;
- поступно и систематично оспособљавање ученика за доживљавање и вредновање сценских остварења (позориште, филм);
- усвајање основних функционалних појмова и теоријских појмова из књижевности, позоришне и филмске уметности;
- упознавање, развијање, чување и поштовање властитог националног и културног идентитета на делима српске књижевности, позоришне и филмске уметности, као и других уметничких остварења;
- развијање поштовања према културној баштини и потребе да се она негује и унапређује;
- навикавање на редовно праћење и критичко процењивање часописа за децу и емисија за децу на радију и телевизији;
- подстицање ученика на самостално језичко, литерарно и сценско стваралаштво;
- подстицање, неговање и вредновање ученичких ваннаставних активности (литерарна, језичка, рецитаторска, драмска, новинарска секција и др.);
- васпитавање ученика за живот и рад у духу хуманизма, истинољубивости, солидарности и других моралних вредности;
- развијање патриотизма и васпитавање у духу мира, културних односа и сарадње међу људима.

Оперативни задаци:

- увођење ученика у грађење речи;
- упознавање са гласовним системом;
- упознавање гласовних алтернација, њихово уочавање у грађењу и промени речи;
- утврђивање знања о значењу и функцији придевских заменица;
- стицање основних знања о грађењу и значењима глаголских облика (футур II; имперфекат; плусквамперфекат; императив; потенцијал; трпни глаголски придев; глаголски прилози);
- проширивање знања о сложеној реченици;
- оспособљавање ученика за уочавање разлике између дугих акцената;
- оспособљавање за уочавање и тумачење узрочно-последичних веза у уметничком тексту, за исказивање властитих судова и закључака приликом анализе текста и у разним говорним ситуацијама;
- развијање способности за уочавање и тумачење емоција, мотива и песничких слика у лирском тексту;
- постепено упознавање структуре основних облика усменог и писменог изражавања - према захтевима програма.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЈЕЗИК

Граматика

Обнављање, проверавање и систематизовање знања која се у овом и старијим разредима проширују и продубљују, до нивоа њихове примене и аутоматизације у изговору и писању у складу са књижевно-језичком нормом и правописом.

Подела речи по настанку: просте, изведене и сложене. Суфикси - разликовање суфикса од граматичких наставака; творбена основа; корен речи. Примери изведених именица, придева и глагола (пев**ач**, школ**ски**, школ**ова**ти се).

Сложенице, примери сложених речи насталих срастањем двеју или више речи, односно њихових творбених основа; просто срастање и срастање са спојним вокалом (Бео/град, пар/о/брод). Префикси; примери именица, придева и глагола насталих префиксацијом (**пра**унук, **пре**велик, **на**учити).

Атрибутска и предикатска функција именица и придева.

Самогласници и сугласници; слоготворно **р**. Подела речи на слогове. Подела сугласника по месту изговора и по звучности.

Гласовне промене и алтернације - уочавање у грађењу и промени речи: палатализација и сибиларизација; непостојано **а**; промена **л** у **о**; једначење сугласника по звучности (одступања у писаном језику); једначење сугласника по месту изговора; јотовање; асимилација и сажимање самогласника; губљење сугласника (на одступања указати у примерима).

Придевске заменице: разликовање по значењу и функцији - присвојне, показне, односно-упитне, неодређене, опште, одричне; употреба повратне заменице **свој**.

Грађење и значења глаголских облика: аорист (стилска обележеност), футур II; имперфекат; плусквамперфекат; императив; потенцијал; трпни глаголски придев; глаголски прилози. Прости и сложени глаголски облици. Лични и нелични глаголски облици.

Реченица (основни појмови): комуникативна реченица (синтаксичко-комуникативна јединица која представља целовиту поруку) и предикатска реченица (синтаксичка јединица која садржи глагол у личном облику).

Независне и зависне предикатске реченице.

Вежбе у исказивању реченичних чланова речју, синтагмом и зависном реченицом.
Комуникативне реченице које се састоје од једне независне предикатске реченице и од више њих.
Правопис
Проверавање, понављање и увежбавање правописних правила обрађених у претходним разредима (писање речце **ли** уз глаголе, **не** уз глаголе, именице и придеве; **нај** уз придеве; употреба великог слова и др.).
Писање одричних заменица уз предлоге.
Писање заменица у обраћању: **Ви, Ваш.**
Писање имена васионских тела - једночланих и вишечланих.
Писање глаголских облика које ученици често погрешно пишу (радни глаголски придев, аорист, потенцијал, перфекат, футур И).
Интерпункција после узвика.
Растављање речи на крају реда.
Навикавање ученика на коришћење правописа (школско издање).
Ортоепија
Проверавање и увежбавање садржаја из претходних разреда (правилан изговор гласова, разликовање дугих и кратких акцената, интонација реченице).
Вежбе у изговарању дугоузлазног и дугосилазног акцента.
Интонација везана за изговор узвика.
КЊИЖЕВНОСТ
Лектира
Лирика
Народна песма: *Највећа је жалост за братом*
Породичне народне лирске песме (избор)
Обичајне народне лирске песме - свадбене (избор)
Ђура Јакшић: *Вече*
Војислав Илић: *Свети Сава*
Алекса Шантић: *Моја отаџбина*
Милан Ракић: *Наслеђе*
Јован Дучић: *Село*
Вељко Петровић: *Ратар*
Десанка Максимовић: *О пореклу*
Мирослав Антић: *Плава звезда*
Добрица Ерић: *Чудесни свитац*
Стеван Раичковић: *Хвала сунцу, земљи, трави*
Милован Данојлић: *Шљива*
Сергеј Јесењин: *Бреза*
Рабиндранат Тагоре: *Папирни бродови* или једна песма по избору из *Градинара*
Епика
Народна песма: *Смрт мајке Југовића*
Епске народне песме о Косовском боју (избор)
Народна песма: *Марко Краљевић укида свадбарину*
Епске народне песме о Марку Краљевићу (избор)
Народна приповетка: *Мала вила*
Бранислав Нушић: *Аутобиографија*
Петар Кочић: *Јаблан*
Светозар Ћоровић: *Богојављенска ноћ* (одломак)
Исидора Секулић: *Буре* (одломак)
Иво Андрић: *Аска и вук*
Бранко Ћопић: *Чудесна справа*
Стеван Раичковић: *Бајка о дечаку и Месецу*
Гроздана Олујић: *Златопрста* или *Седефна ружа* (избор)
Светлана Велмар-Јанковић: *Улица Филипа Вишњића* (одломак)
Вилијем Саројан: *Лепо лепог белца*
Антон Павлович Чехов: *Вањка*
Драма
Коста Трифковић: *Избирачица*
Бранислав Нушић: *Аналфабета*
Петар Кочић: *Јазавац пред судом* (одломак)
Допунски избор
Б. Ћопић: *Орлови рано лете*
Данило Киш: *Вереници*
Слободан Селенић: *Очеви и оци* (одломак)
Владимир Андрић: *Пустолов* (избор)
Џек Лондон: *Зов дивљине*
Ференц Молнар: *Дечаци Павлове улице*
Хенрик Сјенкјевич: *Кроз пустињу и прашуму*
Реј Бредбери: *Маслачково вино* (избор)
Ефраим Кишон: *Код куће је најгоре* (избор)
Анђела Нанети: *Мој дека је био трешња* (одломак)
Ијан Мекјуан: *Сањар* (избор)
Са предложеног списка, или слободно, наставник бира најмање три, а највише пет дела за обраду.
Научнопопуларни и информативни текстови
Вук Стефановић Караџић: *Живот и обичаји народа српског* (избор)
Милутин Миланковић: *Кроз васиону и векове* (одломак)
Веселин Чајкановић: *Студије из српске религије и фолклора* (избор)
М. Иљин: *Приче о стварима* (избор)
Владимир Хулпах: *Легенде о европским градовима* (избор)
Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу.
Са наведеног списка, обавезан је избор најмање три дела за обраду.
Тумачење текста

Тумачење условљености догађаја и ситуација, осећања, сукоба, поступака, нарави и карактерних особина ликова - у епским и драмским делима.
Упућивање ученика у поткрепљивање властитих судова и закључака појединостима из дела, али са становишта целине. Тумачење ликова као у претходном разреду. Запажање, коментарисање и процењивање ситуација и поступака, речи и дела, физичких и других особина, жеља и могућности, циљева и средстава (њихове складности и противречности).
Упућивање ученика у откривање двоструког описивања стварности: верно представљање појава (објективна дескрипција) и маштовито повезивање појава са ставом и осећањем писца (субјективна дескрипција). Даље упућивање ученика у тумачење песничких слика изазваних чулним дражима (конкретни мотиви), те размишљањем и осећањем (апстрактни мотиви, емоције, рефлексије).
Откривање главног осећања и других емоција у лирским песмама. Уочавање мотивске структуре песме; начин развијања појединих мотива у песничке слике и њихово здружено функционисање.
Развијање навике да се запажања, утисци и закључци доказују подацима из текста и животне стварности, да се уметничке вредности истражују с проблемског становишта. Давање припремних задатака и упућивање ученика у рад на самосталном упознавању књижевног дела (усмено и писмено приказивање дела). Читање и вредновање ученичких бележака о прочитаној лектири.

Књижевнотеоријски појмови

Лирика

Врсте строфа: стих (моностих); двостих (дистих); тростих (терцет), четворостих (катрен).
Ритам: брз и спор ритам; темпо; интонација и пауза; нагласак речи и ритам; рима - врсте: мушка, женска, средња (дактилска); парна, укрштена, обгрљена, нагомилана и испрекидана; улога риме у обликовању стиха.
Језичко-стилска изражајна средства: контраст, хипербола, градација.
Врсте ауторске и народне лирске песме: родољубива, социјална песма; обичајне и породичне народне лирске песме.

Епика

Основна тема и кључни мотиви.
Фабула: покретачи фабуле; заустављање фабуле; ретроспективни редослед догађаја.
Карактеризација: социолошка, психолошка; портрет: спољашњи и унутрашњи.
Биографија и аутобиографија
Роман - пустоловни, историјски и научно-фантастични.
Предање.

Драма

Комедија - основне одлике. Хумористичко, иронично и сатирично у комедији. Карактеризација ликова у комедији.
Монолог и дијалог у драми.

Функционални појмови

Ученици се подстичу да разумеју, усвоје и у одговарајућим говорним и наставним ситуацијама примењују следеће функционалне појмове: чежња, наслућивање, сумња, запрепашћење; савесност, предострожност, хуманост, достојанство; објективно, субјективно, посредно, непосредно, драматично; запажање, образлагање, аргументовано доказивање, анализа, синтеза, упоређивање; детаљ, атмосфера, перспектива.

Читање

Усклађивање читања с природом неуметничког и уметничког текста. Даље упућивање ученика на проучавање обрађеног и необрађеног текста ради изражајног читања (условљеност ритма и темпа; јачина гласа, паузирање, реченични акценат). Казивање напамет научених различитих врста текстова у прози и стиху. Читање и казивање по улогама.
Увежбавање читања у себи према прецизним, унапред постављеним задацима (откривање композицијских јединица, дијалога у карактеризацији ликова, описа и сличних елемената; налажење речи, реченица, правописних знакова и др.).
Увежбавање брзог читања у себи с провером разумевања прочитаног непознатог текста.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Основни облици усменог и писменог изражавања

Препричавање са истицањем карактеристика лика у књижевном тексту, филму, позоришној представи. Изборно препричавање: динамичне и статичне појаве у природи (књижевно дело, филм, телевизијска емисија). Препричавање с променом гледишта. Уочавање структуре приче грађене ретроспективно.
Причање са коришћењем елемената композиционе форме (увод, ток радње, градација, место и обим кулминације у излагању, завршетак). Уочавање карактеристика хронолошког и ретроспективног причања.
Описивање спољашњег и унутрашњег простора (екстеријера и ентеријера) по заједничком и самосталном сачињеном плану. Описивање динамичких и статичких појава у природи; прожимање и смењивање статичких и динамичких слика и сцена у описивању и приповедању.
Портретисање особа из непосредне околине на основу анализе књижевних портрета и портрета личности из научно-популарне литературе.
Извештавање: кратак извештај о школској акцији, свечаности, друштвеној акцији у селу или граду и сл.

Усмена и писмена вежбања

Ортоепске вежбе: проверавање и увежбавање садржаја из претходних разреда (правилан изговор гласова, разликовање дугих и кратких акцената, интонација реченице); вежбе у изговарању дугоузлазног и дугосилазног акцента; интонација у изговору узвика.
Слушање звучних записа; казивање напамет научених лирских и епских текстова; снимање казивања и читања; анализа снимка и вредновање.
Лексичке и семантичке вежбе: разликовање облика по дужини изговора; семантичка функција узлазне интонације; именовање осећања и људских особина; један предмет - мноштво особина; значења речи приближних облика.
Некњижевне речи и туђице - њихова замена језичким стандардом.
Синтаксичке и стилске вежбе: ситуациони подстицаји за богаћење речника и тражење погодног израза; одређивање синтагмом и зависном реченицом.
Сажимање текста уз појачање информативности.
Вежбе у запажању; уочавање значајних појединости.
Синтаксичко-стилске вежбе с различитим распоредом речи у реченици, уочавање нијансираних разлика у значењу, истицању и сл.
Стваралачко препричавање текста са променом гледишта.
Причање о догађајима и доживљајима са коришћењем елемената композиционе форме - по самостално сачињеном плану. Вежбање у хронолошком и ретроспективном причању.
Портретисање особе из непосредне околине ученика - по самостално сачињеном плану.
Извештавање: кратак писмени извештај о школској акцији (сакупљање хартије, уређење дворишта ...).
Увежбавање технике у изради писменог састава (избор грађе, њено компоновање, коришћење пасуса, обједињавање приповедања и описивања).
Писање службеног и приватног писма.
Осам домаћих писмених задатака, читање и анализа задатака на часу.
Четири школска писмена задатка - по два у полугодишту (један час за израду задатка, два за анализу задатака и писање побољшане верзије састава).

Додатни рад

Језик и језичка култура

Говорне вежбе о слободно изабраним темама (јасност, прецизност, језгровитост, лични тон у излагању).
Значење и употреба падежа (номинатив - предикатив; генитив - квалификативни, темпорални; датив - циљ, етички датив; акузатив - правац, место, мера, количина; инструментал - место, начин; локатив - време, даљи објекат).
Прости и сложени глаголски облици - значење и употреба.
Вежбе у говору с правилним акцентовањем. Акценат у савременом књижевном језику и локалном говору.

Проучавање локалног говора. Бележење локализама и позајмљеница и утврђивање њиховог порекла. Замењивање локализама и позајмљеница речима и изразима стандардног књижевног језика.

Књижевност

Анализа самостално одабраног прозног дела из лектире (фабула, композиција, ликови, теме, идеје, изразита психолошка и дескриптивна места).
Анализа лирске песме (основно осећање, мотиви, песничке слике, особености песничког језика).
Анализа књижевног дела из текуће српске књижевности (по избору ученика).
Анализа филмова и позоришних представа.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

ЈЕЗИК (граматика, правопис и ортоепија)

У настави језика ученици се оспособљавају за правилну усмену и писмену комуникацију стандардним српским језиком. Отуда захтеви у овом програму нису усмерени само на језичка правила и граматичке норме, већ и на њихову функцију. На пример, реченица се не упознаје само као граматичка јединица (са становишта њене структуре), већ и као комуникативна јединица (са становишта њене функције у комуникацији).
Основни програмски захтев у настави граматике јесте *да се ученицима језик представи и тумачи као систем. Ниједна језичка појава не би требало да се изучава изоловано, ван контекста у којем се остварује њена функција.* У И и II разреду у оквиру вежби слушања, говорења, читања и писања ученици запажају језичке појаве без њиховог именовања, да би се од III до VIII разреда у концентричним круговима и континуираним низовима граматички садржаји изучавали поступно и селективно у складу са узрастом ученика.
Поступност се обезбеђује самим избором и распоредом наставних садржаја, а конкретизација нивоа обраде, као врста упутства за наставну праксу у појединим разредима, назначена је описно формулисаним захтевима: запажање, уочавање, усвајање, појам, препознавање, разликовање, информативно, употреба, обнављање, систематизација и другима. Указивањем на *ниво програмских захтева* наставницима се помаже у њиховим настојањима да *ученике не оптерете* обимом и дубином обраде језичке грађе.
Селективност се остварује избором најосновнијих језичких законитости и информација о њима.
Таквим приступом језичкој грађи у програму наставници се усмеравају да тумачење граматичких категорија заснивају на њиховој функцији коју су ученици у претходним разредима уочили и њоме, у мањој или већој мери, овладали у језичкој пракси. Поступност и селективност у програму граматике најбоље се уочавају на садржајима из синтаксе и морфологије од И до VIII разреда. Исти принципи су, међутим, доследно спроведени и у осталим областима језика. На пример, алтернацију сугласник **к, г, х** ученици ће прво запажати у грађењу речи и деклинацији у V разреду, а вежбама и језичким играма у том и претходним разредима навикавати се на правилну употребу тих консонаната у говору и писању; елементарне информације о палатализацији добиће у VI разреду, а усвојена знања о битним гласовним особинама српског језика обновити и систематизовати у VIII разреду. Тим начином ће ученици стећи основне информације о гласовним променама и алтернацијама, оспособиће се за језичку праксу, а неће бити оптерећени учењем описа и историје тих језичких појава.
Елементарне информације из *морфологије* почињу се ученицима давати од II разреда и поступно се из разреда у разред проширују и продубљују. Од самог почетка ученике треба навикавати да уочавају основне морфолошке категорије, на пример: у II разреду поред уочавања речи које именују предмете и бића, уводи се и разликовање рода и броја код тих речи, а у III разреду разликовање лица код глагола. Тим путем ће се ученици поступно и логички уводити не само у морфолошке, већ и у синтаксичке законитости (разликовање лица код глагола - лични глаголски облици - предикат - реченица). Речи увек треба уочавати и обрађивати у оквиру реченице у којој се запажају њихове функције, значења и облици.
Програмске садржаје из *акцентологије* не треба обрађивати као посебне наставне јединице. Не само у настави језика, већ и у настави читања и језичке културе, ученике треба у сваком разреду уводити у програмом предвиђене стандардне акценатске норме, а сталним вежбањем, по могућству уз коришћење аудио снимака, ученике треба навикавати да чују правилно акцентовану реч, а у местима где се одступа од акценатске норме, да разликују стандардни акценат од свога акцента.
Правопис се савлађује путем систематских вежбања, елементарних и сложених, која се организују често, разноврсно и различитим облицима писмених вежби. Поред тога, ученике врло рано треба упућивати на служење правописом и правописним речником (школско издање).
Настава **ортоепије** обухвата следеће елементе говора: артикулацију гласова, јачину, висину и дужину, акценат речи, темпо, ритам, реченичну интонацију и паузе.
Артикулационе вежбе односе се на правилан изговор гласова: **-ч, -ћ, -ц, -ђ, -х,** као и **-е** (често отворено). Ученици с неправилним изговором **-р, -с, -з** упућују се логопеду. Гласови се најпре вежбају појединачно, а онда у говорном ланцу, у тексту.
Ортоепске вежбе, обично краће и чешће, изводе се не само у оквиру наставе језика него и наставе читања и језичке културе. Треба указивати на правилност у говору, али и на логичност и јасност.
Вежбе за усвајање и утврђивање знања из граматике до нивоа његове практичне примене у новим говорним ситуацијама проистичу из програмских захтева, али су у великој мери условљене конкретном ситуацијом у одељењу - говорним одступањима од књижевног језика, колебањима, грешкама које се јављају у писменом изражавању ученика. Стога се садржај вежбања у настави језика мора одређивати на основу систематског праћења говора и писања ученика. Тако ће настава језика бити у функцији оспособљавања ученика за правилно комуницирање савременим књижевним српским језиком.
У *настави граматике* треба примењивати следеће поступке који су се у пракси потврдили својом функционалношћу:
- подстицање свесне активности и мисаоног осамостаљивања ученика;
- сузбијање мисаоне инерције и ученикових имитаторских склоности;
- заснивање тежишта наставе на суштинским вредностима, односно на битним својствима и стилским функцијама језичких појава;
- уважавање ситуационе условљености језичких појава;
- повезивање наставе језика са доживљавањем уметничког текста;
- откривање стилске функције, односно изражајности језичких појава;
- коришћење уметничких доживљаја као подстицаја за учење матерњег језика;
- систематска и осмишљена вежбања у говору и писању;
- што ефикасније превазилажење нивоа препознавања језичких појава;
- неговање примењеног знања и умења;
- континуирано повезивање знања о језику са непосредном говорном праксом;
- остваривање континуитета у систему правописних и стилских вежбања;
- побуђивање ученикових језичког израза животним ситуацијама;
- указивање на граматичку сачињеност стилских изражајних средстава;
- коришћење прикладних илустрација одређених језичких појава.

У настави граматике изразито су функционални они поступци који успешно сузбијају ученикову мисаону инертност, а развијају радозналост и самосталност ученика, што појачава њихов истраживачки и стваралачки однос према језику. Наведена усмерења наставног рада подразумевају његову чврсту везаност за животну, језичку и уметничку праксу, односно за одговарајуће текстове и говорне ситуације. Због тога је указивање на одређену језичку појаву на изолованим реченицама, истргнутим из контекста, означено као изразито непожељан и нефункционалан поступак у настави граматике. Усамљене реченице, лишене контекста, постају мртви модели, подобни да се формално копирају, уче напамет и репродукују, а све то спречава свесну активност ученика и ствара погодну основу за њихову мисаону инертност.
Савремена методика наставе граматике залаже се да тежиште обраде одређених језичких појава буде засновано на суштинским особеностима, а то значи на њиховим битним својствима и стилским функцијама, што подразумева занемаривање формалних и споредних обележја проучаваних језичких појава.
У настави језика нужно је посматрати језичке појаве у животним и језичким околностима које су условиле њихово значење. Ученике ваља упутити на погодне текстове и говорне ситуације у којима се одређена језичка појава природно јавља и испољава. Текстови би требало да буду познати ученицима, а ако пак нису, треба их прочитати и о њима разговарати са ученицима.

Наставник ваља да има на уму и то да упознавање суштине језичке појаве често води преко доживљавања и схватања уметничког текста, што ће бити довољно јак подстицај за наставника да што чешће упућује ученике да откривају стилску функцију (изражајност) језичких појава. То ће допринети развијању ученикове радозналости за језик јер уметничка доживљавања чине граматичко градиво конкретнијим, лакшим и примењивијим. Кад ученицима постане приступачна стилска (изражајна, експресивна) функција језичке појаве, прихватају је као *стваралачки поступак,* што је врло погодан и подстицајан пут да знања о језику брже прелазе у *умења,* да се на тај начин доприноси бољем писменом и усменом изражавању, али и успешнијој анализи књижевних текстова.
Нужно је да наставник увек има на уму пресудну улогу умесних и систематских *вежбања*, односно да наставно градиво није усвојено док се добро не увежба. То значи да вежбања морају бити саставни чинилац обраде наставног градива, примене, обнављања и утврђивања знања.
Методика наставе језика, теоријски и практично, упућује да у настави матерњег језика треба што пре превазићи нивое препознавања и репродукције, а стрпљиво и упорно неговати више облике знања и умења - *примењивост* и *стваралаштво*. У настојањима да се у наставној пракси удовољи таквим захтевима, функционално је у свакој погодној прилици знања из граматике ставити у функцију тумачења текста (уметничког и популарног), чиме се оно уздиже од препознавања и репродукције на нивое умења и практичне примене.
Практичност и примењивост знања о језику и његово прелажење у умење и навике посебно се постиже неговањем *правописних* и *стилских вежби.*
Ученике, такође, континуирано треба подстицати да своја знања о језику повезују са комуникативним говором. Један од изразито функционалних поступака у настави граматике јесу вежбања заснована на коришћењу примера из непосредне говорне праксе, што наставу граматике приближава животним потребама у којима се примењени језик појављује као свестрано мотивисана људска активност. Настава на тај начин постаје практичнија и занимљивија, чиме ученику отвара разноврсне могућности за његова стваралачка испољавања.
Ситуације у којима се испољавају одређене језичке појаве може и сам наставник да поставља ученицима, да их спретно подсећа на њихова искуства, а они ће казивати или писати како у изазовним приликама говорно реагују.
Целовити сазнајни кругови у настави граматике, који започињу мотивацијом, а завршавају сазнавањем, резимирањем и применом одређеног градива, у савременом методичком приступу, поготову у проблемски усмереној настави, отварају се и затварају више пута током наставног часа. Такав сазнајни процес подразумева учестало спајање индукције и дедукције, анализе и синтезе, конкретизације и апстракције, теоријских обавештења и практичне обуке.
Савремена методика наставе истиче низ саодносних методичких радњи које ваља применити у наставној обради програмских јединица из језика и које омогућују да сваки целовит сазнајни пут, почев од оног који је уоквирен школским часом, добије своју посебну структуру.
Обрада нових наставних (програмских) јединица подразумева примену следећих методичких радњи:
- Коришћење погодног *полазног текста* (језичког предлошка) на коме се увиђа и објашњава одговарајућа језичка појава. Најчешће се користе краћи уметнички, научно-популарни и публицистички текстови, а и примери из писмених радова ученика.
- Коришћење исказа (примера из пригодних, текућих или запамћених) *говорних ситуација*.
- Подстицање ученика да полазни текст *доживе* и *схвате* у целини и појединостима.
- Утврђивање и обнављање знања о познатим језичким појавама и појмовима који *непосредно доприносе* бољем и лакшем схватању новог градива. (Обично се користе примери из познатог текста.)
- Упућивање ученика да у тексту, односно у записаним исказима из говорне праксе, *уочавају примере* језичке појаве која је предмет сазнавања.
- Најављивање и бележење *нове наставне јединице* и подстицање ученика да запажену језичку појаву *истраживачки сагледају.*
- Сазнавање *битних својстава* језичке појаве (облика, значења, функције, промене, изражајних могућности...).
- Сагледавање језичких чињеница (примера) са *разних становишта,* њихово упоређивање, описивање и класификовање.
- Илустровање и *графичко представљање* језичких појмова и њихових односа.
- *Дефинисање језичког појма*; истицање својства језичке појаве и уочених законитости и правилности.
- Препознавање, објашњавање и примена сазнатог градива у новим околностима и у примерима које наводе сами ученици (непосредна дедукција и прво вежбање).
- Утврђивање, обнављање и примена стеченог знања и умења (даља вежбања, у школи и код куће).
Наведене методичке радње међусобно се допуњују и прожимају, а остварују се у сукцесивној и синхроној поставци. Неке од њих могу бити остварене пре наставног часа на коме се разматра одређена језичка појава, а неке и после часа. Тако, на пример, добро је да текст на коме се усваја градиво из граматике буде раније упознат, а да поједине језичке вежбе буду предмет ученичких домаћих задатака. Илустровање, на пример, не мора бити обавезна етапа наставног рада, већ се примењује кад му је функционалност неспорна.
Паралелно и здружено, у наведеном сазнајном путу теку све важне логичке операције: запажање, упоређивање, закључивање, доказивање, дефинисање и навођење нових примера. То значи да часови на којима се изучава граматичко градиво немају одељене етапе, односно јасно уочљиве прелазе између њих. Нешто је видљивији прелаз између индуктивног и дедуктивног начина рада, као и између сазнавања језичке појаве и увежбавања.

КЊИЖЕВНОСТ

Увођење ученика у свет књижевности, али и осталих, тзв. некњижевних текстова (популарних, информативних), представља изузетно одговоран наставни задатак. Управо на овом ступњу школовања стичу се основна и врло значајна знања, умења и навике од којих ће у доброј мери зависити не само ученичка књижевна култура, већ и његова општа култура на којој се темељи укупно образовање сваког школованог човека.

Лектира

Укинута је неприродна и непотребна подела на домаћу и школску *лектиру,* па тако извори за обраду текстова из лектире, поред читанки, постају књиге лектире за одређени узраст и сва остала приступачна литература.
Дата је лектира за одређен разред, разврстана по књижевним родовима - *лирика, епика, драма,* да би се кроз све програме могла пратити одговарајућа и разложна пропорција књижевних дела. Подела је извршена према основној разлици везаној за стих и прозу. Лектира је обогаћена избором научнопопуларних и информативних текстова.
Текстови из *лектире* представљају програмску окосницу. Наставник има начелну могућност да понуђене текстове прилагођава конкретним наставним потребама, али је обавезан и на слободан избор из наше народне књижевности и тзв. некњижевних текстова - према програмским захтевима.
Разлике у укупној уметничкој и информативној вредности појединих текстова утичу на одговарајућа методичка решења (прилагођавање читања врсти текста, опсег тумачења текста у зависности од сложености његове структуре, повезивање и груписање са одговарајућим садржајима из других предметних подручја - граматике, правописа и језичке културе и сл.).
Наставнику је дата могућност и *допунског избора* дела у складу са наставним потребама и интересовањима конкретног ђачког колектива са којим остварује програм.

Читање од III до VIII разреда

Тумачење текста заснива се на његовом читању, доживљавању и разумевању. При томе је квалитет схватања порука и непосредно условљен квалитетом читања. Зато су разни облици усмереног читања основни предуслов да ученици у настави стичу сазнања и да се успешно уводе у свет књижевног дела.
Изражајно читање негује се систематски, уз стално повећавање захтева и настојање да се што потпуније искористе способности ученика за постизање високог квалитета у вештини читања. Вежбања у изражајном читању изводе се плански и уз солидно наставниково и учениково припремање. У оквиру своје припреме наставник благовремено одабира погодан текст и студиозно проучава оне његове особености које утичу на природу изражајног читања. У складу са мисаоно-емотивним садржајем текста, наставник заузима одговарајући став и одређује ситуациону условљеност јачине гласа, ритма, темпа, интонације, пауза, реченичног акцента и гласовних трансформација. При томе се повремено служи аудио снимцима узорних интерпретативних читања.
Пошто се изражајно читање, по правилу, увежбава на претходно обрађеном и добро схваћеном тексту, то је конкретно и успешно тумачење штива неопходан поступак у припремању ученика за изражајно читање. У оквиру непосредне припреме у VI, VII и VIII разреду повремено се и посебно анализирају психички и језичкостилски чиниоци који захтевају одговарајућу говорну реализацију. У појединим случајевима наставник (заједно са ученицима) посебно приређује текст за изражајно читање на тај начин што у њему обележава врсте пауза, реченичне акценте, темпо и гласовне модулације.

Изражајно читање увежбава се на текстовима различите садржине и облика; користе се лирски, епски и драмски текстови у прози и стиху, у наративном, дескриптивном, дијалошком и монолошком облику. Посебна пажња посвећује се емоционалној динамици текста, његовој драматичности и говорењу из перспективе писца и појединих ликова.
У одељењу треба обезбедити одговарајуће услове за изражајно читање и казивање - ученицима у улози читача и говорника ваља обезбедити место испред одељењског колектива, у одељењу створити добру слушалачку публику, заинтересовану и способну да критички и објективно процењује квалитет читања и казивања. Посредством аудио снимка, ученицима повремено треба омогућити да чују своје читање и да се критички осврћу на своје умење. На часовима обраде књижевних дела примењиваће се ученичка искуства у изражајном читању, уз стално настојање да сви облици говорних активности буду коректни и уверљиви.
Читање у себи је најпродуктивнији облик стицања знања па му се у настави поклања посебна пажња. Оно је увек усмерено и истраживачко; помоћу њега се ученици оспособљавају за свакодневно стицање информација и за учење.
Вежбе читања у себи непосредно се уклапају у остале облике рада и увек су у функцији свестранијег стицања знања и разумевања не само књижевног дела, већ и свих осталих текстова.
Примена текст методе у настави подразумева врло ефикасне вежбе за савладавања читања у себи с разумевањем и доприноси развијању способности ученика да усклађују брзину читања са циљем читања и карактеристикама текста који читају.
Квалитет читања у себи подстиче се претходним усмеравањем ученика на текст и давањем одговарајућих задатака, а потом и обавезним проверавањем разумевања прочитаног текста, односно остварења добијених задатака. Информативно, продуктивно и аналитичко читање најуспешније се подстичу самосталним истраживачким задацима који се ученицима дају у припремном поступку за обраду текста или обраду садржаја из граматике и правописа. Тим путем се унапређују брзина и економичност читања, а нарочито брзина схватања прочитаног текста, подстиче се сазнајни процес, чиме се ученици оспособљавају за самостално учење.
Ученици старијих разреда уводе се у информативно читање које се састоји од брзог тражења информације и значења у тексту, при чему се не прочита свака реч, већ се погледом "пролази" кроз текст и чита се на прескок (међунаслови, поднаслови, први редови у одељцима, увод, закључак). При вежбању ученика у информативном читању, претходно се задају одговарајући задаци (тражење одређених информација, података и сл.), а потом проверава квалитет њиховог остварења. Информативним читањем ученици се такође оспособљавају да ради подсећања, обнављања, меморисања, читају подвучене и на други начин означене делове текста приликом ранијег читања "с оловком у руци", које треба систематски спроводити као вид припремања ученика за самосталан рад и учење.
Изражајно казивање напамет научених текстова и одломака у прози и стиху значајан је облик рада у развијању говорне културе ученика. Ваља имати у виду да је убедљиво говорење прозног текста полазна основа и неопходан услов за природно и изражајно казивање стихова. Зато је пожељно да се повремено, на истом часу, наизменично увежбава и упоређује говорење текстова у прози и стиху.
Напамет ће се учити разни краћи прозни текстови (нарација, дескрипција, дијалог, монолог), лирске песме разних врста и одломци из епских песама. Успех изражајног казивања знатно зависи од *начина учења и логичког усвајања текста*. Ако се механички учи, као што понекад бива, усвојени аутоматизам се преноси и на начин казивања. Зато је посебан задатак наставника да ученике навикне на осмишљено и интерпретативно учење текста напамет. Током вежбања треба створити услове да казивање тече "очи у очи", да говорник посматра лице слушалаца и да с публиком успоставља емоционални контакт. Максимална пажња се посвећује свим вредностима и изражајним могућностима говорног језика, посебно - природном говорниковом ставу, поузданом преношењу информација и сугестивном казивању.
Тумачење текста од III до VIII разреда
Са обрадом текста почиње се после успешног читања наглас и читања у себи. Књижевноуметничко дело се чита према потреби и *више пута*, са циљем да изазове одговарајуће доживљаје и утиске који су неопходни за даље упознавање и проучавање текста. Разни облици поновљеног и усмереног читања дела у целини, или његових одломака, обавезно ће се примењивати у обради лирске песме и краће прозе.
При обради текста примењиваће се у већој мери јединство аналитичких и синтетичких поступака и гледишта. Значајне појединости, елементарне слике, експресивна места и стилскојезички поступци неће се посматрати као усамљене вредности, већ их треба сагледавати као функционалне делове виших целина и тумачити у природном садејству с другим уметничким чиниоцима. Књижевном делу приступа се као сложеном и непоновљивом организму у коме је све условљено узрочно-последичним везама, подстакнуто животним искуством и уобличено стваралачком маштом.
Ученике треба ревносно навикавати на то да своје утиске, ставове и судове о књижевном делу подробније доказују чињеницама из самога текста и тако их оспособљавати за самосталан исказ, истраживачку делатност и заузимање критичких ставова према произвољним оценама и закључцима.
Наставник ће имати у виду да је тумачење књижевних дела у основној школи, поготову у млађим разредима, *у начелу предтеоријско* и да није условљено познавањем стручне терминологије. То, међутим, нимало не смета да и обичан "разговор о штиву" у млађим разредима буде стручно заснован и изведен са пуно инвентивности и истраживачке радозналости. Вредније је пројектовање ученика поводом неке уметничке слике и њено интензивно доживљавање и конкретизовање у учениковој машти, него само сазнање да та слика формално спада у ред метафора, персонификација или поређења. Зато се још од првог разреда ученици навикавају да слободно испољавају своје утиске, осећања, асоцијације и мисли изазване сликовитом и фигуративном применом песничког језика.
У свим разредима обрада књижевног дела треба да буде повезана са решавањем *проблемских питања* подстакнутих текстом и уметничким доживљавањем. На тај начин стимулисаће се ученичка радозналост, свесна активност и истраживачка делатност, свестраније ће се упознати дело и пружати могућност за афирмацију ученика у радном процесу.
Многи текстови, а поготову одломци из дела, у наставном поступку захтевају умесну *локализацију*, често и вишеструку. Ситуирање текста у временске, просторне и друштвено-историјске оквире, давање неопходних података о писцу и настанку дела, као и обавештења о битним садржајима који претходе или следе одломку - све су то услови без којих се у бројним случајевима текст не може интензивно доживети и правилно схватити. Зато прототопску и психолошку реалност, из које потичу тематска грађа, мотиви, ликови и дубљи подстицаји за стварање, треба дати у пригодном виду и у оном обиму који је неопходан за потпуније доживљавање и поузданије тумачење.
Методика наставе књижевности већ неколико деценија, теоријски и практично, развија и стално усавршава наставников и ученико*в истраживачки, проналазачки, стваралачки* и *сатворачки* однос према књижевноуметничком делу. Књижевност се у школи *не предаје* и *не учи*, већ *чита, усваја,* у њој се *ужива* и о њој *расправља*. То су путеви да настава књижевности шири ученикове духовне видике, развија истраживачке и стваралачке способности ученика, критичко мишљење и уметнички укус, појачава и култивише литерарни, језички и животни сензибилитет.
Модерна и савремена организација наставе матерњег језика и књижевности подразумева *активну улогу ученика* у наставном процесу. У савременој настави књижевности ученик не сме бити пасивни слушалац који ће у одређеном тренутку репродуковати "научено градиво", односно наставникова предавања, већ активни субјекат који *истраживачки, стваралачки* и *сатворачки* учествује у проучавању књижевноуметничких остварења.
Ученикова активност треба да свакодневно пролази кроз све три радне етапе: припремање, рад на часу и рад после часа. У свим етапама ученик се мора систематски навикавати да у току читања и проучавања дела *самостално* решава бројна питања и задатке, који ће га у пуној мери емоционално и мисаоно ангажовати, пружити му задовољство и побудити истраживачку радозналост. Такви задаци биће најмоћнија мотивација за рад што је основни услов да се остваре предвиђени интерпретативни домети. Наставник ваља да постави задатке који ће ученика подстицати да *уочава, открива, истражује, процењује* и *закључује*. Наставникова улога јесте у томе да осмишљено помогне ученику тако што ће га подстицати и усмеравати, настојећи да развија његове индивидуалне склоности и способности, као и да адекватно вреднује ученичке напоре и резултате у свим облицима тих активности.
Проучавање књижевноуметничког дела у настави је *сложен процес* који започиње наставниковим и ученико*вим припремањем* (мотивисање ученика за читање, доживљавање и проучавање уметничког текста, читање, локализовање уметничког текста, истраживачки припремни задаци) за тумачење дела, своје најпродуктивније видове добија у *интерпретацији* књижевног дела на наставном часу, а у облицима *функционалне примене стечених знања и умења* наставља се и после часа: у продуктивним *обнављањима знања* о обрађеном наставном градиву, у *поредбеним изучавањима* књижевноуметничких дела и *истраживачко-интерпретативним приступима* новим књижевноуметничким остварењима. Средишње етапе *процеса проучавања*књижевноуметничког дела у настави јесу *методолошко* и *методичко* заснивање интерпретације и њено развијање на наставном часу.

У заснивању и развијању наставне интерпретације књижевноуметничког дела основно *методолошко* опредељење треба да буде превасходна *усмереност интерпретације према уметничком тексту*. Савремена методика наставе књижевности определила се, дакле, за *унутрашње (иманентно) изучавање уметничког текста*, али она никако не превиђа нужност примене и *спољашњих гледишта* да би књижевноуметничко дело било ваљано и поуздано протумачено.

Уз наведена *методолошка* опредељења, наставна интерпретација књижевноуметничког дела ваља да удовољи и захтевима које јој поставља *методика наставе књижевности:* да буде *оригинална, естетски мотивисана, свестрано усклађена са наставним циљевима и значајним дидактичким начелима,* да има *сопствену кохерентност* и *поступност*, а да методолошка и методичка поступања на свакој деоници интерпретације остварују *јединство анализе* и *синтезе*.

О оквиру *основне методолошке оријентације* да наставна интерпретација књижевноуметничког дела у највећој мери буде усмерена *према уметничком тексту,* примат припада опредељењу да се *динамика интерпретације* усклађује са *водећим уметничким вредностима* књижевног остварења, тако што ће оне бити *чиниоци обједињавања* интерпретативних токова кроз свет дела. Једно од најважнијих начела које поштује тако заснована и опредељена наставна интерпретација јесте удовољавање захтеву да се *тумачењем водећих вредности*обухвати, односно проучи, *дело у целини*. Пошто су *обједињена поставка* и односи *свестраних међусобних прожимања природне датости* уметничких чинилаца у делу, тумачењем водећих уметничких вредности обухватају се и упознају и *сви други битни чиниоци* уметничке структуре, међу којима сваки у интерпретацији добија онолико места колико му припада у складу са уделом који има у општој уметничкој вредности дела. У наставној интерпретацији књижевноуметничког дела *обједињавајући* и *синтетички* чиниоци могу бити: *уметнички доживљаји, текстовне целине, битни структурни елементи* (тема, мотиви, уметничке слике, фабула, сиже, књижевни ликови, поруке, мотивациони поступци, композиција), *облици казивања, језичко-стилски поступци* и *литерарни (књижевноуметнички) проблеми.*

У сваком конкретном случају, дакле, на ваљаним *естетским, методолошким* и *методичким* разлозима ваља утемељити избор оних вредносних чинилаца према којима ће бити усмеравана динамика наставне интерпретације књижевноуметничког дела. Зато *методолошки* и *методички прилази* књижевноуметничком делу, које теоријски и практично заснива и развија савремена методика наставе књижевности, *не познају* и *не признају* утврђене *методолошке* и *методичке системе* које би требало применити у интерпретацији сваког појединог дела. То значи да нема једном датих и уходаних путева којима се улази у свет сваког појединог књижевноуметничког остварења, већ су ти путеви унеколико увек другачији у приступу *сваком појединoм књижевноуметничком делу - онолико колико је оно аутономно, самосвојно* и *непоновљиво* уметничко остварење.

Књижевнотеоријски појмови

Књижевнотеоријске појмове ученици ће упознавати уз обраду одговарајућих текстова и помоћу осврта на претходно читалачко искуство. Тако ће се, на пример, током обраде неке родољубиве песме, а уз поредбени осврт на две-три раније прочитане песме исте врсте, развијати појам родољубиве песме и стицати сазнање о тој лирској врсти. Упознавање метафоре биће погодно тек када су ученици у претходном и предтеоријском поступку откривали изражајност извесног броја метафоричких слика, кад неке од њих већ знају напамет и носе их као уметничке доживљаје. Језичкостилским изражајним средствима прилази се с доживљајног становишта; полазиће се од изазваних уметничких утисака и естетичке сугестије, па ће се потом истраживати њихова језичко-стилска условљеност.

Функционални појмови

Функционални појмови се не обрађују посебно, већ се у току наставе указује на њихова примењена значења. Ученици их спонтано усвајају у процесу рада, у текућим информацијама на часовима, а уз паралелно присуство речи и њоме означеног појма. Потребно је само *подстицати* ученике да наведене речи (а и друге сличне њима) *разумеју и схвате и да их примењују* у одговарајућим ситуацијама. Ако, на пример, на захтев да се уоче и објасне *околности* које утичу на понашање неког лика, ученик наведе те околности, онда је то знак (и провера) да је тај појам и одговарајућу реч схватио у пуном значењу.

У усменом и писменом изражавању узгредно ће се проверавати да ли ученици правилно схватају и употребљавају речи: *узрок, услов, ситуација, порука, однос* и сл. Током обраде књижевних дела, као и у оквиру говорних и писмених вежби, настојаће се да ученици откривају што више *особина, осећања и душевних стања* појединих ликова, при чему се те речи бележе и тако спонтано богати речник функционалним појмовима.

Функционалне појмове *не треба ограничити на поједине разреде.* Сви ученици једног разреда неће моћи да усвоје све програмом наведене појмове за тај разред, али ће зато спонтано усвојити знатан број појмова који су у програмима старијих разреда. Усвајање функционалних појмова је непрекидан процес у току васпитања и образовања, а остварује се и проверава *у току* остваривања садржаја свих програмско-тематских подручја.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Развијање језичке културе један је од најважнијих задатака наставе матерњег језика. Овај наставни процес, иако је програмски конституисан као посебно подручје, с посебним садржајима и облицима рада, мора се преносити како на обраду књижевног текста који је најбољи образац изражавања, тако и на граматику с правописом, која нормира правила и дефинише језичке законе. Исто тако, у повратном смеру, обрада књижевног текста и рад на граматици и правопису књижевног језика, мора укључивати и садржаје за неговање културе усменог и писменог изражавања јер су својим већим делом том циљу и подређени. Рад на богаћењу језичке културе треба да се интегрише са свим видовима усмених и писмених облика изражавања.

У настави језика и културе изражавања ваља непрестано имати у виду **заједнички основни циљ:** развијање језичког мишљења и језичке свести уочавањем језичких законитости, па тек на основу такве свести прелазити на нормирање и дефинисање. Отуда језик као средство изражавања треба да буде предмет наставне пажње у свим његовим структурама.

Неопходно је да ученици уоче разлику између говорног и писаног језика. У говорном језику реченице су обично краће. Чести недостаци су незавршене и стилски неуређене реченице и употреба поштапалица.

Настава ће бити очигледнија и ефикаснија ако се користе аудио снимци (нпр. Звучна читанка) и ако се слуша и анализира снимљен говор ученика.

Лексичке и морфолошке вежбе треба да богате ученичко сазнање о речи као облику, чему служе не само коњугација и деклинација, него и систем грађења речи (просте, изведене и сложене). Вежбе у грађењу изведених речи и сложеница, по угледу на сличне речи у обрађеном тексту, треба да утичу на богаћење ученичког речника.

У старијим разредима лексичко-семантичке вежбе односе се на сложеније садржаје: право и пренесено значење речи, синонимију, хомонимију, антонимију, полисемију, архаизме, дијалектизме, жаргонизме, позајмљенице, фразеологизме. Треба упућивати ученике на служење речницима: једнојезичним и двојезичним, лингвистичким и енциклопедијским.

Семантичке вежбе се повезују с морфолошким и синтаксичким вежбама и оне треба да развију ученикову свест о одређеној моћи значења речи, на основу чега се једино и може развијати способност и вештина изражавања. У млађим разредима те вежбе обухватају откривање семантичке вредности акцента, и то искључиво на илустрованим примерима (Сунце је село за село, Хајдмо, селе, на село, итд.).

Синтаксичке вежбе су, као и морфолошке и семантичке, битнији садржаји језичке културе у свим разредима. Тежина захтева, природно, одређује се према узрасту ученика. Те се вежбе могу изводити и пре него што ученик почне да стиче синтаксичке појмове, с тим што се на том нивоу у наставном разговору не употребљавају стручни називи. До упознавања првих синтаксичких појмова, вежбе у обликовању реченице треба да формирају свест ученика о месту и положају појединих реченичних делова у склопу просте реченице. Кад се стекну први појмови о простој реченици, и вежбе ће бити конкретније и богатије. Рад на стилистици реченице конкретно се наставља до краја основног школовања. Он се састоји како у анализи и оцени ученичких реченица из усменог излагања, тако и у анализи и процени реченица у њиховим писменим саставима, а нарочито и посебно - у анализи реченица из дела лектире и говорног језика.

Све врсте тих вежбања, чији је циљ развијање језичког мишљења, изводе се на тексту или у току разговора.

Знатан део говорних вежбања има за циљ изграђивање културе усменог изражавања. У низу својих задатака (правилност, лакоћа, јасност, једноставност, природност, прецизност, дикција) те вежбе треба у највећој мери да приближе учеников говор књижевном изговору. С обзиром на велико шаренило и веома приметну дијалекатску разноликост говора ученика, а често и наставника, говорење напамет научених одломака у стиху и прози (уз помоћ аудитивних наставних средстава) треба да омогући ученику не само неговање правилне дикције, него и да убрза процес приближавања књижевном изговору.

У свим облицима неговања језике културе **образац или узор** треба да добије одговарајуће место и његов значај се не сме никако потценити. Смишљено одабран узор, примерен узрасту и врсти, треба да буде циљ до којег се стиже уз одговарајуће напоре. И облици усменог, као и облици писменог

изражавања, у свим врстама и типовима треба да се прикажу ученицима у пажљиво одабраним узорцима изражавања. Уколико се једна врста усменог или писменог изражавања континуирано понавља из разреда у разред, онда треба у сваком поновљеном случају, у истом или следећем разреду, анализом узорка конкретно показати и обим повећаних захтева (у садржајном, композиционо-формалном и језичко-стилском погледу).
Да се узорци не би претворили у клишеа која спутавају ученичку индивидуалност и самосталност, време између приказивања узорка и израде одговарајућег писменог задатка треба испунити радом на анализи сличних састава. Ови састави могу бити у форми одабраних текстова које ученици сами проналазе у својим читанкама или лектири, а обавезно и у форми самосталних домаћих писмених или усмених задатака - састава којима се остварује процес овладавања одређеним обликом писменог или усменог изражавања. У анализи узорака треба обратити пажњу на све елементе конкретне језичке структуре: садржај и композиција састава, распоред детаља и изражајност употребљене лексике и стилских поступака. Ниједан школски писмени задатак не би требало да се изведе, а да се претходно, на читавом низу смишљено програмираних часова, није говорило како о предмету који ће бити тема писменог састава, тако и о облику у којем ће та тема бити обрађена.
Богаћењу културе усменог и писменог изражавања посебно ће допринети самостални рад ученика на прикупљању одабраних примера језика и стила. Због тога ученици треба да бележе вредне примере: успеле описе, рељефне портрете, правилне реченице, како у погледу формалне структуре (распоред њених делова), тако и у погледу лексике и семантике. Овај рад треба да оствари два задатка везана непосредно за културу изражавања. Прво, тиме ученик организовано индивидуално ради на развијању своје говорне културе и писмености, а друго - у обиму своје читалачке пажње развија онај њен значајан квалитет који му омогућује непрестано посматрање језика и стила у штиву које чита. Повремени часови или делови часова, посвећени читању одабраних примера треба, уз остало, да подстичу за рад на самообразовању те врсте.
Подстицање ученика на литерарно стваралаштво, схваћено свакако у ужем и претежно образовно-васпитном погледу, треба применити као фронталан рад с целим одељењем, а никако као обавезу литерарне секције. Рад у литерарној секцији је слободно опредељење. Ученик основне школе, нарочито у млађим разредима, по својој природи увек је спреман на креативност, па то треба и подстицати. Усменим и писменим вежбама, кад то потреба допушта, наставник ће ученицима показати како настаје стих, како се речи бирају и распоређују да делују ритмично, како се конституише строфа, како се гради портрет, како се описује пејзаж или сцена. Уосталом, програм наставе усменог и писменог изражавања конципиран је тако да у себи садржи скоро све елементе и уметничког језичког изражавања, па би их требало повремено само обједињавати и осмишљавати. Подстицање ученика на литерарно стваралаштво у додатном раду и литерарној секцији има све богатије садржаје и облике и обимније посебне циљеве. Тај рад не треба поистовећивати с подстицањем на литерарно стваралаштво у оквиру целог одељења.
Један од облика рада на развијању и неговању језичке чистоте јесте и развијање свести о поплави позајмљеница у нашем језику. Наставник ће, разумљиво, морати да нађе меру у објашњавању да сваки језик нужно прихвата и речи пореклом из грчког и латинског језика у стручној терминологији. Треба помоћи ученицима у разликовању позајмљеница које су добиле "право грађанства" у нашем језику од оних речи које треба енергично гонити из говора. Разговори о томе треба да се воде у свакој конкретној прилици, кад се наиђе на позајмљеницу у тексту или кад се она појави у говору ученика; исто тако, са ученицима ваља смишљено трагати за позајмљеницама у свакодневном говору и разним медијима (штампа, радио, телевизија и др.). Записивање домаћих речи, такође, може да буде подесан облик неговања језичке чистоте.

Допунска настава

Допунска настава се организује за ученике који - из објективних разлога - у редовној настави матерњег језика не постижу задовољавајуће резултате у неком од програмско-тематских подручја.
Зависно од утврђених недостатака у знањима и умењима ученика, као и узрока заостајања, наставник формира одговарајуће групе с којима организује допунски рад (на пример: група ученика с недовољним знањем одређених садржаја и граматике или правописа; група ученика који нису савладали неки од предвиђених елемената књижевне анализе или облика усменог и писменог изражавања; група ученика са артикулационим проблемима, итд.). На основу претходног испитивања тешкоћа и узрока, за сваку групу се ствара посебан, одговарајући план рада, чијим ће се савладавањем отклонити испољени недостаци у знању, умењу и вештини ученика. Допунски рад претпоставља и специфичне облике у савладавању одређених програмских садржаја (индивидуализација наставе - полупрограмираним и програмираним секвенцама, наставним листићима; предавањима с друкчјим - очигледнијим примерима; посебни групни и индивидуални задаци и др.). Нарочито треба водити рачуна о одмерености захтева, као и о стимулисању ученика за показане резултате (похвале, награде, позитивна оцена).
Допунски рад организује се током целе наставне године, односно одмах чим се уоче тешкоће појединих ученика у усвајању програмских садржаја. Чим савлада одређену тешкоћу или отклони недостатак, ученик престаје с допунским радом ван редовне наставе. Током даље редовне наставе такве ученике не треба испуштати из вида, односно - диференцирањем редовне наставе - омогућити ученицима да градиво савладају на редовним часовима.

Додатни рад

1. **За додатни рад опредељују се ученици од IV до VIII разреда** изнадпросечних способности и посебних интересовања за наставу српског језика, односно за продубљивање и проширивање знања из свих или само појединих програмско-тематских подручја редовне наставе (књижевност, језик, култура изражавања, филмска и сценска уметност). То су они ученици чија се знања, интересовања и даровитост изразитије испољавају већ у И, II и III разреду. Такве ученике уочавају, прате и подстичу наставници разредне наставе и педагошко-психолошка служба школе све до IV разреда када се први пут организује додатни рад (изводи се све до завршног разреда).
2. **Додатни рад се организује и изводи** за ученике од IV до VIII разреда, један час недељно током целе наставне године. Изузетно је важно да се започета динамика додатног рада одржи док се не реализује утврђени програм. Уколико се, изузетно, додатни рад организује само у једном делу наставне године, пожељно је да се интересовање даровитих ученика за овај рад доцније не гаси, односно да се они подстичу на самостални рад другим формама рада (нпр. појачаном индивидуализацијом рада у редовној настави, давањем посебних задатака, ангажовањем у одговарајућим слободним активностима и др.).
3. **Додатни рад** - заснован на интересовању ученика за проширивање и продубљивање знања, умења и вештина - непосредније активира ученике и оспособљава их за самообразовање, развија њихову машту, подстиче их на стваралачки рад и упућује на самостално коришћење различитих извора сазнања. Под руководством наставника ученици се у додатном раду самостално служе књижевном и некњижевном грађом (у учењу и истраживању), те припремају и излажу своје радове (усмене, писмене, практичне) пред својом групом, разредом или целом школом. Знања, умења и вештине које су стекли истраживачким, индивидуалним и групним радом ученици користе у редовној настави, слободним активностима и у другим приликама (конкурси, такмичења, школске и друге приредбе). Ученике који се посебно истичу у додатном раду треба и посебно стимулисати (похвале, награде, стипендије за даље школовање, упис у одговарајућу средњу школу и др.).
4. Уочавање потенцијално даровитих ученика у овој области остварује се непосредним праћењем од стране наставника разредне и предметне наставе, анализом радова ученика и остварених резултата на смотрама, такмичењима, интервјуисањем ученика и родитеља и применом одређених инструмената од стране школског психолога-педагога. На основу добијених резултата праћења и испитивања, интересовања и жеља даровитих ученика и напред наведених оријентационих садржаја, наставник заједно са ученицима утврђује (конкретизује) програм додатног рада с групама или појединим даровитим ученицима. **Програмом рада** обухватају се сегменти оријентационих садржаја програма (зависно од интересовања и жеља ученика: сва подручја или само књижевност, односно језик, односно култура изражавања, односно филмска или сценска уметност). То значи да наставник није обавезан да с појединцем или групом ученика оствари оријентационе програмске садржаје у целини. Битно је да планирани програмски садржаји буду у складу са интересовањима и жељама ученика, као и са расположивим годишњим фондом часова.
5. Додатни рад из српског језика **може се реализовати као индивидуализовани** (примерен појединим ученицима) и **групни** (за групе ученика једног или више разреда који се посебно интересују за исте програмске садржаје додатног рада). Зависно од интересовања ученика и програмских тема, групе се могу мењати (флексибилност састава групе).
6. **Улога наставника у додатном раду је специфична.** У сарадњи са учеником (евентуално - родитељима и школским педагогом-психологом) наставник утврђује конкретан програм додатног рада (у развијеним школама програм може да утврди и стручни актив наставника српског језика у разредној и предметној настави). Реализујући програм додатног рада, наставник за сваку од одабраних тема проналази и примењује најпогодније облике и методе рада, пре свега оне које у највећој могућој мери активирају све потенцијале ученика, а нарочито оне који омогућавају развој креативности ученика. Током додатног рада наставник се поставља као сарадник који стручно помаже рад појединца или групе: упућује и усмерава, помаже да се дође до правих

решења, закључака и генерализација. Однос ученика и наставника у додатном раду је сараднички, непосреднији и ближи него у редовној настави, заснован на узајамном поверењу и поштовању.
7. У додатном раду са ученицима наставник **прати и евидентира** њихов развој и напредовање, усавршава утврђене програме, открива нове могућности индивидуализације рада (проблемски задаци, истраживачки радови, програмиране и полупрограмиране секвенце, коришћење књижевне и некњижевне грађе и разних апарата и техничких помагала и др.), те врши уопштавање и примену стечених знања, умења и вештина у различитим ситуацијама. Обезбеђује укључивање ученика у организоване облике рада ван школе (конкурси, смотре, такмичења). За сваког ученика води досије у који уноси битне податке о његовом напредовању у развоју, те се стара да тај досије прати ученике пре уписа у средњу школу.
8. **Ученици се самостално опредељују за додатни рад** из српског језика (могу бити мотивисани, али никако присиљавани на то). Приликом опредељивања ученика за додатни рад, објективно треба проценити мотиве који су утицали на њихову одлуку (у обзир долазе само стварно надарени ученици, оцене из српског језика, а жеље ученика и родитеља не представљају пресудан фактор, јер не мора у сваком одељењу да буде даровитих ученика за овај предмет, талентованих за све предмете и области). Ученик остаје укључен у додатни рад онолико времена (година) колико жели. Посебно треба водити рачуна о томе да се даровити ученици не оптерећују изнад њихових стварних могућности и жеља (довољно је да ученик - уз редовну наставу - буде ангажован још само у једном виду васпитно-образовног рада - додатном раду, на пример, из овог предмета).

СТРАНИ ЈЕЗИК

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

Заједнички део програма

Циљ

Циљ наставе страног језика у основном образовању заснива се на потребама ученика које се остварују овладавањем комуникативним вештинама и развијањем способности и метода учења страног језика.
Циљ наставе страног језика у основном образовању стога јесте: развијање сазнајних и интелектуалних способности ученика, његових хуманистичких, моралних и естетских ставова, стицање позитивног односа према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу, уз уважавање различитости и навикавање на отвореност у комуникацији, стицање свести и сазнања о функционисању страног и матерњег језика. Током основног образовања, ученик треба да усвоји основна знања из страног језика која ће му омогућити да се у једноставној усменој и писаној комуникацији споразумева са људима из других земаља, усвоји норме вербалне и невербалне комуникације у складу са специфичностима језика који учи, као и да настави, на вишем нивоу образовања и самостално, учење истог или другог страног језика.
Кроз наставу страних језика ученик богати себе упознајући другог, стиче свест о значају сопственог језика и културе у контакту са другим језицима и културама. Ученик развија радозналост, истраживачки дух и отвореност према комуникацији са говорницима других језика.

Стандарди

Разумевање говора
Ученик разуме и реагује на усмени текст у вези са темама[1], ситуацијама и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом.

[1]Теме предвиђене наставним програмом обухватају и оне теме које су обрађене током претходних година учења страног језика.

Разумевање писаног текста
Ученик чита са разумевањем писане и илустроване текстове у вези са темама, ситуацијама и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом.
Усмено изражавање
Ученик самостално усмено изражава ситуације и комуникативне функције у вези са темама предвиђеним наставним програмом.
Писано изражавање
Ученик се у писаној форми изражава у вези са темама и ситуацијама и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом, поштујући правила писаног кода.
Интеракција
Ученик остварује комуникацију и са саговорником размењује информације у вези са темама, ситуацијама и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом, поштујући социокултурне норме интеракције.
Медијација
У комуникативним контекстима који укључују говорнике учениковог првог језика (L1) и циљног језика (L2) преноси и преводи кратке поруке (у усменој и писаној форми) у складу са потребама комуникације.
Знања о језику[2]
Ученик препознаје принципе граматичке и социолингвистичке компетенције уочавајући значај развијања личних стратегија учења страног језика.

[2] Под знањем о језику подразумева се функционално знање, односно способност ученика да језичке структуре правилно употреби у датој комуникативној ситуацији.

Оперативни задаци по језичким вештинама

Оперативни задаци по језичким вештинама се постепено проширују и усложњавају. Истовремено се континуирано примењују и оперативни задаци из претходних разреда.

Разумевање говора
Ученик треба да:
- разуме дијалоге (до 10 реплика / питања и одговора), приче, друге врсте текстова и песме о темама, садржајима и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом, које чује уживо, или са аудио-визуелних записа;
- разуме општи садржај и издвоји кључне информације из прилагођених текстова после 2-3 слушања;
- разуме и реагује на одговарајући начин на усмене поруке у вези са личним искуством и са активностима на часу (позив на групну активност, заповест, упутство, догађај из непосредне прошлости, планови за блиску будућност, свакодневне активности, жеље и избори, итд.).

Разумевање писаног текста
Ученик треба да:
- разуме текстове (до 150 речи), који садрже претежно познате језичке елементе, а чији садржај је у складу са развојним и сазнајним карактеристикама, искуством и интересовањима ученика;
- разуме и адекватно интерпретира садржај илустрованих текстова (стрипови, ТВ програм, распоред часова, биоскопски програм, ред вожње, специјализовани часописи, информације на јавним местима итд.) користећи језичке елементе предвиђене наставним програмом;
- проналази и издваја предвидљиве информације у текстовима из свакодневног окружења (писма, краћи новински чланци, упутства о употреби) и из краћих књижевних форми (приповетке, поезија, драмски текстови) примерених узрасту и интересовању ученика;
- може да изведе закључак о могућем значењу непознатих речи ослањајући се на општи смисао текста са темом из свакодневног живота.

Усмено изражавање
Ученик треба да:
- усклађује интонацију, ритам и висину гласа са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације;
- поред информација о себи и свом окружењу описује или извештава у неколико реченица о лицима, догађајима и активностима у садашњости, прошлости и будућности, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре);
- препричава, упоређује и интерпретира у неколико реченица садржај писаних, илустрованих и усмених текстова на теме, садржаје и комуникативне функције предвиђене наставним програмом, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре);

- у неколико реченица даје своје мишљење и изражава ставове у складу са предвиђеним комуникативним функцијама, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре).

Интеракција

Ученик треба да:

- у стварним и симулираним говорним ситуацијама са саговорницима размењује исказе у вези с контекстом учионице, као и о свим осталим темама, ситуацијама и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом (укључујући и размену мишљења и ставова према стварима, појавама, користећи познате морфосинтаксичке структуре и лексику);
- учествује у комуникацији и поштује социокултурне норме комуникације (тражи реч, не прекида саговорника, пажљиво слуша друге, итд).
- да одговори на директна питања која се надовезују уз могућност да му се понове и пружи помоћ при формулисању одговора.

Писмено изражавање

Ученик треба да:

- пише реченице и краће текстове (до 70 речи) чију кохерентност и кохезију постиже користећи познате језичке елементе у вези са познатим писаним текстом или визуелним подстицајем;
- издваја кључне информације и препричава оно што је видео, доживео, чуо или прочитао;
- користи писани код за изражавање сопствених потреба и интересовања (шаље личне поруке, честитке, користи електронску пошту, и сл.).

Медијација

У ситуацији када посредује између особа (вршњака и одраслих) које не могу да се споразумеју, ученик треба да:

- усмено преноси суштину поруке са матерњег на циљни језик и са циљног на матерњи;
- писмено преноси једноставне поруке и објашњења.

Доживљај и разумевање књижевног текста

- Може да изрази утиске и осећања о кратком прилагођеном књижевном тексту (песма, скраћена верзија приче, музичка песма), користећи вербална и невербална средства изражавања (илустрације и израда наменских реквизита, глума).

Знања о језику и стратегије учења[3]

_____

[3] Под знањем о језику подразумева се функционално знање, односно способност ученика да језичке структуре правилно употреби у датој комуникативној ситуацији.

Ученик треба да:

- препознаје и користи граматичке садржаје предвиђене наставним програмом;
- поштује основна правила смисленог повезивања реченица у шире целине;
- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости);
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима;
- уочава сличности и разлике између матерњег и страног језика и страног језика који учи;
- разуме значај употребе интернационализама;
- примењује компензационе стратегије и то тако што:

1. усмерава пажњу, пре свега, на оно што разуме;
2. покушава да одгонетне значење на основу контекста и проверава питајући неког ко добро зна (друга, наставника, итд);
3. обраћа пажњу на речи / изразе који се више пута понављају, као и на наслове и поднаслове у писаним текстовима;
4. обраћа пажњу на разне невербалне елементе (гестови, мимика, итд. у усменим текстовима; илустрације и други визуелни елементи у писменим текстовима);
5. размишља да ли одређена реч коју не разуме личи на неку која постоји у матерњем језику;
6. тражи значење у речнику;
7. покушава да употреби познату реч приближног значења уместо непознате (нпр. **аутомобил** уместо **возило**);
8. покушава да замени или допуни исказ или део исказа адекватним гестом / мимиком;
9. уз помоћ наставника континуирано ради на усвајању и примени општих стратегија учења (генерализација, индукција, дедукција и позитивни трансфер).

Теме и ситуације по доменима употребе језика

Приватно	Јавно
- заједничке активности и интересовања у школи и ван ње (изласци, договори, преузимање одговорности у договореној ситуацији) - договор и узајамно поштовање међу члановима породице - приватне прославе (рођендан, годишњице и др.) - припрема, планирање, организација, подела послова - обавезе у кући, уређење простора у којем се живи, промене у сопственом кутку (постери, нове боје...) - изражавање обавезе, забране, недостатака	- развијање позитивног односа према животној средини и другим жив (описивање времена, прогноза) - традиција и обичаји у културама земаља чији се језик учи (карневал... - оброци (сличности и разлике са исхраном у земљама чији се језик учи хране, савети о хигијени у кухињи - стамбена насеља - како станујемо (блок, насеље, кућа ....) - споменици и знаменитости у великим градовима (у земљама чији се ј - куповина на једном месту (велике робне куће, олакшице) - развијање критичког става према негативним елементима вршњачке (нетолеранција, агресивно понашање итд.)

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

Програм за шести разред подразумева комуникативне функције као и у претходном разреду. Оне се усложњавају са лексичким и граматичким садржајима предвиђеним наставним програмом.

Садржај комуникативних функција може бити једноставан или сложен у зависности од циљне групе (узраст, ниво језичких компетенција, ниво образовања). У настави страних језика садржај комуникативних функција зависиће од наставног програма. Комуникативне функције су као и у претходном разреду, али су структурално и лексички у складу са програмом за стране језике за шести разред основне школе.

1. Представљање себе и других
2. Поздрављање
3. Идентификација и именовање особа, објеката, делова тела, животиња, боја, бројева, итд. (у вези са темама)
4. Разумевање и давање једноставних упутстава и команди
5. Постављање и одговарање на питања
6. Молбе и изрази захвалности

7. Примање и давање позива за учешће у игри / групној активности
8. Изражавање допадања / недопадања
9. Изражавање физичких сензација и потреба
10. Именовање активности (у вези са темама)
11. Исказивање просторних односа и величина *(Идем, долазим из..., Лево, десно, горе, доле...)*
12. Давање и тражење информација о себи и другима
13. Тражење и давање обавештења
14. Описивање лица и предмета
15. Изрицање забране и реаговање на забрану
16. Изражавање припадања и поседовања
17. Тражење и давање обавештења о времену на часовнику
18. Скретање пажње
19. Тражење мишљења и изражавање слагања / неслагања
20. Исказивање извињења и оправдања
21. Негодовање и исказивање протеста
22. Преношење трећој особи основног значења исказаног у оквиру набројаних комуникативних функција

ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ СА ПРИМЕРИМА

Сви граматички садржаји уводе се са што мање граматичких објашњења осим уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту, без инсистирања на експлицитном познавању граматичких правила.

Енглески језик

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Именице - рецептивно и продуктивно

а) Бројиве и небројиве именице: *раин, water, money, тиме, фоод,*

б) Сложенице: *маке-уп, трацксуит, sewatshirt*

в) Именице изведене од глагола, најчешћи суфикси*: -атион, -мент, -у*

- Бројиве и небројиве именице уз детерминаторе *соме, ану, но, а лот оф*
- Именице уз постмодификаторе: *тхе ман ин / тхе woman with*
- Именице као директни и индиректни објекат: *Хе гаве Јохн тхе боок. Хе гаве тхе боок то Јохн.*

2. Члан

а) Разлика у употреби одређеног и неодређеног члана

- у ширем контексту: *Му бротхер ис а фоотбалл player анд хе ис тхе цаптаин оф тхе сцхоол фоотбалл теам.*
- првопоменути, други пут поменут *Хе ливес ин а биг хоусе. Тхе хоусе ис new.*
- познат из контекста *Тхис ис а нице хоусе - тхе гарден ис биг.*
- у именичкој фрази са именицом коју прати постмодификатор *Тхе ман ин а блуе sweatshirt.*

б) Нулти члан:

- у изразима: *ин хоспитал, ин бед, ат хоме, ат сцхоол, by плане, by taxi, хаве бреакфаст, афтер лунцх*

3. Придеви - рецептивно и продуктивно

а) Придеви са наставцима *-ед* и *-инг (интерестинг - интерестед).*

б) Описни придеви, придеви за исказивање става, мишљења и емоција

в) Суфикси за грађење придева од именица и глагола *(дангер - дангероус, beauty - беутифул, west - western, цомфорт - цомфортабле, хеалтх - healthy, expense - expensive)*

г) Најчешћи негативни префикси *(known - unknown, happy - unhappy)*

д) Придеви као делови предиката, најфреквентије колокације: *гоод ат, бад ат, интерестед ин*

4. Заменице - рецептивно и продуктивно

а) Неодређене заменице *somebody, сометхинг, somewhere, everybody, everything, everywhere, nobody, нотхинг, nowhere, anybody, anything, anywhere*

б) *оне, онес, анотхер, анотхер оне,*

5. Детерминатори *соме, ану, но, муцх, ману, а лот оф*

6. Предлози - рецептивно и продуктивно:

а) Различита значења најфреквентнијих предлога у контрасту: *фром, ин, оф, то, ат, он, ин*

б) правац кретања: *инто, офф, он, тхроугх, алонг, паст, овер, лефт, ригхт, ароунд, down,*

в) позиција у простору: *between, инсиде, ин тхе миддле оф, next то, оутсиде, ароунд*

7. Глаголи:

а) разлика између *Тхе Пресент Симпле Тенсе* и *Тхе Пресент Континуоус Тенсе.*

б) *Тхе Симпле Паст Тенсе* правилних глагола и најчешћих неправилних глагола, потврдни, упитни и одрични облици, рецептивно и продуктивно.

в) *Тхе Паст Континуоус Тенсе,* потврдни, упитни и одрични облици, рецептивно и продуктивно.

г) Употреба времена у прошлом наративу, *Тхе Симпле Паст Тенсе* и *Тхе Паст Континуоус Тенсе*

д) *Тхе Пресент Перфецт,* разлика између *Тхе Пресент Перфецт* и *Тхе Симпле Паст Тенсе*

ђ) *Тхе Футуре Симпле*

- Предвиђање
- Први кондиционал

е) Исказивање намере и планова помоћу *БЕ ГОИНГ ТО* и *Тхе Пресент Континуоус Тенсе*

ж) Модални глаголи

- *цан, цан'т,*
- *хаве то, дон'т хаве то*
- *схоулд, схоулдн'т*
- *will* - понуда - *И'лл до тхат фор you.*

з) Колокације са *хаве (хаве а showeр, хаве диннер)* и *гет (гет нервоус, гет сцаред, гет angry)*

и) Препозиционални глаголи *гет тогетхер, гет он, гет инто, гет down;* фразални глаголи *пут он, пут офф, дресс уп, маке офф*

ј) Употреба инфинитива после глагола *дециде, старт, want*

7. Прилози и прилошке одредбе (и рецептивно и продуктивно)

а) за време: *yesterday, ласт week/year, ago; tomorrow.*

б) за место и правац кретања: *бесиде, by, упстаирс/ downstairs; то.*

в) за начин *(well).*
г) за учесталост, са посебним нагласком на позицију ове врсте прилога у реченици: *every day, офтен, онце, twice, тхрее тимес, сометимес, офтен, usually.*
8. Бројеви
Прости бројеви преко 1000, редни бројеви до 30 и године.
9. Упитне реченице (и рецептивно и продуктивно):
а) *How +* придев; *How муцх - how many*
б) Грађење питања са препозиционим глаголима *(Who ис схе лоокинг ат? Who аре you waiting фор?)*
10. Везници
а) *бецаусе, со, тоо, фор еxample, лике*
б) Везници и везнички изрази у прошлом наративу: *оне day, suddenly, ин тхе енд, тхен, афтер, бефоре, дуринг, латер, when*

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Комуникативна настава језик сматра средством комуникације. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:
- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери;
- говор наставника прилагођење узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке, васпитне и социјализирајуће елементе;
- битно је значење језичке поруке;
- и у шестом разреду очекује се да наставник ученицима скреће пажњу и упућује их на значај граматичке прецизности исказа;
- знања ученика мере се јасно одређеним ***релативним*** критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- са циљем да унапреди квалитет и обим језичког материјала, настава се заснива и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, одговарајући часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- и у шестом разреду наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа;
- сви граматички садржаји уводе се без детаљних граматичких објашњења, осим, уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту.
Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће:
- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;
- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
- наставник је ту да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се третирају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- уџбеници постају извори активности и морају бити праћени употребом аутентичних материјала;
- учионица постаје простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто.

Технике (активности)
Током часа се препоручује динамично смењивање техника / активности.
1. Слушање и реаговање на команде наставника или са траке
2. Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.)
3. Мануалне активности (израда паноа, презентација, зидних новина, постера за учионицу или родитеље и сл.)
4. Вежбе слушања и повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или именовање наслова (према упутствима наставника или са траке повезати појмове у вежбанки, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.)
5. Игре примерене узрасту
6. Певање у групи
7. Класирање и упоређивање
8. Решавање "текућих проблема" у разреду, договори и мини-пројекти
9. Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (извештај / дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације)
10. Разумевање писаног језика:
- уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...)
- уочавање кључних речи и информација у тексту
- одговарање на питања у вези са текстом, тачно / нетачно, вишеструки избор
- повезивање исказа сличних значења
- давање и одабир наслова краћим текстовима
11. Писмено изражавање:
- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење "уљеза", осмосмерке, укрштене речи, и слично) повезивање текста са сликама/илустрацијама
- попуњавање формулара
- писање честитки, разгледница и кратких порука (СМС)
- писање краћих текстова
12. Увођење књижевности за младе и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.
Медијација
Језичка медијација подразумева објективно преобликовање усменог или писаног текста за потребе трећег лица којем тај текст није доступан или које га не може разумети. Језичка медијација - усмена и писмена - подразумева (спонтано) преношење једноставних порука и информација, сажимање и парафразирање текстова и њихово превођење и тумачење (укључујући и професионално).
У шестом разреду ученици се веома поступно уводе у активности језичке медијације. Те активности морају се одвијати у оквиру јасно дефинисаних комуникативних ситуација (што искључује, на пример, превођење лекције из уџбеника).
Технике (активности)
- Сажимање текста ради усменог преношења најважнијих делова поруке / договора на матерњи или на циљни језик.

Пример преношења поруке са матерњег на циљни језик:

Интегрална порука на матерњем језику
Професорка: Реци својој другарици да ће прослава бити данас после подне у шест. Ако жели, нека понесе своје дискове, па да слушамо музику коју воле млади и ...

Пример преношења поруке са циљног на матерњи језик:

Интегрална порука на циљном језику	О
Гост/гошћа из иностранства: О, хвала на позиву. Доћи ћу, али можда мало касније. Понећу дискове.	У

- Сажимање текста ради писменог преношења најважнијих делова поруке/договора на матерњи или на циљни језик.

Пример преношења поруке са матерњег на циљни језик:

Интегрална порука на матерњем језику
Родитељ: Напиши поруку госту/гошћи да путује сутра. На аеродром крећемо у 13,00 часова. Нека дође на време.

Пример преношења поруке са циљног на матерњи језик:

Интегрална порука на циљном језику	Основни ел
Гост/гошћа из иностранства: Имам проблем за сутра, X ме води у ... . Не могу да стигнем код вас до 13,00!	*Ученик/ца:*

- Усмено проширивање поруке/објашњавање у различитим ситуацијама.

Пример преношења поруке са матерњег на циљни језик:

Интегрална порука на матерњем језику
Конобар/ица: Од домаћих специјалитета имамо роштиљ, пите, проју, пребранац, кисели купус... Могу да вам препоручим ћевапчиће...

Пример преношења поруке са циљног на матерњи језик:

Интегрална порука на циљном језику	Основни елем
Гост/гошћа из иностранства: Шта је то "ћевапчићи"? Је ли то има код нас?	*Ученик/ца: Ће*

СТРАТЕГИЈЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ И УВЕЖБАВАЊЕ ЈЕЗИЧКИХ ВЕШТИНА

С обзиром на то да су оперативни задаци наставе страних језика конципирани према задацима по језичким вештинама, важно је и да се у настави страних језика перманентно и истовремено увежбавају све језичке вештине. Само тако ученици могу да стекну језичке компетенције које су у складу са задатим циљем.

Стога је важно развијати стратегије за унапређивање и увежбавање језичких вештина.

ВРСТЕ ЧИТАЊА

1. Оријентационо читање. Уочити главни ток текста да би се добио општи утисак, да би се одлучило за шта и како употребити текст. Поступци:
- Брзо читање по поглављима.
- Пратити расподелу делова текста, пре него његов линеарни ток.
- Циљати на препознавање суштине: кључних речи, садржаја, почетака параграфа, конектора, елемената текстуалне кохезије.
2. Интензивно, односно фокусирано читање. Разумети тему и садржај текста. Открити шта аутор има намеру да саопшти. Поступци:
- Начинити смисаону анализу текста.
- Поступати по упутствима (ако их текст садржи)
- Читати пажљиво и промишљено следећи линеарни ток текста, читати и по секвенцама.
- Уочити различите елементе текста (укључујући: језичке; графичке; културолошке; итд.).
3. Претраживање текста. Пронаћи специфичну информацију у тексту. Поступци:
- Брзо претраживање текста се смењује са пажљивијим испитивањем делова текста.
- Није неопходно пратити линеарни ток текста.
- Тражити: специфичну реч, реченицу, датум, формулу, број.
4. Читање да би се научило прочитано. Усвојити садржај текста, односно схватити односе између идеја; запамтити информацију и бити у стању да је репродукујеш. Поступци:
- Читати полако, аналитички, на продубљен начин, са честим враћањем на претходне садржаје.
- Корисни су поступци разноврсног обележавања/екстраховања текста (подвлачење, вођење белешки и сл.).
5. Сажимајуће читање, односно читање са синтезом. Утврдити садржаје и појмове да би се информација разјаснила и запамтила. Поступци:
- Поновљено брзо читање по пасусима, с пажњом усмереном више на поједине делове текста него на читав текст.
- Корисно је исписивање основног концепта, главних теза и сл.
- Посебну пажњу обратити на: битне информације, кључне речи, елементе који подвлаче кохерентност текста.
6. Читање из задовољства. Текст је подстицај за рефлексивно, релационо и креативно размишљање. Поступци:
- Текст се чита у целости, пажљиво и усредсређено. Могуће је враћати се на прочитано.

Језичка продукција

А. ОПШТА СТРАТЕГИЈА ПРИПРЕМЕ ЗА ЈЕЗИЧКУ ПРОДУКЦИЈУ ГОВОР И ПИСАЊЕ[4]

1. Осмишљавање теме. - *О чему бих говорио / писао? Шта бирам за предмет свог говора / текста? О чему је реч?*
- избор теме, предмет говора / текста (у околностима када тема није задата, а познат је повод, циљ, аудиторијум)
- упознавање са темом говора (у околностима када је тема конкретизована, задата).
2. Уочавање већ познатог. - *Шта о томе већ знам (ја и/или аудиторијум)?*
3. Трагање за грађом. - *Како да сазнам више о теми којом се бавим?*
- стицање нових сазнања о предмету - стратегије претраживања различитих извора информација
- бележење прикупљених информација
- анализа прикупљене грађе.

4. Заузимање става. - *Шта ја о томе мислим?*
- активно размишљање о теми, опредељење за приступ теми.
5. Постављање резолуције исказа. - *Чему тежим? Шта ми је најбитније?*
- одређење циља говора/текста
- селекција и структурирање прикупљене грађе у складу са циљем.
6. Израда скице (плана). - *Како да искажем оно што желим? Како да то аргументујем?*
- формулисање главне тезе - поенте говора/текста
- селекција и структурирање подтеза
- формулисање аргументације која поткрепљује изнето мишљење/став (аргументи *за* и *против*).
7. Структурирање говора/текста (у складу са темом, концепцијом и циљем*). - Којим редоследом да изложим своје исказе како би мој говор/текст био јасан, разложан и ефектан?*
- уводни део говора/текста
- излагање теме; излагање чињеничног стања
- исказивање поенте говора/текста
- исказивање сопственог става и изношење аргументације за њега
- закључак.

_____
4

Б. СТРАТЕГИЈЕ СПЕЦИФИЧНЕ ЗА ГОВОРНУ ПРОДУКЦИЈУ[5]

1. Језичко уобличавање говора; стил говора. - *Како да што боље искажем оно што сам замислио?*
- адекватан избор речи
- јасно, изражајно, складно, примерено изражавање
- добро структурирање реченице
- сугестивност говора
- ритмичност говора
- сажетост излагања
- духовитост
- адекватне стилске интервенције (коришћење стилских фигура), и сл.
2. Меморисање говора. - *Како то да запамтим?*
- памћење скице говора
- меморисање упоришних тачака беседе (формулација поенте) и најлепше осмишљених исказа.
3. Припрема за чин излагања. - *Како да моје излагање буде течно и ефектно?*
- техника и ритам дисања при говору
- модулација гласа (обим, боја, јачина)
- правилна артикулација
- дикција (правилно акцентовање, логички акценат, мелодија и ритам говора).
4. Израз лица, гестикулација, држање и став тела - *Где да гледам? Шта ћу са рукама?*
- усмереност погледа
- прикладни пратећи гестови
- одговарајуће држање.

_____
5

С. ЈЕЗИЧКО УОБЛИЧАВАЊЕ ТЕКСТА

Језичко уобличавање текста обухвата: поштовање правописних конвенција, исправну употребу морфолошких облика речи, поштовање синтаксичких правила, успостављање кохерентности и кохезије у тексту, као и употребу одговарајућих лексичких и стилских средстава.

1. Правопис. Обратити пажњу на доследно поштовање правописних конвенција.

2. Морфологија. Обратити пажњу на исправну употребу различитих морфолошких облика

3. Синтакса. Обратити пажњу на:
- слагање речи (конгруенцију)
- правилну употребу глаголских времена
- правилно структурирање реченице
- јасност, недвосмисленост реченице
- адекватну употребу зависних реченица
- адекватан ред речи у реченици
- исправну употребу корелатива и везника унутар једне реченице, као и између реченица.

4. Кохерентност. Обратити пажњу да се различити делови текста добро "уклопе" једни са другима и да не стварају проблеме у разумевању:
- информације и аргументе износити постепено и у логичном следу
- текст обликовати тако да представља семантичку целину и да сви његови делови допринесу успостављању те целине.

5. Кохезија. Поштовати логичко-семантичке везе између различитих делова текста. Обратити пажњу на:
- адекватну употребу заменица и заменичких речи
- адекватну употребу везника и конектора
- исправну употребу речи и израза којима се упућује на неки други део текста.

6. Лексичка прикладност. Обратити пажњу на:
- одабир лексике која треба да буде у сагласности са регистром (формалним, неформалним, итд.)
- примерну употребу устаљених метафора
- одговарајућу употребу колокација и фразеологизама
- семантичко-лексичко нијансирање
- сигурну и правилну употребу терминологије.

7. Стилска прикладност. Обратити пажњу на:
- избор регистра (треба да одговара намени текста)
- складно коришћење различитих језичких средстава, како при обликовању неутралних исказа, тако и при обликовању исказа различитог степена експресивност.

Типови и врсте текстова (говорних и писаних)

ТИП ТЕКСТА:	ВРСТА ТЕКСТА:
- ***Дескриптивни текст*** *(опис виђеног, доживљеног, замишљеног, сањаног).*Представља детаље у вези са једним средишним субјектом. Преовлађује просторна над временском перцепцијом.	кратка прича, приповетка; новински чланак,

- **Наративни текст** (о стварном, историјском, имагинарном). Прати след чињеница, преовлађује временска перцепција.	бајка, басна, приповетка, новела, роман; но
- **Информативни текст** Основна сврха му је пружање информација.	телеграм, вест, изјава, коментар; обавештен биоскопска, …); ред вожње, летења; рецепт
- **Аргументативни текст** Пружа аргументе, са циљем да докаже или оповргне неку идеју/хипотезу/став.	дискусија, дебата; реферат, семинарски, ма
- **Регулативни текст** Планира и/или уређује активност или понашање; прописује редослед процеса	упутства и правила (за употребу апарата, игр покуда, захвалница; итд.

Медијација

Медијација је истовремено и рецептивна и продуктивна језичка активност. У оквиру медијације примењују се стратегије за унапређење и увежбавање разумевања говора, разумевања писаног текста, усменог изражавања и писменог изражавања - у складу са врстом задатка.

У шестом разреду ученику треба указати на специфичности ове језичке активности, то јест на потребу да уочи/издвоји:

- најбитније одлике ситуације у којој се медијација остварује;
- основне карактеристике текста и његове најбитније елементе;
- основне карактеристике примаоца поруке.

Када је циљни језик у питању, ученик може на објективан начин да пренесе најбитније елементе поруке уколико се ослони на:

- претходно стечена језичка знања;
- знања из области матерње и циљне културе;
- знања из других језика и култура;
- искуство стечено у сличним ситуацијама;
- значење невербалних елемената комуникације, и слично.

Корисно је, такође, упутити га да провери:

- да ли је он сам добро разумео поруку;
- да ли је његов саговорник/треће лице добро разумело њега.

У случају несигурности, ученик треба да на то скрене пажњу *(Нисам сигуран/сигурна, али мислим да је рекао/рекла ...; Мислим да ме ниси добро разумео/разумела; покушаћу да објасним другачије: ....)*. Може, такође, да замоли саговорника да понови, уколико је присутан *(Нисам разумео/разумела, можеш ли да поновиш?).*

У случају застоја у комуникацији, ученик треба да потражи помоћ или да консултује речнике и друге изворе знања. Препоручује се да наставник упути ученике у начин коришћења речника и друге приручне литературе.

Граматички садржаји у шестом разреду

У првом и другом разреду основне школе ученици су *усвајали* страни језик. Учење је на том узрасту било претежно интуитивно: одговарајућим наставним активностима ученици су довођени у ситуацију да слушају страни језик у оквиру одређених, њима блиских и разумљивих ситуација, а затим да научене исказе комбинују да би се усмено изразили у сличним контекстима.

У трећем и четвртом разреду ученици су почели да уочавају прва језичка правила која су им олакшавала почетно описмењавање.

Почев од петог разреда, паралелно са *усвајањем*, почиње и *учење* страног језика; реч је о свесном процесу који посматрањем релевантних језичких (и нејезичких) феномена и размишљањем о њима омогућује уочавање одређених законитости и њихову концептуализацију.

Граматички садржаји предвиђени у петом и шестом разреду дати су, дакле, са двоструким циљем: да би ученици могли да унапреде своју комуникативну компетенцију, али и да би стекли основна знања о језику као сложеном систему. Савладавање граматичких садржаја, стога, није само себи циљ, те се ауторима уџбеника и наставницима предлаже да:

- охрабрују ученике да посматрањем сами покушавају да открију језичке законитости и правила;
- откривене језичке законитости и правила прикажу на схематизован начин;
- у примерима и вежбањима користе што је могуће више познату лексику;
- примере и вежбања контекстуализују;
- додатна објашњења - само најнеопходнија - заснују на анализи најчешћих граматичких грешака својих ученика;
- указују ученицима на неразумевање или неспоразум као могуће последице граматичке непрецизности / нетачности.

Будући да се на том узрасту стичу тек почетна граматичка знања која ће се даље утврђивати и проширивати (способност ученика да разумеју страни језик и да се изразе њиме умногоме превазилази њихова експлицитна граматичка знања), њихово вредновање требало би предвидети пре свега у оквиру формативне евалуације, то јест кроз кратке усмене/писмене вежбе којима се проверава способност ученика да примене одређено откривено граматичко правило; исправак је за ученике прилика да га боље разумеју и запамте. У сумативној евалуацији (на крају полугођа и школске године), то јест у писменим задацима и приликом провере способности усменог изражавања, не би требало давати граматичка вежбања, већ би граматичку тачност наставник требало да вреднује као један од више елемената којим се оцењују различите рецептивне и продуктивне језичке вештине. Елементи и скала вредновања, усаглашени на нивоу школе, требало би да буду познати и јасни ученицима.

Елементи који се оцењују не треба да се разликују од уобичајених активности на часу. Исто тако оцењивање треба схватити као саставни део процеса наставе и учења, а не као изоловану активност која подиже ниво стреса код ученика. Оцењивањем и евалуацијом треба да се обезбеди напредовање ученика у складу са оперативним задацима и квалитет и ефикасност наставе. Оцењивање се спроводи са акцентом на провери постигнућа и савладаности ради јачања мотивације, а не на учињеним грешкама.

Начини провере морају бити познати ученицима, односно у складу са техникама, типологијом вежби и врстама активности које се примењују на редовним часовима.

Елементи за проверу и оцењивање:

- разумевање говора
- разумевање краћег писаног текста
- усмено изражавање
- писмено изражавање
- усвојеност лексичких садржаја
- усвојеност граматичких структура
- правопис
- залагање на часу
- израда домаћих задатака и пројеката (појединачних, у пару и групи)
- у шестом разреду није предвиђено оцењивање способности медијације.

Предвиђена су два писмена задатка, по један у сваком полугодишту.